Αχιλλέας Παπαθανασίου

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ

ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ **ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΥΤΕΝΕΡΓΕΙΑΣ (ΤΟ ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ)**
ΑΠΟ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ

Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΟΜΑΔΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Αχιλλέας Παπαθανασίου

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ

ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ **ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΥΤΕΝΕΡΓΕΙΑΣ (ΤΟ ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ)**
ΑΠΟ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ

Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΜΑΔΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ
Ε Κ Δ Ο Σ Ε Ι Σ

ΣΕΙΡΑ εκπαιδευτικά βιβλία για το Λύκειο

Αχιλλέας Παπαθανασίου
Αρχαία Ελληνικά, Φάκελος υλικού, τα κείμενα αυτενέργειας, Γ΄ Λυκείου, Ομάδα προσανατολισμού ανθρωπιστικών σπουδών

Ψηφιακή έκδοση: Αύγουστος 2020
Επιμέλεια έκδοσης: Μαρία Γονιδάκη
Σχεδιασμός εξωφύλλου: Γιώργος Παναρετάκης

© 2019, Εκδόσεις **ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ**
και
Αχιλλέας Παπαθανασίου

ISBN 978-618-03-2486-0
Κ.Π. 13901

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε μέσο ή τρόπο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Ιπποκράτους 118, 114 72 Αθήνα
τηλ.: 211 3003500, fax: 211 3003562
http://www.metaixmio.gr
e-mail: metaixmio@metaixmio.gr

Κ Ε Ν Τ Ρ Ι Κ Η Δ Ι Α Θ Ε Σ Η
Ασκληπιού 18, 106 80 Αθήνα
τηλ.: 210 3647433, fax: 211 3003562

Β Ι Β Λ Ι Ο Π Ω Λ Ε Ι Α
1. Ασκληπιού 18, 106 80 Αθήνα
   τηλ.: 210 3647433, fax: 211 3003562
2. Πολυχώρος, Ιπποκράτους 118, 114 72 Αθήνα
   τηλ.: 211 3003580, fax: 211 3003581

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλογικό σημείωμα 6

1η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η αντίληψη για τη φιλοσοφία: Η φιλοσοφία και η διαμόρφωση του ανθρώπου

1η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΠΛΑΤΩΝ, ***Θεαίτητος*** 150b-e 9
| ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, ***Περὶ παίδων ἀγωγῆς*** 7C-8B 15
2η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, ***Περὶ ἀντιδόσεως***, 180.1-182.7 18
| ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, ***Πρὸς Δημόνικον***, 40.1-42.5 22
3η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΞΕΝΟΦΩΝ, ***Ἀπομνημονεύματα***, 3.9.4-5 26
| ΞΕΝΟΦΩΝ, ***Ἀπομνημονεύματα***, 1.2.19-21.23 30

2η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η δημιουργία της ανθρώπινης κοινωνίας και η πολιτική αρετή

4η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ***Πρωταγόρας*** (***Βίοι***, 9.51-52) . .36
| ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ, ***Επιστολή στον Ηρόδοτο***, 43-44 39
5η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΞΕΝΟΦΩΝ, ***Κύρου Ἀνάβασις***, Δ 5.3-7. 42
| ΞΕΝΟΦΩΝ, ***Κύρου Ἀνάβασις***, Δ 5.8-11 46
6η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ***Ἀθηναίων πολιτεία***, 1.1-2 50
| ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ, ***Κατὰ Ἀριστογείτονος Α***, 32-34 54
7η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΠΛΑΤΩΝ, Λάχης 190b-d. 58
| ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ ***Περὶ ἀντιδόσεως, 253 και Νικοκλῆς ἢ Κύπριοι***, 5-7 62

3η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η παιδεία και η αναζήτηση της αλήθειας – Η ανθρώπινη φύση και το χρέος του φιλοσόφου

8η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, ***Ἱστορίαι,*** 7.87.1-2 67
| ***Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων***, 836b13-26 71
9η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΠΡΟΚΛΟΣ, ***Εἰς πρῶτον Εὐκλείδου Στοιχείων βιβλίον,*** 67.20 - 68.18 74

10η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΠΛΑΤΩΝ, ***Πολιτικός*** 290c-e 77
| ΑΙΣΧΙΝΗΣ, ***Κατὰ Κτησιφῶντος***, 169-170 81
11η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΞΕΝΟΦΩΝ, ***Οἰκονομικός***, 13.1-4 85

4η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Ο άνθρωπος ανάμεσα στους ανθρώπους – Η ηθική αρετή

12η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, ***Ἀρεοπαγιτικός***, 74-75. 90
| ΞΕΝΟΦΩΝ, ***Ἀπομνημονεύματα***, Α 7.1-2. 93
13η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, ***Εὐαγόρας***, 80-81 97
| ΞΕΝΟΦΩΝ, ***Ἀπομνημονεύματα***, Γ 9.4-5 100
14η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΑΝΔΟΚΙΔΗΣ, ***Περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης***, 33-34. 103
| ΞΕΝΟΦΩΝ, ***Ἱππαρχικός***, 3.14-4.3 107
15η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΠΛΑΤΩΝ, ***Γοργίας*** 527b-d. 110
| ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ, ***Ἐπιτάφιος***, 35-37. 113

5η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Ο άνθρωπος μέσα στην πόλη – Η πολιτική αρετή

16η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, ***Πανηγυρικός***, 28-29 118
| ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, ***Ἱστορίαι***, Β 60.2-5. 121
17η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΠΛΑΤΩΝ, ***Πολιτικός*** 271e-272b 124
| ΠΛΑΤΩΝ, ***Γοργίας*** 456a-d 127
18η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, ***Ἱστορίαι***, Γ 62 130
| ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, ***Ἱστορίαι***, Β 65.6-9. 133
19η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΠΛΑΤΩΝ, ***Μενέξενος*** 238d-239b. 137
| ***Ἀθηναίων πολιτεία***, 1.6-8. 140

6η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Ο άνθρωπος πολίτης – Η νέα οικουμένη και η επιμέλεια του εαυτού

20ή ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΛΥΣΙΑΣ, ***Κατὰ Παγκλέωνος ὅτι οὐκ ἦν Πλαταιεύς***, 1-4. 144
| ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, ***Ἱστορίαι,*** Δ 98 147
21η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ, ***Διατριβαί***, Γ 1.1-4·6-9 152
22η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ | ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, ***Σύγκρισις βασιλικῆς δυναστείας πρὸς Μοναχόν***, 2 156
| ΛΥΣΙΑΣ, [***Δήμου καταλύσεως***] ***ἀπολογία, 15-17160***. . 160

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

. 165

Απόσπασμα (4η διδακτική ενότητα) από το βιβλίο του Αχιλλέα Παπαθανασίου *Αρχαία Ελληνικά, Φάκελος Υλικού, τόμος Ι, Γ΄ Λυκείου, Ομάδα προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών*, Μεταίχμιο 2019

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Το βιβλίο αυτό περιλαμβάνει τα **Κείμενα Αυτενέργειας** από όλες τις θεματικές ενότητες του Φακέλου Υλικού για το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών της Γ΄ Λυκείου. Αποτελεί συμπλήρωμα των τριών τόμων του ***Αρχαία Ελληνικά Γ΄ Λυκείου, Ομάδα Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών*** **(Μεταίχμιο, 2019)** και φιλοδοξεί να βοηθήσει τους μαθητές στην καθημερινή τους μελέτη αλλά και τους εκπαιδευτικούς στο δύσκολο έργο τους.

Συγκεκριμένα, περιλαμβάνει:

- Σύντομο κατατοπιστικό **εισαγωγικό σημείωμα** για τον συγγραφέα και το περιεχόμενο κάθε κειμένου.
- Το **αρχαίο κείμενο** και τη **μετάφρασή** του κατά αντιστοίχιση.
- Τις απαντήσεις σε όλες τις **ενδεικτικές δραστηριότητες** του Φακέλου Υλικού με βάση τις νέες οδηγίες για τη διδασκαλία του μαθήματος στο Λύκειο.

Στο τέλος παρατίθεται ενδεικτικά η επεξεργασία (κείμενο, μετάφραση, λεξιλογική προσέγγιση, ερμηνευτική προσέγγιση, απαντήσεις στις ερωτήσεις των σχολικών βιβλίων, συμπληρωματικές ασκήσεις, επεξεργασία πρόσθετων παράλληλων κειμένων) της **4ης διδακτικής ενότητας**, όπως περιέχεται στον πρώτο τόμο του βοηθήματος *Αρχαία Ελληνικά Γ΄ Λυκείου, Ομάδα Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών* (Μεταίχμιο, 2019).

Αχιλλέας Γ. Παπαθανασίου

1η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η αντίληψη για τη φιλοσοφία: Η φιλοσοφία και η διαμόρφωση του ανθρώπου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Σε αυτόν τον πλατωνικό διάλογο ο Σωκράτης συνομιλεί με τον μαθηματικό Θεαίτητο και εξετάζουν μαζί ένα από τα πιο κεντρικά ερωτήματα της φιλοσοφίας, το «τι είναι γνώση;». Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο Σωκράτης παρουσιάζει στον νεαρό Θεαίτητο τη «μαιευτική τέχνη», την οποία θεωρεί ως την αναγκαία μέθοδο που ο παιδαγωγός οφείλει να αξιοποιήσει, ώστε να ενεργοποιήσει τις δυνάμεις της ψυχής του νέου.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Τῇ δέ γ' ἐμῇ τέχνῃ τῆς μαιεύσεως τὰ μὲν ἄλλα ὑπάρχει ὅσα ἐκείναις, διαφέρει δὲ τῷ τε ἄνδρας ἀλλὰ μὴ γυναῖκας μαιεύεσθαι καὶ τῷ τὰς ψυχὰς αὐτῶν τικτούσας ἐπισκοπεῖν ἀλλὰ μὴ τὰ σώματα. Μέγιστον δὲ τοῦτ' ἔνι τῇ ἡμετέρᾳ τέχνῃ, βασανίζειν δυνατὸν εἶναι παντὶ τρόπῳ πότερον εἴδωλον καὶ ψεῦδος ἀποτίκτει τοῦ νέου ἡ διάνοια ἢ γόνιμόν τε καὶ ἀληθές. Ἐπεὶ τόδε γε καὶ ἐμοὶ ὑπάρχει ὅπερ ταῖς μαίαις: ἄγονός εἰμι σοφίας, καὶ ὅπερ ἤδη πολλοί μοι ὠνείδισαν, ὡς τοὺς μὲν ἄλλους ἐρωτῶ, αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἀποφαίνομαι περὶ οὐδενὸς διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν σοφόν, ἀληθὲς ὀνειδίζουσιν. Τὸ δὲ αἴτιον τούτου τόδε: μαιεύεσθαί με ὁ θεὸς ἀναγκάζει, γεννᾶν δὲ ἀπεκώλυσεν.

Εἰμὶ δὴ οὖν αὐτὸς μὲν οὐ πάνυ τι σοφός, οὐδέ τί μοι ἔστιν εὕρημα τοιοῦτον γεγονὸς τῆς ἐμῆς ψυχῆς ἔκγονον: οἱ δ' ἐμοὶ συγγιγνόμενοι τὸ μὲν πρῶτον φαίνονται ἔνιοι μὲν καὶ πάνυ ἀμαθεῖς, πάντες δὲ προϊούσης τῆς συνουσίας, οἷσπερ ἂν ὁ θεὸς παρείκῃ, θαυμαστὸν ὅσον ἐπιδιδόντες, ὡς αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις δοκοῦσι: καὶ τοῦτο ἐναργὲς ὅτι παρ' ἐμοῦ οὐδὲν πώποτε μαθόντες, ἀλλ' αὐτοὶ παρ' αὑτῶν πολλὰ καὶ καλὰ εὑρόντες τε καὶ τεκόντες. Τῆς μέντοι μαιείας ὁ θεός τε καὶ ἐγὼ αἴτιος. Ὧδε δὲ δῆλον: πολλοὶ ἤδη τοῦτο ἀγνοήσαντες καὶ ἑαυτοὺς αἰτιασάμενοι, ἐμοῦ δὲ καταφρονήσαντες, ἢ αὐτοὶ ἢ ὑπ' ἄλλων πεισθέντες ἀπῆλθον πρωαίτερον τοῦ δέοντος, ἀπελθόντες δὲ τά τε λοιπὰ ἐξήμβλωσαν διὰ πονηρὰν συνουσίαν καὶ τὰ ὑπ' ἐμοῦ μαιευθέντα κακῶς τρέφοντες ἀπώλεσαν, ψευδῆ καὶ εἴδωλα περὶ πλείονος ποιησάμενοι τοῦ ἀληθοῦς, τελευτῶντες δ' αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἔδοξαν ἀμαθεῖς εἶναι.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η δική μου βέβαια μαιευτική τέχνη διαθέτει τα άλλα γνωρίσματα, όσα διαθέτουν εκείνες (εννοεί οι μαίες), διαφέρει ωστόσο στο ότι ξεγεννάει άνδρες και όχι γυναίκες και στο ότι επιβλέπει τις ψυχές τους, καθώς γεννούν, και όχι τα σώματα. Αυτό όμως είναι το πιο σπουδαίο στην τέχνη μου, ότι δηλαδή έχει τη δυνατότητα να ελέγχει με κάθε τρόπο, τι πράγμα γεννά η διάνοια του νέου, είδωλο και ψεύδος ή γόνιμο και αληθινό. Γιατί και εγώ έχω αυτό εδώ βέβαια, το οποίο υπάρχει στις μαίες: δεν γεννώ σοφία, και γι' αυτό βέβαια που ήδη πολλοί με κατηγόρησαν, ότι τάχα ρωτώ τους άλλους, αλλά ο ίδιος δεν εκφέρω καμία γνώμη για κανένα πράγμα, επειδή δεν έχω εντός μου τίποτε σοφό, σωστά με κατηγορούν. Και η αιτία αυτού του πράγματος είναι η ακόλουθη: ο θεός με αναγκάζει να ξεγεννώ, αλλά με εμπόδισε από το να γεννώ.

Δεν είμαι λοιπόν εγώ ο ίδιος και πολύ σοφός, ούτε υπάρχει κανένα δικό μου τέτοιο εύρημα, που να είναι γέννημα της δικής μου ψυχής: από όσους όμως με συναναστρέφονται, στην αρχή μερικοί φαίνονται και πολύ αμαθείς, μα όλοι, σε όσους επιτρέψει ο θεός, καθώς προχωρεί η συναναστροφή, δείχνουν αξιοθαύμαστη επίδοση, όπως πιστεύουν και οι ίδιοι και οι άλλοι: και είναι φανερό και αυτό, ότι από μένα δεν έμαθαν τίποτε ποτέ ως τώρα, αλλά οι ίδιοι από μόνοι τους βρήκαν και γέννησαν πολλά καλά. Αίτιος λοιπόν της μαιευτικής τέχνης είναι ο θεός και εγώ. Κι από το εξής είναι φανερό: πολλοί ως τώρα, επειδή δεν πρόσεξαν αυτό το πράγμα και απέδωσαν την αιτία της επίδοσής τους στον εαυτό τους, αφού και εμένα περιφρόνησαν, είτε από μόνοι τους είτε γιατί πείστηκαν από άλλους, αποτραβήχτηκαν νωρίτερα απ' ό,τι έπρεπε, καθώς όμως απομακρύνθηκαν, και τα άλλα μέσα τους, λόγω της κακής συναναστροφής, τα έκαναν εξαμβλώματα και όσα εγώ τους ξεγέννησα τα κατέστρεψαν με κακή ανατροφή, επειδή προτίμησαν τα ψεύτικα και τα πλασματικά από την αλήθεια, και στο τέλος φάνηκαν και στον εαυτό τους και στους άλλους πως είναι αμαθείς.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Μετά από προσεκτική ανάγνωση και ανάλυση του κειμένου να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις:***

α) Ποιες είναι οι ομοιότητες και οι διαφορές μεταξύ της μαιευτικής τέχνης του Σωκράτη από την τέχνη μιας μαίας; Για την καλύτερη κατανόηση των διαφορών μπορείτε να αξιοποιήσετε τον παρακάτω πίνακα.

β) Ποιο είναι το όφελος των συνομιλητών του Σωκράτη από τη μαιευτική του τέχνη;

α. Ομοιότητες

Ο Σωκράτης στην αρχή του κειμένου επισημαίνει πως στη δική του μαιευτική τέχνη υπάρχουν τα γενικά χαρακτηριστικά της τέχνης των μαιών, χωρίς όμως να αναφέρεται σε κάτι συγκεκριμένο. Μοιάζει με τη μαία στην τεχνική και στις μεθόδους. Στη συνέχεια ωστόσο αναφέρει πως, όπως η μαία βοηθά την ετοιμόγεννη γυναίκα, έτσι και ο ίδιος βοηθά τους άνδρες να βγάλουν αυτό που βρίσκεται μέσα τους. Άλλη ομοιότητα είναι πως και ο ίδιος, όπως η μαία, δεν χρειάζεται να είναι σοφός για να πετύχει αυτό που επιδιώκει. Επίσης και στις δύο περιπτώσεις απαιτείται η συνεργασία και των δύο εμπλεκόμενων μερών, της μαίας και της επιτόκου, του Σωκράτη και του συνομιλητή του.

Διαφορές

	Η μαία	**Η μαιευτική τέχνη του Σωκράτη**
Διαφορές	• Ξεγεννά τις γυναίκες. • Επιβλέπει τα σώματα κατά τον τοκετό. • Αποβλέπει στον τοκετό.	• Ξεγεννά άνδρες. • Επιβλέπει τις ψυχές κατά τον τοκετό. • Έχει ερευνητικό χαρακτήρα. • Αποβλέπει στην εξαγωγή της αλήθειας. • Προϋποθέτει τη βοήθεια του θεού.

β. Το όφελος των συνομιλητών του Σωκράτη, εφόσον παραμείνουν στη συναναστροφή μαζί του, είναι η βελτίωσή τους, σε αξιοθαύμαστο μάλιστα βαθμό. Χαρακτηριστικά αναφέρει πως όσοι τον συναναστρέφονται, αν και στην αρχή μερικοί φαίνονται και πολύ αμαθείς, όλοι τους, αν βέβαια το επιτρέψει ο θεός, καθώς προχωρεί η συναναστροφή, επιδεικνύουν αξιοθαύμαστη επίδοση· και αυτό το επιβεβαιώνουν τόσο οι ίδιοι όσο και οι άλλοι. Αυτή η επίδοση, κατά τον Σωκράτη, δεν οφείλεται στη μετάδοση της γνώσης από τον ίδιο, αλλά στη δυνατότητα, που οι ίδιοι απέκτησαν, να εξάγουν τη γνώση από μέσα τους. Ωστόσο, παρατηρεί ο Σωκράτης, όσοι απομακρύνονται νωρίτερα από τον

ίδιο, απ' ό,τι έπρεπε, είτε από μόνοι τους είτε γιατί πείστηκαν από άλλους, λόγω κακής συναναστροφής, καταστρέφουν και τις προηγούμενες γνώσεις τους, καθώς οδηγούνται στο ψέμα και στο φαινομενικό και χάνουν και τις υπόλοιπες γνώσεις, που έχουν μέσα τους, καθώς οδηγούνται σε έκτρωση. Αυτοί στο τέλος αποδεικνύονται και στον εαυτό τους και στους άλλους πως είναι αμαθείς.

2 ***α) τῇ δέ γ' ἐμῇ τέχνῃ τῆς μαιεύσεως τὰ μὲν ἄλλα ὑπάρχει ὅσα ἐκείναις, διαφέρει δὲ τῷ τε ἄνδρας ἀλλὰ μὴ γυναῖκας μαιεύεσθαι καὶ τῷ τὰς ψυχὰς αὐτῶν τικτούσας ἐπισκοπεῖν ἀλλὰ μὴ τὰ σώματα.***

β) οἱ δ' ἐμοὶ συγγιγνόμενοι τὸ μὲν πρῶτον φαίνονται ἔνιοι μὲν καὶ πάνυ ἀμαθεῖς, πάντες δὲ προϊούσης τῆς συνουσίας, οἷσπερ ἂν ὁ θεὸς παρείκῃ, θαυμαστὸν ὅσον ἐπιδιδόντες, ὡς αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις δοκοῦσι:

Να αναζητήσετε τους τύπους που είναι σε δοτική, μια πτώση που αποδίδεται περιφραστικά στα νέα ελληνικά, και να προσπαθήσετε να τους μεταφράσετε. Ποια συμπεράσματα μπορούμε να βγάλουμε ως προς την απόδοση της συγκεκριμένης πτώσης;

α. **τῇ δέ γ' ἐμῇ τέχνῃ** τῆς μαιεύσεως τὰ μὲν ἄλλα ὑπάρχει ὅσα **ἐκείναις**, διαφέρει δὲ **τῷ** τε ἄνδρας ἀλλὰ μὴ γυναῖκας **μαιεύεσθαι** καὶ **τῷ** τὰς ψυχὰς αὐτῶν τικτούσας **ἐπισκοπεῖν** ἀλλὰ μὴ τὰ σώματα [= **η δική μου** βέβαια μαιευτική **τέχνη** διαθέτει τα άλλα γνωρίσματα, όσα διαθέτουν **εκείνες** (εννοεί οι μαίες), διαφέρει ωστόσο **στο ότι ξεγεννάει** άνδρες και όχι γυναίκες και **στο ότι επιβλέπει** τις ψυχές τους, καθώς γεννούν, και όχι τα σώματα] ή [= **στη δική μου** βέβαια μαιευτική **τέχνη** υπάρχουν τα άλλα γνωρίσματα, όσα υπάρχουν **σε εκείνες** (εννοεί τις μαίες), διαφέρει ωστόσο **ως προς το ότι ξεγεννάει** άνδρες και όχι γυναίκες και **ως προς το ότι επιβλέπει** τις ψυχές τους, καθώς γεννούν, και όχι τα σώματα].

β. οἱ δ' **ἐμοὶ** συγγιγνόμενοι τὸ μὲν πρῶτον φαίνονται ἔνιοι μὲν καὶ πάνυ ἀμαθεῖς, πάντες δὲ προϊούσης τῆς συνουσίας, **οἷσπερ** ἂν ὁ θεὸς παρείκῃ, θαυμαστὸν ὅσον ἐπιδιδόντες, ὡς **αὐτοῖς** τε καὶ **τοῖς ἄλλοις** δοκοῦσι (= από όσους όμως **με** συναναστρέφονται, στην αρχή μερικοί φαίνονται και πολύ αμαθείς, μα όλοι, **σε όσους** επιτρέψει ο θεός, καθώς προχωρεί η συναναστροφή, δείχνουν αξιοθαύμαστη επίδοση, όπως πιστεύουν και **οι ίδιοι** και **οι άλλοι)** ή [= από όσους όμως συναναστρέφονται **με εμένα (ή μαζί μου)**, στην αρχή μερικοί φαίνονται και πολύ αμαθείς, μα όλοι, **σε όσους** επιτρέψει ο θεός, καθώς προχωρεί η συναναστροφή, δείχνουν αξιοθαύμαστη επίδοση, όπως φαίνονται και **στους ίδιους** και **στους άλλους]**.

Η δοτική πτώση συνδέεται με την έννοια του ρήματος «δίδωμι» και κανονικά παραπέμπει στον αποδέκτη. Από πολύ νωρίς στην αρχαία ελληνική εκφράζει, απρόθετα και εμπρόθετα, τις σημασίες της παλαιάς τοπικής και οργανικής πτώσης. Η δοτική μπορεί να λειτουργεί ως κύριος όρος σε ένα ρηματικό σύνολο, δηλαδή να λειτουργεί ως αντικείμενο ή δοτική προσωπική σε ένα απρόσωπο ρήμα, ή να έχει δευτερεύουσα λειτουργία σε ένα ρηματικό ή ονοματικό σύνολο. Σε ένα επαυξημένο ρηματικό σύνολο μπορεί

να λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός, ως δοτική προσωπική (σε προσωπικό ρήμα), ως μέρος ενός επιρρηματικού ή προθετικού συνόλου. Σε ένα ονοματικό σύνολο μπορεί να λειτουργεί ως ετερόπτωτος προσδιορισμός.

Ανάλογα με τη συντακτική της λειτουργία και την απόδοση των λοιπών όρων της πρότασης, η δοτική πτώση αποδίδεται στη νέα ελληνική είτε εμπρόθετα (συνήθως με τις προθέσεις με, σε, για, προς) είτε απρόθετα.

3 ***Να παρατηρήσετε τις μετοχές στα παρακάτω αποσπάσματα:***
α) πάντες δὲ προϊούσης τῆς συνουσίας, οἷσπερ ἂν ὁ θεὸς παρείκῃ, θαυμαστὸν ὅσον [φαίνονται] ἐπιδιδόντες.
β) καὶ τοῦτο ἐναργὲς ὅτι [φαίνονται] παρ' ἐμοῦ οὐδὲν πώποτε μαθόντες, ἀλλ' αὐτοὶ παρ' αὐτῶν πολλὰ καὶ καλὰ εὑρόντες τε καὶ τεκόντες.
γ) πολλοὶ ἤδη τοῦτο ἀγνοήσαντες καὶ ἑαυτοὺς αἰτιασάμενοι, ἐμοῦ δὲ καταφρονήσαντες, ἢ αὐτοὶ ἢ ὑπ' ἄλλων πεισθέντες ἀπῆλθον πρῳαίτερον τοῦ δέοντος:
Πώς μπορούν να μεταφραστούν στα νέα ελληνικά οι συγκεκριμένες μετοχές, ώστε να αποδίδεται το νόημα των φράσεων; Ποια στοιχεία λάβατε υπόψη σας για τη μετάφρασή τους;

α. προϊούσης τῆς συνουσίας: καθώς προχωρεί η συναναστροφή
[φαίνονται] ἐπιδιδόντες: φαίνονται πως προοδεύουν ή φανερά προοδεύουν

β. [φαίνονται] … μαθόντες, ἀλλ' … εὑρόντες τε καὶ τεκόντες: φαίνονται ότι έμαθαν, ότι ανακάλυψαν, ότι γέννησαν ή φανερά έμαθαν, ανακάλυψαν, γέννησαν

γ. πολλοὶ ἤδη τοῦτο **ἀγνοήσαντες** καὶ ἑαυτοὺς **αἰτιασάμενοι**, ἐμοῦ δὲ **καταφρονήσαντες**, ἢ αὐτοὶ ἢ ὑπ' ἄλλων **πεισθέντες** ἀπῆλθον πρῳαίτερον **τοῦ δέοντος**: πολλοί ως τώρα, **επειδή δεν πρόσεξαν** αυτό το πράγμα και **επειδή απέδωσαν** την αιτία της επίδοσής τους στον εαυτό τους, **αφού** και εμένα **περιφρόνησαν**, είτε από μόνοι τους είτε **γιατί πείστηκαν** από άλλους, αποτραβήχτηκαν νωρίτερα **απ' ό,τι έπρεπε.**

Για να μεταφράσουμε μια μετοχή λαμβάνουμε υπόψη:
α. τη σημασία της, β. τον συντακτικό της ρόλο, γ. τον χρόνο της, δ. τον όρο εξάρτησής της (π.χ. χρόνος ρήματος, έγκλιση ρήματος, όνομα που προσδιορίζεται κ.λπ.)
ε. το υποκείμενό της και τα συμπληρώματά της
στ. το γενικότερο νόημα της περιόδου.

4 ***Να προσπαθήσετε να αποδώσετε τις υπογραμμισμένες λέξεις στα νέα ελληνικά με βάση τα συμφραζόμενα: πολλοὶ ἤδη τοῦτο ἀγνοήσαντες καὶ ἑαυτοὺς αἰτιασάμενοι, ἐμοῦ δὲ <u>καταφρονήσαντες</u>, ἢ αὐτοὶ ἢ ὑπ' ἄλλων πεισθέντες ἀπῆλθον πρῳαίτερον τοῦ δέοντος, ἀπελθόντες δὲ <u>τά τε λοιπὰ ἐξήμβλωσαν</u> διὰ πονηρὰν συνουσίαν καὶ τὰ ὑπ' ἐμοῦ μαιευθέντα κακῶς τρέφοντες ἀπώλεσαν, ψευδῆ καὶ εἴδωλα <u>περὶ πλείονος ποιησάμενοι</u> τοῦ ἀληθοῦς.***

Συμπληρωματικά θα μπορούσαν να σας βοηθήσουν α) η διερεύνηση της ετυμολογίας των όρων (λοιπά < λέλοιπα < λείπω, καταφρονήσαντες < κατά + φρονῶ, η σημασία της πρόθεσης κατά) και β) όροι ή φράσεις που χρησιμοποιούμε στα νέα ελληνικά (εξάμβλωμα, άμβλωση, τους έχει περί πολλού...).

Πώς αποδίδει τους συγκεκριμένους όρους ο μεταφραστής στην παρακάτω απόδοση;

«Πολλοί κιόλας δεν το αντιλήφθησαν αυτό και κατηγορώντας τον εαυτό τους και δείχνοντας περιφρόνηση σ' εμένα έφυγαν από κοντά μου, ή από μόνοι τους ή αφού πείστηκαν από άλλους, νωρίτερα απ' ότι έπρεπε· έφυγαν λοιπόν και με τα κακά τους σμιξίματα και έχασαν από έκτρωση τις υπόλοιπες γνώσεις τους που ήταν αποτέλεσμα της μαιευτικής μου, βυζαίνοντάς τες με κακό τρόπο, καθώς έδιναν μεγαλύτερη αξία στο ψέμα και την πλαστή πραγματικότητα κι όχι στην αλήθεια» (μετάφραση Η. Σπυρόπουλος).

καταφρονήσαντες: αφού περιφρόνησαν (μετάφραση Ηλ. Σπυρόπουλου: δείχνοντας περιφρόνηση).

τά τε λοιπὰ ἐξήμβλωσαν: τα έκαναν εξαμβλώματα (μετάφραση Ηλ. Σπυρόπουλου: έχασαν από έκτρωση τις υπόλοιπες γνώσεις τους).

περὶ πλείονος ποιησάμενοι: επειδή προτίμησαν (μετάφραση Ηλ. Σπυρόπουλου: καθώς έδιναν μεγαλύτερη αξία).

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Το Περὶ παίδων ἀγωγῆς, το οποίο αποδίδεται στον Πλούταρχο (περ. 45-125 μ.Χ.), αποτελεί ένα ολοκληρωμένο παιδαγωγικό εγχειρίδιο, το οποίο θέτει το παιδί στο κέντρο του ενδιαφέροντος. Ο συγγραφέας προτείνει ένα πρόγραμμα σπουδών για τη μόρφωση των νέων με στόχο την επίτευξη της αρετής και της ευδαιμονίας. Εξέχουσα θέση σε αυτό το πρόγραμμα σπουδών κατέχει η φιλοσοφία, που αποτελεί μια σημαντική και επωφελή παιδευτική άσκηση. Οι απόψεις που διατυπώνονται σε αυτό το έργο έχουν διαχρονική αξία και πολλές από αυτές παραμένουν ως και σήμερα επίκαιρες.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Δεῖ τοίνυν τὸν παῖδα τὸν ἐλεύθερον μηδενὸς μηδὲ τῶν ἄλλων τῶν καλουμένων ἐγκυκλίων παιδευμάτων μήτ' ἀνήκοον μήτ' ἀθέατον ἐᾶν εἶναι, ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐκ παραδρομῆς μαθεῖν ὡσπερεὶ γεύματος ἕνεκεν (ἐν ἅπασι γὰρ τὸ τέλειον ἀδύνατον), τὴν δὲ φιλοσοφίαν πρεσβεύειν. Ἔχω δὲ δι' εἰκόνος παραστῆσαι τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην· ὥσπερ γὰρ περιπλεῦσαι μὲν πολλὰς πόλεις καλόν, ἐνοικῆσαι δὲ τῇ κρατίστῃ χρήσιμον· […] διὸ δεῖ τῆς ἄλλης παιδείας ὥσπερ κεφάλαιον ποιεῖν τὴν φιλοσοφίαν. […]

Τελείους δ' ἀνθρώπους ἡγοῦμαι τοὺς δυναμένους τὴν πολιτικὴν δύναμιν μεῖξαι καὶ κεράσαι τῇ φιλοσοφίᾳ, καὶ δυοῖν ὄντοιν μεγίστοιν ἀγαθοῖν ἐπηβόλους ὑπάρχειν ὑπολαμβάνω, τοῦ τε κοινωφελοῦς βίου πολιτευομένους, τοῦ τ' ἀκύμονος καὶ γαληνοῦ διατρίβοντας περὶ φιλοσοφίαν. Τριῶν γὰρ ὄντων βίων ὧν ὁ μέν ἐστι πρακτικὸς ὁ δὲ θεωρητικὸς ὁ δ' ἀπολαυστικός, ὁ μέν, ἔκλυτος καὶ δοῦλος τῶν ἡδονῶν ὤν, ζῳώδης καὶ μικροπρεπής ἐστιν, ὁ δὲ θεωρητικός, τοῦ πρακτικοῦ διαμαρτάνων, ἀνωφελής, ὁ δὲ πρακτικός, ἀμοιρήσας φιλοσοφίας, ἄμουσος καὶ πλημμελής. Πειρατέον οὖν εἰς δύναμιν καὶ τὰ κοινὰ πράττειν καὶ τῆς φιλοσοφίας ἀντιλαμβάνεσθαι κατὰ τὸ παρεῖκον τῶν καιρῶν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Πρέπει λοιπόν να μην αφήνουμε το ελεύθερο παιδί να μην έχει ακούσει και να μην έχει δει τίποτα από τις άλλες που αποκαλούνται εγκύκλιες γνώσεις, αλλά αυτά βέβαια πρέπει ακροθιγώς να τα μάθει σαν να παίρνει γεύση (διότι είναι αδύνατο το τέλειο σε όλα), ενώ τη φιλοσοφία να τη θεωρεί την πιο σπουδαία. Μπορώ μάλιστα να παρουσιάσω την γνώμη μου με εικόνα· γιατί, όπως ακριβώς είναι καλό να περιηγηθεί κανείς πολλές πόλεις κάνοντας θαλάσσιο ταξίδι, είναι ωφέλιμο όμως να κατοικήσει στην καλύτερη· […] γι' αυτό πρέπει να αντιμετωπίζουμε τη φιλοσοφία σαν το σημαντικότερο κεφάλαιο της υπόλοιπης εκπαίδευσης […].

Ολοκληρωμένους ανθρώπους θεωρώ αυτούς που μπορούν να συνθέσουν και να συνδυάσουν την πολιτική δύναμη με τη φιλοσοφία, και θεωρώ ότι κατέχουν τα δύο πιο σπουδαία αγαθά που υπάρχουν, δηλαδή αφενός τον χρήσιμο για το σύνολο βίο, όταν πολιτεύονται, και αφετέρου τον ήρεμο και γαλήνιο (βίο), όταν ασχολούνται με τη φιλοσοφία. Καθόσον μάλιστα υπάρχουν τρεις τρόποι ζωής, από τους οποίους ο ένας είναι ο πρακτικός, ο άλλος ο θεωρητικός και ο τρίτος ο ηδονικός, αυτός από τη μια, καθώς είναι ακόλαστος και υπόδουλος των απολαύσεων, ταιριάζει στα ζώα και στους μικροπρεπείς ανθρώπους, ενώ ο θεωρητικός, αν αποτυγχάνει στα πρακτικά ζητήματα, είναι άχρηστος, και τέλος ο πρακτικός, αν χωριστεί από τη φιλοσοφία, είναι άξεστος και εσφαλμένος. Πρέπει λοιπόν να προσπαθούμε, όσο είναι δυνατόν, και να μετέχουμε στα κοινά και να ασχολούμαστε με τη φιλοσοφία, όσο το επιτρέπουν οι περιστάσεις.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Στο συγκεκριμένο απόσπασμα να εντοπίσετε: α) τα επιχειρήματα και β) τα σχήματα λόγου (παρομοίωση και χιαστό σχήμα), με τα οποία η φιλοσοφία, κατά τον συγγραφέα, είναι το κράτιστον παίδευμα.***

α. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο Πλούταρχος υποστηρίζει πως η φιλοσοφία είναι το *κράτιστον παίδευμα*. Ενισχύει αυτή του τη θέση με τα εξής:

Η φιλοσοφία αποτελεί το σημαντικότερο κεφάλαιο της συνολικής εκπαίδευσης (*διὸ δεῖ τῆς ἄλλης παιδείας ὥσπερ κεφάλαιον ποιεῖν τὴν φιλοσοφίαν*).

Ολοκληρωμένος άνθρωπος είναι αυτός που έχει τη δυνατότητα να συνδυάζει πολιτική δύναμη και φιλοσοφία, γιατί καθιστά τον βίο τους χρήσιμο για το σύνολο και ήρεμο και γαλήνιο για τους ίδιους (*Τελείους δ' ἀνθρώπους … περὶ φιλοσοφίαν*).

Η φιλοσοφία προσδίδει ορθό περιεχόμενο και καλαισθησία στον πρακτικό βίο (*ὁ δὲ πρακτικός, ἀμοιρήσας φιλοσοφίας, ἄμουσος καὶ πλημμελής*).

β. Παρομοίωση: γιατί, όπως ακριβώς είναι καλό να περιηγηθεί κανείς πολλές πόλεις κάνοντας θαλάσσιο ταξίδι, είναι ωφέλιμο όμως να κατοικήσει στην καλύτερη, έτσι είναι καλό να διδαχτεί κανείς τα εγκύκλια μαθήματα, αλλά ωφέλιμο να ασχοληθεί με το σημαντικότερο, δηλαδή τη φιλοσοφία.

Χιαστό σχήμα:

ὁ μέν ἐστι πρακτικὸς ὁ δὲ θεωρητικὸς

ὁ δὲ θεωρητικός, … , ἀνωφελής, ὁ δὲ πρακτικός, …, ἄμουσος καὶ πλημμελής

2 ***Στη συνέχεια να μεταφράσετε τη δεύτερη παράγραφο. Για τη μετάφραση πρέπει να λάβετε υπόψη όσα έχετε μάθει για τις μετοχές.***

Βλέπε παραπάνω τη Μετάφραση.

3 ***Για την καλύτερη κατανόηση των επιρρηματικών μετοχών να προσπαθήσετε να τις μετατρέψετε σε ισοδύναμες επιρρηματικές προτάσεις.***

πολιτευομένους (χρονικοϋποθετική, αόριστη επανάληψη στο παρόν-μέλλον): όταν πολιτεύωνται

διατρίβοντας περὶ φιλοσοφίαν (χρονικοϋποθετική, αόριστη επανάληψη στο παρόν-μέλλον): όταν διατρίβωσι περὶ φιλοσοφίαν

τριῶν ὄντων βίων (αιτιολογική): ἐπεὶ τρεῖς βίοι εἰσίν

ὁ μὲν ὢν ἔκλυτος καὶ δοῦλος τῶν ἡδονῶν (αιτιολογική): ἐπεὶ ὁ μέν ἐστιν ἔκλυτος καὶ δοῦλος τῶν ἡδονῶν

ὁ δὲ θεωρητικός, τοῦ πρακτικοῦ διαμαρτάνων, ἀνωφελής (υποθετική ή χρονικοϋποθετική, αόριστη επανάληψη στο παρόν-μέλλον): ὁ δὲ θεωρητικός, ἐὰν (ἡ ἐπειδὰν) τοῦ πρακτικοῦ διαμαρτάνῃ, ἀνωφελής (ἐστι)

ὁ δὲ πρακτικός, ἀμοιρήσας φιλοσοφίας, ἄμουσος καὶ πλημμελής (υποθετική ή χρονικοϋποθετική, αόριστη επανάληψη στο παρόν-μέλλον): ὁ δὲ πρακτικός, ἐὰν (ἡ ἐπειδὰν) ἀμοιρήσῃ φιλοσοφίας, ἄμουσος καὶ πλημμελής (ἐστι)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

*Ο **Περὶ ἀντιδόσεως** λόγος του Ισοκράτη έχει γραφτεί στο 353 π.Χ., λίγο πριν ή λίγο μετά τον* Προτρεπτικό *του Αριστοτέλη και σε αυτόν ο ρήτορας προβάλλει ένα εκπαιδευτικό πρότυπο πολύ διαφορετικό από αυτό της πλατωνικής Ακαδημίας, υπερασπιζόμενος, ως καλύτερη «επιμέλεια» της ψυχής, μια πρακτική και χρηστική αντίληψη φιλοσοφίας. Για τον Ισοκράτη στόχος της εκπαίδευσης είναι η κατάρτιση των ανδρών ώστε να γίνουν αποτελεσματικοί πολιτικοί ηγέτες και το μέσο γι' αυτό ήταν η εκπαίδευση στη ρητορική.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Βούλομαι δὲ περὶ τῆς τῶν λόγων παιδείας ὥσπερ οἱ γενεαλογοῦντες πρῶτον διελθεῖν πρὸς ὑμᾶς. Ὁμολογεῖται μὲν γὰρ τὴν φύσιν ἡμῶν ἔκ τε τοῦ σώματος συγκεῖσθαι καὶ τῆς ψυχῆς· αὐτοῖν δὲ τούτοιν οὐδεὶς ἔστιν ὅστις οὐκ ἂν φήσειεν ἡγεμονικωτέραν πεφυκέναι τὴν ψυχὴν καὶ πλείονος ἀξίαν· τῆς μὲν γὰρ ἔργον εἶναι βουλεύσασθαι καὶ περὶ τῶν ἰδίων καὶ περὶ τῶν κοινῶν, τοῦ δὲ σώματος ὑπηρετῆσαι τοῖς ὑπὸ τῆς ψυχῆς γνωσθεῖσιν.

Οὕτω δὲ τούτων ἐχόντων ὁρῶντές τινες τῶν πολὺ πρὸ ἡμῶν γεγονότων περὶ μὲν τῶν ἄλλων πολλὰς τέχνας συνεστηκυίας, περὶ δὲ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν οὐδὲν τοιοῦτον συντεταγμένον, εὑρόντες διττὰς ἐπιμελείας κατέλιπον ἡμῖν, περὶ μὲν τὰ σώματα τὴν παιδοτριβικήν, ἧς ἡ γυμναστικὴ μέρος ἐστίν, περὶ δὲ τὰς ψυχὰς τὴν φιλοσοφίαν, περὶ ἧς ἐγὼ μέλλω ποιεῖσθαι τοὺς λόγους, ἀντιστρόφους καὶ σύζυγας καὶ σφίσιν αὐταῖς ὁμολογουμένας, δι' ὧν οἱ προεστῶτες αὐτῶν τάς τε ψυχὰς φρονιμωτέρας καὶ τὰ σώματα χρησιμώτερα παρασκευάζουσιν, οὐ πολὺ διαστησάμενοι τὰς παιδείας ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ παραπλησίαις χρώμενοι καὶ ταῖς διδασκαλίαις καὶ ταῖς γυμνασίαις καὶ ταῖς ἄλλαις ἐπιμελείαις.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Επιθυμώ πρώτα να αναφέρω διεξοδικά σε εσάς σχετικά με τη ρητορική μόρφωση, όπως ακριβώς κάνουν αυτοί που εξετάζουν τις γενεαλογίες. Είναι βέβαια κοινά αποδεκτό ότι η φύση μας αποτελείται και από το σώμα και από την ψυχή· ο καθένας όμως θα μπορούσε να υποστηρίξει ότι από αυτά τα δύο η ψυχή είναι από τη φύση της καταλληλότερη για διοίκηση και πιο αξιόλογη· γιατί εκείνης έργο (θα μπορούσε να υποστηρίξει πως) είναι να αποφασίσει και για τα ιδιωτικά και για τα δημόσια πράγματα, ενώ του σώματος να υπηρετήσει εκείνα που αποφασίστηκαν από την ψυχή.

Και εφόσον αυτά έχουν έτσι, επειδή μερικοί από εκείνους που έχουν ζήσει πολύ πριν από εμάς έβλεπαν ότι για τα άλλα πράγματα έχουν συσταθεί πολλές τέχνες, ενώ για το σώμα και την ψυχή δεν έχει συγκροτηθεί τίποτε τέτοιο, αφού βρήκαν δύο μορφών ασχολίες, τις κληροδότησαν σε εμάς, για τα σώματα την τέχνη της πάλης, της οποίας μέρος είναι η γυμναστική, ενώ για τις ψυχές τη φιλοσοφία, σχετικά με την οποία εγώ πρόκειται να μιλήσω, ανάλογες και σύμφωνες και με στενή σχέση με τον εαυτό τους, με τις οποίες οι δάσκαλοι αυτών καθιστούν και τις ψυχές πιο συνετές και τα σώματα πιο χρήσιμα, χωρίς να τις διαχωρίσουν μεταξύ τους (τη σωματική αγωγή από την ψυχική), αλλά χρησιμοποιώντας παραπλήσιες και τις διδασκαλίες και τα γυμνάσια και τις άλλες μεθόδους.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***α) Ποια είναι η θέση του Ισοκράτη για τη φύση του ανθρώπου και τη σχέση μεταξύ σώματος και ψυχής; β) Με ποιους συντακτικούς τρόπους προβάλλει τη θέση αυτή ως αδιαμφισβήτητη;***

α. Η ανθρώπινη φύση, σύμφωνα με τον Ισοκράτη, αποτελείται, κατά κοινή ομολογία, από σώμα και ψυχή. Η ψυχή, όπως όλοι υποστηρίζουν, είναι από τη φύση της πιο κατάλληλη για διοίκηση και πιο αξιόλογη. Έργο της ψυχής είναι να λαμβάνει αποφάσεις για ιδιωτικές και δημόσιες υποθέσεις, ενώ του σώματος είναι να μεριμνά για την εκτέλεση αυτών των αποφάσεων.

β. Συντακτικοί τρόποι, με τους οποίους ο ρήτορας προβάλλει αυτή τη θέση ως αδιαμφισβήτητη:

- Κύριες προτάσεις κρίσεως με οριστική έγκλιση, για δήλωση του βέβαιου και πραγματικού (*ὁμολογεῖται…*) και με δυνητική ευκτική, για δήλωση της σκέψης του κάθε ανθρώπου (*ἂν φήσειεν*)
- Ρήματα σε τρίτο πρόσωπο, το οποίο παραπέμπει στη δήλωση αντικειμενικότητας (*ὁμολογεῖται, ἂν φήσειεν*)
- Περιφραστικό υποκείμενο για να δηλωθεί με έμφαση η καθολική γνώμη (*οὐδεὶς ἔστιν ὅστις οὐ* = όλοι ανεξαιρέτως, ο καθένας)
- Το μετοχικό σύνολο σε γενική απόλυτο για τη δήλωση της αντικειμενικής αιτίας (*οὕτω δὲ τούτων ἐχόντων*)

2 ***Ποιοι τρόποι άσκησης επινοήθηκαν για την ψυχή και το σώμα;***

Κάποιοι προγενέστεροι, βλέποντας ότι για το σώμα και την ψυχή δεν έχει συσταθεί καμία τέχνη, επινόησαν δυο ειδών ασχολίες και τις κληροδότησαν στους μεταγενέστερους, για τα σώματα την τέχνη της πάλης, μέρος της οποίας είναι η γυμναστική, και για τις ψυχές τη φιλοσοφία. Με τη βοήθεια αυτών οι δάσκαλοι και τις ψυχές καθιστούν πιο συνετές και τα σώματα πιο χρήσιμα, χωρίς να διαχωρίζουν τη σωματική αγωγή από την ψυχική μόρφωση, απεναντίας, χρησιμοποιούν παραπλήσιες και τις διδασκαλίες και τα γυμνάσια και τις άλλες ασκήσεις.

3 ***α) Ὁμολογεῖται μὲν γὰρ τὴν φύσιν ἡμῶν ἔκ τε τοῦ σώματος συγκεῖσθαι καὶ τῆς ψυχῆς· [...] Οὕτω δὲ τούτων ἐχόντων, ὁρῶντές τινες τῶν πολὺ πρὸ ἡμῶν γεγονότων περὶ μὲν τῶν ἄλλων πολλὰς τέχνας συνεστηκυίας, περὶ δὲ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν οὐδὲν τοιοῦτον συντεταγμένον, εὑρόντες διττὰς ἐπιμελείας κατέλιπον ἡμῖν: Να εντοπίσετε στις παραπάνω προτάσεις τους όρους που είναι σύνθετοι με την πρόθεση σύν και να προσπαθήσετε να τις αποδώσετε στα νέα ελληνικά λαμβάνοντας υπόψη τα συμφραζόμενα. Ποια σημασία προσδίδει στα συγκεκριμένα ρήματα η πρόθεση σύν;***

β) Οὕτω δὲ τούτων ἐχόντων: αφού λάβετε υπόψη σας την πτώση της μετοχής, να προσπαθήσετε να αποδώσετε στα νέα ελληνικά τη φράση. (Να λάβετε υπόψη σας τη διάκριση των μετοχών σε απόλυτες και συνημμένες.)

συγκεῖσθαι: ότι είναι συντεθεμένη, ότι συναποτελείται

συνεστηκυίας: ότι έχουν συσταθεί

συντεταγμένον: ότι έχει συγκροτηθεί

Η πρόθεση **σὺν** προσδίδει στους συγκεκριμένους ρηματικούς τύπους τη σημασία ενός όλου που αποτελείται από μέρη.

β. **οὕτω δὲ τούτων ἐχόντων**: και εφόσον αυτά έχουν έτσι. Η μετοχή είναι αιτιολογική και γενική απόλυτη, υποκείμενό της είναι το ***τούτων***.

4 ***α) Να μεταφράσετε τη δεύτερη παράγραφο του κειμένου. (Για να μεταφράσετε το παραπάνω απόσπασμα, να λάβετε υπόψη: α) την κλίση και τα είδη της μετοχής, β) τον συντακτικό ρόλο της δοτικής και γ) τον συγκριτικό βαθμό των επιθέτων και τρόπους σύγκρισης.)***

Βλέπε τη Μετάφραση.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

*Ο **Πρὸς Δημόνικον** λόγος, που αποδίδεται στον Ισοκράτη, είναι ένας παραινετικός λόγος προς τον Δημόνικο, ή τον γιο του τυράννου Ιππόνικου ή τον γιο του Αθηναίου Ιππόνικου και πεθερό του Αλκιβιάδη. Ο ρήτορας προτρέπει τον ομώνυμο νεαρό προς μια ενάρετη ζωή, μέσω συγκεκριμένων πρακτικών, οι οποίες μπορούν να συνοψιστούν σε τέσσερις: α. σεβασμός στους θεούς, β. αποφυγή μάταιου όρκου, γ. λατρεία βάσει των παραδόσεων, δ. τιμή προς τους γονείς. Στο συγκεκριμένο χωρίο, ο ρήτορας αναφέρεται στις δύο υποστάσεις της ανθρώπινης φύσης και στον τρόπο άσκησής τους.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Πάντων μὲν ἐπιμελοῦ τῶν περὶ τὸν βίον, μάλιστα δὲ τὴν σαυτοῦ φρόνησιν ἄσκει· μέγιστον γὰρ ἐν ἐλαχίστῳ νοῦς ἀγαθὸς ἐν ἀνθρώπου σώματι. Πειρῶ τῷ μὲν σώματι εἶναι φιλόπονος, τῇ δὲ ψυχῇ φιλόσοφος, ἵνα τῷ μὲν ἐπιτελεῖν δύνῃ τὰ δόξαντα, τῇ δὲ προορᾶν ἐπίστῃ τὰ συμφέροντα. Πᾶν ὅ τι ἂν μέλλῃς ἐρεῖν, πρότερον ἐπισκόπει τῇ γνώμῃ· πολλοῖς γὰρ ἡ γλῶττα προτρέχει τῆς διανοίας. Νόμιζε μηδὲν εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων βέβαιον· οὕτω γὰρ οὔτ' εὐτυχῶν ἔσει περιχαρὴς οὔτε δυστυχῶν περίλυπος. Δύο ποιοῦ καιροὺς τοῦ λέγειν, ἢ περὶ ὧν οἶσθα σαφῶς, ἢ περὶ ὧν ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Ἐν τούτοις γὰρ μόνοις ὁ λόγος τῆς σιγῆς κρείττων, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ἄμεινον σιγᾶν ἢ λέγειν. Χαῖρε μὲν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσιν τῶν ἀγαθῶν, λυποῦ δὲ μετρίως ἐπὶ τοῖς γιγνομένοις τῶν κακῶν, γίγνου δὲ τοῖς ἄλλοις μηδ' ἐν ἑτέροις ὢν κατάδηλος· ἄτοπον γὰρ τὴν μὲν οὐσίαν ἐν ταῖς οἰκίαις ἀποκρύπτειν, τὴν δὲ διάνοιαν φανερὰν ἔχοντα περιπατεῖν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Να φροντίζεις για όλα όσα αφορούν τη ζωή σου, αλλά προπάντων να εξασκείς τη φρόνησή σου· διότι ο καλός νους μέσα στο ανθρώπινο σώμα είναι κάτι πολύ σπουδαίο μέσα στο ελάχιστο. Να προσπαθείς στο σώμα να είσαι φιλόπονος, ενώ στην ψυχή φιλόσοφος, για να μπορείς με το πρώτο να εκτελείς όσα αποφασίζεις, ενώ με την ψυχή να γνωρίζεις να προβλέπεις όσα σε συμφέρουν. Καθετί που πρόκειται να πεις να το εξετάζεις προηγουμένως με τη σκέψη· γιατί σε πολλούς η γλώσσα προτρέχει της σκέψης. Να μην θεωρείς τίποτα από τα ανθρώπινα ότι είναι σταθερό· διότι έτσι ούτε όταν ευτυχείς θα είσαι υπερβολικά χαρούμενος ούτε όταν είσαι δυστυχισμένος θα λυπάσαι σε μεγάλο βαθμό. Να θεωρείς ότι δύο είναι οι κατάλληλες περιστάσεις για να μιλάς, ή για όσα γνωρίζεις καλά, ή για όσα είναι ανάγκη να μιλήσεις. Γιατί σε αυτές μόνο τις περιπτώσεις ο λόγος είναι προτιμότερος από τη σιωπή, ενώ στις υπόλοιπες είναι καλύτερο να σιωπάς παρά να μιλάς. Να χαίρεσαι με τα καλά που σου συμβαίνουν, αλλά να λυπάσαι με μέτρο για τις συμφορές που σε πλήττουν, ενώ να μην γίνεσαι φανερός στους άλλους ούτε στη μια ούτε στην άλλη περίπτωση· γιατί είναι παράλογο από τη μια να κρύβει κανείς την περιουσία του μέσα στα σπίτια, αλλά να περπατά έχοντας τη σκέψη του φανερή.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Με ποιους τρόπους συμβουλεύει ο Ισοκράτης τον Δημόνικο να ασκεί την φρόνησιν; (Για να απαντήσετε, πρέπει πρώτα να αναγνωρίσετε τα ρήματα σε έγκλιση προστακτική.)***

Ο Ισοκράτης συμβουλεύει τον Δημόνικο να ασκεί τη φρόνηση με τους εξής τρόπους:

- Να προσπαθεί στο σώμα να είναι φιλόπονος, ενώ στην ψυχή φιλόσοφος, για να μπορεί με το πρώτο να εκτελεί τις αποφάσεις του, ενώ με την ψυχή να μπορεί να προβλέπει όσα τον συμφέρουν.
- Να εξετάζει προηγουμένως με τη σκέψη ό,τι πρόκειται να πει· γιατί σε πολλούς η γλώσσα προτρέχει της σκέψης.
- Να μην θεωρεί τίποτα από τα ανθρώπινα σταθερό· διότι έτσι ούτε όταν ευτυχεί θα είναι υπερβολικά χαρούμενος ούτε όταν δυστυχεί θα λυπάται υπερβολικά.
- Να θεωρεί ότι δύο είναι οι κατάλληλες περιστάσεις για να μιλά, ή για όσα γνωρίζει καλά ή για όσα είναι ανάγκη να μιλήσει. Γιατί σε αυτές μόνο τις περιπτώσεις ο λόγος είναι προτιμότερος από τη σιωπή, ενώ στις υπόλοιπες είναι καλύτερο να σιωπά κανείς παρά να μιλά.
- Να χαίρεται στα καλά που του συμβαίνουν και να λυπάται με μέτρο στις συμφορές που τον πλήττουν, χωρίς να γίνεται φανερός στους άλλους ούτε στη μια ούτε στην άλλη περίπτωση˙ γιατί είναι παράλογο από τη μια να κρύβει κανείς την περιουσία στο σπίτι, αλλά να περπατά με τις σκέψεις του φανερές.

2 ***Να συγκρίνετε τα δύο Κείμενα Αυτενέργειας με βάση τις εγκλίσεις που ο συγγραφέας επιλέγει, αφού λάβετε υπόψη σας τον σκοπό που υπηρετεί κάθε κείμενο. (Θα σας βοηθήσει η μελέτη της διάκρισης των προτάσεων σε προτάσεις κρίσης και επιθυμίας.)***

Στον *Περὶ ἀντιδόσεως* λόγο του ο Ισοκράτης προβάλλει ένα εκπαιδευτικό πρότυπο πολύ διαφορετικό από αυτό της πλατωνικής Ακαδημίας και υπερασπίζεται ως καλύτερη «επιμέλεια» της ψυχής, μια πρακτική και χρηστική αντίληψη φιλοσοφίας. Γι' αυτό και επιλέγει, για να παραθέσει τις απόψεις του, εγκλίσεις κρίσεως, την οριστική (*βούλομαι, ὁμολογεῖται, κατέλιπον, ἐστίν, μέλλω, παρασκευάζουσιν*), η οποία παρουσιάζει τις απόψεις του ως βέβαιες, και δυνητική ευκτική (*φήσειεν ἄν*), η οποία δηλώνει το δυνατό στο παρόν-μέλλον και προσδίδει στον λόγο μετριοπάθεια και απουσία δογματισμού.

Ο *Πρὸς Δημόνικον* λόγος είναι ένας συμβουλευτικός λόγος, με τον οποίο ο ρήτορας προτρέπει τον ομώνυμο νεαρό προς μια ενάρετη ζωή μέσω συγκεκριμένων πρακτικών. Γι' αυτό και ο ρήτορας επιλέγει την προστακτική έγκλιση, που είναι έγκλιση επιθυμίας, προκειμένου να παραθέσει τις συμβουλές του (*ἐπιμελοῦ, ἄσκει, πειρῶ, ἐπισκόπει, νόμιζε, ποιοῦ, χαῖρε, λυποῦ, γίγνου*).

3 ***Με βάση το κείμενο του Ισοκράτη να γράψεις δική σου επιστολή και να την απευθύνεις σε φίλο/η σου, με την οποία του/της δίνεις συμβουλές για πρακτικές που θεωρείς ότι πρέπει να υιοθετήσει, ώστε να προσδώσει ποιότητα στη ζωή του/της.***

Ἀχιλλεὺς Γεωργίῳ χαίρειν.

Βούλομαι δὲ πρῶτον διελθεῖν πρός σε περί τοῦ εὖ πράττειν. Ἐὰν ἀσκῇς τὴν φρόνησιν ἐν τῷ βίῳ, ἔσει εὐδαίμων. Πρῶτον ἐπιμελοῦ τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ὅπως κτήσει τὴν τε τοῦ σώματος ὑγίειαν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἀταραξίαν. Νόμιζε καὶ τὴν αὐτάρκειαν ἀγαθὸν μέγα, οὐχ ἵνα τοῖς ὀλίγοις χρῇ, ἀλλ΄ ὅπως, ἐὰν μὴ ἔχῃς τὰ πολλά, τοῖς ὀλίγοις ἀρκῇ. Ἐννόει ὡς οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως. Ἐν πᾶσιν οὖν τοῖς ἔργοις μέμνησο τοῦ δικαίου. Μηδὲν περὶ πλείονος ποιοῦ τῶν ἀγαθῶν φίλων· φίλους δὲ κτῶ μηδὲ τούτους, μεθ' ὧν ἥδιστα συνδιατρίψεις, μηδὲ τοὺς κολακεύοντας, ἀλλὰ τοὺς μετ' εὐνοίας θεραπεύοντας. Ἄξίου σεαυτὸν κοσμίως ζῆν καὶ καθίστη τὴν σαυτοῦ σωφροσύνην παράδειγμα τοῖς ἄλλοις. Ἐπισκόπει τούς τε λόγους καὶ τὰς πράξεις, ἵν' ὡς ἐλαχίστοις ἁμαρτήμασι περιπίπτῃς. Μελέτα μὲν λέγειν περὶ καλῶν ἐπιτηδευμάτων, ἵνα συνεθισθῇς ὅμοια τοῖς εἰρημένοις φρονεῖν· χρῶ δὲ τοῖς εἰρημένοις ἢ ζήτει τούτων βελτίω.

Ταῦτα οὖν καὶ τὰ τούτοις συγγενῆ μελέτα πρὸς σεαυτὸν ἡμέρας καὶ νυκτός.

Ἔρρωσο, κἄν του δέῃ τῶν παρ' ἐμοί, ἐπίστελλε.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Ξενοφώντας (περίπου 430 - περίπου 349 π.Χ.) υπήρξε για κάποιο διάστημα μαθητής του Σωκράτη και στα Απομνημονεύματα *παρουσιάζει αρκετά στιγμιότυπα της ζωής του δασκάλου του και αρκετές πτυχές της διδασκαλίας του. Μέσω αυτών υπερασπίζεται τον Σωκράτη έναντι των κατηγοριών που οδήγησαν στη θανατική του καταδίκη και σμιλεύει ένα εξιδανικευμένο πορτρέτο του.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Σοφίαν δὲ καὶ σωφροσύνην οὐ διώριζεν, ἀλλὰ τὸν τὰ μὲν καλά τε κἀγαθὰ γιγνώσκοντα χρῆσθαι αὐτοῖς καὶ τὸν τὰ αἰσχρὰ εἰδότα εὐλαβεῖσθαι σοφόν τε καὶ σώφρονα ἔκρινε. Προσερωτώμενος δὲ εἰ τοὺς ἐπισταμένους μὲν ἃ δεῖ πράττειν, ποιοῦντας δὲ τἀναντία σοφούς τε καὶ ἀκρατεῖς εἶναι νομίζοι· οὐδέν γε μᾶλλον, ἔφη, ἢ ἀσόφους τε καὶ ἀκρατεῖς· πάντας γὰρ οἶμαι προαιρουμένους ἐκ τῶν ἐνδεχομένων ἃ οἴονται συμφορώτατα αὐτοῖς εἶναι, ταῦτα πράττειν· νομίζω οὖν τοὺς μὴ ὀρθῶς πράττοντας οὔτε σοφοὺς οὔτε σώφρονας εἶναι.

Ἔφη δὲ καὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἄλλην πᾶσαν ἀρετὴν σοφίαν εἶναι. Τά τε γὰρ δίκαια καὶ πάντα ὅσα ἀρετῇ πράττεται καλά τε κἀγαθὰ εἶναι· καὶ οὔτ᾽ ἂν τοὺς ταῦτα εἰδότας ἄλλο ἀντὶ τούτων οὐδὲν προελέσθαι οὔτε τοὺς μὴ ἐπισταμένους δύνασθαι πράττειν, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐγχειρῶσιν, ἁμαρτάνειν· οὕτω καὶ τὰ καλά τε κἀγαθὰ τοὺς μὲν σοφοὺς πράττειν, τοὺς δὲ μὴ σοφοὺς οὐ δύνασθαι, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐγχειρῶσιν, ἁμαρτάνειν. Ἐπεὶ οὖν τά τε δίκαια καὶ τἆλλα καλά τε κἀγαθὰ πάντα ἀρετῇ πράττεται, δῆλον εἶναι ὅτι καὶ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἄλλη πᾶσα ἀρετὴ σοφία ἐστί.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Τη σοφία λοιπόν και τη σωφροσύνη δεν τις ξεχώριζε, αλλά έκρινε σοφό και σώφρονα όποιον γνώριζε και τα καλά και τα αγαθά με το να τα χρησιμοποιεί και όποιον γνώριζε τα άσχημα με το να τα αποφεύγει. Ακόμα, κάθε φορά που τον ρωτούσαν αν θεωρούσε ότι είναι και σοφοί και αχαλίνωτοι όσοι γνωρίζουν όσα πρέπει να κάνουν, κάνουν όμως τα αντίθετα, (απαντούσε)· τίποτα περισσότερο βέβαια (δεν τους θεωρώ), έλεγε, παρά και άσοφους και αχαλίνωτους· γιατί νομίζω πως όλοι, επιλέγοντας απ᾽ αυτά που μπορούν, όσα πιστεύουν ότι είναι τα πιο συμφέροντα για τους εαυτούς τους, αυτά κάνουν· έχω τη γνώμη λοιπόν ότι, όσοι δεν ενεργούν ορθά δεν είναι ούτε σοφοί ούτε σώφρονες. Έλεγε ακόμη ότι και η δικαιοσύνη και κάθε άλλη αρετή είναι σοφία. Γιατί (έλεγε) πως και τα δίκαια και όλα, όσα γίνονται με την αρετή, είναι και καλά και αγαθά· ακόμη (έλεγε) πως ούτε εκείνοι, που τα γνωρίζουν, θα προτιμούσαν να κάνουν κάτι άλλο αντί γι᾽ αυτά, ούτε εκείνοι, που δεν τα γνωρίζουν, θα μπορούσαν να τα κάνουν, αλλά, και αν το επιχειρούν, αποτυγχάνουν· έτσι, (έλεγε πως) και οι σοφοί κάνουν και τα καλά και τα αγαθά, ενώ αυτοί που δεν είναι σοφοί δεν έχουν αυτή τη δυνατότητα, αλλά, και κάθε φορά που το επιχειρούν, αποτυγχάνουν. Αφού λοιπόν και τα δίκαια και όλα τα άλλα τα καλά και αγαθά πραγματοποιούνται με την αρετή, (έλεγε πως) είναι φανερό ότι και η δικαιοσύνη και κάθε άλλη αρετή είναι σοφία.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Αφού μελετήσετε το νόημα της πρώτης παραγράφου, να απαντήσετε στις παρακάτω ερωτήσεις:***
α) Με ποιο κριτήριο ο Σωκράτης ξεχώριζε ποιοι είναι «σοφοί και σώφρονες» και ποιοι όχι;
β) Ποιο είναι το ερώτημα που έθεσαν στον Σωκράτη και τι απάντησε εκείνος;

α. Ο Σωκράτης ξεχώριζε ποιοι είναι σοφοί και σώφρονες με κριτήριο αν γνώριζαν και τα καλά και τα αγαθά με το να τα χρησιμοποιούν και αν γνώριζαν τα άσχημα με το να τα αποφεύγουν.

β. Το ερώτημα που έθεσαν στον Σωκράτη ήταν αν θεωρούσε σοφούς αφενός, αχαλίνωτους αφετέρου, όσους γνώριζαν όσα έπρεπε να κάνουν, έκαναν όμως τα αντίθετα. Ο Σωκράτης απαντούσε πως τους θεωρούσε και άσοφους και αχαλίνωτους. Δικαιολογούσε αυτή του την άποψη, λέγοντας πως οι άνθρωποι επιλέγουν να κάνουν, απ' αυτά που μπορούν, όσα θεωρούν ως τα πιο συμφέροντα για τους εαυτούς τους· επομένως, όσοι δεν ενεργούν ορθά, δεν είναι ούτε σοφοί ούτε σώφρονες.

2 ***Στη δεύτερη παράγραφο, να εντοπίσετε τα αντικείμενα του ρήματος ἔφη και, αφού αναγνωρίσετε συντακτικά τις σχέσεις των απαρεμφάτων με άλλους όρους, να μεταφράσετε το απόσπασμα: Ἔφη δὲ καὶ τὴν δικαιοσύνην […] ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐγχειρῶσιν, ἁμαρτάνειν.***

- εἶναι: **τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀρετήν**: υποκ. στο εἶναι (ετεροπροσωπία), **σοφίαν**: κατηγορούμενο στα τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀρετήν.
- εἶναι: **τὰ δίκαια, ὅσα ἀρετῇ πράττεται**: υποκ. στο εἶναι (ετεροπροσωπία), **καλά τε κἀγαθά**: κατηγορούμενο στα τὰ δίκαια, ὅσα ἀρετῇ πράττεται.
- προελέσθαι ἄν: **τοὺς εἰδότας**: επιθετική μετοχή ως υποκ. στο εἶναι (ετεροπροσωπία), **ἄλλο**: αντικείμενο στο προελέσθαι ἄν.
- δύνασθαι: **τοὺς μὴ ἐπισταμένους**: επιθετική μετοχή ως υποκ. στο δύνασθαι (ετεροπροσωπία), **πράττειν**: τελικό απαρέμφατο ως αντικείμενο στο δύνασθαι.
- ἁμαρτάνειν: **τοὺς μὴ ἐπισταμένους**: επιθετική μετοχή ως υποκ. στο ἁμαρτάνειν (ετεροπροσωπία).
- πράττειν: **τοὺς σοφούς**: υποκ. στο απαρέμφατο (ετεροπροσωπία).
- δύνασθαι: **τοὺς μὴ σοφούς**: υποκ. στο δύνασθαι (ετεροπροσωπία), **πράττειν** (εννοείται): τελικό απαρέμφατο ως αντικείμενο στο δύνασθαι.
- ἁμαρτάνειν: **τοὺς μὴ σοφούς**: υποκ. στο ἁμαρτάνειν (ετεροπροσωπία).

3 ***Προσερωτώμενος δὲ εἰ […] ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐγχειρῶσιν, ἁμαρτάνειν. Να μετατρέψετε το παραπάνω απόσπασμα σε ευθύ λόγο, σε μορφή διαλόγου.***

– Ὦ Σώκρατες, τοὺς ἐπισταμένους μὲν ἃ δεῖ πράττειν, ποιοῦντας δὲ τἀναντία σοφούς τε καὶ ἀκρατεῖς εἶναι νομίζεις;

– Οὐδέν γε μᾶλλον ἢ ἄσοφοί τε καὶ ἀκρατεῖς (εἰσι)· πάντες γὰρ προαιρούμενοι ἐκ τῶν ἐνδεχομένων ἃ οἴονται συμφορώτατα αὐτοῖς εἶναι, ταῦτα πράττουσιν· οἱ μὴ ὀρθῶς οὖν πράττοντες οὔτε σοφοὶ οὔτε σώφρονές εἰσιν. Καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἄλλη πᾶσα ἀρετὴ σοφία ἐστί. Τά τε γὰρ δίκαια καὶ πάντα ὅσα ἀρετῇ πράττεται καλά τε κἀγαθά ἐστι· καὶ οὔτ᾽ ἂν οἱ ταῦτα εἰδότες ἄλλο ἀντὶ τούτων οὐδὲν προέλοιντο οὔτε οἱ μὴ ἐπιστάμενοι δύναιντο (ἂν) πράττειν, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐγχειρῶσιν, ἁμαρτάνοιεν (ἂν) (ἢ ἁμαρτάνουσιν)· οὕτω καὶ τὰ καλά τε κἀγαθὰ οἱ μὲν σοφοὶ πράττουσιν, οἱ δὲ μὴ σοφοὶ οὐ δύνανται, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐγχειρῶσιν, ἁμαρτάνουσιν.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Μία από τις δύο κατηγορίες εναντίον του Σωκράτη ήταν πως διέφθειρε τους νέους. Η βασική επιχειρηματολογία των κατηγόρων του στηρίχτηκε στη φαύλη πολιτική συμπεριφορά μαθητών του, όπως του Κριτία και του Αλκιβιάδη. Στο παρόν απόσπασμα ο Ξενοφώντας υπερασπίζεται τον δάσκαλό του με αναφορά στη σημασία, που απέδιδε ο Σωκράτης, στην επιμέλεια και τη συνέπεια για την άσκηση και διατήρηση της αρετής.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἴσως οὖν εἴποιεν ἂν πολλοὶ τῶν φασκόντων φιλοσοφεῖν ὅτι οὐκ ἄν ποτε ὁ δίκαιος ἄδικος γένοιτο, οὐδὲ ὁ σώφρων ὑβριστής, οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν ὧν μάθησίς ἐστιν ὁ μαθὼν ἀνεπιστήμων ἄν ποτε γένοιτο. Ἐγὼ δὲ περὶ τούτων οὐχ οὕτω γιγνώσκω· ὁρῶ γὰρ ὥσπερ τὰ τοῦ σώματος ἔργα τοὺς μὴ τὰ σώματα ἀσκοῦντας οὐ δυναμένους ποιεῖν, οὕτω καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἔργα τοὺς μὴ τὴν ψυχὴν ἀσκοῦντας οὐ δυναμένους · οὔτε γὰρ ἃ δεῖ πράττειν οὔτε ὧν δεῖ ἀπέχεσθαι δύνανται. Δι' ὃ καὶ τοὺς υἱεῖς οἱ πατέρες, κἂν ὦσι σώφρονες, ὅμως ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων εἴργουσιν, ὡς τὴν μὲν τῶν χρηστῶν ὁμιλίαν ἄσκησιν οὖσαν τῆς ἀρετῆς, τὴν δὲ τῶν πονηρῶν κατάλυσιν. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τῶν ποιητῶν ὅ τε λέγων·

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλὰ διδάξεαι· ἢν δὲ κακοῖσι
συμμίσγῃς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον,

καὶ ὁ λέγων·

Αὐτὰρ ἀνὴρ ἀγαθὸς τοτὲ μὲν κακός, ἄλλοτε δ' ἐσθλός.

Κἀγὼ δὲ μαρτυρῶ τούτοις· ὁρῶ γὰρ ὥσπερ τῶν ἐν μέτρῳ πεποιημένων ἐπῶν τοὺς μὴ μελετῶντας ἐπιλανθανομένους, οὕτω καὶ τῶν διδασκαλικῶν λόγων τοῖς ἀμελοῦσι λήθην ἐγγιγνομένην. Ὅταν δὲ τῶν νουθετικῶν λόγων ἐπιλάθηταί τις, ἐπιλέλησται καὶ ὧν ἡ ψυχὴ πάσχουσα τῆς σωφροσύνης ἐπεθύμει· τούτων δ' ἐπιλαθόμενον οὐδὲν θαυμαστὸν καὶ τῆς σωφροσύνης ἐπιλαθέσθαι. […]

Πῶς οὖν οὐκ ἐνδέχεται σωφρονήσαντα πρόσθεν αὖθις μὴ σωφρονεῖν καὶ, δίκαια δυνηθέντα πράττειν αὖθις ἀδυνατεῖν; Πάντα μὲν οὖν ἔμοιγε δοκεῖ τὰ καλὰ καὶ τἀγαθὰ ἀσκητὰ εἶναι, οὐχ ἥκιστα δὲ σωφροσύνη. Ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ σώματι συμπεφυτευμέναι τῇ ψυχῇ αἱ ἡδοναὶ πείθουσιν

αὐτὴν μὴ σωφρονεῖν, ἀλλὰ τὴν ταχίστην ἑαυταῖς τε καὶ τῷ σώματι χαρίζεσθαι.

Οι πρώτοι στίχοι είναι του Θέογνι (περ. 530 π.Χ.), που ο Σωκράτης χρησιμοποιεί και αλλού (Πλάτων, Μένων 95d και Ξενοφών, Συμπόσιον, 2.4), και ο άλλος στίχος είναι άγνωστου ποιητή.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ίσως λοιπόν θα μπορούσαν να πουν πολλοί από εκείνους, που ισχυρίζονται ότι φιλοσοφούν, ότι ποτέ ο δίκαιος δεν θα μπορούσε να γίνει άδικος ούτε ο σώφρονας αλαζόνας ούτε κάτι άλλο από εκείνα που μαθαίνονται αυτός που τα έμαθε θα μπορούσε ποτέ να πάψει να το γνωρίζει. Εγώ όμως σχετικά με αυτά δεν έχω αυτή τη γνώμη· διότι παρατηρώ, ότι, όπως τα σωματικά έργα εκείνοι που δεν γυμνάζουν τα σώματα δεν μπορούν να τα εκτελούν, έτσι και τα έργα της ψυχής εκείνοι που δεν εξασκούν την ψυχή δεν μπορούν να τα εκτελούν˙ διότι ούτε όσα πρέπει να κάνουν μπορούν να τα κάνουν, ούτε από όσα πρέπει να απέχουν μπορούν να απέχουν. Γι' αυτό και οι πατέρες τα παιδιά τους, και αν ακόμα είναι συνετά, όμως τα εμποδίζουν από τους πονηρούς ανθρώπους, επειδή κατά τη γνώμη τους η συναναστροφή με τους ενάρετους είναι άσκηση της αρετής, όμως η συναναστροφή με τους πονηρούς είναι καταστροφή. Αυτό επιβεβαιώνει και εκείνος από τους ποιητές που λέει:

Από αγαθούς θα διδαχτείς αγαθά˙ αν όμως με κακούς
συναναστρέφεσαι, θα χάσεις και το μυαλό που έχεις,

και εκείνος που λέει:

Ο αγαθός άνθρωπος άλλοτε είναι κακός και άλλοτε καλός.

Και εγώ απ' την πλευρά μου συμφωνώ με αυτά· διότι βλέπω, ότι, όπως ακριβώς τα έμμετρα έπη εκείνοι που δεν τα μελετούν τα ξεχνούν, έτσι και σε εκείνους που αμελούν τους λόγους των δασκάλων επέρχεται λησμονιά. Όταν, ακόμη, κάποιος λησμονήσει τους συμβουλευτικούς λόγους, έχουν λησμονηθεί και όσα η ψυχή ένιωθε και επιθυμούσε τη σωφροσύνη· όταν όμως κάποιος λησμονήσει αυτά, δεν είναι καθόλου παράξενο να λησμονήσει και τη σωφροσύνη. […]

Πώς λοιπόν δεν είναι ενδεχόμενο κάποιος, ενώ πρωτύτερα υπήρξε συνετός, έπειτα να μην φέρεται συνετά και, ενώ μπορούσε να πράττει το δίκαιο, έπειτα να μην μπορεί; Έχω την εντύπωση λοιπόν ότι όλα τα καλά και τα αγαθά μπορούν να αποκτηθούν με την άσκηση, προπάντων βέβαια η σωφροσύνη. Διότι οι ηδονές βρίσκονται σύμφυτες με την ψυχή μέσα στο ίδιο το σώμα και πείθουν αυτή να μην είναι συνετή, αλλά να κάνει τάχιστα χάρες και σε αυτές και στο σώμα.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Με ποια άποψη διαφωνεί ο Ξενοφών και ποιο είναι το αντεπιχείρημά του;***

Ο Ξενοφώντας διαφωνεί με την άποψη πολλών από αυτούς που ασχολούνται με τη φιλοσοφία, οι οποίοι υποστήριζαν πως δεν είναι δυνατό ο δίκαιος να γίνει άδικος και ο σώφρονας αλαζόνας και ούτε κανείς που έμαθε κάτι από εκείνα που μαθαίνονται να πάψει να το γνωρίζει. Διαφωνεί με την άποψη πως οι άνθρωποι δεν μπορούν να αλλάξουν συμπεριφορά και να επιδείξουν διαφορετική από αυτή που έμαθαν. Το αντεπιχείρημα του Ξενοφώντα είναι πως, για να διατηρήσει κάποιος όσα έμαθε, πρέπει να τα ασκεί συνεχώς. Με την άσκηση του σώματος μπορούν οι άνθρωποι να επιδίδονται με επιτυχία στις σωματικές εργασίες και με την άσκηση της ψυχής στα έργα της ψυχής. Γι' αυτό και οι γονείς προσέχουν τις συναναστροφές των παιδιών τους, γιατί τις θεωρούν άσκηση της αρετής. Εξάλλου και ποιητές με τους στίχους τους κάνουν αναφορά στη σημασία της συναναστροφής ως μέσου διατήρησης ή και απώλειας της αρετής. Επομένως η συμπεριφορά των ανθρώπων και διαμορφώνεται και μεταβάλλεται ανάλογα με τον τρόπο άσκησής τους στους αντίστοιχους τομείς.

2 ***Να εντοπίσετε με πόσους τρόπους πειθούς προσπαθεί ο συγγραφέας να στηρίξει τη θέση του.***

Επίκληση στη λογική: Επιχείρημα (ὁρῶ γὰρ … ἀπέχεσθαι δύνανται, ὁρῶ γὰρ … καὶ τῆς σωφροσύνης ἐπιλαθέσθαι) και τεκμήρια/παραδείγματα (Δι' ὃ καὶ τοὺς υἱεῖς οἱ πατέρες, … τὴν δὲ τῶν πονηρῶν κατάλυσιν).

Επίκληση στην αυθεντία: Η παράθεση των στίχων του Θέογνι και του άγνωστου ποιητή.

Επίκληση στο συναίσθημα: Ρητορική ερώτηση (Πῶς οὖν οὐκ ἐνδέχεται σωφρονήσαντα πρόσθεν αὖθις μὴ σωφρονεῖν καὶ, δίκαια δυνηθέντα πράττειν αὖθις ἀδυνατεῖν;)

3 ***Να εντοπίσετε την εναλλαγή των εγκλίσεων. Σε ποια περίπτωση ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τη δυνητική ευκτική και σε ποια την οριστική; Επίσης να προσέξετε ότι στο μεγαλύτερο μέρος του κειμένου κυριαρχούν οι τύποι του ενεστώτα. Τι πετυχαίνει με αυτές τις γλωσσικές επιλογές ο συγγραφέας;***

Στην πρώτη περίοδο του κειμένου ο Ξενοφώντας χρησιμοποιεί δυνητική ευκτική (*εἴποιεν ἄν, οὔκ ἄν ποτε γένοιτο, ἄν ποτε γένοιτο*), η οποία χρησιμοποιείται για να δηλώσει το δυνατό να γίνει στο παρόν και στο μέλλον. Με αυτή την επιλογή ο συγγραφέας απαλλάσσει τον λόγο του από απολυτότητα και δογματισμό. Ιδιαίτερα στην παρουσίαση της άποψης των άλλων προσθέτει και το επίρρημα *ἴσως*, ώστε να δημιουργηθεί μεγαλύτερη απόσταση μεταξύ του Σωκράτη και της άποψης που διατυπώνεται από πολλούς που ασχολούνται με τη φιλοσοφία. Στη συνέχεια χρησιμοποιείται, ως επί το πλείστον η οριστική έγκλιση, η οποία δηλώνει το πραγματικό. Με αυτή την επιλογή ο

Σωκράτης παρουσιάζει τις προσωπικές του θέσεις με βεβαιότητα, εφόσον μάλιστα τις συνοδεύει με συγκεκριμένη επιχειρηματολογία. Γι' αυτό εξάλλου και ο κυρίαρχος χρόνος στους ρηματικούς τύπους είναι ο ενεστώτας (*γιγνώσκω, ὁρῶ, ἀσκοῦντας, οὐ δυναμένους, ποιεῖν, πράττειν, ἀπέχεσθαι* κ.λπ.), ο οποίος δηλώνει τη διάρκεια των πράξεων και των ενεργειών στο παρόν και την επανάληψή τους.

4 ***Για την επανάληψή σας σχετικά με τις μετοχές και τα απαρέμφατα: α) να καταγράψετε τα είδη των μετοχών και β) να εντοπίσετε τα απαρέμφατα και τον συντακτικό τους ρόλο.***

α. Μετοχές:

1. Επιθετικές:

τῶν φασκόντων, τοὺς μὴ ἀσκοῦντας, τοὺς μὴ ἀσκοῦντας, ὁ λέγων, τὸν ἑόντα, ὁ λέγων, τῶν πεποιημένων, τοὺς μὴ μελετῶντας, τοῖς ἀμελοῦσι.

2. Κατηγορηματικές:

οὐ δυναμένους, οὐ δυναμένους, ἐπιλανθανομένους, ἐγγιγνομένην.

3. Επιρρηματικές:

ὡς οὖσαν: αιτιολογική μετοχή υποκειμενικής αιτιολογίας στο ρ. εἴργουσιν.
πάσχουσα: τροπική (ή αιτιολογική) μετοχή στο ρ. ἐπεθύμει.
ἐπιλαθόμενον: χρονικο-υποθετική μετοχή στο ρ. θαυμαστόν ἐστι.
σωφρονήσαντα: εναντιωματική μετοχή στο ρ. οὐκ ἐνδέχεται μὴ σωφρονεῖν.
δυνηθέντα: εναντιωματική μετοχή στο ρ. οὐκ ἐνδέχεται ἀδυνατεῖν.
συμπεφυτευμέναι: τροπική (ή αιτιολογική) μετοχή στο ρ. πείθουσιν.

β. Απαρέμφατα:

φιλοσοφεῖν: ειδικό απαρέμφατο ως αντικ. στη μετοχή τῶν φασκόντων, ετεροπροσωπία.
ποιεῖν: τελικό απαρέμφατο ως αντικ. στη μετοχή οὐ δυναμένους, ετεροπροσωπία.
πράττειν, ἀπέχεσθαι: τελικά απαρέμφατα ως αντικ. στο ρ. δύνανται, ταυτοπροσωπία (εννοούνται και ως υποκ. στο απρόσωπο δεῖ, ετεροπροσωπία).
ἐπιλαθέσθαι: τελικό απαρέμφατο ως υποκ. στην απρόσωπη έκφραση θαυμαστόν ἐστιν, ετεροπροσωπία.
μὴ σωφρονεῖν, ἀδυνατεῖν: τελικά απαρέμφατα ως υποκ. στο απρόσωπο ρ. ἐνδέχεται, ετεροπροσωπία.
πράττειν: τελικό απαρέμφατο ως αντικ. στη μετοχή δυνηθέντα, ετεροπροσωπία.
εἶναι: ειδικό απαρέμφατο ως αντικ. στο ρ. δοκεῖ, ταυτοπροσωπία.

5 ***Να μεταφράσετε το απόσπασμα: Πῶς οὖν οὐκ ἐνδέχεται […] καὶ τῷ σώματι χαρίζεσθαι.***

Βλέπε παραπάνω τη μετάφραση.

2η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η δημιουργία της ανθρώπινης κοινωνίας και η πολιτική αρετή

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Διογένης Λαέρτιος (3ος αι. μ.Χ.) ήταν ιστοριογράφος της φιλοσοφίας και στο έργο του Βίοι φιλοσόφων *καταγράφει τη ζωή και τις θεωρίες πολλών αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων. Το έργο του αποτελεί σημαντική πηγή για όσους δεν διαθέτουμε άλλες μαρτυρίες και συμπλήρωμα για όσους διαθέτουμε πληροφορίες από άλλες πηγές. Στο απόσπασμα παρουσιάζει τις βασικές θέσεις του Πρωταγόρα.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Καὶ πρῶτος ἔφη δύο λόγους εἶναι περὶ παντὸς πράγματος ἀντικειμένους ἀλλήλοις· οἷς καὶ συνηρώτα, πρῶτος τοῦτο πράξας. Ἀλλὰ καὶ ἤρξατό που τοῦτον τὸν τρόπον· «πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστιν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν». Ἔλεγέ τε μηδὲν εἶναι ψυχὴν παρὰ τὰς αἰσθήσεις, καθὰ καὶ Πλάτων φησὶν ἐν Θεαιτήτῳ, καὶ πάντα εἶναι ἀληθῆ. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τοῦτον ἤρξατο τὸν τρόπον· «περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι οὔθ' ὡς εἰσίν, οὔθ' ὡς οὐκ εἰσίν· πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἥ τ' ἀδηλότης καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου». Διὰ ταύτην δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ συγγράμματος ἐξεβλήθη πρὸς Ἀθηναίων· καὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ κατέκαυσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὑπὸ κήρυκι ἀναλεξάμενοι παρ' ἑκάστου τῶν κεκτημένων.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Και πρώτος είπε (ο Πρωταγόρας) ότι για κάθε θέμα υπάρχουν δύο απόψεις αντίθετες μεταξύ τους· και σε αυτές κατέληξε ύστερα από μεθοδική εξέταση ερμηνειών σε μια σειρά από ερωτήματα, αφού πρώτος εφάρμοσε στην πράξη αυτό. Αλλά και σε κάποιο σημείο άρχισε με αυτόν τον τρόπο· «μέτρο για όλα τα πράγματα είναι ο άνθρωπος, αυτών αφενός που υπάρχουν ότι υπάρχουν, αφετέρου αυτών που δεν υπάρχουν ότι δεν υπάρχουν». Έλεγε ακόμη ότι η ψυχή δεν είναι τίποτε χωρίς τις αισθήσεις, όπως υποστηρίζει και ο Πλάτωνας στον *Θεαίτητο*, και ότι όλα είναι αληθινά. Και σε άλλο σημείο άρχισε με αυτόν τον τρόπο· «σχετικά με τους θεούς δεν μπορώ να ξέρω ούτε ότι υπάρχουν ούτε ότι δεν υπάρχουν· γιατί πολλά είναι αυτά που εμποδίζουν τον άνθρωπο να γνωρίζει, και το γεγονός ότι είναι άδηλα (ανήκουν δηλαδή σε όσα δεν φανερώνονται) και στο γεγονός ότι η ζωή του ανθρώπου είναι σύντομη». Εξαιτίας αυτής της αρχής του συγγράμματος εκδιώχτηκε από τους Αθηναίους· και τα βιβλία του έκαψαν στην αγορά, αφού έστειλαν κήρυκα και τα συγκέντρωσαν από καθέναν που τα είχε στην κατοχή του.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποια είναι η άποψη του Πρωταγόρα για την αλήθεια;***

Ο Πρωταγόρας υποστήριζε πως δεν υπάρχει μία και απόλυτη αλήθεια, αλλά η αλήθεια είναι σχετική και εξαρτάται από τον άνθρωπο. Υποστήριζε πως για κάθε θέμα υπάρχουν δύο απόψεις αντιτιθέμενες μεταξύ τους, επιβεβαιώνοντας μάλιστα αυτήν την άποψη στην πράξη και εφαρμόζοντάς την. Η έννοια που απέδιδε στη σχετικότητα ο Πρωταγόρας προκύπτει από τη γνωστή ρήση του πως για όλα τα πράγματα μέτρο είναι ο άνθρωπος και γι' αυτά που υπάρχουν πως υπάρχουν και γι' αυτά που δεν υπάρχουν πως δεν υπάρχουν· υποστηρίζει λοιπόν ο σοφιστής πως μέτρο της αλήθειας και της γνώσης είναι ο ίδιος ο άνθρωπος, οπότε και κάθε υποκειμενική άποψη έχει την αξία της. Η αλήθεια εξαρτάται από τον τρόπο που ο κάθε άνθρωπος εξετάζει την πραγματικότητα και επομένως είναι σχετική.

2 ***Να μεταφράσετε το απόσπασμα: καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τοῦτον […] ἑκάστου τῶν κεκτημένων.***

Βλέπε τη μετάφραση.

3 ***Σε ποια υποκείμενα αναφέρονται οι προτάσεις ὡς εἰσίν και ὡς οὐκ εἰσίν; Τι είδους προτάσεις είναι;***

Υποκείμενο στα δύο ρήματα των προτάσεων είναι το **θεοί**. Πρόκειται για **δευτερεύουσες ειδικές προτάσεις** που εισάγονται με τον ειδικό σύνδεσμο **ὡς** (υποκειμενική γνώμη), λειτουργούν ως αντικείμενα στο απαρέμφατο εἰδέναι, εκφέρονται με οριστική (κρίσεως, πραγματικό).

4 ***Στο κείμενο υπάρχει τρεις φορές το απαρέμφατο εἶναι. Πρόκειται για ειδικό ή τελικό απαρέμφατο; Θα μπορούσε να αντικατασταθεί με πρόταση; Να ελέγξετε αν έχουμε ταυτοπροσωπία ή ετεροπροσωπία.***

α. Καὶ πρῶτος ἔφη δύο λόγους **εἶναι** …: ειδικό απαρέμφατο ως αντικείμενο στο ρήμα ἔφη, ετεροπροσωπία, υποκ.: λόγους. Το ρήμα φημί απαντά σπανίως συντασσόμενο με ειδική πρόταση. Καὶ πρῶτος ἔφη ὅτι δύο λόγοι εἶεν περὶ παντὸς πράγματος ἀντικείμενοι ἀλλήλοις.

β. Ἔλεγέ τε μηδὲν **εἶναι** ψυχὴν παρὰ τὰς αἰσθήσεις: ειδικό απαρέμφατο ως αντικείμενο στο ρήμα ἔλεγε, ετεροπροσωπία, υποκ.: ψυχήν. Το ρήμα ἔλεγε συντάσσεται με ειδική πρόταση. Ἔλεγέ τε ὅτι μηδὲν εἴη ψυχὴ παρὰ τὰς αἰσθήσεις.

γ. καὶ (ἔλεγε) πάντα **εἶναι** ἀληθῆ: ειδικό απαρέμφατο ως αντικείμενο στο ρήμα ἔλεγε, ετεροπροσωπία, υποκ.: πάντα. Το ρήμα ἔλεγε συντάσσεται με ειδική πρόταση. Καὶ ἔλεγεν ὅτι πάντα εἴη ἀληθῆ.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η Επιστολή στον Ηρόδοτο *αποτελεί μια επιτομή της φυσικής θεωρίας του Επίκουρου. Έχει διασωθεί από τον Διογένη τον Λαέρτιο και σε αυτήν ο Επίκουρος παρουσιάζει τη φυσική φιλοσοφία του, η οποία είναι επηρεασμένη από την ατομική θεωρία του Δημόκριτου. Στο παρόν απόσπασμα αναφέρεται στην τυχαιότητα των κινήσεων των ατόμων, εκφράζοντας διαφορετικές απόψεις από την αιτιοκρατία του Δημόκριτου και την τελολογία του Αριστοτέλη.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Κινοῦνταί τε συνεχῶς αἱ ἄτομοι (φησὶ δὲ ἐνδοτέρω καὶ ἰσοταχῶς αὐτὰς κινεῖσθαι τοῦ κενοῦ τὴν εἶξιν ὁμοίαν παρεχομένου καὶ τῇ κουφοτάτῃ καὶ τῇ βαρυτάτῃ) τὸν αἰῶνα, καὶ αἱ μὲν εἰς μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων διιστάμεναι, αἱ δὲ αὐτοῦ τὸν παλμὸν ἴσχουσιν, ὅταν τύχωσι τῇ περιπλοκῇ κεκλειμέναι ἢ στεγαζόμενοι παρὰ τῶν πλεκτικῶν. Ἥ τε γὰρ τοῦ κενοῦ φύσις ἡ διορίζουσα ἑκάστην αὐτὴν τοῦτο παρασκευάζει, τὴν ὑπέρεισιν οὐχ οἵα τε οὖσα ποιεῖσθαι· ἥ τε στερεότης ἡ ὑπάρχουσα αὐταῖς κατὰ τὴν σύγκρουσιν τὸν ἀποπαλμὸν ποιεῖ, ἐφ' ὁπόσον ἂν ἡ περιπλοκὴ τὴν ἀποκατάστασιν ἐκ τῆς συγκρούσεως διδῷ. Ἀρχὴ δὲ τούτων οὐκ ἔστιν, ἀιδίων τῶν ἀτόμων οὐσῶν καὶ τοῦ κενοῦ. Φησὶ δ' ἐνδοτέρω μηδὲ ποιότητά τινα περὶ τὰς ἀτόμους εἶναι πλὴν σχήματος καὶ μεγέθους καὶ βάρους· τὸ δὲ χρῶμα παρὰ τὴν θέσιν τῶν ἀτόμων ἀλλάττεσθαι ἐν ταῖς Δώδεκα στοιχειώσεσί φησι. Πᾶν τε μέγεθος μὴ εἶναι περὶ αὐτάς· οὐδέποτε γοῦν ἄτομος ὤφθη αἰσθήσει.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Και τα άτομα κινούνται συνεχώς στην αιωνιότητα, (και πιο κάτω λέει ότι τα άτομα κινούνται με ίση ταχύτητα, καθώς το κενό παρέχει την ίδια δυνατότητα και στο πάρα πολύ βαρύ και στο πάρα πολύ ελαφρύ), και άλλα απέχουν μεγάλη απόσταση το ένα από το άλλο, άλλα πάλι πάλλουν επί τόπου, όταν τύχει και βρεθούν κλεισμένα μέσα σε περιπλοκή ή τριγυρισμένα από άλλα άτομα πλασμένα να περιπλέκουν. Γιατί η φύση του κενού, η οποία καθορίζει το καθένα από αυτά, δημιουργεί αυτό (το κενό), και επειδή δεν έχει τη δυνατότητα να δημιουργεί την υποστήριξη· και η στερεότητα που υπάρχει σε αυτά κατά τη σύγκρουση τα κάνει να αναπηδούν, όσο τυχόν η περιπλοκή επιτρέπει τον διαχωρισμό μετά τη σύγκρουση. Και αρχή αυτών δεν υπάρχει, εφόσον τα άτομα και το κενό είναι αιώνια. Και ισχυρίζεται πιο κάτω ότι τα άτομα δεν έχουν καμία δική τους ιδιότητα, πέρα από το σχήμα και το μέγεθος και το βάρος· και σε ό,τι αφορά το χρώμα, υποστηρίζει, στο έργο του *Δώδεκα Στοιχειώσεις*, ότι αλλάζει σύμφωνα με τη θέση των ατόμων. (Ισχυρίζεται) ότι δεν υπάρχει οποιοδήποτε μέγεθος σε αυτά (στα άτομα). Ποτέ, πράγματι, κανένα άτομο δεν έγινε αντιληπτό με τις αισθήσεις.

Λεξιλόγιο

εἶξις: δυνατότητα, παραχώρηση.
ἀΐδιος: παντοτινός, αιώνιος.
ὑπέρεισις: υποστήριξη.
στοιχείωσις: στοιχειώδης, προκαταρκτική διδασκαλία.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Με ποιον τρόπο κινούνται τα άτομα και πώς λειτουργεί ο κενός χώρος;***
Τα άτομα, κατά τον Επίκουρο, κινούνται συνέχεια και με ίση ταχύτητα, επειδή το κενό επιτρέπει σε όλα, ανεξάρτητα από το βάρος τους, τη κίνηση με τον ίδιο τρόπο. Η κίνησή τους χαρακτηρίζεται και από τυχαιότητα, καθώς άλλα απέχουν μεγάλη απόσταση μεταξύ τους, άλλα αναπηδούν επί τόπου, άλλα συγκρατούνται και περικλείονται από άλλα άτομα, που η φύση τους είναι να περιπλέκουν. Ακόμη, λόγω της σκληρότητάς τους, αναπηδούν σε απόσταση, όση επιτρέπει η περιπλοκή τους με άλλα μετά τη σύγκρουση. Για το κενό αναφέρει πως είναι ο χώρος, στον οποίο κινούνται τα άτομα. Το κενό επιτρέπει την κίνηση των ατόμων με ίση ταχύτητα και δεν έχει τη δυνατότητα να δημιουργεί την υποστήριξή τους. Και το κενό και τα άτομα είναι αιώνια, οπότε δεν υπάρχει και αρχή στις κινήσεις τους.

2 ***Να μεταφράσετε το απόσπασμα: ἀρχὴ δὲ τούτων […] ὥφθη αἰσθήσει.***
Βλέπε τη μετάφραση.

3 ***Να σκεφτείτε τι φανερώνει η γενική ως ονοματικός προσδιορισμός στα παρακάτω ονοματικά σύνολα: τοῦ κενοῦ φύσις, ἀρχὴ δὲ τούτων, τὴν θέσιν τῶν ἀτόμων.***
τοῦ κενοῦ: γενική ως ετερόπτωτος προσδιορισμός, κτητική, στο *φύσις*
τούτων: γενική ως ετερόπτωτος προσδιορισμός, υποκειμενική στο *ἀρχὴ*
τῶν ἀτόμων: γενική ως ετερόπτωτος προσδιορισμός, κτητική ή υποκειμενική στο *τὴν θέσιν*

4 ***Να προσέξετε στο κείμενο τα αντικείμενα του ρήματος φημί. Να αντικαταστήσετε το ρήμα με το λέγω και να μετατρέψετε τα αντικείμενα σε δευτερεύουσες προτάσεις.***
Το ρήμα *φημί* απαντά σπανίως συντασσόμενο με ειδική πρόταση. Μπορούμε να το αντικαταστήσουμε με το ρήμα λέγω και να το συντάξουμε με ειδική πρόταση.

- **κινεῖσθαι**: λέγει ὅτι ἐνδοτέρω καὶ ἰσοταχῶς αὗται κινοῦνται τοῦ κενοῦ
- **εἶναι**: λέγει ὅτι ἐνδοτέρω μηδὲ ποιότης τις περὶ τὰς ἀτόμους ἔστι πλὴν σχήματος καὶ μεγέθους καὶ βάρους
- **ἀλλάττεσθαι**: λέγει ὅτι τὸ χρῶμα παρὰ τὴν θέσιν τῶν ἀτόμων ἀλλάττεται
- **εἶναι**: λέγει ὅτι πᾶν τε μέγεθός ἐστιν …

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Ξενοφώντας ήταν ανάμεσα στους περίπου δέκα χιλιάδες Έλληνες μισθοφόρους που συμμετείχαν το 401 π.Χ. στην εκστρατεία του Κύρου προς την πρωτεύουσα της Περσικής Αυτοκρατορίας, Σούσα, για να ανατρέψει τον αδελφό του, βασιλιά Αρταξέρξη. Μετά την ήττα και τον θάνατο του Κύρου οι Έλληνες μισθοφόροι αρχίζουν ένα μακρύ και επικίνδυνο ταξίδι για αν επιστρέψουν στην Ελλάδα. Ο Ξενοφώντας περιγράφει όσα έζησε κατά την εκστρατεία και την επιστροφή των Μυρίων.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἐντεῦθεν ἐπορεύοντο διὰ χιόνος πολλῆς καὶ πεδίου σταθμοὺς τρεῖς παρασάγγας πεντεκαίδεκα. Ὁ δὲ τρίτος ἐγένετο χαλεπὸς καὶ ἄνεμος βορρᾶς ἐναντίος ἔπνει παντάπασιν ἀποκαίων πάντα καὶ πηγνὺς τοὺς ἀνθρώπους. Ἔνθα δὴ τῶν μάντεών τις εἶπε σφαγιάσασθαι τῷ ἀνέμῳ, καὶ σφαγιάζεται· καὶ πᾶσι δὴ περιφανῶς ἔδοξεν λῆξαι τὸ χαλεπὸν τοῦ πνεύματος. Ἦν δὲ τῆς χιόνος τὸ βάθος ὀργυιά· ὥστε καὶ τῶν ὑποζυγίων καὶ τῶν ἀνδραπόδων πολλὰ ἀπώλετο καὶ τῶν στρατιωτῶν ὡς τριάκοντα. Διεγένοντο δὲ τὴν νύκτα πῦρ καίοντες· ξύλα δ᾽ ἦν ἐν τῷ σταθμῷ πολλά· οἱ δὲ ὀψὲ προσιόντες ξύλα οὐκ εἶχον. Οἱ οὖν πάλαι ἥκοντες καὶ τὸ πῦρ καίοντες οὐ προσίεσαν πρὸς τὸ πῦρ τοὺς ὀψίζοντας, εἰ μὴ μεταδοῖεν αὐτοῖς πυροὺς ἢ ἄλλο εἴ τι ἔχοιεν βρωτόν. Ἔνθα δὴ μετεδίδοσαν ἀλλήλοις ὧν εἶχον ἕκαστοι. Ἔνθα δὲ τὸ πῦρ ἐκαίετο, διατηκομένης τῆς χιόνος βόθροι ἐγένοντο μεγάλοι ἕστε ἐπὶ τὸ δάπεδον· οὗ δὴ παρῆν μετρεῖν τὸ βάθος τῆς χιόνος. Ἐντεῦθεν δὲ τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν ὅλην ἐπορεύοντο διὰ χιόνος, καὶ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐβουλιμίασαν. Ξενοφῶν δ᾽ ὀπισθοφυλακῶν καὶ καταλαμβάνων τοὺς πίπτοντας τῶν ἀνθρώπων ἠγνόει ὅ τι τὸ πάθος εἴη.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Από εκεί προχωρούσαν διαμέσου μιας πεδιάδας που ήταν καλυμμένη με πολύ χιόνι για τρεις σταθμούς και δεκαπέντε παρασάγγες. Ο τρίτος σταθμός υπήρξε δύσκολος και φυσούσε άνεμος βόρειος αντίθετος, καίγοντας ολοκληρωτικά τα πάντα και ξεπαγιάζοντας τους ανθρώπους. Τότε λοιπόν κάποιος από τους μάντεις είπε να προσφέρουν θυσία στον άνεμο και (η θυσία) πραγματοποιείται· και σε όλους φάνηκε ξεκάθαρα ότι σταμάτησε η σφοδρότητα του ανέμου. Και το βάθος του χιονιού ήταν μια οργιά· ως αποτέλεσμα χάθηκαν και από τα υποζύγια πολλά και από τους δούλους πολλοί και από τους στρατιώτες περίπου τριάντα. Και πέρασαν τη νύχτα με αναμμένη φωτιά· υπήρχαν βέβαια πολλά ξύλα στον σταθμό· εκείνοι όμως που έφταναν αργά δεν είχαν ξύλα. Όσοι λοιπόν είχαν φτάσει νωρίς και έκαιγαν τη φωτιά δεν άφηναν να πλησιάσουν προς τη φωτιά εκείνους που έφταναν αργότερα, αν δεν τους έδιναν σιτάρι ή κάποιο άλλο φαγώσιμο, αν είχαν. Τότε λοιπόν έδινε ο ένας στον άλλον ό,τι είχε ο καθένας. Και όπου έκαιγε η φωτιά, επειδή έλιωνε το χιόνι, δημιουργούνταν μεγάλοι λάκκοι μέχρι το έδαφος· εκεί λοιπόν ήταν δυνατόν να μετρήσει κανείς το βάθος του χιονιού. Και από εκεί ολόκληρη την επόμενη μέρα πορεύονταν μέσα από το χιόνι και πολλοί από τους ανθρώπους εξαντλούνταν από την πείνα. Και ο Ξενοφώντας ακολουθώντας με την οπισθοφυλακή και συναντώντας τους ανθρώπους που έπεφταν κάτω από την πείνα δεν γνώριζε τι ήταν αυτό που πάθαιναν.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποια αποτελέσματα έχουν οι καιρικές συνθήκες υπό τις οποίες πορεύονται οι Μύριοι; Πώς αντιμετωπίζουν τον άνεμο και πώς το χιόνι; Η απάντηση να βασιστεί στο εξής απόσπασμα: 'Εντεῦθεν ἐπορεύοντο διὰ […] ξύλα οὐκ εἶχον.***

Η πορεία των Μυρίων γίνεται κάτω από εξαιρετικά δύσκολες καιρικές συνθήκες. Διανύουν μια πολύ μεγάλη απόσταση (*σταθμοὺς τρεῖς παρασάγγας πεντεκαίδεκα*) εντός μιας καλυμμένης με χιόνι πεδιάδας. Μάλιστα στο τελευταίο τμήμα της πορείας οι συνθήκες γίνονται ακόμη πιο δύσκολες, καθώς έχουν να αντιμετωπίσουν και τον παγωμένο βοριά που πέφτει κατά μέτωπο πάνω τους, καίγοντας τα πάντα και ξεπαγιάζοντας τους ανθρώπους. Η κατάσταση βελτιώνεται κάπως, όταν, ύστερα από θυσία που έκαναν στον άνεμο, σταματά η ορμή του. Το ύψος του χιονιού, κατά την πορεία τους, έφτανε τη μια οργιά, ώστε να χαθούν και πολλά από τα μεταφορικά ζώα και πολλοί δούλοι και τριάντα στρατιώτες. Για να προστατευτούν από το φοβερό ψύχος, οι πρώτοι που φτάνουν στον σταθμό ανάβουν φωτιά με ξύλα που υπήρχαν εκεί, ενώ όσοι έφταναν πιο αργά δεν είχαν ξύλα για να ανάψουν φωτιά και να προστατευτούν από το κρύο.

2 ***Να μεταφράσετε το απόσπασμα: Οἱ οὖν πάλαι ἥκοντες […] ἠγνόει ὅ τι τὸ πάθος εἴη.***

Βλέπε τη μετάφραση.

3 ***Στην πρώτη περίοδο του αποσπάσματος να εντοπίσετε τους επιθετικούς προσδιορισμούς. Τι θα άλλαζε στο νόημα του κειμένου, αν δεν υπήρχαν;***

πολλῆς: επιθετικός προσδιορισμός στο *χιόνος*.
τρεῖς: επιθετικός προσδιορισμός στο *σταθμοὺς*.
πεντεκαίδεκα: επιθετικός προσδιορισμός στο *παρασάγγας*.
Ο επιθετικός προσδιορισμός προσδίδει στο προσδιοριζόμενο όνομα μια μόνιμη και σταθερή ιδιότητα. Στις συγκεκριμένες περιπτώσεις με το επίθετο πολλῆς τονίζεται η ποσότητα του χιονιού και ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται το μέγεθος της δυσκολίας της πορείας των στρατιωτών, ενώ με τα αριθμητικά *τρεῖς* και *πεντεκαίδεκα* δηλώνεται η μεγάλη απόσταση που οι στρατιώτες διήνυσαν κάτω από τόσο δύσκολες συνθήκες, γεγονός που προκαλεί τον θαυμασμό του αναγνώστη. Η πρόσληψη του νοήματος θα ήταν διαφορετική χωρίς τους επιθετικούς προσδιορισμούς.

4 ***Πώς εξηγείται η άγνοια του Ξενοφώντα στο τέλος του αποσπάσματος; Με τι είδους πρόταση εκφράζεται;***

Ο Ξενοφώντας κατά τη διάρκεια της πορείας βρισκόταν στην οπισθοφυλακή και δεν γνώριζε την κατάσταση των στρατιωτών που προπορεύονταν, με αποτέλεσμα να απορεί όταν συναντούσε ανθρώπους που έπεφταν κάτω από την πείνα. Η άγνοια του Ξε-

νοφώντα εκφράζεται με την πλάγια ερωτηματική πρόταση μερικής αγνοίας και την εξάρτησή της από το ρήμα *ἠγνόει* (*ἠγνόει ὅ,τι τὸ πάθος εἴη*). Η δευτερεύουσα πρόταση εκφέρεται με ευκτική του πλαγίου λόγου, γιατί εξαρτάται από ρήμα ιστορικού χρόνου· η ευκτική του πλαγίου λόγου αντικαθιστά στη συγκεκριμένη περίπτωση (το πιθανότερο) απορηματική υποτακτική (*ὅ,τι τὸ πάθος ᾖ*).

5 ***Ποια είναι η συντακτική λειτουργία των απαρεμφάτων σφαγιάσασθαι και λῆξαι;***

σφαγιάσασθαι: τελικό απαρέμφατο ως αντικ. στο ρ. *εἶπε* (ετεροπροσωπία, υποκ. ενν. *τούτους*)

λῆξαι: ειδικό απαρέμφατο ως αντικ. στο ρήμα *ἔδοξεν*, ταυτοπροσωπία. Στη συγκεκριμένη περίπτωση το ρ. *ἔδοξεν* είναι προσωπικό με υποκ. *τὸ χαλεπόν* και η δοτική *πᾶσι* είναι προσωπική του κρίνοντος προσώπου.

6 ***Να χαρακτηρίσετε τεκμηριωμένα αν οι παρακάτω μετοχές είναι συνημμένες ή απόλυτες: ἀποκαίων, καίοντες, καίοντες, διατηκομένης, ὀπισθοφυλακῶν.***

ἀποκαίων: συνημμένη μετοχή, επειδή το υποκείμενό της *ἄνεμος* είναι και υποκείμενο του ρ. *ἔπνει*.

καίοντες: συνημμένη μετοχή, επειδή το υποκείμενό της *οὗτοι* (ενν.) είναι και υποκείμενο του ρ. *διεγένοντο*.

(οἱ) καίοντες: συνημμένη, επειδή είναι έναρθρη επιθετική μετοχή.

διατηκομένης: γενική απόλυτη, επειδή το υποκείμενό της *τῆς χιόνος* δεν έχει άλλη συντακτική λειτουργία στην πρόταση.

ὀπισθοφυλακῶν: συνημμένη μετοχή, επειδή το υποκείμενό της *Ξενοφῶν* είναι και υποκείμενο του ρ. *ἠγνόει*.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Το κείμενο αποτελεί συνέχεια του προηγούμενου. Αναφέρεται στις ενέργειες του Ξενοφώντα και του Σπαρτιάτη Χειρίσοφου.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἐπειδὴ δὲ εἶπέ τις αὐτῷ τῶν ἐμπείρων ὅτι σαφῶς βουλιμιῶσι κἄν τι φάγωσιν ἀναστήσονται, περιιὼν περὶ τὰ ὑποζύγια, εἴ πού τι ὀρῴη βρωτόν, διεδίδου καὶ διέπεμπε διδόντας τοὺς δυναμένους περιτρέχειν τοῖς βουλιμιῶσιν. Ἐπειδὴ δέ τι ἐμφάγοιεν, ἀνίσταντο καὶ ἐπορεύοντο. Πορευομένων δὲ Χειρίσοφος μὲν ἀμφὶ κνέφας πρὸς κώμην ἀφικνεῖται, καὶ ὑδροφορούσας ἐκ τῆς κώμης πρὸς τῇ κρήνῃ γυναῖκας καὶ κόρας καταλαμβάνει ἔμπροσθεν τοῦ ἐρύματος. Αὗται ἠρώτων αὐτοὺς τίνες εἶεν. Ὁ δ᾽ ἑρμηνεὺς εἶπε περσιστὶ ὅτι παρὰ βασιλέως πορεύονται πρὸς τὸν σατράπην. Αἱ δὲ ἀπεκρίναντο ὅτι οὐκ ἐνταῦθα εἴη, ἀλλ᾽ ἀπέχει ὅσον παρασάγγην. Οἱ δ᾽, ἐπεὶ ὀψὲ ἦν, πρὸς τὸν κώμαρχον συνεισέρχονται εἰς τὸ ἔρυμα σὺν ταῖς ὑδροφόροις. Χειρίσοφος μὲν οὖν καὶ ὅσοι ἐδυνήθησαν τοῦ στρατεύματος ἐνταῦθα ἐστρατοπεδεύσαντο, τῶν δ᾽ ἄλλων στρατιωτῶν οἱ μὴ δυνάμενοι διατελέσαι τὴν ὁδὸν ἐνυκτέρευσαν ἄσιτοι καὶ ἄνευ πυρός· καὶ ἐνταῦθά τινες ἀπώλοντο τῶν στρατιωτῶν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Όταν όμως κάποιος από αυτούς που είχαν πείρα είπε σε αυτόν ότι ολοφάνερα υποφέρουν από εξάντληση λόγω πείνας και ότι, αν φάνε κάτι, θα σηκωθούν, διερχόμενος γύρω από τα υποζύγια, αν έβλεπε κάπου κάτι φαγώσιμο, το μοίραζε και έστελνε εδώ κι εκεί όσους μπορούσαν να τρέχουν ολόγυρα και να δίνουν σε όσους υπέφεραν από την πείνα. Και όταν αυτοί έτρωγαν κάτι, σηκώνονταν και προχωρούσαν. Και καθώς προχωρούσαν, φτάνει ο Χειρίσοφος κατά το σούρουπο σε ένα χωριό και βρίσκει μπροστά από το τείχος κοντά σε κάποια βρύση κάποιες γυναίκες και κορίτσια από το χωριό να μεταφέρουν νερό. Αυτές ρωτούσαν αυτούς ποιοι είναι. Και ο διερμηνέας είπε στα περσικά ότι έρχονται σταλμένοι από τον βασιλιά και πηγαίνουν προς τον σατράπη. Αυτές απάντησαν ότι αυτός δεν βρισκόταν εκεί, αλλά απείχε περίπου έναν παρασάγγη. Και εκείνοι, επειδή ήταν αργά, εισέρχονται μαζί με τις γυναίκες που μετέφεραν νερό μέσα στο τείχος προς τον αρχηγό του χωριού. Ο Χειρίσοφος λοιπόν και όσοι από το στράτευμα μπόρεσαν, εκεί στρατοπέδευσαν, ενώ από τους υπόλοιπους στρατιώτες όσοι δεν ήταν σε θέση να ολοκληρώσουν τη διαδρομή, διανυκτέρευσαν χωρίς φαγητό και φωτιά· και εδώ χάθηκαν κάποιοι από τους στρατιώτες.

Λεξιλόγιο

κνέφας, το: 1. σουρούπωμα, λυκόφως, 2. το ξημέρωμα ή λυκαυγές.
ἔρυμα, το: 1. σκέπη, μέσο προφύλαξης, η προστασία που προσφέρει το τείχος, 2. προστασία δικαιωμάτων, ασφάλεια.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποιες ενέργειες κάνουν ο Ξενοφών και ο Χειρίσοφος;***

Ο Ξενοφώντας, όταν έμαθε από κάποιον έμπειρο σε αυτά τα θέματα πως οι στρατιώτες έπεφταν κάτω λόγω της εξάντλησής τους από την πείνα και πως, αν φάνε κάτι, θα συνέλθουν, αμέσως άρχισε να τριγυρίζει γύρω από τα υποζύγια για να βρει κάτι φαγώσιμο. Ό,τι έβρισκε, το έδινε σε όσους ήταν εξαντλημένοι από την πείνα. Επιπλέον, έδωσε εντολή και σε όσους είχαν δυνάμεις να κάνουν το ίδιο.

Ο Χειρίσοφος έφτασε κατά το σούρουπο σε κάποιο χωριό και συνάντησε μπροστά από το τείχος, κοντά σε μια βρύση, γυναίκες που είχαν βγει για να μεταφέρουν νερό. Εκείνες τους ρώτησαν ποιοι είναι και ο Χειρίσοφος, μέσω διερμηνέως, τους απάντησε πως έχουν έλθει από τον βασιλιά για να συναντήσουν τον σατράπη. Όταν αυτές του απάντησαν πως αυτός βρίσκεται περίπου έναν παρασάγγη μακριά, ο Χειρίσοφος μαζί με τους στρατιώτες του εισέρχεται μαζί τους μέσα από το τείχος για να συναντήσει τον αρχηγό του χωριού. Σε αυτό το μέρος ο Χειρίσοφος στρατοπέδευσε μαζί με τους στρατιώτες που είχαν καταφέρει να φτάσουν ως εκεί.

2 ***Να μεταφράσετε το απόσπασμα: Ὁ δ᾽ ἑρμηνεὺς εἶπε […] ἀπώλοντο τῶν στρατιωτῶν.***

Βλέπε τη μετάφραση.

3 ***Να αναγνωρίσετε το είδος των ονοματικών προτάσεων με τις οποίες παρατίθενται σε πλάγιο λόγο και να δικαιολογήσετε τον τύπο του ρήματος με το οποίο εκφέρονται: α) τα λόγια ενός έμπειρου στρατιώτη, β) η ερώτηση των γυναικών, γ) τα λόγια του διερμηνέα και δ) η απάντηση των γυναικών.***

α. Τα λόγια ενός έμπειρου στρατιώτη: Ἐπειδὴ δὲ εἶπέ τις αὐτῷ τῶν ἐμπείρων **ὅτι σαφῶς βουλιμιῶσι καὶ … ἀναστήσονται.** Δευτερεύουσες ειδικές προτάσεις ως άμεσα αντικ. στο ρ. *εἶπεν*, εκφέρονται με οριστική (*βουλιμιῶσι, ἀναστήσονται*) (παρόλο που έχουμε εξάρτηση από ρ. ιστορικού χρόνου) για να τονιστεί η έννοια του πραγματικού και βεβαίου στη δήλωση του στρατιώτη.

β. Η ερώτηση των γυναικών: Αὗται ἠρώτων αὐτοὺς **τίνες εἶεν**. Δευτερεύουσα πλάγια ερωτηματική πρόταση μερικής αγνοίας ως έμμεσο αντικ. στο ρ. *ἠρώτων*, εκφέρεται με ευκτική του πλαγίου λόγου (*εἶεν*) γιατί εξαρτάται από ρ. ιστορικού χρόνου.

γ. Τα λόγια του διερμηνέα: Ὁ δ᾽ ἑρμηνεὺς εἶπε περσιστὶ **ὅτι παρὰ βασιλέως πορεύονται πρὸς τὸν σατράπην**. Δευτερεύουσα ειδική πρόταση ως αντικ. στο ρ. εἶπεν, εκφέρεται με οριστική (*πορεύονται*) (παρόλο που έχουμε εξάρτηση από ρ. ιστορικού χρόνου) για να τονιστεί η έννοια του πραγματικού και βεβαίου στην απάντηση του διερμηνέα.

δ. Η απάντηση των γυναικών: Αἱ δὲ ἀπεκρίναντο **ὅτι οὐκ ἐνταῦθα εἴη, ἀλλ᾽ ἀπέχει ὅσον παρασάγγην**. Δευτερεύουσες ειδικές προτάσεις ως αντικ. στο ρ. *ἀπεκρίναντο*, η πρώ-

τη εκφέρεται με ευκτική του πλαγίου λόγου (*οὐκ εἴη*) γιατί εξαρτάται από ρ. ιστορικού χρόνου, ενώ η δεύτερη με οριστική (*ἀπέχει*) (παρόλο που έχουμε εξάρτηση από ρ. ιστορικού χρόνου) για να τονιστεί η έννοια του πραγματικού και βεβαίου στην απάντηση των γυναικών (εναλλαγή εγκλίσεων). Κατά την εναλλαγή εγκλίσεων στις ειδικές προτάσεις έχουμε σημασιολογική ή χρονική διαφορά στην έκθεση των γεγονότων· σημασιολογικά, η οριστική εκφράζει αντικειμενική βεβαιότητα, ενώ η ευκτική υποκειμενική αντίληψη· χρονικά, αυτό που δηλώνει η ευκτική προηγείται αυτού που δηλώνει η οριστική.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η Ἀθηναίων πολιτεία *είναι έργο που γράφτηκε μεταξύ 431 και 424 π.Χ. από άγνωστο συγγραφέα, που μάλλον ζούσε έξω από την Αθήνα, πιθανόν ως εξόριστος. Παλαιότερα ως συγγραφέας θεωρούνταν ο Ξενοφώντας. Αποτελεί μια σημαντική μαρτυρία για την Αθηναϊκή Δημοκρατία, τη δομή και τη λειτουργία της, καθώς μάλιστα προέρχεται από έναν ολιγαρχικό επικριτή της. Το παρακάτω απόσπασμα προέρχεται από την αρχή του έργου και αναφέρεται κυρίως στην οργάνωση του πολιτεύματος ώστε ο δήμος να διασφαλίσει την πολιτική κυριαρχία του.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Περὶ δὲ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, ὅτι μὲν εἵλοντο τοῦτον τὸν τρόπον τῆς πολιτείας οὐκ ἐπαινῶ διὰ τόδε, ὅτι ταῦθ᾽ ἑλόμενοι εἵλοντο τοὺς πονηροὺς ἄμεινον πράττειν ἢ τοὺς χρηστούς· διὰ μὲν οὖν τοῦτο οὐκ ἐπαινῶ.

Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἔδοξεν οὕτως αὐτοῖς, ὡς εὖ διασῴζονται τὴν πολιτείαν καὶ τἆλλα διαπράττονται ἃ δοκοῦσιν ἁμαρτάνειν τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι, τοῦτ᾽ ἀποδείξω.

Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο ἐρῶ, ὅτι δικαίως δοκοῦσιν αὐτόθι οἱ πένητες καὶ ὁ δῆμος πλέον ἔχειν τῶν γενναίων καὶ τῶν πλουσίων διὰ τόδε, ὅτι ὁ δῆμός ἐστιν ὁ ἐλαύνων τὰς ναῦς καὶ ὁ τὴν δύναμιν περιτιθεὶς τῇ πόλει, καὶ οἱ κυβερνῆται καὶ οἱ κελευσταὶ καὶ οἱ πεντηκόνταρχοι καὶ οἱ πρῳρᾶται καὶ οἱ ναυπηγοί – οὗτοί εἰσιν οἱ τὴν δύναμιν περιτιθέντες τῇ πόλει πολὺ μᾶλλον ἢ οἱ ὁπλῖται καὶ οἱ γενναῖοι καὶ οἱ χρηστοί. Ἐπειδὴ οὖν ταῦτα οὕτως ἔχει, δοκεῖ δίκαιον εἶναι πᾶσι τῶν ἀρχῶν μετεῖναι ἔν τε τῷ κλήρῳ καὶ ἐν τῇ χειροτονίᾳ, καὶ λέγειν ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ τῶν πολιτῶν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Όσον αφορά το πολίτευμα των Αθηναίων, για το ότι επέλεξαν αυτού του είδους πολίτευμα δεν τους επαινώ για τον εξής λόγο, επειδή, αφού έκαναν αυτή την επιλογή, προτίμησαν να είναι περισσότερο ευτυχισμένοι οι πονηροί από τους ενάρετους· γι' αυτό λοιπόν δεν τους επαινώ.

Αφού όμως αυτά έτσι φάνηκαν καλά σε αυτούς, ότι δηλαδή προστατεύουν αποτελεσματικά το πολίτευμά τους και πώς χειρίζονται καλά τα άλλα ζητήματά τους, στα οποία οι άλλοι Έλληνες πιστεύουν πως αυτοί σφάλλουν, γι' αυτό (ενν. το παραπάνω) θα φέρω αποδείξεις.

Πρώτα λοιπόν θα πω το εξής, ότι εκεί δίκαια οι φτωχοί και ο λαός φαίνονται πως έχουν περισσότερη εξουσία από τους ευπατρίδες και τους πλουσίους γι' αυτό, επειδή ο λαός είναι εκείνος που επανδρώνει τον στόλο και περιβάλλει την πόλη με δύναμη, και οι κυβερνήτες και οι κελευστές και οι πεντηκόνταρχοι και οι επικεφαλής της πλώρης και οι ναυπηγοί - αυτοί είναι εκείνοι που περιβάλλουν την πόλη με τη δύναμή της πολύ περισσότερο απ' ό,τι οι οπλίτες και οι ευπατρίδες και οι αξιόλογοι. Αφού, λοιπόν, έτσι έχουν αυτά τα πράγματα, φαίνεται πως είναι δίκαιο όλοι να μετέχουν στα αξιώματα και με κλήρο και με εκλογή, και να μπορεί όποιος από τους πολίτες θέλει να μιλάει (στην εκκλησία του δήμου).

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Πώς δικαιολογείται, στις δύο πρώτες παραγράφους του κειμένου, η γνώμη των Ελλήνων για το αθηναϊκό πολίτευμα;***

Σύμφωνα με τον ολιγαρχικών φρονημάτων επικριτή του αθηναϊκού πολιτεύματος, η αρνητική γνώμη των Ελλήνων για τις πολιτειακές επιλογές των Αθηναίων οφείλεται στο ότι προτίμησαν να είναι πιο ευτυχισμένοι οι πονηροί και κακοί από τους ενάρετους και καλούς. Ωστόσο επισημαίνει πως, παρά την αντίθετη γνώμη των άλλων Ελλήνων, που θεωρούν λανθασμένες αυτές τις επιλογές, οι ίδιοι οι Αθηναίοι πιστεύουν ότι και πολιτική σταθερότητα έχουν επιτύχει και συνέπεια στις αρχές αυτού του πολιτεύματος και με επιτυχία ανταποκρίνονται στις υποθέσεις της πόλης.

2 ***Να μεταφράσετε το απόσπασμα: Πρῶτον μὲν οὖν […] βουλομένῳ τῶν πολιτῶν.***

Βλέπε τη μετάφραση.

3 ***Να σκεφτείτε τι προσθέτουν στο νόημα του κειμένου οι παρακάτω δευτερεύουσες προτάσεις. Να αναγνωρίσετε τη συντακτική λειτουργία τους:***

α. *ὅτι μὲν εἵλοντο τοῦτον τὸν τρόπον τῆς πολιτείας*: δευτερεύουσα αιτιολογική πρόταση ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο ρ. *οὐκ ἐπαινῶ*. Προσθέτει στο νόημα τον λόγο για τον οποίο δεν επαινεί ο συγγραφέας τους Αθηναίους.

β. *ὅτι ταῦθ' ἑλόμενοι εἵλοντο τοὺς πονηροὺς ἄμεινον πράττειν ἢ τοὺς χρηστούς*: δευτερεύουσα αιτιολογική πρόταση ως επεξήγηση στον εμπρόθετο προσδιορισμό της αιτίας *διὰ τόδε*. Διαφωτίζει τον δέκτη για τον λόγο για τον οποίο δεν επαινεί ο συγγραφέας τους Αθηναίους που επέλεξαν αυτού του είδους το πολίτευμα.

γ. *ὡς εὖ διασῴζονται τὴν πολιτείαν καὶ τἆλλα διαπράττονται*: δευτερεύουσες ειδικές προτάσεις ως επεξήγηση στο *τοῦτο*. Διαφωτίζει τον δέκτη γι' αυτό που θα αποδείξει ο συγγραφέας.

δ. *ἃ δοκοῦσιν ἁμαρτάνειν τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι*: δευτερεύουσα αναφορική πρόταση, προσδιοριστική στο τἆλλα. Προσθέτει στο νόημα, με αόριστη αναφορά ωστόσο, τα άλλα στοιχεία στα οποία σφάλλουν οι Αθηναίοι κατά τη γνώμη των άλλων Ελλήνων.

ε. *ὅτι δικαίως δοκοῦσιν αὐτόθι οἱ πένητες καὶ ὁ δῆμος πλέον ἔχειν τῶν γενναίων καὶ τῶν πλουσίων διὰ τόδε*: δευτερεύουσα ειδική πρόταση ως επεξήγηση στο *τοῦτο*. Διαφωτίζει τον δέκτη για αυτό που προανήγγειλε ο συγγραφέας ότι θα αναφέρει.

στ. *ὅτι ὁ δῆμός ἐστιν ὁ ἐλαύνων τὰς ναῦς καὶ ὁ τὴν δύναμιν περιτιθεὶς τῇ πόλει*: δευτερεύουσα αιτιολογική πρόταση ως επεξήγηση στον εμπρόθετο προσδιορισμό της αιτίας *διὰ τόδε*. Διαφωτίζει τον δέκτη για τον λόγο για τον οποίο ο συγγραφέας πιστεύει ότι οι φτωχοί και ο λαός φαίνονται πως έχουν περισσότερη εξουσία από τους ευπατρίδες και τους πλουσίους.

4 ***Για να δικαιολογήσει τη στάση του (οὐκ ἐπαινῶ) απέναντι στο αθηναϊκό πολίτευμα και για να αιτιολογήσει (ἀποδείξω) την άποψή του, ο συγγραφέας διατυπώνει συγκρίσεις. Να τις εντοπίσετε στο κείμενο, να βρείτε τους όρους που συγκρίνονται και ως προς τι συγκρίνονται.***

- **εἵλοντο τοὺς πονηροὺς ἄμεινον πράττειν ἢ τοὺς χρηστούς:** α΄ όρος σύγκρισης: **τοὺς πονηρούς**, β΄ όρος σύγκρισης: **τοὺς χρηστούς**, εκφορά: ἢ και ομοιόπτωτα προς τον α΄ όρο (*ἢ τοὺς χρηστούς*), οι δύο όροι συγκρίνονται ως το ποιοι πρέπει να είναι περισσότερο ευτυχισμένοι.
- **δικαίως δοκοῦσιν αὐτόθι οἱ πένητες καὶ ὁ δῆμος πλέον ἔχειν τῶν γενναίων καὶ τῶν πλουσίων:** α΄ όρος σύγκρισης: **οἱ πένητες, ὁ δῆμος**, β΄ όρος σύγκρισης: **τῶν γενναίων, τῶν πλουσίων,** εκφορά: γενική συγκριτική (*τῶν γενναίων*, *τῶν πλουσίων*), οι δύο όροι συγκρίνονται ως το ποιοι φαίνονται ότι έχουν μεγαλύτερη δύναμη μέσα στην πόλη.
- **οὗτοί εἰσιν οἱ τὴν δύναμιν περιτιθέντες τῇ πόλει πολὺ μᾶλλον ἢ οἱ ὁπλῖται καὶ οἱ γενναῖοι καὶ οἱ χρηστοί:** α΄ όρος σύγκρισης: **οὗτοι,** β΄ όρος σύγκρισης: **οἱ ὁπλῖται, οἱ γενναῖοι, οἱ χρηστοί,** εκφορά: ἢ και ομοιόπτωτα προς τον α΄ όρο (*ἢ οἱ ὁπλῖται καὶ οἱ γενναῖοι καὶ οἱ χρηστοί*), οι δύο όροι συγκρίνονται ως το ποιοι περιβάλλουν την πόλη με τη δύναμή τους.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Με τον λόγο του Κατὰ Ἀριστογείτονος *Α ο Αθηναίος ρήτορας και πολιτικός Δημοσθένης (περ. 384 π.Χ. – περ. 322 π.Χ.) κατηγορεί τον Αριστογείτονα ότι, αν και είναι οφειλέτης του δημοσίου, ασκεί κανονικά τα πολιτικά του δικαιώματα ενώπιον της Εκκλησίας του Δήμου. Στο παρακάτω απόσπασμα ο ρήτορας περιγράφει το ήθος του Αριστογείτονα.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Τί γὰρ οὗτος ὀκνήσειεν ἄν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῶν ἀνηκέστων ἢ δεινῶν, ἄνθρωπος μιαρὸς καὶ πατρικῆς ἔχθρας πρὸς τὸν δῆμον ἀνάμεστος; Τίς δ' ἂν ἄλλος μᾶλλον, ὃ μὴ γένοιτο, ἀνατρέψειεν τὴν πόλιν, εἰ λάβοιτ' ἐξουσίας; Οὐχ ὁρᾶθ' ὅτι τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ πολιτείας οὐ λογισμὸς οὐδ' αἰδὼς οὐδεμία, ἀλλ' ἀπόνοι' ἡγεῖται, μᾶλλον δ' ὅλον ἔστ' ἀπόνοι' ἡ τούτου πολιτεία; Ἦ μέγιστον μέν ἐστιν αὐτῷ τῷ ἔχοντι κακόν, δεινὸν δὲ καὶ χαλεπὸν πᾶσι, πόλει δ' οὐκ ἀνεκτόν. Ὁ γὰρ ἀπονενοημένος ἅπας ἑαυτὸν μὲν προεῖται καὶ τὴν ἐκ λογισμοῦ σωτηρίαν, ἐκ δὲ τοῦ παραδόξου καὶ παραλόγου, ἐὰν ἄρα σωθῇ, σῴζεται. Τίς ἂν οὖν εὖ φρονῶν αὐτὸν ἂν ἢ τὰ τῇ πατρίδι συμφέροντα ταύτῃ συνάψειεν; Τίς οὐκ ἂν εἰς ὅσον δυνατὸν φεύγοι, καὶ τὸν ἔχοντα ταύτην ἐκποδὼν ποιήσαιτο, ἵνα μηδ' ἄκων αὐτῇ ποτε περιπέσῃ; Οὐκ ἀπονοίας, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοὺς ὑπὲρ πατρίδος βουλευομένους δεῖ ζητεῖν ὅτῳ κοινωνήσουσιν, ἀλλὰ νοῦ καὶ φρενῶν ἀγαθῶν καὶ προνοίας πολλῆς. Ταῦτα μὲν γὰρ εἰς εὐδαιμονίαν ἄγει πάντας ἀνθρώπους, ἐκείνη δ' οἶ τοῦτον ἀπελθεῖν δεῖ.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Γιατί ποια από τις ανεπανόρθωτες ή φοβερές πράξεις θα μπορούσε να διστάσει να κάνει αυτός, Αθηναίοι, ένας άνθρωπος ελεεινός και γεμάτος από πατρογονική έχθρα προς τη δημοκρατία; Ποιος άλλος περισσότερο θα μπορούσε να ανατρέψει το πολίτευμα, που μακάρι να μη συμβεί, αν αποκτούσε δύναμη; Δεν βλέπετε ότι τη φύση του και τη συμπεριφορά του δεν την οδηγεί λογική και κανένας σεβασμός, αλλά παράνοια, ότι μάλλον βέβαια συνολικά η συμπεριφορά του είναι παρανοϊκή; Και αυτή (η παράνοια) είναι, αφενός, το μεγαλύτερο κακό για αυτόν που την έχει, αφετέρου κάτι φοβερό και δύσκολο για όλους και ανυπόφορο για την πόλη. Γιατί ο παρανοϊκός εγκαταλείπει παντελώς τον εαυτό του και τη σωτηρία που του προσφέρει η λογική, ενώ, αν βέβαια σωθεί, σώζεται από κάτι απροσδόκητο και παράλογο. Ποιος λοιπόν συνετός θα συνέδεε τον εαυτό του ή το όφελος της πατρίδας με αυτήν; Ποιος δεν θα απομακρυνόταν όσο μπορούσε, και δεν θα έδιωχνε μακριά όποιον την είχε, για να μη σχετιστεί με αυτήν κάποτε ακόμα και χωρίς τη θέλησή του; Όσοι, Αθηναίοι, σκέφτονται το καλό της πατρίδας πρέπει να εξετάζουν με ποιον θα συμμετέχουν όχι στην παράνοια, αλλά στη σκέψη και στο γερό μυαλό και στην πολλή προνοητικότητα. Γιατί αυτά οδηγούν όλους τους ανθρώπους στην ευτυχία, ενώ εκείνη (η παράνοια) εκεί όπου αυτός πρέπει να καταλήξει.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Να εντοπίσετε αρνητικά στοιχεία του χαρακτήρα του Αριστογείτονα, τα οποία επισημαίνει ο Δημοσθένης. Να προσέξετε ιδιαίτερα πόσο τονίζει την απειλή για το δημόσιο συμφέρον. Ποια αρετή αναφέρει, την οποία στερείται ο κατηγορούμενος;***

Δίνοντας έμφαση στα αρνητικά στοιχεία του χαρακτήρα του Αριστογείτονα, ο Δημοσθένης τον παρουσιάζει ως απειλή για το δημόσιο συμφέρον, τη δημοκρατία και την πόλη εν συνόλω. Κατ' αρχάς χαρακτηρίζει τον Αριστογείτονα ως άνθρωπο μιαρό και γεμάτο από πάθος να εκδικηθεί την πόλη της Αθήνας λόγω της έχθρας του πατέρα του προς τον δήμο, αν του δοθεί η ευκαιρία και η δυνατότητα. Γι' αυτό θεωρεί πολύ επικίνδυνο να δοθεί η οποιαδήποτε εξουσία στον Αριστογείτονα, επισημαίνοντας, με αρκετή δόση υπερβολής βέβαια, πως θα μπορούσε ακόμα και να ανατρέψει το δημοκρατικό πολίτευμα. Τον θεωρεί άνθρωπο χωρίς καμία λογική και κανένα αίσθημα περιστολής, άνθρωπο που άγεται και φέρεται από την παράνοια. Ο Δημοσθένης επανειλημμένα τονίζει την παράνοια ως βασικό στοιχείο του χαρακτήρα και της συμπεριφοράς, δημόσιας και ιδιωτικής, του Αριστογείτονα, επισημαίνοντας τις καταστροφικές συνέπειές της κυρίως για την πόλη και τους συμπολίτες του, αλλά και για τον ίδιο του τον εαυτό. Συνιστά λοιπόν στους πολίτες να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί μην επηρεαστούν, έστω και άθελά τους, από αυτόν, να τον αποφεύγουν και να τον αποκλείουν από οποιαδήποτε συμμετοχή στα κοινά. Τους προτρέπει αντίθετα να αναζητούν ανθρώπους συνετούς και προνοητικούς για να προσφέρουν με τις γνώσεις και τις αγαθές προθέσεις τους στη διαχείριση των κοινών.

2 ***Να μελετήσετε τη χρήση της δυνητικής ευκτικής. Γιατί τη χρησιμοποιεί ο ρήτορας σε καθεμιά από τις συγκεκριμένες φράσεις; Να διατυπώσετε τις προτάσεις χρησιμοποιώντας δυνητική οριστική και να παρατηρήσετε τις νοηματικές αλλαγές.***

Η δυνητική ευκτική σχηματίζεται από **την ευκτική κάθε χρόνου εκτός μέλλοντα και το δυνητικό ἄν**, δέχεται άρνηση **οὐ** και στη βασική της χρήση δηλώνει **το δυνατό να γίνει στο παρόν ή στο μέλλον**. Μεταφράζεται με: είναι δυνατό να, μπορεί να, θα + παρατατικός. Μπορεί ακόμη να δηλώνει:

- κάτι το πιθανό, όπως ο απλός μέλλοντας,
- γνώμη με μετριοπάθεια,
- ευγενική προσταγή, ισοδύναμη με ήπια προστακτική,
- ευχή (κυρίως στην τραγική ποίηση).

Τί γὰρ οὗτος ὀκνήσειεν ἄν;
Τίς δ' ἂν ἄλλος μᾶλλον ἀνατρέψειεν τὴν πόλιν;
Τίς ἂν οὖν εὖ φρονῶν αὐτὸν ἂν ἢ τὰ τῇ πατρίδι συμφέροντα ταύτῃ συνάψειεν;
Τίς οὐκ ἂν εἰς ὅσον δυνατὸν φεύγοι, καὶ τὸν ἔχοντα ταύτην ἐκποδὼν ποιήσαιτο;

Σε όλες τις περιπτώσεις η δυνητική ευκτική δηλώνει το δυνατό να γίνει στο παρόν και μέλλον.

Η δυνητική οριστική σχηματίζεται με **την οριστική ιστορικών χρόνων και το δυνητικό ἄν**, δέχεται άρνηση **οὐ** και δηλώνει **το δυνατό να γίνει στο παρελθόν ή το μη πραγματικό**. Μεταφράζεται με θα + παρατατικός ή υπερσυντέλικος. Κάποιες φορές δηλώνει και κάτι που συνέβαινε με επαναλήψεις στο παρελθόν. Αν αντικαταστήσουμε στις παραπάνω προτάσεις τη δυνητική ευκτική με δυνητική οριστική θα έχουν ως εξής:

Τί γὰρ οὗτος ὤκνησεν ἄν; (δυνατό στο παρελθόν)

Τίς δ' ἂν ἄλλος μᾶλλον ἀνέτρεψε τὴν πόλιν; (μη πραγματικό)

Τίς ἂν οὖν εὖ φρονῶν αὐτὸν ἂν ἢ τὰ τῇ πατρίδι συμφέροντα ταύτῃ συνῆψεν; (μη πραγματικό)

Τίς οὐκ ἂν εἰς ὅσον δυνατὸν ἔφευγε, καὶ τὸν ἔχοντα ταύτην ἐκποδὼν ἐποιήσατο; (δυνατό στο παρελθόν)

3 ***Να δοκιμάσετε να μετατρέψετε μία ή περισσότερες από τις ευθείες ερωτήσεις σε πλάγια ερώτηση. Τι είδους πλάγια ερώτηση είναι αυτή, ολικής ή μερικής άγνοιας;***

Οὐκ οἶδα, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τί οὗτος ὀκνήσειεν ἄν τῶν ἀνηκέστων ἢ δεινῶν, ἄνθρωπος μιαρὸς καὶ πατρικῆς ἔχθρας πρὸς τὸν δῆμον ἀνάμεστος. (μερικής αγνοίας)

Οὐκ οἶδα τίς ἂν ἄλλος μᾶλλον, ὃ μὴ γένοιτο, ἀνατρέψειεν τὴν πόλιν, εἰ λάβοιτ' ἐξουσίας. (μερικής αγνοίας)

Δημοσθένης ἤρετο τοὺς Ἀθηναίους εἰ οὐχ ὁρῷεν ὅτι τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ πολιτείας οὐ λογισμὸς οὐδ' αἰδὼς οὐδεμία, ἀλλ' ἀπόνοι' ἡγοῖτο, μᾶλλον δ' ὅλον εἴη ἀπόνοι' ἡ τούτου πολιτεία. (ολικής αγνοίας)

Οι πλάγιες ερωτήσεις παραμένουν του ίδιου είδους, ολικής ή μερικής αγνοίας, όταν τρέπονται σε ευθείες ερωτήσεις.

4 ***Να βρείτε στο αρχαίο κείμενο τις ομόρριζες λέξεις καθεμιάς από τις ακόλουθες λέξεις: δέος, λήψη, πονηρός, σχέση, τρόπος, παράφρων, καταφύγιο, πτώμα, αναπτήρας, ρήμα.***

δέος → δεινῶν, λήψη → λάβοιτε, πονηρός (δεν υπάρχει ομόρριζη λέξη στο κείμενο), σχέση → ἔχοντι, τρόπος → ἀνατρέψειεν, παράφρων → φρενῶν, καταφύγιο → φεύγοι, πτώμα → περιπέσῃ, αναπτήρας → συνάψειεν, ρήμα → (λέγω) λογισμός, παραλόγου.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Πλάτωνας παρουσιάζει ως αφορμή για τη διεξαγωγή του διαλόγου Λάχης *την πρόσκληση, που απηύθυναν δύο γονείς, ο Λυσίμαχος, γιος του «δίκαιου» Αριστείδη, και ο Μελησίας, γιος του ολιγαρχικού πολιτικού Θουκυδίδη, στους διάσημους Αθηναίους στρατηγούς Νικία και Λάχη να παρακολουθήσουν μαζί μια επίδειξη οπλομαχίας και να ζητήσουν τη γνώμη τους για τη χρησιμότητα τέτοιων θεαμάτων για την αγωγή των νεαρών γιων τους. Στη συζήτηση καλείται να συμμετάσχει και ο Σωκράτης που έχει επιστρέψει από τη μάχη του Δηλίου, όπου διακρίθηκε για την ανδρεία του, και καθόλου τυχαία παρευρίσκεται πάντοτε σε χώρους όπου συχνάζουν νέοι. Η συζήτηση επικεντρώνεται στην προσπάθεια ορισμού της ανδρείας.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Σωκράτης: Οὐκοῦν, ὦ Λάχης, καὶ νῦν ἡμᾶς τώδε παρακαλεῖτον εἰς συμβουλήν, τίν' ἂν τρόπον τοῖς υἱέσιν αὐτῶν ἀρετὴ παραγενομένη ταῖς ψυχαῖς ἀμείνους ποιήσειε;

Λάχης: Πάνυ γε.

Σωκρ.: Ἆρ' οὖν ἡμῖν τοῦτό γ' ὑπάρχειν δεῖ, τὸ εἰδέναι ὅτι ποτ' ἔστιν ἀρετή; εἰ γάρ που μηδ' ἀρετὴν εἰδεῖμεν τὸ παράπαν ὅτι ποτε τυγχάνει ὄν, τίν' ἂν τρόπον τούτου σύμβουλοι γενοίμεθ' ἂν ὀτῳοῦν, ὅπως ἂν αὐτὸ κάλλιστα κτήσαιτο;

Λάχης: Οὐδένα, ἔμοιγε δοκεῖ, ὦ Σώκρατες.

Σωκρ.: Φαμὲν ἄρα, ὦ Λάχης, εἰδέναι αὐτὸ ὅτι ἔστιν.

Λάχης: Φαμὲν μέντοι.

Σωκρ.: Οὐκοῦν ὅ γε ἴσμεν, κἂν εἴποιμεν δήπου τί ἐστιν.

Λάχης: Πῶς γὰρ οὔ;

Σωκρ.: Μὴ τοίνυν, ὦ ἄριστε, περὶ ὅλης ἀρετῆς εὐθέως σκοπώμεθα –πλέον γὰρ ἴσως ἔργον– ἀλλὰ μέρους τινὸς πέρι πρῶτον ἴδωμεν εἰ ἱκανῶς ἔχομεν πρὸς τὸ εἰδέναι: καὶ ἡμῖν, ὡς τὸ εἰκός, ῥᾴων ἡ σκέψις ἔσται.

Λάχης: Ἀλλ' οὕτω ποιῶμεν, ὦ Σώκρατες, ὡς σὺ βούλει.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Σωκράτης: Λοιπόν, Λάχη, και τώρα δεν μας προσκαλούν αυτοί οι δυο για να τους συμβουλεύσουμε με ποιον τρόπο, αν παρουσιαστεί στους γιους τους κάποια αρετή, θα μπορούσε να τους βελτιώσει στην ψυχή τους;

Λάχης: Οπωσδήποτε.

Σωκράτης: Άραγε λοιπόν πρέπει εμείς να διαθέτουμε τουλάχιστον αυτό, το να γνωρίζουμε τι επιτέλους είναι αρετή; Γιατί αν δεν γνωρίζουμε καθόλου τι τέλος πάντων τυχαίνει να είναι αρετή, με ποιον τρόπο θα μπορούσαμε να συμβουλεύσουμε γι' αυτό τον οποιονδήποτε, πώς θα μπορούσε να το αποκτήσει με τον καλύτερο τρόπο;

Λάχης: Πιστεύω βέβαια, Σωκράτη, πως με κανένα τρόπο (δεν θα μπορούσαμε).

Σωκράτης: Ισχυριζόμαστε βέβαια, Λάχη, ότι γνωρίζουμε τι είναι αυτό.

Λάχης: Το ισχυριζόμαστε βέβαια.

Σωκράτης: Λοιπόν αυτό που βέβαια γνωρίζουμε θα μπορούσαμε και να πούμε φυσικά τι είναι.

Λάχης: Και πώς όχι;

Σωκράτης: Ας μην εξετάζουμε λοιπόν αμέσως, έξοχε άνθρωπε, για την αρετή στο σύνολό της –γιατί αυτό είναι ίσως μεγαλύτερο έργο– αλλά ας δούμε πρώτα για κάποιο μέρος της αν διαθέτουμε την ικανότητα για τη γνώση του˙ και για εμάς, όπως είναι φυσικό, θα είναι ευκολότερη η έρευνα.

Λάχης: Λοιπόν ας ενεργήσουμε έτσι, Σωκράτη, όπως εσύ θέλεις.

Λεξιλόγιο

τώδε παρακαλεῖτον = (δυικός αριθμός) **οἵδε παρακαλοῦσι**

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Γιατί, σύμφωνα με το κείμενο, ο Σωκράτης θεωρεί δύσκολο να συμβουλεύσει τους νέους σχετικά με την αρετή;***

Ο Σωκράτης θεωρεί δύσκολο να συμβουλεύσουν, τόσος ο ίδιος όσο και ο Λάχης, τους νέους σχετικά με την αρετή, γιατί αυτό προϋποθέτει πως οι ίδιοι είναι βέβαιοι ότι γνωρίζουν με πληρότητα τι είναι αρετή. Όποιος προτίθεται να συμβουλεύσει σε οποιοδήποτε τομέα οφείλει να έχει πλήρη και εις βάθος γνώση αυτού του τομέα. Εξάλλου, η αρετή αποτελεί ένα ευρύτατο πεδίο αναφοράς και γι' αυτό και η πρόταση του Σωκράτη στον Λάχη είναι να την εξετάσουν τμηματικά, ώστε να γνωρίσουν το κάθε μέρος της και κατόπιν να επιχειρήσουν να συμβουλεύσουν σε ό,τι είναι βέβαιοι πως γνωρίζουν.

2 ***Οὐδένα, ἔμοιγε δοκεῖ, ὦ Σώκρατες: Να συμπληρώσετε την ελλειπτική πρόταση.***

Οὐδένα (τρόπον), ἔμοιγε δοκεῖ, ὦ Σώκρατες, γενέσθαι ἂν ἡμᾶς συμβούλους.

3 ***Αφού εντοπίσετε τις πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις του κειμένου, να τις χαρακτηρίσετε, να δικαιολογήσετε τη συντακτική τους θέση μέσα στην πρόταση και να τις μετατρέψετε σε ευθύ λόγο.***

- **τίν' ἂν τρόπον τοῖς ὑέσιν αὐτῶν ἀρετὴ παραγενομένη ταῖς ψυχαῖς ἀμείνους ποιήσειε**: δευτερεύουσα πλάγια ερωτηματική πρόταση, μερικής αγνοίας, ως επεξήγηση στο *συμβουλήν*, εισάγεται με την ερωτηματική αντωνυμία *τίνα*, εκφέρεται με δυνητική ευκτική και δηλώνει το δυνατό στο παρόν και το μέλλον.
  Τίν' ἂν τρόπον τοῖς ὑέσιν αὐτῶν ἀρετὴ παραγενομένη ταῖς ψυχαῖς ἀμείνους ποιήσειε;
- **ὅτι (= ὅ,τι) ποτ' ἔστιν ἀρετή**: δευτερεύουσα πλάγια ερωτηματική πρόταση, μερικής αγνοίας, ως αντικείμενο στο *εἰδέναι*, εισάγεται με την αναφορική αντωνυμία *ὅτι (= ὅ,τι)*, εκφέρεται με οριστική και δηλώνει το πραγματικό.
  Τί ποτ' ἔστιν ἀρετή;
- **ὅτι (= ὅ,τι) ποτε τυγχάνει ὄν**: δευτερεύουσα πλάγια ερωτηματική πρόταση, μερικής αγνοίας, ως αντικείμενο στο ειδεῖμεν, εισάγεται με την αναφορική αντωνυμία ὅτι (= ὅ,τι), εκφέρεται με οριστική και δηλώνει το πραγματικό.
  Τί ποτε τυγχάνει ὄν;
- **ὅπως ἂν αὐτὸ κάλλιστα κτήσαιτο**: δευτερεύουσα πλάγια ερωτηματική πρόταση, μερικής αγνοίας, ως επεξήγηση στο *τούτου*, εισάγεται με το αναφορικό επίρρημα *ὅπως,* εκφέρεται με δυνητική ευκτική και δηλώνει το δυνατό στο παρόν και το μέλλον.
  Πῶς ἂν αὐτὸ κάλλιστα κτήσαιτο;
- **ὅτι (= ὅ,τι) ἔστιν**: δευτερεύουσα πλάγια ερωτηματική πρόταση, μερικής αγνοίας, ως επεξήγηση στο *αὐτό*, εισάγεται με την αναφορική αντωνυμία *ὅτι (= ὅ,τι)*, εκφέρεται με οριστική και δηλώνει το πραγματικό.

Τί ἐστιν;

- **εἰ ἱκανῶς ἔχομεν πρὸς τὸ εἰδέναι**: δευτερεύουσα πλάγια ερωτηματική πρόταση, ολικής αγνοίας, απλή, ως αντικείμενο στο *ἴδωμεν*, εισάγεται με το ερωτηματικό μόριο *εἰ*, εκφέρεται με οριστική και δηλώνει το πραγματικό.
  Ἱκανῶς ἔχομεν πρὸς τὸ εἰδέναι;

4 ***τὸ εἰδέναι: Ποια είναι η συντακτική λειτουργία του έναρθρου απαρεμφάτου μέσα στην πρόταση; Γιατί πιστεύετε ότι ο συγγραφέας επιλέγει αυτήν την εκφορά αντί ενός ουσιαστικού; Με ποιο ουσιαστικό θεωρείτε ότι θα μπορούσε να αντικατασταθεί, ώστε να μην αλλοιωθεί το νόημα του κειμένου;***

Το έναρθρο απαρέμφατο **εἰδέναι** λειτουργεί ως επεξήγηση στο *τοῦτο*. Ο συγγραφέας επιλέγει την εκφορά του απαρεμφάτου (*εἰδέναι*) αντί για το αφηρημένο ουσιαστικό (*εἴδησις*) για να τονίσει τον ενεργητικό χαρακτήρα της γνώσης, αξιοποιώντας τη διπλή λειτουργία του έναρθρου απαρεμφάτου, ονοματική και ρηματική.

Αντικατάσταση: ἀλλὰ μέρους τινὸς πέρι πρῶτον ἴδωμεν εἰ ἱκανῶς ἔχομεν **πρὸς τὸ εἰδέναι** (**πρὸς τὴν εἴδησιν** ή **πρὸς τὴν γνῶσιν**).

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Το απόσπασμα που ακολουθεί περιέχει έναν ύμνο στον λόγο και στη συμβολή του στον ανθρώπινο πολιτισμό και υπάρχει και στον Περὶ ἀντιδόσεως *λόγο (253-255) του Ισοκράτη και σε έναν από τους «κυπριακούς» λόγους του (*Νικοκλῆς *5-9). Ο* Περὶ ἀντιδόσεως *σωζόμενος λόγος δεν είναι αυτός που εκφωνήθηκε στη δίκη περὶ ἀντιδόσεως, στην οποία είχε οδηγηθεί ο ρήτορας, αλλά ένας λόγος μεταγενέστερος αυτής, στον οποίο ο Ισοκράτης παρουσιάζει τον εαυτό του και υπερασπίζεται τις παιδευτικές του ιδέες και τη φιλοσοφία του. Στον* Νικοκλή *ο Ισοκράτης εμφανίζει τον βασιλιά (374-361 π.Χ.) της αρχαίας Σαλαμίνας της Κύπρου Νικοκλή να απευθύνει παραινέσεις στον λαό του. Στο απόσπασμα τονίζεται ότι ο λόγος αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση της ηθικότητας.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις οἷς ἔχομεν οὐδὲν τῶν ἄλλων ζῴων διαφέρομεν, ἀλλὰ πολλῶν καὶ τῷ τάχει καὶ τῇ ῥώμῃ καὶ ταῖς ἄλλαις εὐπορίαις καταδεέστεροι τυγχάνομεν ὄντες· ἐγγενομένου δ' ἡμῖν τοῦ πείθειν ἀλλήλους καὶ δηλοῦν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς περὶ ὧν ἂν βουληθῶμεν, οὐ μόνον τοῦ θηριωδῶς ζῆν ἀπηλλάγημεν, ἀλλὰ καὶ συνελθόντες πόλεις ᾠκίσαμεν καὶ νόμους ἐθέμεθα καὶ τέχνας εὕρομεν, καὶ σχεδὸν ἅπαντα τὰ δι' ἡμῶν μεμηχανημένα λόγος ἡμῖν ἐστιν ὁ συγκατασκευάσας. Οὗτος γὰρ περὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν ἀδίκων καὶ τῶν αἰσχρῶν καὶ τῶν καλῶν ἐνομοθέτησεν· ὧν μὴ διαταχθέντων οὐκ ἂν οἷοί τ' ἦμεν οἰκεῖν μετ' ἀλλήλων. Τούτῳ καὶ τοὺς κακοὺς ἐξελέγχομεν καὶ τοὺς ἀγαθοὺς ἐγκωμιάζομεν. Διὰ τούτου τούς τ' ἀνοήτους παιδεύομεν καὶ τοὺς φρονίμους δοκιμάζομεν· τὸ γὰρ λέγειν ὡς δεῖ τοῦ φρονεῖν εὖ μέγιστον σημεῖον ποιούμεθα, καὶ λόγος ἀληθὴς καὶ νόμιμος καὶ δίκαιος ψυχῆς ἀγαθῆς καὶ πιστῆς εἴδωλόν ἐστιν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Για τα άλλα βέβαια που διαθέτουμε δεν διαφέρουμε καθόλου από τα ζώα, αλλά από πολλά τυχαίνει να είμαστε κατώτεροι και στην ταχύτητα και στη δύναμη και στις άλλες ικανότητες˙ εφόσον όμως έχουμε την ικανότητα να πείθουμε ο ένας τον άλλον και να δηλώνουμε καθαρά προς τους εαυτούς μας όσα τυχόν θέλουμε, όχι μόνο απαλλαχθήκαμε από το να ζούμε όπως τα θηρία, αλλά συγκεντρωθήκαμε και χτίσαμε πόλεις και θεσπίσαμε νόμους και ανακαλύψαμε τέχνες, και σχεδόν όλα όσα έχουμε επινοήσει τα δημιουργήσαμε με τη βοήθεια του λόγου. Αυτός είναι εκείνος που θέσπισε νόμους για το δίκαιο και το άδικο και το ανήθικο και το καλό˙ αυτές οι διατάξεις αν δεν υπήρχαν, δεν θα ήμασταν ικανοί να συμβιώνουμε. Χάρη σε αυτόν και τους κακούς ελέγχουμε και τους καλούς εγκωμιάζουμε. Με αυτόν και τους ανόητους μορφώνουμε και τους σώφρονες δοκιμάζουμε˙ γιατί θεωρούμε το να μιλάει κάποιος όπως πρέπει ως την πιο μεγάλη απόδειξη της σωστής σκέψης, και λόγος αληθινός και νόμιμος και δίκαιος είναι εικόνα ψυχής αγαθής και τίμιας.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Να εξετάσετε τη συντακτική λειτουργία του ἂν στις δύο περιπτώσεις που συναντάται στο κείμενο. Λάβετε υπόψη σας ότι την πρώτη φορά συναντάται μέσα σε δευτερεύουσα πρόταση (τι είδους;) και τη δεύτερη σε κύρια πρόταση.***

- **περὶ ὧν ἂν βουληθῶμεν**: το **ἂν** είναι αοριστολογικό και τίθεται με υποτακτική έγκλιση, μεταφράζεται τυχόν ή μένει αμετάφραστο, η πρόταση είναι δευτερεύουσα επιθυμίας, αναφορικο-υποθετική και σχηματίζει λανθάνοντα υποθετικό λόγο της αόριστης επανάληψης στο παρόν-μέλλον με απόδοση το απαρέμφατο δηλοῦν.
- **οὐκ ἂν οἷοί τ' ἦμεν οἰκεῖν μετ' ἀλλήλων**: το **ἂν** είναι δυνητικό και τίθεται με οριστική ιστορικού χρόνου (παρατατικού). Δηλώνει το μη πραγματικό και βρίσκεται σε κύρια πρόταση κρίσης.

2 ***Να διερευνήσετε την ονοματική και ρηματική λειτουργία των τεσσάρων έναρθρων απαρεμφάτων του κειμένου.***

τοῦ πείθειν:

α. ονοματική λειτουργία: υποκείμενο της μτχ. *ἐγγενομένου* (γενική απόλυτος).

β. ρηματική λειτουργία: συντάσσεται με υποκείμενο το *ἡμᾶς* (ετεροπροσωπία) και αντικείμενο το *ἀλλήλους*.

(τοῦ) δηλοῦν:

α. ονοματική λειτουργία: υποκείμενο της μτχ. *ἐγγενομένου* (γενική απόλυτος).

β. ρηματική λειτουργία: συντάσσεται με υποκείμενο το *ἡμᾶς* (ετεροπροσωπία), αντικείμενο τη δευτερεύουσα αναφορικο-υποθετική πρόταση *περὶ ὧν ἂν βουληθῶμεν* και τον εμπρόθετο προσδιορισμό της κατεύθυνσης *πρὸς ἡμᾶς αὐτούς*.

τοῦ ζῆν:

α. ονοματική λειτουργία: αντικείμενο του ρήματος *ἀπηλλάγημεν*.

β. ρηματική λειτουργία: συντάσσεται με υποκείμενο το *ἡμᾶς* (ετεροπροσωπία) και τον επιρρηματικό προσδιορισμό του τρόπου *θηριωδῶς*.

τὸ λέγειν:

α. ονοματική λειτουργία: αντικείμενο του ρήματος *ποιούμεθα*.

β. ρηματική λειτουργία: συντάσσεται με υποκείμενο το *ἡμᾶς* (ετεροπροσωπία) και τη δευτερεύουσα αναφορική παραβολική πρόταση του τρόπου *ὡς δεῖ*.

τοῦ φρονεῖν:

α. ονοματική λειτουργία: ετερόπτωτος προσδιορισμός, γενική αντικειμενική στο *σημεῖον*.

β. ρηματική λειτουργία: συντάσσεται με υποκείμενο το *ἡμᾶς* (ετεροπροσωπία) και τον επιρρηματικό προσδιορισμό του τρόπου *ζῆν*.

3 ***Ποιος χρόνος και ποιο γραμματικό πρόσωπο κυριαρχούν στο κείμενο; Σε τι εξυπηρετεί τον συντάκτη του λόγου αυτή η επιλογή;***

Ο κυρίαρχος χρόνος είναι ο ενεστώτας (*διαφέρομεν, τυγχάνομεν, ὄντες, πείθειν, δηλοῦν, ζῆν, ἐστιν, ἐξελέγχομεν, ἐγκωμιάζομεν, παιδεύομεν, δοκιμάζομεν, ποιούμεθα, φρονεῖν, ἐστιν*). Ο συγγραφέας με αυτή την επιλογή δηλώνει πως ό,τι δηλώνει το ρήμα συμβαίνει εξακολουθητικά στο παρόν και σε κάποιες περιπτώσεις και διαχρονικά.

Το κυρίαρχο γραμματικό πρόσωπο είναι το α' πληθυντικό και με αυτή την επιλογή ο συγγραφέας δηλώνει πως τα γνωρίσματα που επισημαίνει αφορούν όλους τους ανθρώπους, συμπεριλαμβανομένου και του ίδιου του του εαυτού.

4 ***Θα μπορούσαν να αντικατασταθούν οι επιρρηματικές δοτικές του κειμένου από άλλες ισοδύναμες νοηματικά συντακτικές δομές;***

- **τοῖς ἄλλοις**: δοτ. της αναφοράς στο ρ. *διαφέρομεν*, ισοδύναμοι τύποι: **περὶ τῶν ἄλλων / περὶ τὰ ἄλλα**.
- **καὶ τῷ τάχει καὶ τῇ ῥώμῃ καὶ ταῖς ἄλλαις εὐπορίαις**: δοτ. της αναφοράς στο *καταδεέστεροι*, ισοδύναμος τύπος: **περὶ τὸ τάχος καὶ τὴν ῥώμην καὶ τὰς ἄλλας εὐπορίας**.
- **τούτῳ**: δοτ. του μέσου στα ρ. *ἐξελέγχομεν* και *ἐγκωμιάζομεν*, ισοδύναμος τύπος: **διὰ τούτου**.

3η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η παιδεία και η αναζήτηση της αλήθειας – Η ανθρώπινη φύση και το χρέος του φιλοσόφου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η Σικελική εκστρατεία, η εκστρατεία των Αθηναίων στη Σικελία, ξεκίνησε το 415 π.Χ. και ολοκληρώθηκε το καλοκαίρι του 413 π.Χ. με ολοκληρωτική ήττα των Αθηναίων. Η εκστρατεία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού Πολέμου με στόχο να καταλυθεί η ηγεμονία των Συρακουσών στη Σικελία και να ανοίξει ο δρόμος για την κυριαρχία των Αθηναίων στην Κάτω Ιταλία και τη Σικελία. Στο παρόν κείμενο ο Θουκυδίδης παρουσιάζει τα δεινά των Αθηναίων αιχμαλώτων στα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας στα λατομεία των Συρακουσών.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Τοὺς δ' ἐν ταῖς λιθοτομίαις οἱ Συρακόσιοι χαλεπῶς τοὺς πρώτους χρόνους μετεχείρισαν. Ἐν γὰρ κοίλῳ χωρίῳ ὄντας καὶ ὀλίγῳ πολλοὺς οἵ τε ἥλιοι τὸ πρῶτον καὶ τὸ πνῖγος ἔτι ἐλύπει διὰ τὸ ἀστέγαστον καὶ αἱ νύκτες ἐπιγιγνόμεναι τοὐναντίον μετοπωριναὶ καὶ ψυχραὶ τῇ μεταβολῇ ἐς ἀσθένειαν ἐνεωτέριζον, πάντα τε ποιούντων αὐτῶν διὰ στενοχωρίαν ἐν τῷ αὐτῷ καὶ προσέτι τῶν νεκρῶν ὁμοῦ ἐπ' ἀλλήλοις ξυννενημένων, οἳ ἔκ τε τῶν τραυμάτων καὶ διὰ τὴν μεταβολὴν καὶ τὸ τοιοῦτον ἀπέθνῃσκον, καὶ ὀσμαὶ ἦσαν οὐκ ἀνεκτοί, καὶ λιμῷ ἅμα καὶ δίψῃ ἐπιέζοντο (ἐδίδοσαν γὰρ αὐτῶν ἑκάστῳ ἐπὶ ὀκτὼ μῆνας κοτύλην ὕδατος καὶ δύο κοτύλας σίτου), ἄλλα τε ὅσα εἰκὸς ἐν τῷ τοιούτῳ χωρίῳ ἐμπεπτωκότας κακοπαθῆσαι, οὐδὲν ὅτι οὐκ ἐπεγένετο αὐτοῖς.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Οι Συρακούσιοι μεταχειρίστηκαν σκληρά τους αιχμαλώτους στα λατομεία τους στο πρώτο διάστημα. Γιατί, καθώς βρίσκονταν σε βαθύ λάκκο της γης και πολλοί σε μικρό χώρο, και ο ήλιος στην αρχή και η πνιγερή ζέστη τους βασάνιζαν, επειδή δεν υπήρχε στέγη (για σκιά) και οι επόμενες νύχτες αντίθετα, φθινοπωρινές και πολύ κρύες, εξαιτίας της απότομης μεταβολής (της θερμοκρασίας) έφερναν ασθένειες, και, επειδή αυτοί τα έκαναν όλα στο ίδιο μέρος λόγω της στενότητας του χώρου και επιπλέον επειδή οι νεκροί στοιβάζονταν ο ένας απάνω στον άλλο κοντά τους, όσοι πέθαιναν από τα τραύματα και από τη μεταβολή του καιρού και για παρόμοιους λόγους, και η δυσοσμία ήταν ανυπόφορη, και συνάμα βασανίζονταν από την πείνα και τη δίψα (γιατί έδιναν στον καθένα απ' αυτούς επί οκτώ μήνες ένα κύπελλο νερό την ημέρα και δύο κύπελλα τροφή), και τίποτα δεν έμεινε που να μην το πάθουν απ' όσα άλλα είναι φυσικό να πάθουν άνθρωποι που έχουν ριχτεί σε τέτοιον τόπο.

Λεξιλόγιο

***μετοπωρινός*:** φθινοπωρινός.
***συννέω, μέλ. συννήσω*:** συγκεντρώνω, συσσωρεύω, επισωρεύω.
***κοτύλη*:** μονάδα μέτρησης (στον Όμηρο: κύπελλο).
ὅτι = *ὅ,τι* ή *ὅ τι*.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Να περιγράψετε τα βάσανα των Αθηναίων αιχμαλώτων μέσα στα λατομεία.***

Η ζωή των Αθηναίων μέσα στα λατομεία των Συρακουσίων ήταν πολύ σκληρή και εύλογα έχουν χαρακτηριστεί αυτά ως μια μορφή των μετέπειτα στρατοπέδων συγκέντρωσης και εξόντωσης. Ιδιαίτερα κατά το πρώτο διάστημα οι Συρακούσιοι μεταχειρίστηκαν πολύ σκληρά τους Αθηναίους αιχμαλώτους. Τους είχαν στοιβαγμένους σε έναν βαθύ λάκκο γης χωρίς κάποιο στέγαστρο ώστε να τους βασανίζει και ο ήλιος και η πνιγηρή ζέστη και το βασανιστήριο γινόταν πιο έντονο λόγω του συνωστισμού τους. Με τον ερχομό του φθινοπώρου και τη μεταβολή της θερμοκρασίας, οι αιχμάλωτοι ταλαιπωρούνταν από το κρύο και τις ασθένειες εξαιτίας του. Η κατάσταση γινόταν αφόρητη για τους αιχμαλώτους και οι ασθένειες πολλαπλασιάζονταν από τη στενότητα του χώρου και τον μεγάλο συνωστισμό και επιπλέον επειδή όλα τα έκαναν στον ίδιο χώρο, όλοι μαζί, υγιείς, ασθενείς και τραυματίες, πλάι σε στοίβες νεκρών συντρόφων τους. Η βρόμα ήταν ανυπόφορη και η ατμόσφαιρα αποπνικτική από τις ακαθαρσίες, τα τραύματα και τα πτώματα. Τέλος οι αιχμάλωτοι βασανίζονταν από την πείνα και τη δίψα, λόγω της λιγοστής τροφής που τους έδιναν, ένα κύπελλο νερό την ημέρα και δύο κύπελλα τροφή επί οκτώ μήνες. Για να καταλάβουμε την ποσότητα της τροφής που δινόταν στους αιχμαλώτους αναφέρουμε πως στους αιχμαλώτους Σπαρτιάτες στη Σφακτηρία οι Αθηναίοι έδιναν τετραπλάσια ποσότητα καθημερινά και επιπλέον και κρέας.

2 ***Να μεταφράσετε το απόσπασμα: οἳ ἔκ τε τῶν τραυμάτων […] ἐπεγένετο αὐτοῖς.***

Βλέπε τη μετάφραση.

3 ***Με ποιες λέξεις προσδιορίζεται η λέξη χωρίῳ στην αρχή του αποσπάσματος; Τι θα άλλαζε στο νόημα, εάν έλειπαν οι προσδιορισμοί;***

Η λέξη *χωρίῳ* συνοδεύεται από τους ομοιόπτωτους επιθετικούς προσδιορισμούς *κοίλῳ* και *ὀλίγῳ*, οι οποίοι αποδίδουν με ακρίβεια και παραστατικότητα την περιγραφή του χώρου, μέσα στον οποίο περνούσαν αρκετό χρόνο της αιχμαλωσίας τους οι Αθηναίοι. Αν δεν υπήρχαν αυτοί οι προσδιορισμοί, δεν θα μπορούσαμε να καταλάβουμε πώς ο συγκεκριμένος χώρος (βαθύ κοίλωμα και στενός) επέτεινε τη βασανιστική διαμονή των αιχμαλώτων εντός του, λόγω της στενότητας, της αδυναμίας του ανέμου να εισέλθει και της συγκέντρωσης των ακτίνων του ηλίου.

4 ***Σε ένα κείμενο που συνδυάζει περιγραφή και αφήγηση, όπως αυτό, είναι σημαντικοί οι προσδιορισμοί χώρου και χρόνου. Να τους εντοπίσετε και να αναφέρετε τον ρηματικό τύπο τον οποίο προσδιορίζουν κάθε φορά.***

- **ἐν ταῖς λιθοτομίαις**: εμπρόθετος προσδιορισμός της στάσης σε τόπο στην εννοούμενη μετοχή ὄντας.

- **τοὺς χρόνους**: αιτιατική του χρόνου στο ρήμα *μετεχείρισαν*.
- **ἐν χωρίῳ**: εμπρόθετος προσδιορισμός της στάσης σε τόπο στη μετοχή *ὄντας*.
- **τὸ πρῶτον**: αιτιατική του χρόνου στο ρήμα *ἐλύπει*.
- **ἔτι**: επιρρηματικός του χρόνου στο ρήμα *ἐλύπει*.
- **ἐν τῷ αὐτῷ**: εμπρόθετος προσδιορισμός της στάσης σε τόπο στη μετοχή *ποιούντων*.
- **ἐπ' ἀλλήλοις**: εμπρόθετος προσδιορισμός του τόπου στη μετοχή *ξυννενημένων*.
- **ἐπὶ μῆνας**: εμπρόθετος προσδιορισμός του χρόνου στο ρήμα *ἐδίδοσαν*.
- **ἐν τῷ χωρίῳ**: εμπρόθετος προσδιορισμός της στάσης σε τόπο στη μετοχή *ἐμπεπτωκότας*.

5 ***Να προσέξετε τη σημασία που δίνουν οι δύο αρνήσεις στη φράση: οὐδὲν ὅτι οὐκ ἐπεγένετο αὐτοῖς. Ποια διαφορά παρατηρείτε σε σχέση με τη νέα ελληνική;***

Οι δύο αρνήσεις (*οὐδέν*, οὐκ) αλληλοκαταργούνται και έχουμε έντονη κατάφαση. Στην πλήρη μορφή η φράση έχει ως εξής: *οὐδὲν ἦν ὅ,τι οὐκ ἐπεγένετο αὐτοῖς*. Η φράση *οὐδεὶς ἔστιν ὅστις* ισοδυναμεί με την αόριστη αντωνυμία *ἅπας*. Στη νέα ελληνική οι αντωνυμίες με αρνητική σημασία (π.χ. κανείς, τίποτε) χρειάζονται επιπλέον και άρνηση στον ρηματικό τύπο.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Το έργο Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων *περιλαμβάνει μικρές πραγματείες που αποδίδονται στον Αριστοτέλη, αλλά η γνησιότητά τους αμφισβητείται. Πιθανόν να πρόκειται για μια μεταγενέστερη συλλογή (2ος αι. μ.Χ.) με παράδοξα πράγματα και αξιοπερίεργες αφηγήσεις για φυτά και ζώα, αλλά και ιστορίες, μύθους και γεωγραφικές περιγραφές του αρχαίου μεσογειακού κόσμου. Στο απόσπασμα γίνεται αναφορά σε ένα σπήλαιο της Σικελίας, μέσα σε ένα ειδυλλιακό περιβάλλον.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἐν τῇ Σικελίᾳ περὶ τὴν καλουμένην Ἔνναν σπήλαιόν τι λέγεται εἶναι, περὶ ὃ κύκλῳ πεφυκέναι φασὶ τῶν τε ἄλλων ἀνθέων πλῆθος ἀνὰ πᾶσαν ὥραν, πολὺ δὲ μάλιστα τῶν ἴων ἀπέραντόν τινα τόπον συμπεπληρῶσθαι, ἃ τὴν σύνεγγυς χώραν εὐωδίας πληροῖ, ὥστε τοὺς κυνηγοῦντας, τῶν κυνῶν κρατουμένων ὑπὸ τῆς ὀδμῆς, ἐξαδυνατεῖν τοὺς λαγὼς ἰχνεύειν. Διὰ δὲ τούτου τοῦ χάσματος ἀσυμφανής ἐστιν ὑπόνομος, καθ' ὃν φασι τὴν ἁρπαγὴν ποιήσασθαι τὸν Πλούτωνα τῆς Κόρης. Εὑρίσκεσθαι δέ φασιν ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ πυροὺς οὔτε τοῖς ἐγχωρίοις ὁμοίους οἷς χρῶνται οὔτε ἄλλοις ἐπεισάκτοις, ἀλλ' ἰδιότητά τινα μεγάλην ἔχοντας. Καὶ τούτῳ σημειοῦνται τὸ πρώτως παρ' αὐτοῖς φανῆναι πύρινον καρπόν. Ὅθεν καὶ τῆς Δήμητρος ἀντιποιοῦνται, φάμενοι παρ' αὐτοῖς τὴν θεὸν γεγονέναι.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στη Σικελία στην περιοχή που ονομάζεται Ένννα λέγεται ότι υπάρχει κάποιο σπήλαιο, γύρω από το οποίο κυκλικά λένε ότι φυτρώνει κάθε εποχή πλήθος και από τα άλλα άνθη, πολύ περισσότερο όμως πλήθος από μενεξέδες έχει γεμίσει μια απέραντη έκταση, που γεμίζουν με ευωδιά τη γειτονική περιοχή, ώστε αυτοί που κυνηγούν, καθώς τα σκυλιά καταλαμβάνονται από τη μυρωδιά, να μην μπορούν να ακολουθήσουν τα ίχνη των λαγών. Και μέσα από αυτό το χάσμα υπάρχει ένα αφανές υπόγειο πέρασμα, από το οποίο λένε ότι ο Πλούτωνας έκανε την αρπαγή της Κόρης. Λένε ακόμη πως σε αυτόν το τόπο βρίσκεται ένας τύπος σιτάρι το οποίο ούτε είναι όμοιο με τα ντόπια, που καλλιεργούν, ούτε με άλλα εισαγόμενα, αλλά έχει κάποια εξαιρετική ποιότητα. Και με αυτό αποδεικνύουν πως σε αυτούς πρώτα εμφανίστηκε καρπός από σιτάρι. Γι' αυτό και διεκδικούν τη Δήμητρα, υποστηρίζοντας ότι η θεά έχει γεννηθεί στον τόπο τους.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Να βρείτε τις δευτερεύουσες αναφορικές προτάσεις. Σε ποια λέξη αναφέρονται; Είναι ονοματικές ή επιρρηματικές; Να μετατρέψετε την πρόταση που εισάγεται με το ἃ σε αναφορική μετοχή.***

- **περὶ ὃ κύκλῳ πεφυκέναι φασὶ τῶν τε ἄλλων ἀνθέων πλῆθος ἀνὰ πᾶσαν ὥραν, πολὺ δὲ μάλιστα τῶν ἴων ἀπέραντόν τινα τόπον συμπεπληρῶσθαι**: δευτερεύουσα αναφορική προσδιοριστική πρόταση στο *σπήλαιον*.
- **ἃ τὴν σύνεγγυς χώραν εὐωδίας πληροῖ**: δευτερεύουσα αναφορική προσδιοριστική πρόταση στο *τῶν ἴων*. Τροπή σε μετοχή: *πληρούντων*.
- **καθ' ὅν φασι τὴν ἁρπαγὴν ποιήσασθαι τὸν Πλούτωνα τῆς Κόρης**: δευτερεύουσα αναφορική προσδιοριστική πρόταση στο *ὑπόνομον*.
- **οἷς χρῶνται**: δευτερεύουσα αναφορική προσδιοριστική πρόταση στο *τοῖς ἐγχωρίοις (πυροῖς)*.

2 ***Με ποιες εκφράσεις και συντακτικές δομές κάνει φανερό ο συγγραφέας ότι δεν είναι αυτόπτης μάρτυς όσων περιγράφει, αλλά πρόκειται για πληροφορίες που έχει ακούσει;***

Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί λεκτικά ρήματα σε τρίτο πρόσωπο (*λέγεται, φασί, σημειοῦνται*) ώστε να καταστήσει σαφές πως όσα περιγράφει προέρχονται από πληροφορίες που έχει ακούσει.

3 ***Καθώς το συγκεκριμένο απόσπασμα αποτελεί περιγραφή, βασίζεται σε αρκετούς προσδιορισμούς του τόπου. Να τους βρείτε και να μελετήσετε τις νοηματικές διαφορές ανάμεσα στους ποικίλους εμπρόθετους προσδιορισμούς.***

- **ἐν τῇ Σικελίᾳ**: εμπρόθετος προσδιορισμός της στάσης σε τόπο στο απαρ. *εἶναι*.
- **περὶ τὴν καλουμένην**: εμπρόθετος προσδιορισμός του τόπου (γύρω από κάτι) στο απαρ. *εἶναι*.
- **περὶ ὃ**: εμπρόθετος προσδιορισμός του τόπου (γύρω από κάτι) στο απαρ. *πεφυκέναι*.
- **Κύκλῳ:** δοτική του τόπου (γύρω από κάτι) στο απαρ. *πεφυκέναι*.
- **Σύνεγγυς:** επιρρ. προσδιορισμός του τόπου (πλησίον) στην ενν. μετοχή *οὖσαν (τὴν σύνεγγυς οὖσαν χώραν)*.
- **διὰ τοῦ χάσματος**: εμπρόθετος προσδιορισμός του τόπου (διάμεσου κίνηση) στο ρ. *ἐστιν*.
- **καθ' ὅν**: εμπρόθετος προσδιορισμός του τόπου (διά μέσου κίνηση) στο απαρ. *ποιήσασθαι*.
- **ἐν τῷ τόπῳ**: εμπρόθετος προσδιορισμός της στάσης σε τόπο στο απαρ. *εὑρίσκεσθαι*.
- **παρ' αὐτοῖς**: εμπρόθετος προσδιορισμός του πλησίον σε τόπο στο απαρ. *φανῆναι*.
- **παρ' αὐτοῖς**: εμπρόθετος προσδιορισμός του πλησίον σε τόπο στο απαρ. *γεγονέναι*.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Πρόκλος ο Λύκιος ή Διάδοχος (Κωνσταντινούπολη 412 – Αθήνα 485) ήταν νεοπλατωνικός φιλόσοφος και υπομνηματιστής σε έργα του Πλάτωνα. Θεωρείται ένας από τους τελευταίους σημαντικούς κλασικούς φιλοσόφους. Διετέλεσε από 450 ως τον θάνατό του διευθυντής της Ακαδημίας του Πλάτωνα. Στο κύριο μαθηματικό έργο του, τα «Σχόλια στο 1ο Βιβλίο των Στοιχείων του Ευκλείδη», παραθέτει ένα εισαγωγικό ιστορικό σημείωμα των αρχαίων Ελληνικών μαθηματικών από την εποχή του Θαλή (7ος-6ος αι. π.Χ.) ως την εποχή του Ευκλείδη (4ος-3ος αι. π.Χ.).

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἑρμότιμος δὲ ὁ Κολοφώνιος τὰ ὑπ᾽ Εὐδόξου προηυπορημένα καὶ Θεαιτήτου προήγαγεν ἐπὶ πλέον καὶ τῶν στοιχείων πολλὰ ἀνεῦρε καὶ τῶν τόπων τινὰ συνέγραψεν. Φίλιππος δὲ ὁ Μενδαῖος, Πλάτωνος ὢν μαθητὴς καὶ ὑπ᾽ ἐκείνου προτραπεὶς εἰς τὰ μαθήματα, καὶ τὰς ζητήσεις ἐποιεῖτο κατὰ τὰς Πλάτωνος ὑφηγήσεις καὶ ταῦτα προύβαλλεν ἑαυτῷ, ὅσα ᾤετο τῇ Πλάτωνος φιλοσοφίᾳ συντελεῖν. Οἱ μὲν οὖν τὰς ἱστορίας ἀναγράψαντες μέχρι τούτου προάγουσι τὴν τῆς ἐπιστήμης ταύτης τελείωσιν.

Οὐ πόλυ δὲ τούτων νεώτερός ἐστιν Εὐκλείδης ὁ τὰ στοιχεῖα συναγαγὼν καὶ πολλὰ μὲν τῶν Εὐδόξου συντάξας, πολλὰ δὲ τῶν Θεαιτήτου τελεωσάμενος, ἔτι δὲ τὰ μαλακώτερον δεικνύμενα τοῖς ἔμπροσθεν εἰς ἀνελέγκτους ἀποδείξεις ἀναγαγών. Γέγονε δὲ οὗτος ὁ ἀνὴρ ἐπὶ τοῦ πρώτου Πτολεμαίου· καὶ γὰρ ὁ ᾽Αρχιμήδης ἐπιβαλὼν καὶ τῷ πρώτῳ μνημονεύει τοῦ Εὐκλείδου, καὶ μέντοι καί φασιν ὅτι Πτολεμαῖος ἤρετό ποτε αὐτόν, εἴ τίς ἐστιν περὶ γεωμετρίαν ὁδὸς συντομωτέρα τῆς στοιχειώσεως· ὁ δὲ ἀπεκρίνατο, μὴ εἶναι βασιλικὴν ἀτραπὸν ἐπὶ γεωμετρίαν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Ερμότιμος ο Κολοφώνιος ανέδειξε ακόμα περισσότερο όσα είχαν ανακαλυφθεί νωρίτερα από τον Εύδοξο και τον Θεαίτητο και ανακάλυψε πολλά από τα στοιχειώδη (θεωρήματα) και συνέγραψε κάποια για τα γεωμετρικά σχήματα. Ο Φίλιππος από τη Μένδη, που ήταν μαθητής του Πλάτωνα και παροτρύνθηκε από εκείνον στα μαθηματικά, και τις έρευνες έκανε σύμφωνα με τις οδηγίες του Πλάτωνα και ασχολούνταν με αυτά, όσα δηλαδή πίστευε ότι συμπληρώνουν τη φιλοσοφία του Πλάτωνα. Αυτοί λοιπόν που έγραψαν την ιστορία μέχρι αυτόν αναγράφουν την τελειοποίηση αυτής της επιστήμης.

Όχι πολύ νεότερος από αυτούς είναι ο Ευκλείδης, ο οποίος συγκέντρωσε τα Στοιχεία και συστηματοποίησε πολλά από τα θεωρήματα του Ευδόξου και τελειοποίησε πολλά από τα θεωρήματα του Θεαίτητου, έδωσε ακόμη αδιάψευστες αποδείξεις σε όσα αποδεικνύονταν ακόμη λιγότερο πειστικά από τους προηγούμενους. Αυτός ο άνδρας έχει ζήσει την εποχή του Πτολεμαίου του πρώτου· γιατί και ο Αρχιμήδης, ο οποίος έζησε αμέσως μετά τον πρώτο, μνημονεύει τον Ευκλείδη και βέβαια και λένε ότι ο Πτολεμαίος ρώτησε κάποτε αυτόν αν υπάρχει κάποιος δρόμος στη γεωμετρία πιο σύντομος από τα Στοιχεία· και εκείνος απάντησε ότι δεν υπάρχει βασιλικός δρόμος προς τη γεωμετρία.

Λεξιλόγιο

ὑφήγησις: *καθοδήγηση, οδηγία, νουθεσία.*
ἀν-έλεγκτος (ἐλέγχω): *1. ανεξέταστος, ανεξέλεγκτος· μη κατάδικος,*
2. αναντίλεκτος, μη αντικρουόμενος.
ἀ-τραπός, ἡ (τρέπω): *μονοπάτι, δρόμος.*

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποια είναι η σχέση που έχει ο Φίλιππος με την επιστήμη;***
Ο Φίλιππος από τη Μένδη ήταν μαθητής του Πλάτωνα και ασχολήθηκε με τα μαθηματικά ύστερα από παρότρυνση του Πλάτωνα. Η ενασχόλησή του με τα μαθηματικά και οι έρευνές του ακολουθούσαν τις οδηγίες του Πλάτωνα και το ενδιαφέρον του ήταν στραμμένο σε όσα πίστευε ότι συμπληρώνουν τη φιλοσοφία του Πλάτωνα. Όσοι έγραψαν την ιστορία μέχρι τον Φίλιππο θεωρούν πως στις μέρες του υπάρχει η τελειοποίηση αυτής της επιστήμης.

2 ***Να μεταφράσετε το απόσπασμα: Οὐ πόλυ δὲ τούτων νεώτερός […] ἐπὶ γεωμετρίαν.***
Βλέπε τη μετάφραση.

3 ***Να σκεφτείτε τι προσθέτουν στο νόημα του κειμένου οι παρακάτω δευτερεύουσες προτάσεις. Να αναγνωρίσετε τη συντακτική λειτουργία τους:***
α) ὅσα ᾧετο τῇ Πλάτωνος φιλοσοφίᾳ συντελεῖν.
β) ὅτι Πτολεμαῖος ἤρετό ποτε αὐτόν.
γ) εἴ τίς ἐστιν περὶ γεωμετρίαν ὁδὸς συντομωτέρα τῆς στοιχειώσεως.

α. Δευτερεύουσα αναφορική πρόταση, συμπληρώνει το νόημα της κύριας, επεξηγώντας το *ταῦτα* και προσδιορίζοντας με μεγαλύτερη ακρίβεια τις ενασχολήσεις στα μαθηματικά του Φιλίππου.

β. Δευτερεύουσα ειδική πρόταση ως αντικείμενο του ρήματος *φασιν*, προσθέτει μια φημολογούμενη ιστορία για τον Αρχιμήδη.

γ. Δευτερεύουσα πλάγια ερωτηματική πρόταση, ολικής αγνοίας, απλή, ως έμμεσο αντικείμενο στο ρήμα *ἤρετο*, συμπληρώνει το νόημα με την παράθεση της ερώτησης του Πτολεμαίου.

4 ***Να σκεφτείτε τι προσθέτουν στο νόημα του κειμένου οι δύο συγκρίσεις με τα παραθετικά α) νεώτερος και β) συντομωτέρα. Ποιοι όροι συγκρίνονται;***

α. *Οὐ πόλυ δὲ τούτων νεώτερός ἐστιν Εὐκλείδης*: α΄ όρος σύγκρισης *Εὐκλείδης*, β΄ όρος σύγκρισης *τούτων*, συγκριτική λέξη *νεώτερος*. Με αυτή τη σύγκριση γίνεται φανερή η θέση που καταλαμβάνει ο Ευκλείδης στην ιστορική παράθεση των φιλοσόφων που αναφέρονται.

β. *εἴ τίς ἐστιν περὶ γεωμετρίαν ὁδὸς συντομωτέρα τῆς στοιχειώσεως*: α΄ όρος σύγκρισης *ὁδός*, β΄ όρος σύγκρισης *τῆς στοιχειώσεως*, συγκριτική λέξη *συντομωτέρα*. Με αυτή τη σύγκριση γίνεται φανερή η ουσία του περιεχομένου της ερώτησης του Πτολεμαίου, ο οποίος επιθυμεί να μάθει γεωμετρία αλλά θέλει να το πετύχει με σύντομο και εύκολο τρόπο.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Πλάτων σε αυτόν τον διάλογο (μεταξύ 367-360 π.Χ.) διερευνά τη φύση του πολιτικού άνδρα, παραλληλίζοντας την πολιτική τέχνη με την υφαντική. Οι δύο βασικοί συνομιλητές, ο Ξένος και ο Σωκράτης ο νεότερος, συμφωνούν ότι, όπως ο υφαντής έχει ανάγκη διάφορες βοηθητικές τέχνες για πρώτες ύλες, εργαλεία ή μέσα αποθήκευσης των έργων του, έτσι και ο πολιτικός έχει την ανάγκη όσων ασκούν τις βοηθητικές τέχνες.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ξένος: εἰσὶ δὲ οἵ τε περὶ μαντικὴν ἔχοντές τινος ἐπιστήμης διακόνου μόριον· ἑρμηνευταὶ γάρ που νομίζονται παρὰ θεῶν ἀνθρώποις.

Σωκράτης Νέος: Ναί.

Ξένος: Καὶ μὴν καὶ τὸ τῶν ἱερέων αὖ γένος, ὡς τὸ νόμιμόν φησι, παρὰ μὲν ἡμῶν δωρεὰς θεοῖς διὰ θυσιῶν ἐπιστῆμόν ἐστι κατὰ νοῦν ἐκείνοις δωρεῖσθαι, παρὰ δὲ ἐκείνων ἡμῖν εὐχαῖς κτῆσιν ἀγαθῶν αἰτήσασθαι· ταῦτα δὲ διακόνου τέχνης ἐστί που μόρια ἀμφότερα.

Σωκράτης: Φαίνεται γοῦν.

Ξένος: Ἤδη τοίνυν μοι δοκοῦμεν οἷόν γέ τινος ἴχνους ἐφ' ὃ πορευόμεθα προσάπτεσθαι. Τὸ γὰρ δὴ τῶν ἱερέων σχῆμα καὶ τὸ τῶν μάντεων εὖ μάλα φρονήματος πληροῦται καὶ δόξαν σεμνὴν λαμβάνει διὰ τὸ μέγεθος τῶν ἐγχειρημάτων, ὥστε περὶ μὲν Αἴγυπτον οὐδ' ἔξεστι βασιλέα χωρὶς ἱερατικῆς ἄρχειν, ἀλλ' ἐὰν ἄρα καὶ τύχῃ πρότερον ἐξ ἄλλου γένους βιασάμενος, ὕστερον ἀναγκαῖον εἰς τοῦτο εἰστελεῖσθαι αὐτὸν τὸ γένος· ἔτι δὲ καὶ τῶν Ἑλλήνων πολλαχοῦ ταῖς μεγίσταις ἀρχαῖς τὰ μέγιστα τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα θύματα εὕροι τις ἂν προστατόμενα θύειν. Καὶ δὴ καὶ παρ' ὑμῖν οὐχ ἥκιστα δῆλον ὃ λέγω· τῷ γὰρ λαχόντι βασιλεῖ φασιν τῇδε τὰ σεμνότατα καὶ μάλιστα πάτρια τῶν ἀρχαίων θυσιῶν ἀποδεδόσθαι.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ξένος: αυτοί είναι όσοι αφοσιώνονται στη μαντική τέχνη και έχουν μερίδιο σε ένα είδος υπηρετικής επιστήμης· γιατί θεωρούνται κατά κάποιον τρόπο ερμηνευτές των θεών στους ανθρώπους.

Σωκράτης Νέος: Ναι.

Ξένος: Και βέβαια και το γένος πάλι των ιερέων, όπως ορίζουν τα ήθη και τα έθιμα, γνωρίζει με θυσίες να προσφέρει από εμάς στους θεούς δώρα που αρέσουν σε εκείνους, και με προσευχές να ζητήσει από εκείνους για εμάς να αποκτήσουμε αγαθά· και τα δύο αυτά αποτελούν, κατά τη γνώμη μου, μέρη μιας υπηρετικής τέχνης.

Σωκράτης: Τουλάχιστον έτσι φαίνεται.

Ξένος: Ήδη, λοιπόν, μου φαίνεται, σαν βέβαια πάνω σε ίχνος προς αυτό προς το οποίο πορευόμαστε, ότι πλησιάζουμε. Γιατί βέβαια η τάξη των ιερέων και των μάντεων είναι πράγματι γεμάτη μεγαλοφροσύνη και αποκτά μεγάλη δόξα εξαιτίας του μεγέθους των εγχειρημάτων τους, ώστε στην Αίγυπτο ο βασιλιάς δεν μπορεί να διοικεί χωρίς την ιερατική ιδιότητα, αλλά, αν τύχει βέβαια πρωτύτερα κάποιος από άλλο γένος να αποκτήσει την εξουσία με τη βία, είναι αναγκαίο ύστερα αυτός να εισχωρήσει σε αυτό το γένος· και μεταξύ των Ελλήνων, ακόμη, κάποιος σε πολλά μέρη θα μπορούσε να βρει ότι επιβάλλεται στις σπουδαιότερες δημόσιες αρχές να προσφέρουν τις μεγαλύτερες από τις τέτοιου είδους θυσίες. Και φυσικά και σε εσάς είναι εξίσου προφανές αυτό που λέω· υποστηρίζουν δηλαδή ότι στον βασιλιά που κληρώθηκε έχουν παραχωρηθεί εδώ οι ιερότερες και οι κατεξοχήν πατροπαράδοτες αρχαίες θυσίες.

Λεξιλόγιο

διάκονος: *1. υπηρέτης, υπάλληλος, 2. λειτουργός, ιερέας.*
ἄρα: *συμπερασματικό μόριο.*
βιασάμενος: *με τη βία.*
εἰστελεῖσθαι: *να μυηθεί, να εισχωρήσει.*

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Να περιγράψετε τα χαρακτηριστικά και τον ρόλο των μάντεων και των ιερέων σύμφωνα με το κείμενο (εἰσὶ δὲ οἵ τε περὶ […] τῶν ἐγχειρημάτων).***

Οι μάντεις, σύμφωνα με τον Ξένο, έχουν μερίδιο σε κάποια υπηρετική επιστήμη, καθώς πιστεύεται πως ερμηνεύουν τη βούληση των θεών στους ανθρώπους. Η τάξη των ιερέων αφενός προσφέρει στους θεούς δώρα αρεστά εκ μέρους των ανθρώπων, αφετέρου ζητά με προσευχές αγαθά για τους ανθρώπους. Ο ρόλος και των δύο, μάντεων και ιερέων, είναι μεσολαβητικός, μεταξύ των ανθρώπων και των θεών, και υπηρετικός προς αυτούς. Αξιολογείται μάλιστα ως ιδιαίτερα σημαντικός, αφού χαίρει μεγάλης αναγνώρισης και μεγάλων τιμών από τους ανθρώπους.

2 ***ὕστερον ἀναγκαῖον εἰς τοῦτο εἰστελεῖσθαι: Να θέσετε το ρήμα που εννοείται στην έγκλιση που απαιτεί το είδος του υποθετικού λόγου (ἐὰν ἄρα...).***

- ἀλλ᾽ ἐὰν ἄρα καὶ τύχῃ πρότερον ἐξ ἄλλου γένους βιασάμενος, ὕστερον *ἀναγκαῖόν* **ἐστιν** εἰς τοῦτο εἰστελεῖσθαι αὐτὸν τὸ γένος·
  Αν εννοήσουμε οριστική ενεστώτα, έχουμε το είδος της αόριστης επανάληψης στο παρελθόν. Η επιλογή αυτή ενισχύεται από τη σημασία του επιθέτου ἀναγκαῖον (κάτι που κατ᾽ ανάγκη επαναλαμβάνεται).
- ἀλλ᾽ ἐὰν ἄρα καὶ τύχῃ πρότερον ἐξ ἄλλου γένους βιασάμενος, ὕστερον ἀναγκαῖον **ἔσται** εἰς τοῦτο εἰστελεῖσθαι αὐτὸν τὸ γένος·
  Αν εννοήσουμε οριστική μέλλοντα, έχουμε το είδος του προσδοκωμένου. Η επιλογή αυτή ενισχύεται από την παρουσία του χρονικού επιρρήματος *ὕστερον*.

3 ***Η γενική ως ονοματικός προσδιορισμός κάνει πιο συγκεκριμένο το νόημα ενός ονόματος. Να βρείτε το είδος της στις περιπτώσεις που ακολουθούν: ἐπιστήμης, ἱερέων, ἀγαθῶν, ἐγχειρημάτων, θυσιῶν. Σκεφτείτε τι θα άλλαζε στο νόημα, αν έλειπαν οι συγκεκριμένοι προσδιορισμοί.***

- **ἐπιστήμης**: γενική διαιρετική στο *μόριον*.
- **ἱερέων**: γενική επεξηγηματική στο *γένος*.
- **ἀγαθῶν**: γενική αντικειμενική στο *κτῆσιν*.
- **ἐγχειρημάτων**: γενική κτητική στο *μέγεθος*.
- **θυσιῶν**: γενική διαιρετική στο *τὰ σεμνότατα καὶ μάλιστα πάτρια*.

Οι ετερόπτωτοι ονοματικοί προσδιορισμοί συμπληρώνουν το νόημα της πρότασης, προσθέτοντας τη σχέση μεταξύ του προσδιοριζόμενου ονόματος και του προσδιορισμού του, οπότε συντελούν καθοριστικά στη διαμόρφωση του νοήματος. Χωρίς αυτούς θα ήταν δυσχερής η εξαγωγή νοήματος, λόγω της ασάφειας και της αοριστίας.

4 ***Να αναγνωρίσετε τη λειτουργία των δύο αναφορικών προτάσεων: α) ὡς τὸ νόμιμόν φησι. β) ὃ λέγω, γ) ἐφ' ὃ πορευόμεθα.***

α. ὡς τὸ νόμιμόν φησι: αναφορική παραβολική πρόταση του τρόπου στο περιεχόμενο της κύριας πρότασης *Καὶ μὴν καὶ τὸ τῶν ἱερέων αὖ γένος παρὰ μὲν ἡμῶν δωρεὰς θεοῖς διὰ θυσιῶν ἐπιστῆμόν ἐστι κατὰ νοῦν ἐκείνοις δωρεῖσθαι*.

β. ὃ λέγω: αναφορική ονοματική πρόταση, ως υποκείμενο στο εννοούμενο ρήμα *ἐστί* της κύριας.

γ. ἐφ' ὃ πορευόμεθα: αναφορική προσδιοριστική πρόταση στο *ἴχνους*.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Αθηναίος ρήτορας Αισχίνης (389-314 π.Χ.), που ανήκε στη φιλομακεδονική παράταξη, έγραψε το 330 π.Χ. τον λόγο Κατὰ Κτησιφῶντος. *Ο Κτησιφώντας, μέλος της αντιμακεδονικής παράταξης, είχε προτείνει να στεφανωθεί ο Δημοσθένης για την προσφορά του στην Αθήνα. Ο Αισχίνης αντιτάχθηκε σθεναρά σε αυτή την πρόταση, κατηγορώντας τον Δημοσθένη για υποκριτική και ύποπτη στάση απέναντι στους Μακεδόνες και καταγγέλλοντας τους δημαγωγικούς λεονταρισμούς του. Στο παρακάτω χωρίο ο Αισχίνης αναφέρεται στα χαρακτηριστικά του δημοκρατικού πολίτη, υποστηρίζοντας καταληκτικά πως ο Δημοσθένης δεν εμφορείται από αυτά.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Οἶμαι τοίνυν ἅπαντας ἂν ὑμᾶς ὁμολογῆσαι τάδε δεῖν ὑπάρξαι τῷ δημοτικῷ, πρῶτον μὲν ἐλεύθερον αὐτὸν εἶναι καὶ πρὸς πατρὸς καὶ πρὸς μητρός, ἵνα μὴ διὰ τὴν περὶ τὸ γένος ἀτυχίαν δυσμενὴς ᾖ τοῖς νόμοις, οἳ σῴζουσι τὴν δημοκρατίαν, δεύτερον δ᾽ ἀπὸ τῶν προγόνων εὐεργεσίαν τινὰ αὐτῷ πρὸς τὸν δῆμον ὑπάρχειν, ἢ τό γ᾽ ἀναγκαιότατον μηδεμίαν ἔχθραν, ἵνα μὴ βοηθῶν τοῖς τῶν προγόνων ἀτυχήμασι κακῶς ἐπιχειρῇ ποιεῖν τὴν πόλιν. Τρίτον σώφρονα καὶ μέτριον χρὴ πεφυκέναι αὐτὸν πρὸς τὴν καθ᾽ ἡμέραν δίαιταν, ὅπως μὴ διὰ τὴν ἀσέλγειαν τῆς δαπάνης δωροδοκῇ κατὰ τοῦ δήμου. Τέταρτον εὐγνώμονα καὶ δυνατὸν εἰπεῖν· καλὸν γὰρ τὴν μὲν διάνοιαν προαιρεῖσθαι τὰ βέλτιστα, τὴν δὲ παιδείαν τὴν τοῦ ῥήτορος καὶ τὸν λόγον πείθειν τοὺς ἀκούοντας· εἰ δὲ μή, τήν γ᾽ εὐγνωμοσύνην ἀεὶ προτακτέον τοῦ λόγου. Πέμπτον ἀνδρεῖον εἶναι τὴν ψυχήν, ἵνα μὴ παρὰ τὰ δεινὰ καὶ τοὺς κινδύνους ἐγκαταλείπῃ τὸν δῆμον. Τὸν δ᾽ ὀλιγαρχικὸν πάντα τἀναντία τούτων ἔχειν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Νομίζω λοιπόν ότι όλοι εσείς θα παραδεχόσαστε ότι ο δημοκρατικός άνθρωπος πρέπει να έχει τα εξής χαρακτηριστικά: πρώτον, να είναι αυτός ελεύθερος και από τη μεριά του πατέρα και από τη μεριά της μητέρας, για να μην έχει εχθρικές διαθέσεις προς τους νόμους, οι οποίοι σώζουν τη δημοκρατία, εξαιτίας της κακής τύχης ως προς την καταγωγή του· δεύτερον, οι πρόγονοί του να έχουν κάνει κάποια ευεργεσία προς τον δήμο ή, το πιο αναγκαίο, να μην είχαν καμία έχθρα, για να μην επιχειρεί να κάνει κακό στην πόλη εκδικούμενος για τις δυστυχίες των προγόνων του. Τρίτον, πρέπει αυτός να είναι εκ φύσεως συνετός και μετριοπαθής σχετικά με τον καθημερινό τρόπο ζωής, για να μη δωροδοκείται σε βάρος του δήμου εξαιτίας τού να εξασφαλίσει τη δαπάνη για την ακολασία του. Τέταρτον, πρέπει να έχει ευθυκρισία και να είναι ικανός ρήτορας· γιατί είναι ωραίο αφενός η σκέψη του να επιλέγει τα άριστα, αφετέρου η μόρφωση του ρήτορα και ο λόγος να πείθουν τους ακροατές· διαφορετικά, πρέπει βέβαια πάντοτε να προτάσσει την ορθή γνώμη έναντι της ρητορικής του ικανότητας. Πέμπτον, πρέπει αυτός να είναι ανδρείος στην ψυχή, για να μην εγκαταλείπει τον λαό στις συμφορές και στους κινδύνους. Ο ολιγαρχικός όμως πρέπει να έχει ακριβώς τα αντίθετα από αυτά.

Λεξιλόγιο

ὁ δημοτικός: *ο δημοκρατικός άνθρωπος.*

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του δημοκρατικού ανθρώπου, σύμφωνα με τον Αισχίνη;***

Ο δημοκρατικός άνθρωπος, σύμφωνα με τον Αισχίνη, πρέπει να έχει τα εξής χαρακτηριστικά. Αρχικά είναι αναγκαίο να έχει γεννηθεί από ελεύθερους γονείς, ώστε να μην είναι αντίθετος στους νόμους που διασφαλίζουν το δημοκρατικό πολίτευμα, λόγω του αποκλεισμού και των περιορισμών που βίωσαν οι πρόγονοί του. Ακόμη ο ρήτορας θεωρεί απαραίτητο να μην υπάρχει κάποια έχθρα των προγόνων του προς τη δημοκρατία, ώστε ο ίδιος να θέλει να εκδικηθεί εκ μέρους τους το δημοκρατικό πολίτευμα ή καλό θα ήταν να υπάρχει κάποια ευεργεσία. Ο δημοκρατικός άνθρωπος οφείλει να είναι συνετός και μετριοπαθής στην ιδιωτική του ζωή και να μην διάγει έκλυτο βίο, για να αποφευχθεί η πιθανότητα δωροδοκίας του εις βάρος του δημοσίου, ώστε να εξευρεθούν χρήματα για να ικανοποιηθούν τα πάθη του. Οφείλει ακόμη να έχει εύστοχη γνώμη και κρίση στις περιστάσεις και να διαθέτει ρητορική δεινότητα, ώστε αφενός με την ορθή σκέψη να οδηγείται σε ορθές επιλογές, αφετέρου με την ικανότητά του στον λόγο να πείθει τους ακροατές του· σε κάθε περίπτωση πάντως η ορθή σκέψη πρέπει να προηγείται της ρητορικής δεινότητας. Τέλος, ο δημοκρατικός πρέπει να διακρίνεται από ευψυχία, ώστε να αντιμετωπίζει με γενναιότητα τις κρίσιμες στιγμές και να μην εγκαταλείπει τον λαό σε αυτές.

2 ***Να βρείτε σε όλο το κείμενο τους προσδιορισμούς με τους οποίους εκφράζεται ο σκοπός. Να καταγράψετε τις σχετικές δευτερεύουσες προτάσεις, καθώς και τον τρόπο εκφοράς τους.***

- **ἵνα μὴ διὰ τὴν περὶ τὸ γένος ἀτυχίαν δυσμενὴς ᾖ τοῖς νόμοις**: δευτερεύουσα τελική πρόταση ως επιρρηματικός προσδιορισμός του σκοπού στο *εἶναι ἐλεύθερον*, εκφέρεται με υποτακτική ᾖ και δηλώνει σκοπό προσδοκώμενο (επιθυμίας).
- **ἵνα μὴ βοηθῶν τοῖς τῶν προγόνων ἀτυχήμασι κακῶς ἐπιχειρῇ ποιεῖν τὴν πόλιν**: δευτερεύουσα τελική πρόταση ως επιρρηματικός προσδιορισμός του σκοπού στο *ὑπάρχειν*, εκφέρεται με υποτακτική ἐπιχειρῇ και δηλώνει σκοπό προσδοκώμενο (επιθυμίας).
- **ὅπως μὴ διὰ τὴν ἀσέλγειαν τῆς δαπάνης δωροδοκῇ κατὰ τοῦ δήμου**: δευτερεύουσα τελική πρόταση ως επιρρηματικός προσδιορισμός του σκοπού στο πεφυκέναι εὐγνώμονα καὶ δυνατόν, εκφέρεται με υποτακτική *δωροδοκῇ* και δηλώνει σκοπό προσδοκώμενο (επιθυμίας).
- **διὰ τὴν ἀσέλγειαν**: εμπρόθετος προσδιορισμός του σκοπού στο ρ. *δωροδοκῇ*.
- **ἵνα μὴ παρὰ τὰ δεινὰ καὶ τοὺς κινδύνους ἐγκαταλείπῃ τὸν δῆμον**: δευτερεύουσα τελική πρόταση ως επιρρηματικός προσδιορισμός του σκοπού στο *εἶναι ἀνδρεῖον*, εκφέρεται με υποτακτική *ἐγκαταλείπῃ* και δηλώνει σκοπό προσδοκώμενο (επιθυμίας).

3 ***Να κατατάξετε σε δύο διαφορετικές στήλες όλους τους ομοιόπτωτους και όλους τους ετερόπτωτους προσδιορισμούς.***

Ομοιόπτωτοι προσδιορισμοί (Επιθετικός - Κατηγορηματικός Παράθεση - Επεξήγηση)	**Ετερόπτωτοι προσδιορισμοί** (Πλάγιες πτώσεις: Γενική Δοτική - Αιτιατική)
ἅπαντας: κατηγ. προσδ. στο *ὑμᾶς*	***τοῖς νόμοις:*** δοτ. αντικ. στο *δυσμενὴς*
τινά: επιθ. προσδ. στο *εὐεργεσίαν*	***τούτων:*** γεν. συγκρ. στο *τάναντία*
μηδεμίαν: επιθ. προσδ. στο *ἔχθραν*	***τὴν ψυχήν:*** αιτιατ. της αναφοράς στο *ἀνδρεῖον*
τοῖς τῶν προγόνων: επιθ. προσδ. στο *ἀτυχήμασι*	
τὴν καθ' ἡμέραν: επιθ. προσδ. στο *δίαιταν*	
τὴν τοῦ ῥήτορος: επιθ. προσδ. στο *τὴν παιδείαν*	
πάντα: κατηγ. προσδ. στο *τάναντία*	

4 ***Οἶμαι […] κακῶς ἐπιχειρῆ ποιεῖν τὴν πόλιν: Να αποδώσετε το απόσπασμα στα νέα ελληνικά.***

Βλέπε τη μετάφραση.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Στο έργο αυτό (γραμμένο σύμφωνα με κάποιους μελετητές τη δεκαετία του 370 π.Χ. και σύμφωνα με άλλους ολοκληρωμένο μετά το 362 π.Χ., δηλαδή λίγα μόλις χρόνια πριν από τον θάνατο του Ξενοφώντα (355 π.Χ.) ο Ξενοφών δίνει συμβουλές για την οικονομία, δηλαδή τη «διαχείριση του οἴκου». Ειδικότερα παρατίθενται συμβουλές για τις βασικές γνώσεις που οφείλει να γνωρίζει ένας άντρας της εποχής εκείνης για την οικιακή και αγροτική οικονομία. Ο δραματικός χρόνος, δηλαδή ο χρόνος διεξαγωγής του διαλόγου είναι το τελευταίο τέταρτο του 5ου αιώνα. Το κύριο μέρος του έργου περιλαμβάνει την αναδιήγηση, από τον ίδιο τον Σωκράτη, της σχετικής συζήτησης που είχε με τον ευκατάστατο Αθηναίο Ισχόμαχο (κεφ. 7-21). Στο συγκεκριμένο χωρίο οι συνομιλητές αναφέρονται στην εκπαίδευση του καλού επιτρόπου (του δούλου στον οποίο ο κύριος του οἴκου ανέθετε καθήκοντα επόπτη ή προϊσταμένου).

ΚΕΙΜΕΝΟ

Σωκράτης: Ὅταν δὲ παραστήσῃς τινί, ἔφην ἐγώ, τοῦτο καὶ πάνυ ἰσχυρῶς, ὅτι δεῖ ἐπιμελεῖσθαι ὧν ἂν σὺ βούλῃ, ἦ ἱκανὸς ἤδη ἔσται ὁ τοιοῦτος ἐπιτροπεύειν, ἤ τι καὶ ἄλλο προσμαθητέον αὐτῷ ἔσται, εἰ μέλλει ἐπίτροπος ἱκανὸς ἔσεσθαι;

Ισχόμαχος: Ναὶ μὰ Δί', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ἔτι μέντοι λοιπὸν αὐτῷ ἐστι γνῶναι ὅ τι τε ποιητέον καὶ ὁπότε καὶ ὅπως, εἰ δὲ μή, τί μᾶλλον ἐπιτρόπου ἄνευ τούτων ὄφελος ἢ ἰατροῦ ὃς ἐπιμελοῖτο μὲν κάμνοντός τινος πρῴ τε ἰὼν καὶ ὀψέ, ὅ τι δὲ συμφέρον τῷ κάμνοντι ποιεῖν εἴη, τοῦτο μὴ εἰδείη;

Σωκράτης: Ἐάν γε μὴν καὶ τὰ ἔργα μάθῃ ὡς ἔστιν ἐργαστέα, ἔτι τινός, ἔφην ἐγώ, προσδεήσεται, ἢ ἀποτετελεσμένος ἤδη οὗτός σοι ἔσται ἐπίτροπος;

Ισχόμαχος: Ἄρχειν γε, ἔφη, οἶμαι δεῖν αὐτὸν μαθεῖν τῶν ἐργαζομένων.

Σωκράτης: Ἦ οὖν, ἔφην ἐγώ, καὶ σὺ ἄρχειν ἱκανοὺς εἶναι παιδεύεις τοὺς ἐπιτρόπους;

Ισχόμαχος: Πειρῶμαί γε δή, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος.

Σωκρ.: Καὶ πῶς δή, ἔφην ἐγώ, πρὸς τῶν θεῶν τὸ ἀρχικοὺς εἶναι ἀνθρώπων παιδεύεις;

Ισχόμαχος: Φαύλως, ἔφη, πάνυ, ὦ Σώκρατες, ὥστε ἴσως ἂν καὶ καταγελάσαις ἀκούων.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Σωκράτης: Όταν παρουσιάσεις σε κάποιον, είπα εγώ, και με μεγάλη αποφασιστικότητα αυτό, ότι δηλαδή οφείλει να επιμελείται των εργασιών, όσων τυχόν εσύ επιθυμείς, αλήθεια θα είναι τότε κατάλληλος να γίνει επιστάτης ο τέτοιου είδους άνθρωπος ή αυτός πρέπει να μάθει και κάποια άλλα πράγματα επιπλέον, αν πρόκειται να γίνει ένας ικανός επιστάτης;

Ισχόμαχος: Ναι, μα τον Δία, είπε ο Ισχόμαχος, απομένει βέβαια σε αυτόν ακόμη να γνωρίζει και τι πρέπει να κάνει και πότε (πρέπει να το κάνει) και πώς (πρέπει να το κάνει), διαφορετικά, ποιο μεγαλύτερο όφελος θα μπορούσε να υπάρξει από τον επιστάτη απ' ό,τι από έναν γιατρό που φροντίζει κάποιον άρρωστο, κάνοντας επισκέψεις και πρωί και βράδυ, αλλά δεν γνωρίζει αυτό, όποια θεραπεία συμφέρει στον ασθενή;

Σωκράτης: Αν όμως βέβαια μάθει ο επιστάτης και τις εργασίες, πώς πρέπει να γίνονται, είπα εγώ, θα χρειαστεί ακόμη κάτι επιπλέον, ή θα είναι αυτός τέλειος για σένα;

Ισχόμαχος: Νομίζω βέβαια, είπε, ότι πρέπει να μάθει τουλάχιστον να διοικεί τους εργάτες.

Σωκράτης: Άραγε λοιπόν, είπα εγώ, εσύ εκπαιδεύεις τους επιστάτες να είναι ικανοί και να διοικούν;

Ισχόμαχος: Τουλάχιστον βέβαια προσπαθώ, είπε ο Ισχόμαχος.

Σωκράτης: Και πώς λοιπόν, μα τους θεούς, είπα εγώ, τους εκπαιδεύεις ώστε να γίνουν ικανοί στο να διοικούν ανθρώπους;

Ισχόμαχος: Με έναν πολύ δύσκολο τρόπο, Σωκράτη, είπε, ώστε ίσως και θα μπορούσες να γελάσεις στο άκουσμά του.

Λεξιλόγιο

ἐπιτροπεύω = *επιστατώ, διευθύνω.*
φαύλως = *με δυσκολία.*

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποια εφόδια πρέπει να έχει κάποιος για να είναι ικανός να διευθύνει άλλους ανθρώπους;***

Δεν προκύπτει κάποιο στοιχείο από το συγκεκριμένο απόσπασμα για τα εφόδια που πρέπει να διαθέτει κάποιος ώστε να γίνει ικανός να διευθύνει άλλους ανθρώπους. Στη συνέχεια του κειμένου ο Ισχόμαχος αναφέρει πως διδάσκει, όσους προορίζει για επιστάτες, να χρησιμοποιούν τιμωρίες αφενός και επαίνους και απολαβές αφετέρου σε όσους έχουν στην υπηρεσία τους και έτσι να τους ελέγχουν και να αποκομίζουν από αυτούς ό,τι καλύτερο έχουν να δώσουν.

2 ***Να μεταφράσετε το απόσπασμα: Ὅταν δὲ παραστήσῃς τινί […] ἔσται ἐπίτροπος.***

Βλέπε τη μετάφραση.

3 ***Πού νομίζετε ότι «δείχνει» η δεικτική αντωνυμία τοῦτο; Σε κάτι προηγούμενο ή επόμενο;***

Συνήθως η δεικτική αντωνυμία **οὗτος, αὕτη, τοῦτο** αναφέρεται στα προηγούμενα. Στο κείμενο η αντωνυμία απαντά δύο φορές.

Στο χωρίο: Ὅταν δὲ παραστήσῃς τινί, ἔφην ἐγώ, **τοῦτο** καὶ πάνυ ἰσχυρῶς, **ὅτι δεῖ ἐπιμελεῖσθαι** «δείχνει» το περιεχόμενο της ειδικής πρότασης που ακολουθεί. Η ειδική πρόταση χρησιμεύει ως επεξήγηση στο *τοῦτο*.

Στην επόμενη χρήση της αναφέρεται στην πλάγια ερώτηση που προηγείται: **ὅ τι δὲ συμφέρον τῷ κάμνοντι ποιεῖν εἴη**, **τοῦτο** μὴ ειδείη.

4 ***Να δικαιολογήσετε τη χρήση των εγκλίσεων: παραστήσῃς, ἐπιμελοῖτο, ειδείη, παιδεύεις, πειρῶμαι, καταγελάσαις.***

- **παραστήσῃς:** υποτακτική λόγω της χρονικοϋποθετικής πρότασης *ὅταν … παραστήσῃς*, η οποία σχηματίζει με απόδοση το ρ. *ἔσται*, λανθάνοντα υποθετικό λόγο του προσδοκωμένου.
- **ἐπιμελοῖτο:** ευκτική λόγω του ότι η πρόταση είναι αναφορικοϋποθετική πρόταση, έχει απόδοση την απρόσωπη έκφραση *λοιπόν ἐστι* και σχηματίζει λανθάνοντα υποθετικό λόγο της απλής σκέψης του λέγοντος (υπόθεση ευκτική, απόδοση οριστική αρκτικού χρόνου).
- **ειδείη:** ευκτική λόγω του ότι η πρόταση είναι αναφορικοϋποθετική πρόταση, έχει απόδοση την απρόσωπη έκφραση *λοιπόν ἐστι* και σχηματίζει λανθάνοντα υποθετικό λόγο της απλής σκέψης του λέγοντος (υπόθεση ευκτική, απόδοση οριστική αρκτικού χρόνου).
- **παιδεύεις:** οριστική, λόγω του ότι η ευθεία ερώτηση *Ἦ οὖν καὶ σὺ ἄρχειν ἱκανοὺς εἶναι παιδεύεις τοὺς ἐπιτρόπους;* είναι πρόταση κρίσης και δηλώνει το πραγματικό.

- **πειρῶμαι:** οριστική, λόγω του ότι η κύρια πρόταση *Πειρῶμαί γε δή* είναι πρόταση κρίσης και δηλώνει το πραγματικό.
- **καταγελάσαις ἄν**: δυνητική ευκτική, λόγω του ότι η συμπερασματική πρόταση *ὥστε ἴσως ἂν καὶ καταγελάσαις ἀκούων* είναι πρόταση κρίσης και δηλώνει αποτέλεσμα δυνατό στο παρόν-μέλλον.

5 ***Να εντοπίσετε τις πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις του κειμένου, να τις χαρακτηρίσετε και να τις μετατρέψετε σε ευθείες ερωτήσεις.***

- **ὅ τι τε ποιητέον (ἐστὶ) καὶ ὁπότε (ποιητέον ἐστὶ) καὶ ὅπως (ποιητέον ἐστί)**: τρεις πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις ως αντικείμενο στο απαρ. *γνῶναι*, μερικής αγνοίας.
  Τροπή σε ευθείες ερωτήσεις: **Τί τε ποιητέον (ἐστὶ) καὶ πότε (ποιητέον ἐστὶ) καὶ πῶς (ποιητέον ἐστί);**
- **ὡς ἔστιν ἐργαστέα**: πλάγια ερωτηματική πρόταση ως αντικείμενο στο ρήμα *μάθῃ,* μερικής αγνοίας, εκφέρεται με οριστική (κρίσεως) και δηλώνει ερώτηση για κάτι πραγματικό.
  Τροπή σε ευθεία ερώτηση: **Πῶς ἔστιν ἐργαστέα;**

Σημείωση:
Η πρόταση **ὅ τι δὲ συμφέρον τῷ κάμνοντι ποιεῖν εἴη**: είναι, κατά τη γνώμη μας, αναφορικοϋποθετική, όπως δείχνει η χρήση της ευκτικής έγκλισης, και εκφέρεται με ευκτική, λόγω του ότι αποτελεί υπόθεση σε λανθάνοντα υποθετικό λόγο της απλής σκέψης του λέγοντος. Εντάσσεται στο σύνολο της υπόθεσης, όπως δείχνει και η χρήση των αντιθετικών συνδέσμων *μέν …δὲ* με απόδοση την ευθεία ερώτηση *τί μᾶλλον ἐπιτρόπου ἄνευ τούτων ὄφελός (ἐστι).*

τί μᾶλλον ἐπιτρόπου ἄνευ τούτων ὄφελός ἐστι (ἡ ἂν εἴη) ἢ ἰατροῦ εἰ οὗτος ἐπιμελοῖτο μὲν κάμνοντός τινος πρῴ τε ἰὼν καὶ ὀψέ, εἴ τι δὲ συμφέρον τῷ κάμνοντι ποιεῖν εἴη, τοῦτο μὴ εἰδείη;

4η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Ο άνθρωπος ανάμεσα στους ανθρώπους – Η ηθική αρετή

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Ισοκράτης έγραψε τον Αρεοπαγιτικό αμέσως μετά το τέλος του Συμμαχικού πολέμου (357–355 π.Χ.), και τη διάλυση της Β΄ Αθηναϊκής συμμαχίας. Με αυτό τον λόγο ο Ισοκράτης συμβουλεύει τους συμπολίτες του να αναπροσαρμόσουν την εσωτερική και εξωτερική πολιτική της πόλης τους και να επανέλθουν στις πατροπαράδοτες αρχές διακυβέρνησής της, της εποχής του Σόλωνα και του Κλεισθένη.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Καὶ τοῦτον εἴρηκα τὸν λόγον οὐ νῦν πρῶτον, ἀλλὰ πολλάκις ἤδη καὶ πρὸς πολλούς. Ἐπίσταμαι γὰρ ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις τόποις φύσεις ἐγγιγνομένας καρπῶν καὶ δένδρων καὶ ζῴων ἰδίας ἐν ἑκάστοις καὶ πολὺ τῶν ἄλλων διαφερούσας, τὴν δ' ἡμετέραν χώραν ἄνδρας φέρειν καὶ τρέφειν δυναμένην οὐ μόνον πρὸς τὰς τέχνας καὶ τὰς πράξεις καὶ τοὺς λόγους εὐφυεστάτους, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀνδρείαν καὶ πρὸς ἀρετὴν πολὺ διαφέροντας. Τεκμαίρεσθαι δὲ δίκαιόν ἐστιν τοῖς τε παλαιοῖς ἀγῶσιν, οὓς ἐποιήσαντο πρὸς Ἀμαζόνας καὶ Θρᾷκας καὶ Πελοποννησίους ἅπαντας, καὶ τοῖς κινδύνοις τοῖς περὶ τὰ Περσικὰ γενομένοις, ἐν οἷς καὶ μόνοι καὶ μετὰ Πελοποννησίων, καὶ πεζομαχοῦντες καὶ ναυμαχοῦντες, νικήσαντες τοὺς βαρβάρους ἀριστείων ἠξιώθησαν· ὧν οὐδὲν ἂν ἔπραξαν, εἰ μὴ πολὺ τὴν φύσιν διήνεγκαν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Και αυτά τα λόγια δεν τα έχω πει τώρα για πρώτη φορά, αλλά πολλές φορές ήδη και σε πολλούς ανθρώπους. Γιατί γνωρίζω καλά, ότι στους άλλους τόπους ευδοκιμούν είδη καρπών και δέντρων και ζώων με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σε καθέναν (απ' αυτούς) και πολύ διαφορετικά (είδη) από τους άλλους τόπους, ενώ η δική μας χώρα μας μπορεί να γεννά και να ανατρέφει άνδρες ικανότατους όχι μόνο στις τέχνες και στα έργα και στη ρητορική δεινότητα, αλλά πολύ ξεχωριστούς και στην ανδρεία και στην αρετή. Δικαιούται μάλιστα να το συμπεράνει κανείς αυτό και από τους παλαιούς αγώνες, που έκαναν (οι πρόγονοί μας) προς τις Αμαζόνες και προς τους Θράκες και προς όλους τους Πελοποννησίους, και από κινδύνους που αντιμετώπισαν στους Περσικούς πολέμους, κατά τους οποίους και μόνοι τους και μαζί με τους Πελοποννησίους και σε πεζομαχίες και σε ναυμαχίες, αφού νίκησαν τους βαρβάρους, κρίθηκαν άξιοι του πρώτου βραβείου ανδρείας· απ' αυτά τίποτε δεν θα είχαν κατορθώσει, αν δεν υπερτερούσαν πολύ ως προς τη φύση τους.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποια είναι η κεντρική θέση του συγγραφέα; Βρείτε δύο σημεία του κειμένου στα οποία τη διατυπώνει. Με ποια έκφραση εισάγεται το επιχείρημα που τη στηρίζει;***

Η κεντρική θέση του Ισοκράτη στο συγκεκριμένο απόσπασμα είναι πως η αρετή και η ανδρεία των Αθηναίων είναι έμφυτη· η ίδια η φύση έχει προικίσει τους αυτόχθονες κατοίκους αυτής της πόλης με χαρακτηριστικά ανώτερα από κατοίκους άλλων περιοχών, ώστε να διακρίνονται στα έργα της αρετής και ιδιαίτερα της ανδρείας. Η θέση αυτή προκύπτει κυρίως στα εξής δύο σημεία:

α. *Ἐπίσταμαι …τὴν δ' ἡμετέραν χώραν ἄνδρας φέρειν καὶ τρέφειν δυναμένην οὐ μόνον πρὸς τὰς τέχνας καὶ τὰς πράξεις καὶ τοὺς λόγους εὐφυεστάτους, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀνδρείαν καὶ πρὸς ἀρετὴν πολὺ διαφέροντας*.

β. *ὧν οὐδὲν ἂν ἔπραξαν, εἰ μὴ πολὺ τὴν φύσιν δ*ιήνεγκαν.

Το επιχείρημα που χρησιμοποιεί ο ρήτορας εισάγεται με τη φράση: *Τεκμαίρεσθαι δὲ δίκαιόν ἐστιν…*

2 ***Εναντίον ποιων και με ποιους τρόπους πολέμησαν οι Αθηναίοι στο παρελθόν; Να εντοπίσετε τους προσδιορισμούς με τους οποίους δηλώνονται οι επιρρηματικές αυτές σχέσεις.***

Οι Αθηναίοι στο παρελθόν πολέμησαν εναντίον των Αμαζόνων, των Θρακών και όλων των Πελοποννησίων. Πολέμησαν ακόμη και εναντίον των Περσών, και μόνοι και με συμμάχους τους Πελοποννησίους, σε μάχες στη στεριά αλλά και στη θάλασσα.

Οι προσδιορισμοί που δηλώνουν το εναντίον ποιων είναι:

πρὸς Ἀμαζόνας καὶ Θρᾷκας καὶ Πελοποννησίους: εμπρόθετοι της εχθρικής κατεύθυνσης στο ρ. *ἐποιήσαντο*.

τοῖς κινδύνοις (τοῖς περὶ τὰ Περσικὰ γενομένοις): δοτική οργανική στο απαρ. τεκμαίρεσθαι.

Οι προσδιορισμοί που δηλώνουν τον τρόπο με τον οποίο πολέμησαν είναι:

μόνοι: επιρρηματικό κατηγορούμενο του τρόπου στη μτχ. *νικήσαντες*.

μετὰ Πελοποννησίων: εμπρόθετος προσδιορισμός της συνοδείας στη μτχ. *νικήσαντες*.

πεζομαχοῦντες, ναυμαχοῦντες: τροπικές μετοχές στη μτχ. *νικήσαντες*.

3 ***Να εντοπίσετε τον υποθετικό λόγο του κειμένου. Ποια μορφή θα είχε, αν ο ρήτορας ήθελε να παρουσιάσει την υπόθεση ως μια σκέψη του που έχει ακόμη πιθανότητες να συμβεί;***

Υπόθεση: εἰ μὴ πολὺ τὴν φύσιν διήνεγκαν

Απόδοση: οὐδὲν ἂν ἔπραξαν

Είδος: το αντίθετο του πραγματικού.

Τροπή στο είδος της απλής σκέψης του λέγοντος:

Υπόθεση: εἰ μὴ πολὺ τὴν φύσιν διενέγκειαν

Απόδοση: οὐδὲν ἂν πράξειαν

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Ξενοφώντας (περίπου 430 π.Χ. - περίπου 349 π.Χ.) υπήρξε για κάποιο διάστημα μαθητής του Σωκράτη και στα Απομνημονεύματα *παρουσιάζει αρκετά στιγμιότυπα της ζωής του δασκάλου του και αρκετές πτυχές της διδασκαλίας του. Μέσω αυτών υπερασπίζεται τον Σωκράτη έναντι των κατηγοριών που οδήγησαν στη θανατική του καταδίκη και σμιλεύει ένα εξιδανικευμένο πορτρέτο του. Στο παρακάτω απόσπασμα παρουσιάζει κάποια επιχειρήματα του Σωκράτη, με τα οποία προέτρεπε τους νέους στην αρετή. Ο Σωκράτης θεωρούσε πως η αρετή προσπορίζει καλή φήμη στους κατόχους της.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἐπισκεψώμεθα δὲ εἰ καὶ ἀλαζονείας ἀποτρέπων τοὺς συνόντας ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι προέτρεπεν· ἀεὶ γὰρ ἔλεγεν ὡς οὐκ εἴη καλλίων ὁδὸς ἐπ' εὐδοξίαν ἢ δι' ἧς ἄν τις ἀγαθὸς τοῦτο γένοιτο, ὃ καὶ δοκεῖν βούλοιτο. Ὅτι δ' ἀληθῆ ἔλεγεν, ὧδ' ἐδίδασκεν· «Ἐνθυμώμεθα γάρ», ἔφη, «εἴ τις μὴ ὢν ἀγαθὸς αὐλητὴς δοκεῖν βούλοιτο, τί ἂν αὐτῷ ποιητέον εἴη. Ἆρ' οὐ τὰ ἔξω τῆς τέχνης μιμητέον τοὺς ἀγαθοὺς αὐλητάς; Καὶ πρῶτον μέν, ὅτι ἐκεῖνοι σκεύη τε καλὰ κέκτηνται καὶ ἀκολούθους πολλοὺς περιάγονται, καὶ τούτῳ ταῦτα ποιητέον· ἔπειτα, ὅτι ἐκείνους πολλοὶ ἐπαινοῦσι, καὶ τούτῳ πολλοὺς ἐπαινέτας παρασκευαστέον. Ἀλλὰ μὴν ἔργον γε οὐδαμοῦ ληπτέον, ἢ εὐθὺς ἐλεγχθήσεται γελοῖος ὢν καὶ οὐ μόνον αὐλητὴς κακός, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος ἀλαζών. Καίτοι πολλὰ μὲν δαπανῶν, μηδὲν δ' ὠφελούμενος, πρὸς δὲ τούτοις κακοδοξῶν, πῶς οὐκ ἐπιπόνως τε καὶ ἀλυσιτελῶς καὶ καταγελάστως βιώσεται;».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ας εξετάσουμε όμως, αν και με το να αποτρέπει τους μαθητές του από την αλαζονεία, τους προέτρεπε να φροντίζουν για την αρετή· έλεγε δηλαδή συνεχώς ότι δεν υπήρχε καλύτερη οδός για την καλή φήμη από εκείνη μέσω της οποίας κάποιος θα γινόταν ικανός σε αυτό, στο οποίο και θα ήθελε να έχει τη φήμη. (Για να καταλάβετε) ότι έλεγε την αλήθεια, δίδασκε ως εξής· «Ας σκεφτούμε, λοιπόν» έλεγε «αν κάποιος, ενώ δεν είναι καλός αυλητής, ήθελε να δίνει την εντύπωση (πως είναι), τι θα έπρεπε αυτός να κάνει. Άραγε δεν θα έπρεπε να μιμηθεί αυτός τους ικανούς αυλητές στα εξωτερικά στοιχεία της τέχνης; Και αρχικά βέβαια, επειδή εκείνοι και ωραία στολή έχουν και συνοδεύονται από πολλούς ακολούθους, και αυτός πρέπει να κάνει αυτά· έπειτα, επειδή εκείνους πολλοί τους επαινούν, και αυτός πρέπει να προετοιμάσει πολλούς επαινέτες. Αλλά όμως βέβαια σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να αναλάβει εργασία (αυλητή), αλλιώς αμέσως θα αποκαλυφθεί ότι είναι γελοίος και όχι μόνο κακός αυλητής, αλλά και άνθρωπος απατεώνας. Και πράγματι, αν ξοδεύει πολλά, ενώ δεν έχει κανένα όφελος και επιπλέον αποκτά κακή φήμη, πώς δεν θα περάσει τη ζωή του και επίπονα και ανώφελα και καταγέλαστα;»

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποια είναι η βασική θέση του Σωκράτη για το πώς μπορεί κάποιος να αποκτήσει φήμη μέσω της αρετής; Με ποια και τι είδους δευτερεύουσα πρόταση μεταφέρει ο Ξενοφών τη θέση αυτή του Σωκράτη; Σε ποια έγκλιση βρίσκεται το ρήμα της και γιατί;***
Ο Σωκράτης υποστήριζε πως θα μπορούσε να αποκτήσει κανείς καλή φήμη μέσω της αρετής του (ικανότητας) σε κάποιον τομέα, αν κατάφερνε να γίνει ικανός σε αυτό, στο οποίο και θα ήθελε να έχει τη φήμη. Η θέση αυτή του Σωκράτη μεταφέρεται από τον Ξενοφώντα με μια ειδική πρόταση, της οποίας το νόημα ολοκληρώνεται με την προσθήκη δύο αναφορικών προσδιοριστικών προτάσεων: *ὡς οὐκ εἴη καλλίων ὁδὸς ἐπ' εὐδοξίαν ἢ (αὕτη) δι' ἧς ἄν τις ἀγαθὸς τοῦτο γένοιτο, ὃ καὶ δοκεῖν βούλοιτο*. Η ειδική πρόταση εισάγεται με τον ειδικό σύνδεσμο *ὡς* για να δηλωθεί η υποκειμενική κρίση και εκφέρεται με ευκτική του πλαγίου λόγου, γιατί εξαρτάται από ρήμα ιστορικού χρόνου (*ἔλεγε*), η οποία εκφράζει κάτι το υποκειμενικό και αβέβαιο.

2 ***Με ποιο παράδειγμα υποστηρίζει και εξηγεί ο Σωκράτης την παραπάνω θέση;***
Ο Σωκράτης παρουσιάζει τη θέση του πως η καλή φήμη αποκτιέται από την ικανότητα κάποιου στον τομέα που επιθυμεί να την αποκτήσει, με το παράδειγμα ενός ανθρώπου που επιθυμεί τη φήμη του καλού αυλητή χωρίς όμως να διαθέτει την ανάλογη ικανότητα στην αυλητική τέχνη. Ένας τέτοιος άνθρωπος μπορεί να μιμηθεί τα εξωτερικά χαρακτηριστικά των ικανών αυλητών, όπως στην εξωτερική εμφάνιση, στους πολλούς ακολούθους και στους επαινέτες, αλλά σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να παίξει αυλό, γιατί θα αποδειχθεί και η ανικανότητά του σε αυτή την τέχνη και θα θεωρηθεί γελοίος και απατεώνας. Επιπλέον στο εγχείρημά του αυτό και χρήματα πολλά θα έχει χάσει και θα ζήσει την υπόλοιπη ζωή του επίπονα, ανώφελα και ντροπιασμένος. Οι άνθρωποι αξιολογούνται, κατά τον Σωκράτη, όχι από το *φαίνεσθαι* αλλά από το *εἶναι*.

3 ***τοῦτο, αὐτῷ, τούτῳ, πρὸς δὲ τούτοις: Σε ποιους όρους του κειμένου αναφέρονται οι παραπάνω αντωνυμίες; Να αποδώσετε το νοηματικό τους περιεχόμενο παραθέτοντας επεξηγηματικές προτάσεις (π.χ. τοῦτο, δηλαδή…)***

- **τοῦτο**: η δεικτική αντωνυμία αναφέρεται στην αναφορική πρόταση *ὃ καὶ δοκεῖν βούλοιτο*. (… μέσω της οποίας κάποιος θα γινόταν ικανός σε αυτό, στο οποίο δηλαδή και θα ήθελε να έχει τη φήμη).
- **αὐτῷ**: η επαναληπτική αντωνυμία αναφέρεται στο *εἴ τις μὴ ὢν ἀγαθὸς αὐλητὴς δοκεῖν βούλοιτο* [… τι θα έπρεπε αυτός να κάνει, αν δηλαδή, ενώ δεν είναι καλός αυλητής, ήθελε να δίνει την εντύπωση (πως είναι)].
- **τούτῳ**: η δεικτική αντωνυμία αναφέρεται στο *εἴ τις μὴ ὢν ἀγαθὸς αὐλητὴς δοκεῖν*

βούλοιτο […και αυτός, αν δηλαδή, ενώ δεν είναι καλός αυλητής, ήθελε να δίνει την εντύπωση (πως είναι) πρέπει να κάνει αυτά].

- **πρὸς δὲ τούτοις**: ο εμπρόθετος της προσθήκης αναφέρεται στο *πολλὰ μὲν δαπανῶν, μηδὲν δ' ὠφελούμενος* (επιπλέον, αν ξοδεύει πολλά, ενώ δεν έχει κανένα όφελος).

4 ***Να εντοπίσετε στο κείμενο δύο διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους εκφράζεται η υπόθεση. Τι εκφράζει η υπόθεση σε κάθε περίπτωση;***

α. Υποθετική πρόταση: *εἴ τις μὴ ὢν ἀγαθὸς αὐλητὴς δοκεῖν βούλοιτο* με απόδοση την πλάγια ερωτηματική πρόταση *τί ἂν αὐτῷ ποιητέον εἴη*. Ο υποθετικός λόγος εκφράζει την απλή σκέψη του λέγοντος.

β. Υποθετική μετοχή: *Καίτοι πολλὰ μὲν* ***δαπανῶν*** *(****ἂν δαπανᾷ****), μηδὲν δ'* ***ὠφελούμενος*** *(****ἂν μηδὲν ὠφελῆται****), πρὸς δὲ τούτοις* ***κακοδοξῶν*** *(****ἂν κακοδοξῇ****),* με απόδοση την ευθεία ερωτηματική πρόταση με οριστική μέλλοντα *πῶς οὐκ ἐπιπόνως τε καὶ ἀλυσιτελῶς καὶ καταγελάστως βιώσεται;*. Ο σύνθετος λανθάνων υποθετικός λόγος είναι του προσδοκωμένου.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο ομώνυμος ρητορικός λόγος αποτελεί ένα επιτάφιο εγκώμιο που γράφτηκε στη μνήμη του βασιλιά της Σαλαμίνας της Κύπρου και πατέρα του Νικοκλή, του Ευαγόρα. Στον επίλογο του εγκωμίου του ο ρήτορας απευθύνει τις τελευταίες παραινέσεις στον νεαρό Νικοκλή για το χρέος του απέναντι στο παράδειγμα βίου που του κληροδότησαν οι πρόγονοί του.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἐμὸν μὲν οὖν ἔργον καὶ τῶν ἄλλων φίλων τοιαῦτα λέγειν καὶ γράφειν ἐξ ὧν μέλλομέν σε παροξύνειν ὀρέγεσθαι τούτων ὥνπερ καὶ νῦν τυγχάνεις ἐπιθυμῶν· σοὶ δὲ προσήκει μηδὲν ἐλλείπειν, ἀλλ' ὥσπερ ἐν τῷ παρόντι καὶ τὸν λοιπὸν χρόνον ἐπιμελεῖσθαι καὶ τὴν ψυχὴν ἀσκεῖν ὅπως ἄξιος ἔσει καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων. Ὡς ἅπασιν μὲν προσήκει περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι τὴν φρόνησιν, μάλιστα δ' ὑμῖν τοῖς πλείστων καὶ μεγίστων κυρίοις οὖσιν. Χρὴ δ' οὐκ ἀγαπᾶν εἰ τῶν παρόντων τυγχάνεις ὢν ἤδη κρείττων, ἀλλ' ἀγανακτεῖν εἰ τοιοῦτος μὲν ὢν αὐτὸς τὴν φύσιν, γεγονὼς δὲ τὸ μὲν παλαιὸν ἐκ Διός, τὸ δ' ὑπογυιότατον ἐξ ἀνδρὸς τοιούτου τὴν ἀρετὴν, μὴ πολὺ διοίσεις καὶ τῶν ἄλλων καὶ τῶν ἐν ταῖς αὐταῖς σοι τιμαῖς ὄντων. Ἔστιν δ' ἐπὶ σοὶ μὴ διαμαρτεῖν τούτων· ἂν γὰρ ἐμμένῃς τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τοσοῦτον ἐπιδιδῷς ὅσονπερ νῦν, ταχέως γενήσει τοιοῦτος οἷόν σε προσήκει.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Δικό μου λοιπόν έργο και των άλλων φίλων είναι να λέμε και να γράφουμε τέτοια, με τα οποία σκοπεύουμε να σε προτρέπουμε να επιθυμείς αυτά, τα οποία βέβαια και τώρα συμβαίνει να επιθυμείς· αρμόζει όμως σ' εσένα να μην υστερείς καθόλου, αλλά, όπως ακριβώς τώρα, και στον υπόλοιπο χρόνο να φροντίζεις και να ασκείς την ψυχή σου, πώς θα γίνεις αντάξιος του πατέρα σου και των άλλων προγόνων σου. Γιατί σε όλους αρμόζει να ενδιαφέρονται πολύ για τη φρόνηση, προπάντων όμως σε εσάς οι οποίοι είστε κύριοι πάρα πολλών και πάρα πολύ σημαντικών πραγμάτων. Πρέπει ωστόσο να μη μένεις ικανοποιημένος, αν συμβαίνει να είσαι ήδη ανώτερος των συγχρόνων σου, αλλά να αγανακτείς, αν, ενώ αφενός είσαι προικισμένος με τέτοια προσόντα από τη φύση, κατάγεσαι αφετέρου παλαιόθεν από τον Δία και πρόσφατα από άνδρα τέτοιο στην αρετή, δεν θα διαφέρεις πολύ και από τους άλλους και από εκείνους οι οποίοι έχουν τα ίδια αξιώματα με εσένα. Εξαρτάται όμως από εσένα να μην αποτύχεις σε αυτά· γιατί, αν μένεις σταθερός στη φιλοσοφία και προοδεύεις τόσο, όσο ακριβώς τώρα, γρήγορα θα γίνεις τέτοιος, όπως αρμόζει να γίνεις.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποιες προτροπές δίνει ο ρήτορας στον Νικοκλή; Να εντοπίσετε τα απαρέμφατα που εκφράζουν αυτές τις προτροπές και τους ρηματικούς τύπους από τους οποίους αυτά εξαρτώνται.***

Ο Ισοκράτης απευθύνει τις εξής προτροπές στον Νικοκλή:

- να επιθυμεί αυτά, τα οποία βέβαια και τώρα συμβαίνει να επιθυμεί (*παροξύνειν* ***ὀρέγεσθαι*** *τούτων ὧνπερ καὶ νῦν τυγχάνεις ἐπιθυμῶν*: το τελικό απαρέμφατο *ὀρέγεσθαι* εξαρτάται από το απαρέμφατο *παροξύνειν*),
- να μην υστερεί καθόλου, αλλά και στον υπόλοιπο χρόνο να φροντίζει και να ασκεί την ψυχή του, πώς θα γίνει αντάξιος του πατέρα του και των άλλων προγόνων του (*σοὶ δὲ προσήκει μηδὲν* ***ἐλλείπειν****, ἀλλ' ὥσπερ ἐν τῷ παρόντι καὶ τὸν λοιπὸν χρόνον* ***ἐπιμελεῖσθαι*** *καὶ τὴν ψυχὴν* ***ἀσκεῖν*** *ὅπως ἄξιος ἔσει καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων*: τα τελικά απαρέμφατα *ἐλλείπειν, ἐπιμελεῖσθαι, ἀσκεῖν* εξαρτώνται από το απρόσωπο ρήμα *προσήκει*),
- να ενδιαφέρεται πολύ για τη φρόνηση (*Ὡς ἅπασιν μὲν προσήκει περὶ πολλοῦ* ***ποιεῖσθαι*** *τὴν φρόνησιν*: το τελικό απαρέμφατο *ποιεῖσθαι* εξαρτάται από το απαρέμφατο *προσήκει*),
- να μη μένει ικανοποιημένος, αν συμβαίνει να είναι ήδη ανώτερος των συγχρόνων του, αλλά να αγανακτεί, αν, ενώ είναι προικισμένος με τέτοια προσόντα από τη φύση και τέτοια ευγενική καταγωγή δεν θα διαφέρει πολύ από τους άλλους βασιλείς (*Χρὴ δ' οὐκ* ***ἀγαπᾶν*** *εἰ τῶν παρόντων τυγχάνεις ὢν ἤδη κρείττων, ἀλλ'* ***ἀγανακτεῖν*** *εἰ τοιοῦτος μὲν ὢν αὐτὸς τὴν φύσιν*: τα τελικά απαρέμφατα *ἀγαπᾶν, ἀγανακτεῖν* εξαρτώνται από το απρόσωπο ρήμα χρή),
- να μην αποτύχει σε όλα αυτά (*Ἔστιν δ' ἐπὶ σοὶ* ***μὴ διαμαρτεῖν*** *τούτων*: το τελικό απαρέμφατο μὴ διαμαρτεῖν εξαρτάται από την απρόσωπη έκφραση *ἔστιν ἐπὶ σοί*).

2 ***ἐπιμελεῖσθαι, γεγονώς: Με ποιους και τι είδους επιρρηματικούς προσδιορισμούς συμπληρώνεται το νόημα των παραπάνω ρηματικών τύπων;***

- **ἐπιμελεῖσθαι**: συμπληρώνεται με την αιτιατική του χρόνου *τὸν (λοιπὸν) χρόνον*.
- **γεγονώς**: συμπληρώνεται με τις αιτιατικές του χρόνου *τὸ μὲν παλαιὸν, τὸ δ' ὑπογυιότατον* και τους εμπρόθετους προσδιορισμούς της καταγωγής *ἐκ Διὸς, ἐξ ἀνδρὸς*.

3 ***ἂν γὰρ ἐμμένῃς τῇ φιλοσοφίᾳ … ταχέως γενήσει…: Με ποιον από τους παρακάτω τρόπους θα μεταφράζατε τον υποθετικό αυτό λόγο; Πώς θα αποδίδατε στα αρχαία ελληνικά τις άλλες δύο μεταφράσεις που σας δίνονται;***

α. ***Αν είχες επιμείνει στη φιλοσοφία … γρήγορα θα είχες γίνει …***

β. ***Αν επιμείνεις στη φιλοσοφία … γρήγορα θα γίνεις …***

γ. ***Αν επέμενες στη φιλοσοφία … γρήγορα γινόσουν …***

Με τον β: Αν επιμείνεις στη φιλοσοφία … γρήγορα θα γίνεις …

α. Αν είχες επιμείνει στη φιλοσοφία … γρήγορα θα είχες γίνει …: **εἰ γὰρ ἐνέμεινας τῇ φιλοσοφίᾳ … ταχέως ἂν ἐγένου…**

γ. Αν επέμενες στη φιλοσοφία … γρήγορα γινόσουν …: **εἰ γὰρ ἐμμένοις τῇ φιλοσοφίᾳ … ταχέως ἐγίγνου…**

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Ξενοφώντας (περίπου 430 π.Χ. - περίπου 349 π.Χ.) υπήρξε για κάποιο διάστημα μαθητής του Σωκράτη και στα Απομνημονεύματα *παρουσιάζει αρκετά στιγμιότυπα της ζωής του δασκάλου του και αρκετές πτυχές της διδασκαλίας του. Μέσω αυτών υπερασπίζεται τον Σωκράτη έναντι των κατηγοριών που οδήγησαν στη θανατική του καταδίκη και σμιλεύει ένα εξιδανικευμένο πορτρέτο του. Στο παρακάτω απόσπασμα εκθέτει τη διδασκαλία του Σωκράτη ότι η αρετή (και η κακία) είναι θέμα γνώσης. Ο ενάρετος είναι αυτός που έχει βαθιά και ολοκληρωμένη γνώση του εκάστοτε ηθικού προβλήματος, αυτός που είναι σοφός.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Προσερωτώμενος δὲ εἰ τοὺς ἐπισταμένους μὲν ἃ δεῖ πράττειν, ποιοῦντας δὲ τἀναντία σοφούς τε καὶ ἀκρατεῖς εἶναι νομίζοι, «Οὐδέν γε μᾶλλον», ἔφη, «ἢ ἀσόφους τε καὶ ἀκρατεῖς· πάντας γὰρ οἶμαι προαιρουμένους ἐκ τῶν ἐνδεχομένων ἃ οἴονται συμφορώτατα αὐτοῖς εἶναι, ταῦτα πράττειν· νομίζω οὖν τοὺς μὴ ὀρθῶς πράττοντας οὔτε σοφοὺς οὔτε σώφρονας εἶναι». Ἔφη δὲ καὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἄλλην πᾶσαν ἀρετὴν σοφίαν εἶναι. Τά τε γὰρ δίκαια καὶ πάντα ὅσα ἀρετῇ πράττεται καλά τε κἀγαθὰ εἶναι· καὶ οὔτ' ἂν τοὺς ταῦτα εἰδότας ἄλλο ἀντὶ τούτων οὐδὲν προελέσθαι οὔτε τοὺς μὴ ἐπισταμένους δύνασθαι πράττειν, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐγχειρῶσιν, ἁμαρτάνειν· οὕτω καὶ τὰ καλά τε κἀγαθὰ τοὺς μὲν σοφοὺς πράττειν, τοὺς δὲ μὴ σοφοὺς οὐ δύνασθαι, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐγχειρῶσιν, ἁμαρτάνειν. Ἐπεὶ οὖν τά τε δίκαια καὶ τἆλλα καλά τε κἀγαθὰ πάντα ἀρετῇ πράττεται, δῆλον εἶναι ὅτι καὶ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἄλλη πᾶσα ἀρετὴ σοφία ἐστί.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Και όσες φορές (ο Σωκράτης) ρωτιόταν αν θεωρούσε ότι εκείνοι που γνωρίζουν βέβαια ποια πρέπει να κάνουν αλλά κάνουν τα αντίθετα είναι και σοφοί και αχαλίνωτοι (έλεγε): τίποτε περισσότερο δεν τους θεωρώ από και άσοφους και αχαλίνωτους· γιατί νομίζω ότι όλοι, επιλέγοντας από όσα τους είναι δυνατά, κάνουν αυτά που νομίζουν ότι τους συμφέρουν πάρα πολύ· πιστεύω λοιπόν ότι εκείνοι που δεν ενεργούν ορθά δεν είναι ούτε σοφοί ούτε σώφρονες. Έλεγε ακόμη ότι σοφία είναι και η δικαιοσύνη και το κάθε άλλο είδος αρετής. Γιατί (έλεγε ότι) και τα δίκαια και όλα όσα γίνονται με αρετή είναι έργα καλά και αγαθά· ακόμη (έλεγε) ότι ούτε εκείνοι που γνωρίζουν αυτά θα προτιμούσαν κάτι άλλο αντί γι' αυτά, ούτε εκείνοι που δεν τα γνωρίζουν θα μπορούσαν να τα κάνουν, αλλά και αν τα επιχειρούν, αποτυγχάνουν· έτσι (έλεγε) ότι οι σοφοί κάνουν και τα καλά και τα αγαθά, αυτοί όμως που δεν είναι σοφοί δεν μπορούν, αλλά, κι αν επιχειρούν, αποτυγχάνουν. Επειδή λοιπόν και τα δίκαια και όλα τα άλλα καλά και αγαθά γίνονται με την αρετή, (έλεγε ότι) είναι φανερό πως και η δικαιοσύνη και κάθε άλλη αρετή είναι σοφία.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποια η σχέση αρετής και σοφίας κατά τον Σωκράτη;***

Ο Σωκράτης υποστήριζε πως η αρετή είναι θέμα γνώσης και πως ο ενάρετος άνθρωπος είναι και σοφός. Γι' αυτό και υποστήριζε πως σοφία είναι και η δικαιοσύνη και κάθε άλλο είδος αρετής. Στήριζε μάλιστα αυτήν την άποψη με την επιχειρηματολογία πως οι άνθρωποι επιλέγουν απ' όσα είναι δυνατά σε αυτούς όσα είναι τα πιο συμφέροντα για τους ίδιους, γεγονός που προϋποθέτει γνώση από μέρους τους, ώστε να κάνουν πραγματικά ορθές επιλογές και πραγματικά συμφέρουσες για τους ίδιους. Κατ' ανάγκην όμως αυτές οι επιλογές θα είναι και σύμφωνες με την αρετή, εφόσον αυτή συνδέεται με την ορθότητα. Έτσι οι ενέργειες των σοφών χαρακτηρίζονται και από γνώση και από αρετή, λόγου χάρη από δικαιοσύνη, και είναι συμφέρουσες για τους ίδιους.

2 ***Να μελετήσετε στο κείμενο το ειδικό απαρέμφατο του πλαγίου λόγου κρίσης.***

Το ειδικό απαρέμφατο του πλαγίου λόγου κρίσης εξαρτάται κατά κανόνα από ρηματικούς τύπους που έχουν τη σημασία του λέγω, νομίζω, γνωρίζω, δηλώνω, αναγγέλλω κ.λπ. Στον ευθύ λόγο αντιστοιχεί με οριστική έγκλιση ή με δυνητική οριστική ή δυνητική ευκτική, αν συνοδεύεται από το δυνητικό *ἄν*. Στο παραπάνω κείμενο απαντούν τα εξής ειδικά απαρέμφατα πλαγίου λόγου κρίσης:

- **εἶναι**: αντικ. του ρ. *νομίζοι*
- **εἶναι**: αντικ. του ρ. *οἴονται*
- **πράττειν**: αντικ. του ρ. *οἶμαι*
- **εἶναι**: αντικ. του ρ. *νομίζω*
- **εἶναι**: αντικ. του ρ. *ἔφη*
- **εἶναι**: αντικ. του ενν. ρ. *ἔφη*
- **εἶναι**: αντικ. του ενν. ρ. *ἔφη*
- **προελέσθαι ἄν, δύνασθαι (ἄν), ἁμαρτάνειν**: αντικ. του ενν. ρ. *ἔφη*
- **πράττειν, δύνασθαι, ἁμαρτάνειν**: αντικ. του ενν. ρ. *ἔφη*
- **δῆλον εἶναι**: αντικ. του ενν. ρ. *ἔφη*

3 ***Στο κείμενο αναφέρονται δύο διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους μπορεί κάποιος να ενεργεί. Να εντοπίσετε τους επιρρηματικούς προσδιορισμούς με τους οποίους εκφράζονται αυτοί οι τρόποι και να προσδιορίσετε το είδος τους.***

Στο κείμενο αναφέρονται δύο τρόποι με τους οποίους κάποιος μπορεί να ενεργεί, ο ένας είναι ο ορθός και ο άλλος ο λανθασμένος.

Ο λανθασμένος εντοπίζεται στη φράση: *νομίζω οὖν τοὺς **μὴ ὀρθῶς** πράττοντας οὔτε σοφοὺς οὔτε σώφρονας εἶναι* και εκφράζεται με το επίρρημα ***μὴ ὀρθῶς*** (σχήμα λιτότητας), που προσδιορίζει τη μετοχή ***τοὺς πράττοντας***.

Ο ορθός τρόπος εντοπίζεται στη φράση: *ἐπεὶ οὖν τά τε δίκαια καὶ τἆλλα καλά τε κἀγαθὰ πάντα **ἀρετῇ** πράττεται* και εκφράζεται με την επιρρηματική δοτική του τρόπου **ἀρετῇ**, που προσδιορίζει το ρ. **πράττεται**.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Κατά τη διάρκεια του Κορινθιακού πολέμου, το 392 π.Χ., ο Αθηναίος ρήτορας Ανδοκίδης στάλθηκε στη Σπάρτη για να διαπραγματευτεί τη σύναψη ειρήνης. Όταν επέστρεψε στην Αθήνα υπερασπίστηκε με αυτόν τον συμβουλευτικό – πολιτικό λόγο την ανάγκη συνδιαλλαγής και ειρήνευσης με τη Σπάρτη. Στο παρακάτω απόσπασμα εστιάζει την προσοχή του σε δύο τρόπους λήψης αποφάσεων: στην επιθυμία για ειρήνη, που οφείλεται στην έξαρση ενός πάθους, και στην κριτική διαβούλευση, που έχει ως αφετηρία της κυρίως τη λογική.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Εἰσὶ δέ τινες ὑμῶν οἳ τοσαύτην ὑπερβολὴν τῆς ἐπιθυμίας ἔχουσιν εἰρήνην ὡς τάχιστα γενέσθαι· φασὶ γὰρ καὶ τὰς τετταράκονθ' ἡμέρας ἐν αἷς ὑμῖν ἔξεστι βουλεύεσθαι περίεργον εἶναι, καὶ τοῦτο ἀδικεῖν ἡμᾶς· αὐτοκράτορας γὰρ πεμφθῆναι εἰς Λακεδαίμονα διὰ ταῦθ', ἵνα μὴ πάλιν ἐπαναφέρωμεν. Τήν τε ἀσφάλειαν ἡμῶν τῆς ἐπαναφορᾶς δέος ὀνομάζουσι, λέγοντες ὡς οὐδεὶς πώποτε τὸν δῆμον τὸν Ἀθηναίων ἐκ τοῦ φανεροῦ πείσας ἔσῳσεν, ἀλλὰ δεῖ λαθόντας ἢ ἐξαπατήσαντας αὐτὸν εὖ ποιῆσαι. Τὸν λόγον οὖν τοῦτον οὐκ ἐπαινῶ. Φημὶ γὰρ, ὦ Ἀθηναῖοι, πολέμου μὲν ὄντος ἄνδρα στρατηγὸν τῇ πόλει τε εὖνουν εἰδότα τε ὅ τι πράττῃ, λανθάνοντα δεῖν τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐξαπατῶντα ἄγειν ἐπὶ τοὺς κινδύνους, εἰρήνης δὲ πέρι πρεσβεύοντας κοινῆς τοῖς Ἕλλησιν, ἐφ' οἷς ὅρκοι τε ὁμοσθήσονται στῆλαί τε σταθήσονται γεγραμμέναι, ταῦτα δὲ οὔτε λαθεῖν οὔτε ἐξαπατῆσαι δεῖν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐπαινεῖν ἢ ψέγειν, εἰ πεμφθέντες αὐτοκράτορες ἔτι ἀποδώσομεν ὑμῖν περὶ αὐτῶν σκέψασθαι. Βουλεύσασθαι μὲν οὖν ἀσφαλῶς χρὴ κατὰ δύναμιν, οἷς δ' ἂν ὁμόσωμεν καὶ συνθώμεθα, τούτοις ἐμμένειν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Υπάρχουν ωστόσο κάποιοι από εσάς οι οποίοι δείχνουν τόσο υπερβολική επιθυμία να γίνει ειρήνη όσο το δυνατόν πιο γρήγορα· ισχυρίζονται δηλαδή ότι και οι σαράντα ημέρες μέσα στις οποίες εσείς έχετε τη δυνατότητα να αποφασίσετε είναι περιττές και ότι εμείς έχουμε άδικο ως προς αυτό· γιατί (λένε ότι) εμείς σταλθήκαμε στη Σπάρτη με απόλυτη δικαιοδοσία γι' αυτά, για να μην επαναφέρουμε πάλι το θέμα προς διαβούλευση. Και αποκαλούν φόβο τη δική μας προφύλαξη από την επαναφορά του θέματος, λέγοντας ότι τάχα κανείς ως τώρα δεν έσωσε τον λαό των Αθηναίων, αφού τον έπεισε με φανερό τρόπο, αλλά ότι πρέπει να του κάνουμε αυτήν την ευεργεσία κρυφά ή με εξαπάτησή του. Με αυτή τη λογική λοιπόν εγώ δεν συμφωνώ. Γιατί έχω την πεποίθηση, Αθηναίοι, ότι, όταν διεξάγεται πόλεμος, ένας άνδρας στρατηγός, που είναι και αφοσιωμένος στην πόλη και γνωρίζει καλά τι να κάνει, πρέπει, διαφεύγοντας την προσοχή των περισσοτέρων ανθρώπων και εξαπατώντας τους, να τους οδηγεί στους κινδύνους, όταν όμως διαπραγματευόμαστε για ειρήνη κοινή για τους Έλληνες, με ποιους όρους και όρκοι θα δοθούν και στήλες θα στηθούν χαραγμένες, σε αυτά δεν πρέπει ούτε να ενεργήσει κρυφά κανείς ούτε να εξαπατήσει, αλλά πολύ περισσότερο (ισχυρίζομαι ότι πρέπει) να μας επαινείτε παρά να μας κατηγορείτε, που, ενώ σταλθήκαμε πρεσβευτές με απόλυτη δικαιοδοσία, επιτρέπουμε σε εσάς να εξετάσετε περαιτέρω γι' αυτά τα θέματα. Πρέπει λοιπόν αφενός να λάβουμε αποφάσεις ασφαλείς όσο είναι δυνατόν, αφετέρου να μένουμε πιστοί σε όσα τυχόν ορκιστούμε και συμφωνήσουμε.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποια πολιτική θέση απορρίπτει ο ρήτορας και ποια αντιπροτείνει ο ίδιος; Να υποστηρίξετε την απάντησή σας με συγκεκριμένες παραπομπές στο κείμενο.***

Ο ρήτορας απορρίπτει την πολιτική θέση που διατυπώνεται από πολλούς Αθηναίους ότι πρέπει, εφόσον οι απεσταλμένοι πρεσβευτές στη Σπάρτη είχαν απόλυτη πληρεξουσιότητα και κατάφεραν να καταλήξουν σε συμφωνία ειρήνης, αυτή πρέπει να επικυρωθεί άμεσα, χωρίς περαιτέρω εξέταση, και αυτή η ειρήνη να εφαρμοστεί το ταχύτερο δυνατό (*Εἰσὶ δέ τινες ὑμῶν οἳ τοσαύτην ὑπερβολὴν τῆς ἐπιθυμίας ἔχουσιν εἰρήνην ὡς τάχιστα γενέσθαι· φασὶ γὰρ καὶ τὰς τετταράκονθ' ἡμέρας ἐν αἷς ὑμῖν ἔξεστι βουλεύεσθαι περίεργον εἶναι, καὶ τοῦτο ἀδικεῖν ἡμᾶς· αὐτοκράτορας γὰρ πεμφθῆναι εἰς Λακεδαίμονα διὰ ταῦθ', ἵνα μὴ πάλιν ἐπαναφέρωμεν*). Απορρίπτει ακόμη τη διενέργεια μυστικής διπλωματίας και λήψης αποφάσεων ερήμην του λαού ή και με εξαπάτησή του σε θέματα που αφορούν την κοινή ειρήνη των Ελλήνων (*εἰρήνης δὲ πέρι πρεσβεύοντας κοινῆς τοῖς Ἕλλησιν, ἐφ' οἷς ὅρκοι τε ὀμοσθήσονται στῆλαί τε σταθήσονται γεγραμμέναι, ταῦτα δὲ οὔτε λαθεῖν οὔτε ἐξαπατῆσαι δεῖν*). Η δική του αντιπρόταση είναι πως πρέπει να δίνεται επιπλέον χρόνος στον λαό για να διαβουλευτεί, πλήρως ενημερωμένος, και να αποφασίσει για τόσο κρίσιμα θέματα και να μην αποποιείται των ευθυνών του τόσο στην αποδοχή των συγκεκριμένων όρων ειρήνης όσο και στην εφαρμογή τους (*εἰρήνης δὲ πέρι πρεσβεύοντας κοινῆς τοῖς Ἕλλησιν, ἐφ' οἷς ὅρκοι τε ὀμοσθήσονται στῆλαί τε σταθήσονται γεγραμμέναι, ταῦτα δὲ οὔτε λαθεῖν οὔτε ἐξαπατῆσαι δεῖν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐπαινεῖν ἢ ψέγειν, εἰ πεμφθέντες αὐτοκράτορες ἔτι ἀποδώσομεν ὑμῖν περὶ αὐτῶν σκέψασθαι. Βουλεύσασθαι μὲν οὖν ἀσφαλῶς χρὴ κατὰ δύναμιν, οἷς δ' ἂν ὁμόσωμεν καὶ συνθώμεθα, τούτοις ἐμμένειν*).

2 ***Να κατατάξετε τις ονοματικές και τις επιρρηματικές προτάσεις σε δύο στήλες. Για τις ονοματικές να αναφέρετε την ονοματική συντακτική τους λειτουργία. Για τις επιρρηματικές να βρείτε τον ρηματικό τύπο τον οποίο προσδιορίζει η καθεμιά και να εντοπίσετε ποια από τις επιρρηματικές σχέσεις (χρόνος, τρόπος, αιτία, σκοπός, προϋπόθεση κ.ά.) έχει με αυτόν.***

Δευτερεύουσες ονοματικές προτάσεις	Δευτερεύουσες επιρρηματικές προτάσεις
οἳ τοσαύτην ὑπερβολὴν τῆς ἐπιθυμίας ἔχουσιν εἰρήνην ὡς τάχιστα γενέσθαι: αναφορική προσδιοριστική πρόταση στο **τινες**	**ἵνα μὴ πάλιν ἐπαναφέρωμεν**: τελική πρόταση ως επεξήγηση στον εμπρόθετο του σκοπού **διὰ ταῦτα**

ἐν αἷς ὑμῖν ἔξεστι βουλεύεσθαι: αναφορική προσδιοριστική πρόταση στο **τὰς ἡμέρας**	**εἰ πεμφθέντες αὐτοκράτορες ἔτι ἀποδώσομεν ὑμῖν περὶ αὐτῶν σκέψασθαι**: αιτιολογική πρόταση υποθετικής αιτιολογίας στα απαρ. **ἐπαινεῖν** και **ψέγειν**
ὡς οὐδεὶς πώποτε τὸν δῆμον τὸν Ἀθηναίων ἐκ τοῦ φανεροῦ πείσας ἔσῳσεν: ειδική πρόταση ως αντικ. στη μτχ. **λέγοντες**	**οἷς δ' ἂν ὁμόσωμεν**: αναφορική-υποθετική πρόταση ως επιρρηματικός προσδιορισμός της προϋπόθεσης στο **χρὴ ἐμμένειν**, σχηματίζει με απόδοση αυτό λανθάνοντα υποθετικό λόγο του προσδοκωμένου
ἀλλὰ (ὡς) δεῖ λαθόντας ἢ ἐξαπατήσαντας αὐτὸν εὖ ποιῆσαι: ειδική πρόταση ως αντικ. στη μτχ. **λέγοντες**	**καὶ (οἷς) συνθώμεθα**: αναφορική-υποθετική πρόταση ως επιρρηματικός προσδιορισμός της προϋπόθεσης στο **χρὴ ἐμμένειν**, σχηματίζει, με απόδοση αυτό, λανθάνοντα υποθετικό λόγο του προσδοκωμένου.
ὅ,τι πράττῃ: πλάγια ερωτηματική πρόταση, μερικής αγνοίας, ως αντικ. στη μτχ. **εἰδότα**	
ἐφ' οἷς ὅρκοι τε ὀμοσθήσονται: πλάγια ερωτηματική πρόταση, μερικής αγνοίας, ως αντικ. στη μτχ. **πρεσβεύοντα**	
(ἐφ' οἷς) στῆλαί τε σταθήσονται γεγραμμέναι: πλάγια ερωτηματική πρόταση, μερικής αγνοίας, ως αντικ. στη μτχ. **πρεσβεύοντα**	
οἷς δ' ἂν ὁμόσωμεν: αναφορική-υποθετική πρόταση, προσδιοριστική στο **τούτοις**	
καὶ (οἷς) συνθώμεθα: αναφορική-υποθετική πρόταση, προσδιοριστική στο **τούτοις**	

3 ***Η γενική απόλυτη μετοχή είναι εξ ορισμού επιρρηματική (δεν μπορεί να είναι ούτε αναφορική ούτε κατηγορηματική). Να βρείτε στο απόσπασμα μία απόλυτη μετοχή και να την αναλύσετε στην αντίστοιχη δευτερεύουσα πρόταση. Να λάβετε υπόψη σας ότι ο ρήτορας διατυπώνει μια θέση η οποία εμφανίζεται να έχει διαχρονική ισχύ.***
ὄντος: χρονικοϋποθετική μετοχή στο **δεῖν ἄγειν**, σύγχρονο, υποκ.: **πολέμου**.
Ανάλυση: **ὅταν πόλεμος ᾖ** (σχηματίζεται λανθάνων υποθετικός λόγος του προσδοκωμένου).

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Ξενοφώντας (περίπου 430 π.Χ.- περίπου 349 π.Χ.) στην πραγματεία του Ἱππαρχικός *απευθύνεται στον* ἱππαρχο, *τον αρχηγό του ιππικού σώματος και του παρέχει οδηγίες για τον τρόπο προετοιμασίας και εκπαίδευσης του στρατιωτικού σώματος, που ηγείται. Στο παρακάτω απόσπασμα οι συμβουλές που απευθύνει στον ίππαρχο σχετίζονται με την κλασική αρχαιοελληνική αρετή του μέτρου.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Τὰ μέντοι ὀρθὰ ταχὺ ἐλαύνειν χρή· οὕτω γὰρ τὸ ἀσφαλὲς καὶ τὸ καλὸν θεάσεται ἡ βουλή. Ἔν γε μὴν ταῖς πορείαις ἀεὶ δεῖ τὸν ἵππαρχον προνοεῖν ὅπως ἀναπαύῃ μὲν τῶν ἵππων τὰς ἕδρας, ἀναπαύῃ δὲ τοὺς ἱππέας τῷ βαδίζειν, μέτριον μὲν ὀχοῦντα, μέτριον δὲ πεζοποροῦντα. Τοῦ δὲ μετρίου ἐννοῶν οὐκ ἂν ἁμαρτάνοις· αὐτὸς γὰρ μέτρον ἕκαστος τοῦ μὴ λαθεῖν ὑπερπονοῦντας. Ὅταν μέντοι ἀδήλου ὄντος εἰ πολεμίοις ἐντεύξῃ πορεύῃ ποι, κατὰ μέρος χρὴ τὰς φυλὰς ἀναπαύειν. Χαλεπὸν γὰρ εἰ πᾶσι καταβεβηκόσι πλησιάσειαν οἱ πολέμιοι. Καὶ ἢν μέν γε διὰ στενῶν ὁδῶν ἐλαύνῃς, ἀπὸ παραγγέλσεως εἰς κέρας ἡγητέον· ἢν δὲ πλατείαις ἐπιτυγχάνῃς ὁδοῖς, ἀπὸ παραγγέλσεως αὖ πλατυντέον τῆς φυλῆς ἑκάστης τὸ μέτωπον· ὅταν γε μὴν εἰς πεδίον ἀφικνῆσθε, ἐπὶ φάλαγγος πάσας τὰς φυλὰς [*… χαμένο κείμενο*]· ἀγαθὸν γὰρ καὶ μελέτης ἕνεκα ταῦτα ποιεῖν καὶ τοῦ ἥδιον διαπερᾶν τὰς ὁδοὺς ποικίλλοντας ἱππικαῖς τάξεσι τὰς πορείας.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Πρέπει όμως να καλπάζει κάποιος με ταχύτητα στην ευθεία γραμμή˙ γιατί έτσι η βουλή θα βλέπει τη σταθερότητα και την επιδεξιότητα (των ασκούμενων). Όμως στις πορείες βέβαια πρέπει πάντα ο ίππαρχος να προνοεί για να ξεκουράζει αφενός τις ράχες των ίππων, αφετέρου για να ξεκουράζει τους ιππείς από την πεζοπορία, κινούμενος πάνω στο άλογο με μέτρο αλλά και πεζοπορώντας με μέτρο. Και δεν θα μπορούσες να σφάλλεις στην εκτίμηση του μέτρου αν σκέφτεσαι˙ γιατί ο καθένας ο ίδιος αποτελεί το μέτρο του να μην καταπονήσει υπερβολικά χωρίς να το καταλάβει το ιππικό σώμα. Όταν όμως πορεύεσαι προς μια κατεύθυνση, ενώ είναι άγνωστο αν θα συναντήσεις εχθρούς, οφείλεις να ξεκουράζεις διαδοχικά τα τμήματα των ιππέων. Γιατί θα ήταν δύσκολη η κατάσταση, αν πλησίαζαν οι εχθροί ενώ όλοι έχουν αφιππεύσει. Και αν βέβαια πορεύεσαι μέσα από στενούς δρόμους, πρέπει να οδηγείς το ιππικό τμήμα με παράγγελμα σε γραμμή˙ αν όμως συναντάς πλατείς δρόμους, με παράγγελμα πάλι πρέπει να κάνεις πλατύ το μέτωπο του καθενός τμήματος˙ όταν όμως βέβαια φτάνετε σε ανοικτό πεδίο, όλα τα τμήματα σε παράταξη φάλαγγας (πρέπει να τα αναπτύσσεις)˙ είναι βέβαια καλό να τα κάνεις αυτά και για εξάσκηση και για να διασχίζετε πιο ευχάριστα τους δρόμους, δίνοντας ποικιλίες στις πορείες με τα ιππικά σώματα.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ως συμβουλευτικό κείμενο ο Ἱππαρχικός χαρακτηρίζεται από το δεοντολογικό ύφος. Να εντοπίσετε συντακτικές διατυπώσεις που δηλώνουν τι είναι καλό να κάνει ο δέκτης τους.***

Το δεοντολογικό ύφος εκφέρεται στο κείμενο με τη χρήση: των απρόσωπων ρημάτων *χρή, δεῖ, προσήκει* + τελικό απαρέμφατο (*ἐλαύνειν χρή, δεῖ τὸν ἵππαρχον προνοεῖν, χρὴ ἀναπαύειν*) ρηματικών επιθέτων σε *-τέος (εἰς κέρας ἡγητέον (ἐστί), πλατυντέον (ἐστί)*).

2 ***Να κατατάξετε τους επιρρηματικούς προσδιορισμούς του κειμένου στον ακόλουθο πίνακα, ανάλογα με το τι δηλώνουν. Στη συνέχεια να προβληματιστείτε: πόσο σημαντικός είναι ο καθένας από αυτούς τους επιρρηματικούς προσδιορισμούς για την ακρίβεια και αποτελεσματικότητα των εντολών ενός ηγέτη στρατιωτικού σώματος;***

Τόπος	Τρόπος	Χρόνος	Σκοπός	Χρονική προϋπόθεση
ἐν ταῖς πορείαις	ταχύ	ἀεὶ	ὅπως … ἀναπαύῃ	ὅταν … πορεύῃ
ποι	οὕτω	αὖ	(ὅπως) … ἀναπαύῃ	ἀδήλου ὄντος
διὰ ὁδῶν	ὀχοῦντα		μελέτης ἕνεκα	καταβεβηκόσι
εἰς κέρας	πεζοποροῦντα		τοῦ διαπερᾶν (ἕνεκα)	ὅταν … ἀφικνῆσθε
εἰς πεδίον	ἀπὸ παραγγέλσεως			
	ἀπὸ παραγγέλσεως			
	ἐπὶ φάλαγγος			
	ἴδιον			
	ποικίλλοντας			

Οι επιρρηματικοί προσδιορισμοί (όπως του τόπου, του τρόπου, του χρόνου, του σκοπού, της χρονικής προϋπόθεσης) είναι απαραίτητοι ώστε οι εντολές ενός στρατιωτικού ηγέτη να προσληφθούν με ακρίβεια από τους υφισταμένους του και αυτοί με τη σειρά τους να τις εφαρμόσουν. Οι επιρρηματικοί προσδιορισμοί προσδίδουν ακρίβεια και σαφήνεια στις εντολές, στοιχεία απαραίτητα για την αποτελεσματικότητα και την επιτυχία κατά την εκτέλεσή τους. Μέσω αυτών δίνεται η δυνατότητα να προσδιοριστούν με σαφήνεια ο τόπος, όπου θα λάβει χώρα η εκτέλεσή τους, ο τρόπος, με τον οποίο θα εκτελεστούν, ο χρόνος, μέσα στον οποίο θα εκτελεστούν, η στοχοθεσία τους και οι προϋποθέσεις που είναι πιθανό να προκύψουν κατά την πορεία εξέλιξής τους και πρέπει να ληφθούν υπόψη.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Στον Γοργία *ο Πλάτωνας πραγματεύεται πτυχές του ορθού τρόπου ζωής για τον άνθρωπο. Ο Σωκράτης εξετάζει τη σημασία και την αξία της ρητορικής τέχνης και τη σχέση της με τη δύναμη, τη δικαιοσύνη και τον ρόλο της στην ανθρώπινη ευτυχία. Ο Σωκράτης αναδεικνύει την αρετή ως βασικό στοιχείο όλων όσοι ασχολούνται με την πολιτική. Το παρακάτω απόσπασμα προέρχεται από το τέλος του διαλόγου, όπου ο Σωκράτης συμβουλεύει τον νεαρό και φιλόδοξο πολιτικό Καλλικλή σχετικά με τον δίκαιο βίο.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἀλλ' ἐν τοσούτοις λόγοις τῶν ἄλλων ἐλεγχομένων μόνος οὗτος ἠρεμεῖ ὁ λόγος, ὡς εὐλαβητέον ἐστὶν τὸ ἀδικεῖν μᾶλλον ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι, καὶ παντὸς μᾶλλον ἀνδρὶ μελετητέον οὐ τὸ δοκεῖν εἶναι ἀγαθὸν ἀλλὰ τὸ εἶναι, καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ· ἐὰν δέ τις κατά τι κακὸς γίγνηται, κολαστέος ἐστί, καὶ τοῦτο δεύτερον ἀγαθὸν μετὰ τὸ εἶναι δίκαιον, τὸ γίγνεσθαι καὶ κολαζόμενον διδόναι δίκην· καὶ πᾶσαν κολακείαν καὶ τὴν περὶ ἑαυτὸν καὶ τὴν περὶ τοὺς ἄλλους, καὶ περὶ ὀλίγους καὶ περὶ πολλούς, φευκτέον· καὶ τῇ ῥητορικῇ οὕτω χρηστέον ἐπὶ τὸ δίκαιον ἀεί, καὶ τῇ ἄλλῃ πάσῃ πράξει. Ἐμοὶ οὖν πειθόμενος ἀκολούθησον ἐνταῦθα, οἷ ἀφικόμενος εὐδαιμονήσεις καὶ ζῶν καὶ τελευτήσας, ὡς ὁ λόγος σημαίνει. Καὶ ἔασόν τινά σου καταφρονῆσαι ὡς ἀνοήτου καὶ προπηλακίσαι, ἐὰν βούληται, καὶ ναὶ μὰ Δία σύ γε θαρρῶν πατάξαι τὴν ἄτιμον ταύτην πληγήν· οὐδὲν γὰρ δεινὸν πείσῃ, ἐὰν τῷ ὄντι ᾖς καλὸς κἀγαθός, ἀσκῶν ἀρετήν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Αλλά σε τόσους λόγους, ενώ οι άλλοι αποδεικνύονται ανακριβείς, μόνος αυτός ο λόγος είναι ακλόνητος, ότι δηλαδή πρέπει να φοβόμαστε περισσότερο να προσέχουμε το να μην αδικούμε παρά το να μην αδικούμαστε, και ότι κάθε άνθρωπος πρέπει να φροντίζει περισσότερο από κάθε άλλο όχι το να φαίνεται ότι είναι αγαθός, αλλά το να είναι, και στον ιδιωτικό και στον δημόσιο βίο του· εάν όμως κάποιος γίνεται κακός σε κάτι, πρέπει να τιμωρείται, και δεύτερο αγαθό μετά από το να είναι κανείς δίκαιος είναι αυτό, το να γίνεται δηλαδή δίκαιος και με την τιμωρία του να λογοδοτεί· και πρέπει να αποφεύγει ο άνθρωπος κάθε κολακεία και αυτή που αφορά τον εαυτό του και αυτή που αφορά τους άλλους, και αυτή που αφορά λίγους και αυτή που αφορά πολλούς· και τη ρητορική τέχνη ότι πρέπει να χρησιμοποιεί κανείς πάντοτε έτσι, αποβλέποντας προς το δίκαιο, και το κάθε άλλο έργο. Εφόσον λοιπόν πείθεσαι σε μένα ακολούθησέ με εκεί, όπου όταν φτάσεις, θα ευτυχήσεις και όσο ζεις και μετά τον θάνατό σου, όπως αποδεικνύει η συζήτηση. Και άφησε κάποιον να σε περιφρονήσει με την ιδέα πως είσαι ανόητος και να σε εξευτελίσει, αν θέλει, και, ναι μα τον Δία, εσύ, αντιμετωπίζοντάς τον με αταραξία, (άφησέ τον) να σε χτυπήσει με αυτόν τον ατιμωτικό τρόπο. Διότι τίποτε κακό δεν θα πάθεις, αν πραγματικά είσαι καλός και αγαθός, ασκώντας την αρετή.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Πώς πρέπει να αντιμετωπίζεται κατά τον Σωκράτη α) ένας ανήθικος άνθρωπος, β) η κολακεία και γ) η ρητορική; Με ποιους ρηματικούς τύπους εκφράζεται η δεοντολογική του σκέψη (δηλαδή το τι πρέπει να γίνεται σε κάθε περίπτωση);***

α. Ένας ανήθικος άνθρωπος πρέπει να τιμωρείται, ώστε να λογοδοτήσει για τις πράξεις του και να γίνει δίκαιος. Η δεοντολογική σκέψη εκφράζεται με το ρηματικό επίθετο σε -τέος: *κολαστέος ἐστί (= δεῖ κολάζεθαι)*.

β. Η κολακεία πρέπει να αποφεύγεται από τον άνθρωπο με κάθε τρόπο, είτε αφορά τον εαυτό του είτε τους άλλους, είτε αφορά λίγους είτε πολλούς. Η δεοντολογική σκέψη εκφράζεται με το ρηματικό επίθετο σε -τέος: καὶ πᾶσαν κολακείαν καὶ τὴν περὶ ἑαυτὸν καὶ τὴν περὶ τοὺς ἄλλους, καὶ περὶ ὀλίγους καὶ περὶ πολλούς, *φευκτέον (ἐστὶ) (= δεῖ φεύγειν)*.

γ. Η ρητορική τέχνη πρέπει να χρησιμοποιείται πάντοτε αποβλέποντας στο δίκαιο. Η δεοντολογική σκέψη εκφράζεται με το ρηματικό επίθετο σε -τέος: καὶ τῇ ῥητορικῇ οὕτω *χρηστέον (ἐστὶ)* ἐπὶ τὸ δίκαιον ἀεί (= *δεῖ χρῆσθαι*).

2 ***Να απαντήσετε στις παρακάτω ερωτήσεις με λέξεις/φράσεις του αρχαίου κειμένου, επισημαίνοντας ταυτόχρονα το είδος του επιρρηματικού προσδιορισμού που χρησιμοποιείται:***

α) Σε ποια περίπτωση πρέπει κάποιος να τιμωρείται;

β) Τι είδους κολακείες πρέπει να αποφεύγουμε;

γ) Για ποιο σκοπό πρέπει να χρησιμοποιούμε τη ρητορική;

δ) Σε τι καλεί τον Καλλικλή ο Σωκράτης να τον ακολουθήσει

α. **ἐὰν δέ τις κατά τι κακὸς γίγνηται**: δευτερεύουσα υποθετική πρόταση ως επιρρηματικός προσδιορισμός της προϋπόθεσης στο *κολαστέος ἐστί*.

β. καὶ τὴν **περὶ ἑαυτὸν** καὶ τὴν **περὶ τοὺς ἄλλους**, καὶ **περὶ ὀλίγους** καὶ **περὶ πολλούς**: αν αφαιρέσουμε το άρθρο έχουμε εμπροθέτους προσδιορισμούς της αναφοράς στο *κολακείαν*. Δυνάμει του άρθρου έχουμε επιθετικούς προσδιορισμούς στο *κολακείαν*.

γ. **ἐπὶ τὸ δίκαιον**: εμπρόθετος προσδιορισμός του σκοπού στο *χρηστέον ἐστί*.

δ. **ἐνταῦθα**, οἳ ἀφικόμενος εὐδαιμονήσεις καὶ ζῶν καὶ τελευτήσας: επιρρηματικός προσδιορισμός του τόπου στο *ἀκολούθησον*˙ συνοδεύεται από την αναφορική πρόταση, η οποία προσδιορίζει το *ἐνταῦθα*.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Επιτάφιος λόγος του Δημοσθένη εκφωνήθηκε προς τιμήν των Αθηναίων που σκοτώθηκαν στη μάχη της Χαιρώνειας (338 π.Χ.), όπου οι Αθηναίοι, οι Θηβαίοι και οι σύμμαχοί τους αντιμετώπισαν τον βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο και ηττήθηκαν. Στο παρακάτω απόσπασμα ο ρήτορας εισέρχεται στο τμήμα της παραμυθίας προς τους γονείς, τις γυναίκες και τα παιδιά των νεκρών πολεμιστών.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἔστι μὲν οὖν ἴσως χαλεπὸν τὰς παρούσας συμφορὰς λόγῳ κουφίσαι· δεῖ δ' ὅμως πειρᾶσθαι καὶ πρὸς τὰ παρηγοροῦντα τρέπειν τὴν ψυχήν, ὡς τοὺς τοιούτους ἄνδρας γεγεννηκότας καὶ πεφυκότας αὐτοὺς ἐκ τοιούτων ἑτέρων καλόν ἐστιν τὰ δεῖν' εὐσχημονέστερον τῶν ἄλλων φέροντας ὀρᾶσθαι καὶ πάσῃ τύχῃ χρωμένους ὁμοίους εἶναι. Καὶ γὰρ ἐκείνοις ταῦτ' ἂν εἴη μάλιστ' ἐν κόσμῳ καὶ τιμῇ, καὶ πάσῃ τῇ πόλει καὶ τοῖς ζῶσιν ταῦτ' ἂν ἐνέγκοι πλείστην εὐδοξίαν. Χαλεπὸν πατρὶ καὶ μητρὶ παίδων στερηθῆναι καὶ ἐρήμοις εἶναι τῶν οἰκειοτάτων γηροτρόφων· σεμνὸν δέ γ' ἀγήρως τιμὰς καὶ μνήμην ἀρετῆς δημοσίᾳ κτησαμένους ἐπιδεῖν, καὶ θυσιῶν καὶ ἀγώνων ἠξιωμένους ἀθανάτων. Λυπηρὸν παισὶν ὀρφανοῖς γεγενῆσθαι πατρός· καλὸν δέ γε κληρονομεῖν πατρῴας εὐδοξίας. Καὶ τοῦ μὲν λυπηροῦ τούτου τὸν δαίμον' αἴτιον εὑρήσομεν ὄντα, ᾧ φύντας ἀνθρώπους εἴκειν ἀνάγκη, τοῦ δὲ τιμίου καὶ καλοῦ τὴν τῶν ἐθελησάντων καλῶς ἀποθνῄσκειν αἵρεσιν. Ἐγὼ μὲν οὖν οὐχ ὅπως πολλὰ λέξω, τοῦτ' ἐσκεψάμην, ἀλλ' ὅπως τἀληθῆ. Ὑμεῖς δ' ἀποδυράμενοι καὶ τὰ προσήκονθ' ὡς χρὴ καὶ νόμιμα ποιήσαντες ἅπιτε.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Είναι λοιπόν ίσως δύσκολο κάποιος να καταπραΰνει τις παρούσες συμφορές με λόγια· πρέπει όμως να προσπαθούμε να στρέφουμε την ψυχή μας και προς εκείνα που παρηγορούν, με το σκεπτικό δηλαδή ότι αυτοί που έχουν γεννήσει τέτοιους άνδρες και οι ίδιοι έχουν γεννηθεί από άλλους τέτοιους είναι ωραίο να φαίνονται ότι υπομένουν τις δυστυχίες με περισσότερη ευπρέπεια από τους άλλους και να μένουν σταθεροί, όταν τους παρουσιαστεί οποιαδήποτε τύχη. Γιατί και για εκείνους (τους νεκρούς) αυτή η θέση θα αποτελούσε πάρα πολύ σπουδαίο στολίδι και τιμή, και σε όλη την πόλη και στους ζωντανούς αυτή η θέση θα μπορούσε να φέρει πάρα πολύ μεγάλη δόξα. Είναι οδυνηρό για τον πατέρα και τη μητέρα να στερηθούν τα παιδιά τους και να μην έχουν τους πιο κοντινούς τους ανθρώπους που θα τους φροντίσουν στα γηρατειά· είναι όμως βέβαια ευγενής ικανοποίηση να ζήσουν και να δουν ότι τα παιδιά τους έχουν αποκτήσει από την πολιτεία αιώνιες τιμές και ανάμνηση της ανδρείας τους και ότι έχουν κριθεί άξια θυσιών και τιμητικών αγώνων αιωνίων. Είναι λυπηρό για τα παιδιά να έχουν μείνει ορφανά από τον πατέρα τους· είναι όμως ωραίο βέβαια να κληρονομούν την πατρική δόξα. Και για αυτό το λυπηρό θα βρούμε ότι αίτιος είναι ο θεός, στον οποίο είναι ανάγκη να υποτασσόμαστε, εφόσον γεννηθήκαμε άνθρωποι, για τις τιμές όμως και το ωραίο αίτιο είναι η επιλογή εκείνων που προτίμησαν να πεθάνουν ένδοξα. Εγώ λοιπόν δεν επιζήτησα αυτό, πώς δηλαδή θα πω πολλά, αλλά πώς θα πω την αλήθεια. Και εσείς, αφού κλάψετε και αφού αποδώσετε τις απαραίτητες και καθιερωμένες τιμές, όπως πρέπει, να αποσυρθείτε.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ο ρήτορας επισημαίνει αφενός τη δύσκολη θέση των γονέων και των παιδιών των εκλιπόντων, αφετέρου το όφελος που μπορεί αυτοί να αποκομίσουν από τον θάνατο των συγγενών τους. Να παρουσιάσετε αναλυτικότερα αυτήν τη σκέψη του ρήτορα επισημαίνοντας ταυτόχρονα τους συνδέσμους που εκφράζουν τις αντιθέσεις.***
Ο ρήτορας αρχικά επισημαίνει πόσο δύσκολο είναι να επιτύχει όντως κάποιος να παρηγορήσει με λόγια ανθρώπους που βιώνουν μια τόσο μεγάλη συμφορά, όπως είναι η απώλεια των παιδιών ή του πατέρα· προσθέτει ωστόσο ότι ο άνθρωπος πάντα πρέπει να προσπαθεί να στρέφει την ψυχή του προς ό,τι μπορεί να τον παρηγορήσει και με το σκεπτικό να φανεί αντάξιος της αρετής και των παιδιών και των προγόνων του, αντιμετωπίζοντας με ευπρέπεια και σταθερότητα τις εναλλαγές της τύχης (Ἔστι **μὲν** οὖν … δεῖ **δ' ὅμως** πειρᾶσθαι…). Τονίζει βέβαια πως είναι οδυνηρό για τους γονείς να στερηθούν τα παιδιά τους και να μην τα έχουν για να τους γηροκομήσουν, αλλά πως είναι όμως βέβαια μεγάλη ικανοποίηση ότι έζησαν και είδαν ότι κέρδισαν από την πολιτεία αιώνιες τιμές και ανάμνηση της ανδρείας τους και ότι έχουν κριθεί άξια θυσιών και τιμητικών αγώνων (Χαλεπὸν πατρὶ καὶ μητρὶ … σεμνὸν **δέ** γ' ἀγήρως τιμὰς …). Απευθυνόμενος στα παιδιά των σκοτωμένων αναφέρει πως είναι λυπηρό να έχουν μείνει ορφανά από πατέρα τους, αλλά είναι όμως ωραίο να κληρονομούν την πατρική δόξα (Λυπηρὸν παισὶν ὀρφανοῖς γεγενῆσθαι πατρός· καλὸν **δέ** γε κληρονομεῖν πατρῴας εὐδοξίας).

2 ***ὡς τοὺς τοιούτους ἄνδρας […] ὁμοίους εἶναι: Να μεταφέρετε το ρήμα της δευτερεύουσας αυτής πρότασης σε δυνητική ευκτική και να δοκιμάσετε να τη μεταφράσετε ξανά. Ποια διαφορά προκύπτει στο νόημα;***
ὡς τοὺς τοιούτους ἄνδρας γεγεννηκότας καὶ πεφυκότας αὐτοὺς ἐκ τοιούτων ἑτέρων **καλὸν εἴη ἂν** τὰ δείν' εὐσχημονέστερον τῶν ἄλλων φέροντας ὁρᾶσθαι καὶ πάσῃ τύχῃ χρωμένους ὁμοίους εἶναι (= με το σκεπτικό δηλαδή ότι αυτοί που έχουν γεννήσει τέτοιους άνδρες και οι ίδιοι έχουν γεννηθεί από άλλους τέτοιους θα ήταν ωραίο να φαίνονται ότι υπομένουν τις δυστυχίες με περισσότερη ευπρέπεια από τους άλλους και να μένουν σταθεροί, όταν τους παρουσιαστεί οποιαδήποτε τύχη).

Η οριστική έγκλιση δηλώνει το περιεχόμενο της πρότασης ως κάτι πραγματικό, ενώ η δυνητική ευκτική ως δυνατό στο παρόν και το μέλλον.

3 ***Να εντοπίσετε στο κείμενο διαφορετικούς τρόπους εκφοράς του τρόπου: α) με επίρρημα, β) με πλάγια πτώση και γ) με δευτερεύουσα πρόταση.***

α. με επίρρημα: **εὐσχημονέστερον, καλῶς**

β. με πλάγια πτώση: **λόγῳ, δημοσίᾳ** (δοτικοφανή επιρρήματα του τρόπου)

γ. με δευτερεύουσα πρόταση: **ὅπως πολλὰ λέξω, ἀλλ' ὅπως τἀληθῆ** (πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις, που εισάγονται με το αναφορικό επίρρημα του τρόπου ὅπως), **ὡς χρὴ** (αναφορική παραβολική πρόταση του τρόπου, που εισάγεται με το αναφορικό επίρρημα του τρόπου ὡς).

4 ***Να μεταφράσετε το απόσπασμα Λυπηρὸν παισὶν ὀρφανοῖς […] ποιήσαντες ἅπιτε.*** Βλέπε τη μετάφραση.

5η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Ο άνθρωπος μέσα στην πόλη – Η πολιτική αρετή

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Πανηγυρικός *του Ισοκράτη δημοσιεύτηκε το 380 π.Χ. με αφορμή τη σημαντικότερη εορτή του αρχαιοελληνικού κόσμου, την Ολυμπιάδα, και σε αυτόν ο ρήτορας συμπυκνώνει το πολιτικό του όραμα. Στο πρώτο μέρος του, το επιδεικτικό, ο ρήτορας συνθέτει ένα εγκώμιο της πόλης του, της Αθήνας, και στο δεύτερο, το συμβουλευτικό, επανέρχεται στην πανελλήνια ιδέα του, το όραμά του για την ένωση των Ελλήνων και την από κοινού αντιμετώπιση των βαρβάρων. Στο παρακάτω απόσπασμα υπενθυμίζει στο ακροατήριό του την προσφορά της Αθήνας στους Έλληνες.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Πρῶτον μὲν τοίνυν, οὗ πρῶτον ἡ φύσις ἡμῶν ἐδεήθη, διὰ τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας ἐπορίσθη· καὶ γὰρ εἰ μυθώδης ὁ λόγος γέγονεν, ὅμως αὐτῷ καὶ νῦν ῥηθῆναι προσήκει. Δήμητρος γὰρ ἀφικομένης εἰς τὴν χώραν, ὅτ' ἐπλανήθη τῆς Κόρης ἁρπασθείσης, καὶ πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν εὐμενῶς διατεθείσης ἐκ τῶν εὐεργεσιῶν, ἃς οὐχ οἷόν τ' ἄλλοις ἢ τοῖς μεμυημένοις ἀκούειν, καὶ δούσης δωρεὰς διττάς, αἵπερ μέγισται τυγχάνουσιν οὖσαι, τούς τε καρποὺς, οἳ τοῦ μὴ θηριωδῶς ζῆν ἡμᾶς αἴτιοι γεγόνασιν, καὶ τὴν τελετὴν, ἧς οἱ μετασχόντες περί τε τῆς τοῦ βίου τελευτῆς καὶ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος ἡδίους τὰς ἐλπίδας ἔχουσιν, οὕτως ἡ πόλις ἡμῶν οὐ μόνον θεοφιλῶς, ἀλλὰ καὶ φιλανθρώπως ἔσχεν, ὥστε κυρία γενομένη τοσούτων ἀγαθῶν οὐκ ἐφθόνησεν τοῖς ἄλλοις, ἀλλ' ὧν ἔλαβεν ἅπασιν μετέδωκεν. Καὶ τὰ μὲν ἔτι καὶ νῦν καθ' ἕκαστον τὸν ἐνιαυτὸν δείκνυμεν, τῶν δὲ συλλήβδην τάς τε χρείας καὶ τὰς ἐργασίας καὶ τὰς ὠφελείας τὰς ἀπ' αὐτῶν γιγνομένας ἐδίδαξεν. Καὶ τούτοις ἀπιστεῖν μικρῶν ἔτι προστεθέντων οὐδεὶς ἂν ἀξιώσειεν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Πρώτα λοιπόν, αυτό που κατ' αρχάς είχε ανάγκη η φύση μας, το απέκτησε χάρη στη δική μας πόλη˙ γιατί ακόμη και αν η διήγηση έχει λάβει μυθικό χαρακτήρα, αρμόζει όμως και τώρα αυτή να ειπωθεί. Όταν δηλαδή η Δήμητρα έφτασε κάποτε στη χώρα μας, μέσα στις περιπλανήσεις της αφού αρπάχτηκε η Κόρη, και αφού είχε ευνοϊκή διάθεση προς τους προγόνους μας λόγω των ευεργεσιών, τις οποίες δεν είναι δυνατόν σε άλλους παρά μόνο στους μυημένους (στα Ελευσίνια Μυστήρια) να τις ακούνε, και αφού τους έδωσε δύο δώρα, τα οποία βέβαια τυχαίνει να είναι πάρα πολύ σημαντικά, δηλαδή και τους καρπούς, που έγιναν αιτία να μη ζούμε σαν τα θηρία, και την τελετή (τα Ελευσίνια Μυστήρια), στην οποία όσοι μετέχουν αποκτούν πιο γλυκές ελπίδες για το τέλος της ζωής τους και για την αιωνιότητα, η πόλη μας έτσι έγινε όχι μόνο θεάρεστη, αλλά και φιλάνθρωπη, ώστε αν και έγινε κάτοχος τόσων αγαθών, δεν τα αρνήθηκε από φθόνο στους άλλους, αλλά σε όλους έδωσε απ' όσα πήρε. Και αυτά (τα Ελευσίνια Μυστήρια) ακόμη και τώρα κάθε χρόνο τα τελούμε, ενώ τη χρήση και την καλλιέργεια και την ωφέλεια που προκύπτουν από αυτά όλα μαζί τα δίδαξε. Και κανείς δεν θα μπορούσε να θεωρήσει σωστό να αμφιβάλλει γι' αυτά, αν προστεθούν λίγα ακόμα στοιχεία.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Μια σειρά χρονικών μετοχών του κειμένου αφηγούνται το πώς η θεά Δήμητρα βοήθησε τους Αθηναίους. Να δοκιμάσετε να ξαναγράψετε την «ιστορία» αυτή χρησιμοποιώντας μόνο κύριες και δευτερεύουσες προτάσεις και βάζοντας τα γεγονότα σε χρονολογική σειρά ξεκινώντας από το παλαιότερο. Ποια διαφορά παρατηρείτε στο ύφος του κειμένου;***

Δημήτηρ γὰρ ἀφίκετο εἰς τὴν χώραν, ὅτ' ἐπλανήθη, ἐπεὶ ἡ Κόρη ἡρπάσθη. Καὶ πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν εὐμενῶς διετέθη ἐκ τῶν εὐεργεσιῶν, ἃς οὐχ οἷόν τ' ἄλλοις ἢ τοῖς μεμυημένοις ἀκούειν. Καὶ, ἐπεὶ ἔδωκε δωρεὰς διττὰς, αἵπερ μέγισται τυγχάνουσιν οὖσαι, τούς τε καρποὺς, οἳ τοῦ μὴ θηριωδῶς ζῆν ἡμᾶς αἴτιοι γεγόνασιν, καὶ τὴν τελετὴν, ἧς οἱ μετασχόντες περί τε τῆς τοῦ βίου τελευτῆς καὶ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος ἡδίους τὰς ἐλπίδας ἔχουσιν, οὕτως ἡ πόλις ἡμῶν οὐ μόνον θεοφιλῶς, ἀλλὰ καὶ φιλανθρώπως ἔσχεν, ὥστε, εἰ καὶ κυρία ἐγένετο τοσούτων ἀγαθῶν, οὐκ ἐφθόνησεν τοῖς ἄλλοις, ἀλλ' ὧν ἔλαβεν ἅπασιν μετέδωκεν.

Η μεταγραφή της ιστορίας μόνο με κύριες και δευτερεύουσες προτάσεις καθιστά το ύφος πιο απλό και το περιεχόμενο πιο εύληπτο, λόγω της αναλυτικής εκφοράς των επιρρηματικών σχέσεων, ενώ προσδίδει και ζωηρότητα στην περιγραφή.

2 ***ὥστε κυρία γενομένη τοσούτων ἀγαθῶν οὐκ ἐφθόνησεν τοῖς ἄλλοις: Ποια διαφορά θα προέκυπτε στο νόημα, αν η δευτερεύουσα αυτή πρόταση εκφερόταν όχι με οριστική αλλά με απαρέμφατο;***

Η οριστική έγκλιση δηλώνει συμπέρασμα πραγματικό, ενώ με τη χρήση απαρεμφάτου (*ὥστε κυρία γενομένη τοσούτων ἀγαθῶν οὐ φθονῆσαι τοῖς ἄλλοις)* το συμπέρασμα παρουσιάζεται ως ενδεχόμενο.

3 ***Να εντοπίσετε στο κείμενο δύο διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους εκφέρεται μια υπόθεση και να προσδιορίσετε τι δηλώνει αυτή κάθε φορά.***

καὶ γὰρ εἰ μυθώδης ὁ λόγος γέγονεν, ὅμως αὐτῷ καὶ νῦν ῥηθῆναι προσήκει: η υπόθεση λανθάνει στην παραχωρητική πρόταση και σχηματίζει με απόδοση το ρ. *προσήκει* λανθάνοντα παραχωρητικό υποθετικό λόγο του πραγματικού.

Καὶ τούτοις ἀπιστεῖν **μικρῶν ἔτι προστεθέντων** οὐδεὶς ἂν ἀξιώσειεν: η υπόθεση λανθάνει στην υποθετική μετοχή *προστεθέντων* και σχηματίζει με απόδοση το ρ. *ἂν ἀξιώσειεν* λανθάνοντα υποθετικό λόγο της απλής σκέψης του λέγοντος (*εἰ μικρὰ προστεθείη*).

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Μετά τη δεύτερη εισβολή των Πελοποννησίων στην Αττική οι Αθηναίοι έχουν χάσει το ηθικό τους και αρχίζουν να κατηγορούν τον Περικλή για τις συμφορές τους. Ο Περικλής συγκαλεί συνέλευση και προσπαθεί να απαντήσει στις κατηγορίες τους.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἐγὼ γὰρ ἡγοῦμαι πόλιν πλείω ξύμπασαν ὀρθουμένην ὠφελεῖν τοὺς ἰδιώτας ἢ καθ' ἕκαστον τῶν πολιτῶν εὐπραγοῦσαν, ἀθρόαν δὲ σφαλλομένην. Καλῶς μὲν γὰρ φερόμενος ἀνὴρ τὸ καθ' ἑαυτὸν διαφθειρομένης τῆς πατρίδος οὐδὲν ἧσσον ξυναπόλλυται, κακοτυχῶν δὲ ἐν εὐτυχούσῃ πολλῷ μᾶλλον διασῴζεται. Ὁπότε οὖν πόλις μὲν τὰς ἰδίας ξυμφορὰς οἵα τε φέρειν, εἷς δ' ἕκαστος τὰς ἐκείνης ἀδύνατος, πῶς οὐ χρὴ πάντας ἀμύνειν αὐτῇ, καὶ μὴ ὃ νῦν ὑμεῖς δρᾶτε· ταῖς κατ' οἶκον κακοπραγίαις ἐκπεπληγμένοι τοῦ κοινοῦ τῆς σωτηρίας ἀφίεσθε, καὶ ἐμέ τε τὸν παραινέσαντα πολεμεῖν καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς οἳ ξυνέγνωτε δι' αἰτίας ἔχετε. Καίτοι ἐμοὶ τοιούτῳ ἀνδρὶ ὀργίζεσθε ὃς οὐδενὸς ἥσσων οἶομαι εἶναι γνῶναί τε τὰ δέοντα καὶ ἑρμηνεῦσαι ταῦτα, φιλόπολίς τε καὶ χρημάτων κρείσσων.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Εγώ λοιπόν νομίζω ότι μια πόλη, όταν στο σύνολό της βρίσκεται σε καλή κατάσταση, ωφελεί τους πολίτες περισσότερο παρά όταν ευημερεί ο κάθε πολίτης της ξεχωριστά, ενώ στο σύνολό της δυστυχεί. Γιατί αν ένας άντρας ευημερεί ως προς τις ιδιωτικές του υποθέσεις, αν καταστρέφεται η πατρίδα του, εξίσου καταστρέφεται μαζί της και ο ίδιος, ενώ αν δυστυχεί σε πολιτεία που ακμάζει, πολύ περισσότερο είναι πιθανό να διασώζεται. Εφόσον λοιπόν η πόλη μπορεί να αντέχει τις δυστυχίες του κάθε πολίτη, ενώ ο καθένας χωριστά δεν μπορεί να αντέχει τις δικές της, πώς δεν πρέπει όλοι να την υπερασπίζονται, και να μην κάνουν ό,τι εσείς κάνετε τώρα˙ επειδή έχετε πληγεί από τις συμφορές του οίκου σας εγκαταλείπετε τη σωτηρία του συνόλου, και κατηγορείτε και εμένα που σας συμβούλευσα να πολεμήσετε, και τον εαυτό σας, που συναποφασίσατε μαζί μου. Και οργίζεστε μαζί μου, που είμαι άντρας τέτοιος, που νομίζω πως δεν είμαι κατώτερος από κανέναν και στο να διακρίνω τι χρειάζεται σε κάθε περίσταση και στο να σας διαφωτίσω σε αυτά, και αγαπώ την πόλη και είμαι υπεράνω χρημάτων.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποια είναι η βασική θέση του Περικλή στο παραπάνω απόσπασμα; Με ποιο σκεπτικό αιτιολογεί τη θέση του;***

Βασική θέση του Περικλή είναι πως το γενικό καλό πρέπει να προτάσσεται του ιδιωτικού σε κάθε περίπτωση. Αιτιολογεί αυτή του την άποψη με το επιχείρημα πως όσο και αν ευημερεί ένας πολίτης ως προς τις ιδιωτικές του υποθέσεις, αν η πατρίδα του καταστρέφεται, οδηγείται μαζί της στην καταστροφή. Αντίθετα, αν ένας ιδιώτης δυστυχεί, μέσα όμως σε μια πατρίδα που ευημερεί, έχει πολύ περισσότερες πιθανότητες να σωθεί χάρη στο σύνολο. Γι' αυτό και καταλήγει στο συμπέρασμα πως όλοι οι πολίτες έχουν χρέος να υπερασπίζονται την πατρίδα τους και προσθέτει και μια δεύτερη αιτιολόγηση. Εφόσον η πολιτεία έχει τη δύναμη να σηκώσει στους ώμους της και να υπομείνει τις δυστυχίες των πολιτών, ενώ ο πολίτης δεν αντέχει το βάρος της δυστυχίας του συνόλου, όλοι οι πολίτες οφείλουν να θέτουν τη γενική ευημερία υπεράνω της ατομικής τους και να μην αποστασιοποιούνται από την υπεράσπιση του γενικού καλού, ιδιαίτερα σε κρίσιμες στιγμές, όπως συνέβαινε όταν ο Περικλής απευθυνόταν στους συμπολίτες του.

2 ***Να εντοπίσετε όλες τις χρονικές μετοχές του κειμένου, οι οποίες έχουν ταυτόχρονα και μια υποθετική χροιά και να προσδιορίσετε την ιδιαίτερη σημασία που προσδίδει αυτή η υποθετική χροιά (στηριζόμενοι στα είδη των υποθετικών λόγων και τη σημασία τους).***

- **ὀρθουμένην**: ὅταν ὀρθῶται
- **εὐπραγοῦσαν**: ὅταν εὐπραγῇ
- **σφαλλομένην**: ὅταν σφάληται

Και οι τρεις μετοχές έχουν ως απόδοση το απαρέμφατο *ὠφελεῖν* (στον ανεξάρτητο λόγο *ὠφελεῖ*) και σχηματίζουν λανθάνοντα χρονικοϋποθετικό λόγο της αόριστης επανάληψης στο παρόν-μέλλον.

- **φερόμενος**: ὅταν φέρηται

Η μετοχή έχει ως απόδοση το **ξυναπόλλυται** και σχηματίζει λανθάνοντα χρονικοϋποθετικό λόγο της αόριστης επανάληψης στο παρόν-μέλλον.

- **κακοτυχῶν**: ὅταν κακοτυχῇ

Η μετοχή έχει ως απόδοση το **διασῴζεται** και σχηματίζει λανθάνοντα χρονικοϋποθετικό λόγο της αόριστης επανάληψης στο παρόν-μέλλον.

Ας σημειωθεί ότι σύμφωνα με τους περισσότερους σχολιαστές και μεταφραστές του Θουκυδίδη οι παραπάνω μετοχές θεωρούνται υποθετικές.

3 ***ὁπότε οὖν πόλις μὲν τὰς ἰδίας ξυμφορὰς οἵα τε φέρειν, εἷς δ' ἕκαστος τὰς ἐκείνης ἀδύνατος: Να συμπληρώσετε το ρήμα των δευτερευουσών αυτών προτάσεων και να δικαιολογήσετε την έγκλιση που επιλέξατε για αυτά.***

ὁπότε οὖν πόλις μὲν τὰς ἰδίας ξυμφορὰς **οἵα τ' ἐστὶ** φέρειν, εἷς δ' ἕκαστος τὰς ἐκείνης ἀδύνατός **ἐστι** φέρειν .

Εννοούμε το ρήμα των αιτιολογικών προτάσεων σε οριστική έγκλιση, γιατί η αιτιολογία είναι αντικειμενική.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Στον Πολιτικό *ή* Περὶ βασιλείας *ο Πλάτωνας διερευνά τη βασιλική – πολιτική τέχνη και τη φύση του πολιτικού άνδρα. Στο πρώτο μέρος του διαλόγου παρουσιάζεται μία μορφή πολιτικού: ο βασιλιάς ως ποιμένας της ανθρώπινης αγέλης. Στο πλαίσιο αυτό γίνεται αναφορά στον μύθο για τις κοσμικές βασιλείες. Ο ανώνυμος ξένος φιλόσοφος, που αφηγείται τον μύθο, περιγράφει τον ανθρώπινο βίο κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Κρόνου.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Τὸ δ' οὖν τῶν ἀνθρώπων λεχθὲν αὐτομάτου πέρι βίου διὰ τὸ τοιόνδε εἴρηται. Θεὸς ἔνεμεν αὐτοὺς αὐτὸς ἐπιστατῶν, καθάπερ νῦν ἄνθρωποι, ζῷον ὂν ἕτερον θειότερον, ἄλλα γένη φαυλότερα αὐτῶν νομεύουσι· νέμοντος δὲ ἐκείνου πολιτεῖαί τε οὐκ ἦσαν οὐδὲ κτήσεις γυναικῶν καὶ παίδων· ἐκ γῆς γὰρ ἀνεβιώσκοντο πάντες, οὐδὲν μεμνημένοι τῶν πρόσθεν· ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαῦτα ἀπῆν πάντα, καρποὺς δὲ ἀφθόνους εἶχον ἀπό τε δένδρων καὶ πολλῆς ὕλης ἄλλης, οὐχ ὑπὸ γεωργίας φυομένους, ἀλλ' αὐτομάτης ἀναδιδούσης τῆς γῆς. Γυμνοὶ δὲ καὶ ἄστρωτοι θυραυλοῦντες τὰ πολλὰ ἐνέμοντο· τὸ γὰρ τῶν ὡρῶν αὐτοῖς ἄλυπον ἐκέκρατο, μαλακὰς δὲ εὐνὰς εἶχον ἀναφυομένης ἐκ γῆς πόας ἀφθόνου. Τὸν δὴ βίον, ὦ Σώκρατες, ἀκούεις μὲν τὸν τῶν ἐπὶ Κρόνου.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Αυτό λοιπόν που ειπώθηκε, για την αυτόνομη ζωή των ανθρώπων, έχει ειπωθεί για τον τέτοιου είδους λόγο. Κάποιος θεός ήταν ποιμένας τους, επιβλέποντάς τους ο ίδιος, όπως ακριβώς τώρα οι άνθρωποι, που είναι ζώο διαφορετικό και περισσότερο θεϊκό (από τα υπόλοιπα), κυβερνούν άλλα είδη ζώων, κατώτερα από τους ίδιους· και όσο κυβερνούσε εκείνος, δεν υπήρχαν πολιτείες, ούτε ιδιοκτησίες γυναικών και παιδιών· γιατί όλοι ξαναγυρνούσαν στη ζωή από τη γη, χωρίς να θυμούνται τίποτε από τα περασμένα· ωστόσο όλα τα τέτοιου είδους ήταν ανύπαρκτα, ενώ είχαν άφθονους καρπούς από τα δένδρα και από πολλά άλλα φυτά, όχι επειδή φύτρωναν με τη γεωργία, αλλά επειδή τα παρήγε μόνη της η γη. Τον περισσότερο καιρό, μάλιστα, περνούσαν τη ζωή τους στην ύπαιθρο γυμνοί και δίχως κρεβάτι· γιατί οι εποχές ήταν «μέτριες»[1] και δεν υπέφεραν, ενώ είχαν μαλακά κρεβάτια, καθώς από τη γη φύτρωνε άφθονη πόα. Ακούς λοιπόν, Σωκράτη, τη ζωή των ανθρώπων κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Κρόνου.

1 ούτε πολύ κρύο ούτε πολλή ζέστη

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Να περιγράψετε σε ένα σύντομο κείμενό σας τα χαρακτηριστικά αυτής της μυθικής εποχής (της εποχής του Κρόνου) που περιγράφεται στο παραπάνω απόσπασμα, εστιάζοντας στα εξής σημεία: α) την πολιτική συγκρότηση, β) την προέλευση των ανθρώπων, γ) την εξασφάλιση της τροφής τους και δ) την εξωτερική τους εμφάνιση.***

α. Τη μυθική εποχή του Κρόνου δεν υπήρχε πολιτική συγκρότηση στο ανθρώπινο γένος, αλλά οι άνθρωποι ζούσαν μόνοι τους, αυτόνομα, κυβερνώμενοι από κάποιον θεό. Δεν υπήρχαν ούτε πολιτικά συστήματα ούτε ιδιοκτησίες γυναικών και παιδιών. Η κατάσταση αυτή θυμίζει την κυριαρχία του ανθρώπινου γένους στα γένη των ζώων. Συνέβαινε δηλαδή αυτό ακριβώς που συμβαίνει στην εποχή του Πλάτωνα, κατά την οποία οι άνθρωποι ως ανώτερο γένος έχουν την απόλυτη κυριαρχία στα κατώτερα γένη, δηλαδή στα ζώα.

β. Σε αυτή την εποχή οι άνθρωποι προέρχονταν από τα σπλάχνα της γης και δεν είχαν καμία ανάμνηση εντός τους. Φαίνεται πως ο Πλάτωνας έχει υπόψη του τον μύθο της αυτοχθονίας και της μητέρας γης, ενώ η κατάσταση που περιγράφει αντιδιαστέλλεται στη θεωρία της ανάμνησης και της αθανασίας της ψυχής, που ο ίδιος υποστήριζε για τους ανθρώπους της εποχής του.

γ. Η διατροφή του ανθρώπου καλυπτόταν από την αφθονία καρπών από τα δέντρα και την πλούσια βλάστηση. Η φύση από μόνη της κάλυπτε τις ανάγκες των ανθρώπων, χωρίς οι ίδιοι να ασχολούνται με την καλλιέργειά της και χωρίς να έχει αναπτυχθεί η γεωργία.

δ. Οι άνθρωποι δεν φορούσαν ρούχα, ζούσαν συχνότερα στην ύπαιθρο, γιατί οι εποχές ήταν ήπιες, χωρίς πολύ κρύο ή ζέστη, και για στρώματά τους είχαν το άφθονο γρασίδι της γης.

2 ***νέμοντος: Ποια χρονική σχέση εκφράζει η μετοχή σε σχέση με την κύρια πρόταση; Μπορείτε να την αντικαταστήσετε με ισοδύναμη δευτερεύουσα πρόταση;***

Η μετοχή είναι χρονική στο ρ. *οὐκ ἦσαν* και δηλώνει το σύγχρονο στο παρελθόν. Είναι γενική απόλυτη με υποκ. το *ἐκείνου*. Η συντακτικώς ισοδύναμη πρόταση είναι χρονική: **ὅτε** (ή **ἐν ᾧ**) **ἐκεῖνος ἔνεμεν**.

3 ***Να εντοπίσετε στο κείμενο διαφορετικούς τρόπους εκφοράς του τρόπου.***

- **ἐπιστατῶν**: τροπική μετοχή στο ρ. *ἔνεμεν*
- **καθάπερ …νομεύουσι**: δευτερεύουσα αναφορική παραβολική πρόταση του τρόπου στο περιεχόμενο της κύριας με ρ. το *ἔνεμεν*
- **μεμνημένοι**: τροπική μετοχή στο ρ. *ἀνεβιώσκοντο*
- **γυμνοί, ἄστρωτοι**: επιρρηματικά κατηγορούμενα του τρόπου στη μτχ. *θυραυλοῦντες*, αναφέρονται στο υποκ. *πάντες*
- **θυραυλοῦντες**: τροπική μετοχή στο ρ. *ἐνέμοντο*

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Σωκράτης με τον Γοργία συζητούν για τη φύση, τη δύναμη και την ορθή χρήση της ρητορικής τέχνης. Ο σοφιστής θεωρεί ως αρετή την κατεξοχήν τέχνη του λόγου, η οποία ως δημιουργός πειθούς μπορεί να οδηγήσει στη γνώση του καλού και του κακού.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Εἰ πάντα γε εἰδείης, ὦ Σώκρατες, ὅτι ὡς ἔπος εἰπεῖν ἁπάσας τὰς δυνάμεις συλλαβοῦσα ὑφ' αὑτῇ ἔχει. Μέγα δέ σοι τεκμήριον ἐρῶ· πολλάκις γὰρ ἤδη ἔγωγε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἰατρῶν εἰσελθὼν παρά τινα τῶν καμνόντων οὐχὶ ἐθέλοντα ἢ φάρμακον πιεῖν ἢ τεμεῖν ἢ καῦσαι παρασχεῖν τῷ ἰατρῷ, οὐ δυναμένου τοῦ ἰατροῦ πεῖσαι, ἐγὼ ἔπεισα, οὐκ ἄλλῃ τέχνῃ ἢ τῇ ῥητορικῇ. Φημὶ δὲ καὶ εἰς πόλιν ὅπῃ βούλει ἐλθόντα ῥητορικὸν ἄνδρα καὶ ἰατρόν, εἰ δέοι λόγῳ διαγωνίζεσθαι ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ ἐν ἄλλῳ τινὶ συλλόγῳ ὁπότερον δεῖ αἱρεθῆναι ἰατρόν, οὐδαμοῦ ἂν φανῆναι τὸν ἰατρόν, ἀλλ' αἱρεθῆναι ἂν τὸν εἰπεῖν δυνατόν, εἰ βούλοιτο. Καὶ εἰ πρὸς ἄλλον γε δημιουργὸν ὁντιναοῦν ἀγωνίζοιτο, πείσειεν ἂν αὐτὸν ἐλέσθαι ὁ ῥητορικὸς μᾶλλον ἢ ἄλλος ὁστισοῦν· οὐ γὰρ ἔστιν περὶ ὅτου οὐκ ἂν πιθανώτερον εἴποι ὁ ῥητορικὸς ἢ ἄλλος ὁστισοῦν τῶν δημιουργῶν ἐν πλήθει. Ἡ μὲν οὖν δύναμις τοσαύτη ἐστὶν καὶ τοιαύτη τῆς τέχνης.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΓΟΡΓΙΑΣ: (Θα έβλεπες)[2], αν βέβαια γνώριζες τα πάντα, Σωκράτη, ότι, για να μιλήσω σύντομα, (η ρητορική τέχνη), αφού συγκέντρωσε όλες ανεξαιρέτως τις δυνάμεις, τις κρατά υπό την εξουσία της. Και θα σου πω μια μεγάλη απόδειξη γι' αυτό˙ πολλές φορές δηλαδή εγώ τουλάχιστον αφού πήγα μαζί με τον αδελφό μου και με τους άλλους ιατρούς σε κάποιον ασθενή, ο οποίος αρνούνταν ή να πιει φάρμακο ή να επιτρέψει στον ιατρό να του κάνει εγχείρηση ή να τον καυτηριάσει, ενώ ο ιατρός δεν μπορούσε να τον πείσει, εγώ τον έπεισα, όχι με κάποια άλλη τέχνη παρά με τη ρητορική. Ισχυρίζομαι επίσης ότι και σε κάποια πόλη, σε όποια θέλεις, αν έλθει, ένας ρήτορας και ένας ιατρός, αν παραστεί ανάγκη να διαγωνίζονται στην Εκκλησία του δήμου ή σε κάποια άλλη συνέλευση, ποιος από τους δύο πρέπει να εκλεγεί γιατρός, (ότι) πουθενά δεν θα φαινόταν ο ιατρός, αλλά (ότι) θα εκλεγόταν ο ικανός να μιλά, αν βέβαια ήθελε (να εκλεγεί). Και αν βέβαια με οποιονδήποτε άλλο τεχνίτη διαγωνιζόταν, ο ικανός στη ρητορική τέχνη θα μπορούσε να πείσει περισσότερο να εκλέξουν τον εαυτό του παρά οποιοσδήποτε άλλος˙ γιατί δεν υπάρχει ζήτημα για το οποίο δεν θα μπορούσε να μιλήσει πιο πειστικά ο ικανός στη ρητορική από οποιονδήποτε άλλο από τους ειδικούς τεχνίτες ενώπιον του πλήθους. Η δύναμη λοιπόν της ρητορικής τέχνης είναι τόσο μεγάλη και τέτοιας σπουδαιότητας.

2 Σύμφωνα με τη κύρια πρόταση που εννοείται κατά τον μεταφραστή Γ. Κουχτσόγλου *ὁρῴης ἄν* (= θα έβλεπες). Ο Σ. Τζουμελέας εννοεί *Τί λέγοις ἂν περὶ ταύτης;* = Τι θα έλεγες γι' αυτήν;). Ο Β. Κρητικός εννοεί *θαυμάζοις δ' ἂν μᾶλλον* (= και θα απορούσες περισσότερο).

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποια είναι η αποδεικτική θέση του Γοργία; Με ποιο αποδεικτικό στοιχείο από την προσωπική του ζωή την υποστηρίζει; Ποια φράση ανακεφαλαιώνει τη θέση του;***
Αποδεικτική θέση του Γοργία είναι πως η ρητορική τέχνη συγκεντρώνει όλες τις δυνάμεις και τις κρατά υπό την εξουσία της. Υποστηρίζει αυτή τη θέση με ένα προσωπικό του βίωμα (*πολλάκις γὰρ ἤδη ἔγωγε … οὐκ ἄλλῃ τέχνῃ ἢ τῇ ῥητορικῇ*). Ο ίδιος μαζί με τον αδελφό του, τον Ηρόδικο, και μαζί με άλλους γιατρούς συχνά επισκέπτεται ασθενείς, οι οποίοι αρνούνται να πιουν το φάρμακό τους ή να επιτρέψουν στον γιατρό να τους εγχειρίσει ή να τους καυτηριάσει, και, ενώ ο γιατρός δεν μπορεί να τους πείσει, αυτός χάρη στη ρητορική τέχνη τούς πείθει να ακολουθήσουν την απαραίτητη θεραπεία. Ανακεφαλαιώνει τη θέση του για τη ρητορική με τη φράση πως η δύναμή της είναι τόσο μεγάλη και τέτοιας σπουδαιότητας (*Ἡ μὲν οὖν δύναμις τοσαύτη ἐστὶν καὶ τοιαύτη τῆς τέχνης*).

2 ***Να εντοπίσετε τους υποθετικούς λόγους του κειμένου και να γράψετε χωριστά τις υποθέσεις και τις αποδόσεις. Μπορείτε να αιτιολογήσετε την επιλογή αυτού του είδους από τον συγγραφέα;***

- **εἰ εἰδείης, ὀρῴης ἂν**: υποθετικός λόγος της απλής σκέψης του λέγοντος
- **ἐλθόντα (= εἰ ἔλθοι), εἰ δέοι, εἰ βούλοιτο, φανῆναι ἂν (= φανείη ἂν) καὶ αἱρεθῆναι ἂν (αἱρεθείη ἂν)**: έχουμε τρεις υποθέσεις (μία σε υποθετική μετοχή και δύο σε υποθετικές προτάσεις) ασύνδετες μεταξύ τους με κοινή απόδοση, όπου οι δύο υποθετικές προτάσεις αποτελούν τις προϋποθέσεις της όλης υποθετικής περιόδου· σχηματίζεται υποθετικός λόγος της απλής σκέψης του λέγοντος.
- **εἰ ἀγωνίζοιτο, πείσειεν ἂν:** υποθετικός λόγος της απλής σκέψης του λέγοντος

Ο ρήτορας Γοργίας με την επιλογή αυτού του είδους υποθετικού λόγου εκφράζει τις απόψεις του χωρίς δογματισμό και χωρίς να γίνεται απόλυτος.

3 ***πολλάκις γὰρ ἤδη ἔγωγε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἰατρῶν εἰσελθών: Αν αφαιρεθεί το επίρρημα πολλάκις, με ποιο τρόπο θα μπορούσε να επαναδιατυπωθεί η φράση ως δευτερεύουσα πρόταση, ώστε να δηλώνεται και πάλι ότι η πράξη επαναλαμβανόταν πολλές φορές στο παρελθόν;***
Θα μπορούσε να δηλωθεί με δευτερεύουσα χρονικοϋποθετική πρόταση που να εκφέρεται με επαναληπτική ευκτική: ***Ὁπότε γὰρ ἤδη ἔγωγε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἰατρῶν εἰσέλθοιμι***.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Κατά το πέμπτο έτος του Πελοποννησιακού πολέμου οι Πλαταιείς αναγκάζονται να παραδώσουν την πόλη τους στους Σπαρτιάτες και υποβάλλονται σε δίκη ενώπιον τους. Στην απολογία τους αποδίδουν την ευθύνη για τη μέχρι τότε εναντίον τους στάση στους Θηβαίους. Ανατρέχοντας στο παρελθόν αναφέρουν την προσφορά της πόλης τους στα Μηδικά και την αναγκαστική προσχώρησή τους στην Αθήνα λόγω της διαμάχης με τους Θηβαίους και της άρνησης της Σπάρτης να τους βοηθήσουν. Οι Θηβαίοι απαντώντας στις κατηγορίες των Πλαταιέων αναφέρονται στον μηδισμό της πόλης τους κατά τους περσικούς πολέμους.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ βάρβαρος ἦλθεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, φασὶ μόνοι Βοιωτῶν οὐ μηδίσαι, καὶ τούτῳ μάλιστα αὐτοί τε ἀγάλλονται καὶ ἡμᾶς λοιδοροῦσιν. Ἡμεῖς δὲ μηδίσαι μὲν αὐτοὺς οὔ φαμεν διότι οὐδ' Ἀθηναίους, τῇ μέντοι αὐτῇ ἰδέᾳ ὕστερον ἰόντων Ἀθηναίων ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας μόνους αὖ Βοιωτῶν ἀττικίσαι. Καίτοι σκέψασθε ἐν οἵῳ εἴδει ἑκάτεροι ἡμῶν τοῦτο ἔπραξαν. Ἡμῖν μὲν γὰρ ἡ πόλις τότε ἐτύγχανεν οὔτε κατ' ὀλιγαρχίαν ἰσόνομον πολιτεύουσα οὔτε κατὰ δημοκρατίαν· ὅπερ δέ ἐστι νόμοις μὲν καὶ τῷ σωφρονεστάτῳ ἐναντιώτατον, ἐγγυτάτω δὲ τυράννου, δυναστεία ὀλίγων ἀνδρῶν εἶχε τὰ πράγματα. Καὶ οὗτοι ἰδίας δυνάμεις ἐλπίσαντες ἔτι μᾶλλον σχήσειν εἰ τὰ τοῦ Μήδου κρατήσειε, κατέχοντες ἰσχύι τὸ πλῆθος ἐπηγάγοντο αὐτόν· καὶ ἡ ξύμπασα πόλις οὐκ αὐτοκράτωρ οὖσα ἑαυτῆς τοῦτ' ἔπραξεν, οὐδ' ἄξιον αὐτῇ ὀνειδίσαι ὧν μὴ μετὰ νόμων ἥμαρτεν. Ἐπειδὴ γοῦν ὅ τε Μῆδος ἀπῆλθε καὶ τοὺς νόμους ἔλαβε, σκέψασθαι χρή, Ἀθηναίων ὕστερον ἐπιόντων τήν τε ἄλλην Ἑλλάδα καὶ τὴν ἡμετέραν χώραν πειρωμένων ὑφ' αὐτοῖς ποιεῖσθαι καὶ κατὰ στάσιν ἤδη ἐχόντων αὐτῆς τὰ πολλά, εἰ μαχόμενοι ἐν Κορωνείᾳ καὶ νικήσαντες αὐτοὺς ἠλευθερώσαμεν τὴν Βοιωτίαν καὶ τοὺς ἄλλους νῦν προθύμως ξυνελευθεροῦμεν, ἵππους τε παρέχοντες καὶ παρασκευὴν ὅσην οὐκ ἄλλοι τῶν ξυμμάχων.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Και όταν ο βάρβαρος επιτέθηκε στην Ελλάδα, λένε ότι μόνοι από τους Βοιωτούς δεν πήγαν με το μέρος των Περσών, και γι' αυτό προπάντων και οι ίδιοι περηφανεύονται και εμάς κατηγορούν. Εμείς όμως υποστηρίζουμε ότι αυτοί δεν πήγαν με το μέρος των Περσών γιατί ούτε οι Αθηναίοι, ενώ αργότερα, με την ίδια πολιτική, όταν οι Αθηναίοι άρχισαν τις επιθέσεις εναντίον των Ελλήνων, μόνοι πάλι από τους Βοιωτούς πήγαν με το μέρος των Αθηναίων. Και βέβαια σκεφτείτε σε ποια μορφή πολιτεύματος καθένας από τους δυο μας έπραξε αυτό. Η πόλη μας τότε, δυστυχώς για μας, δεν πολιτευόταν ούτε με ισόνομη ολιγαρχία ούτε με δημοκρατία· αλλά αυτό ακριβώς που αφενός είναι το άκρως αντίθετο στη νομιμότητα και στο πιο συνετό, αφετέρου το πιο συγγενικό προς την τυραννία, μια μικρή ομάδα ανθρώπων κυβερνούσε δυναστικά την πολιτεία. Και αυτοί, επειδή είχαν την ελπίδα ότι θα αποκτήσουν ακόμα περισσότερο προσωπική δύναμη, αν οι Μήδοι νικήσουν, συγκρατώντας με τη βία τον λαό, προσκάλεσαν τους Μήδους στην πόλη· και ολόκληρη η πόλη, που δεν ήταν κύρια της τύχης της, έπραξε αυτό, και δεν είναι σωστό να την κατακρίνει κανείς για όσα σφάλματα έκανε στο διάστημα που δεν πολιτευόταν σύμφωνα με τους νόμους. Όταν βέβαια και οι Μήδοι έφυγαν και η πόλη απέκτησε νόμιμο πολίτευμα, πρέπει να σκεφτείτε, αν, τον καιρό που οι Αθηναίοι αργότερα άρχισαν τις επιθέσεις και προσπαθούσαν να επεκτείνουν την ηγεμονία τους στην υπόλοιπη Ελλάδα και στη δική μας χώρα και εξαιτίας των εσωτερικών μας διαφορών, είχαν ήδη υπό τον έλεγχό τους το μεγαλύτερο μέρος της, (αν) πολεμώντας τους στην Κορώνεια και τους νικήσαμε και ελευθερώσαμε τη Βοιωτία και αν τώρα πρόθυμα αγωνιζόμαστε μαζί σας για να απελευθερώσουμε τους άλλους Έλληνες, προσφέροντας ιππικό και εφόδια, όσα κανένας άλλος από τους συμμάχους.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Τι ισχυρίζονται οι Πλαταιείς για τους Θηβαίους και τι οι Θηβαίοι για τους Πλαταιείς; Να εντοπίσετε τα απαρέμφατα του πλαγίου λόγου που εκφράζουν τους ισχυρισμούς αυτούς.***

Οι Πλαταιείς, απ' ό,τι προκύπτει βέβαια από τα λεγόμενα των ίδιων των Θηβαίων, κατηγορούσαν αυτούς για τον μηδισμό της πόλης τους κατά την περίοδο των Περσικών πολέμων, ενώ μάλιστα περηφανεύονταν πως μόνο αυτοί από τους Βοιωτούς δεν πήγαν με το μέρος των Περσών. Το απαρέμφατο του πλαγίου λόγου που εκφράζει αυτόν τον ισχυρισμό είναι το ***οὐ μηδίσαι*** (*φασὶ μόνοι Βοιωτῶν οὐ μηδίσαι*).

Οι Θηβαίοι υποστήριζαν ωστόσο πως αυτή τους η στάση προέκυψε λόγω του ότι πάντα συντάσσονταν με τους Αθηναίους, με αποτέλεσμα να ακολουθήσουν και στους Περσικούς πολέμους την πολιτική της πόλης της Αθήνας. Επιχειρηματολογούν υπέρ αυτής της θέσης αναφέροντας πως οι Πλαταιείς ήταν οι μόνοι από τους Βοιωτούς που συμμάχησαν με τους Αθηναίους όταν, μετά τα Μηδικά, αυτοί προσπάθησαν να επεκτείνουν την ηγεμονία τους με επιθέσεις σε ελληνικές πόλεις. Τα απαρέμφατα του πλαγίου λόγου που εκφράζουν αυτούς τους ισχυρισμούς είναι τα ***οὐ μηδίσαι*** και **ἀττικίσαι** (*Ἡμεῖς δὲ μηδίσαι μὲν αὐτοὺς οὔ φαμεν διότι οὐδ' Ἀθηναίους, τῇ μέντοι αὐτῇ ἰδέᾳ ὕστερον ἰόντων Ἀθηναίων ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας μόνους αὖ Βοιωτῶν ἀττικίσαι.*).

2 ***Καὶ οὗτοι ἰδίας δυνάμεις ἐλπίσαντες ἔτι μᾶλλον σχήσειν εἰ τὰ τοῦ Μήδου κρατήσειε: Μπορείτε να διατυπώσετε την ελπίδα, έτσι όπως ειπώθηκε από αυτούς που την εξέφρασαν; (Για να απαντήσετε, θα χρειαστεί πρώτα να σκεφτείτε το είδος του υποθετικού λόγου, εστιάζοντας την προσοχή σας στην απόδοσή του.)***

Καὶ οὗτοι ἰδίας δυνάμεις ἐλπίσαντες ἔτι μᾶλλον σχήσειν εἰ τὰ τοῦ Μήδου κρατήσειε (υποθετικός λόγος του προσδοκωμένου σε πλάγιο λόγο) → **Καὶ ἡμεῖς ἰδίας δυνάμεις ἐλπίσαντες ἔτι μᾶλλον σχήσομεν ἐὰν τὰ τοῦ Μήδου κρατήσῃ** (υποθετικός λόγος του προσδοκωμένου σε ευθύ λόγο).

3 ***Ἐπειδὴ γοῦν ὅ τε Μῆδος ἀπῆλθε καὶ τοὺς νόμους ἔλαβε, σκέψασθαι χρή: Να επαναδιατυπώσετε τη φράση, ώστε η πράξη της δευτερεύουσας πρότασης να μην παρουσιάζεται ως πράξη που δεν έχει γίνει, αλλά αναμένεται να συμβεί.***

Για να παρουσιαστεί μόνο το περιεχόμενο της χρονικής πρότασης ως κάτι που θα συμβεί, θα την τρέψουμε ώστε να δηλώνει το υστερόχρονο: *Σκέψασθαι γοῦν χρή πρὶν τόν τε Μῆδον ἀπελθεῖν καὶ τοὺς νόμους λαβεῖν*.

Για να παρουσιαστεί όλο το περιεχόμενο της φράσης ως αναμενόμενο, θα δημιουργήσουμε υποθετικό λόγο του προσδοκωμένου: *Ἐπειδὰν γοῦν ὅ τε Μῆδος ἀπέλθῃ καὶ τοὺς νόμους λάβῃ, σκέψασθαι χρή.*

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Το 429 π.Χ., λίγο πριν από τον θάνατό του, ο Περικλής εκφώνησε σε δύσκολες στιγμές και για τον ίδιο και για την πόλη τον τελευταίο του λόγο στην Εκκλησία του δήμου, υπερασπιζόμενος το σχέδιό του για τον πόλεμο και ζητώντας από τους Αθηναίους να δείξουν καρτερικότητα και να μην στείλουν πρεσβεία για ειρήνη στη Σπάρτη. Στο παρακάτω κείμενο ο Θουκυδίδης, αμέσως μετά την παράθεση της δημηγορίας του Περικλή, περιγράφει τον μεγάλο ηγέτη και την πολιτική του στον πόλεμο αλλά και την κατάσταση στην οποία βρέθηκε η Αθήνα μετά τον θάνατό του.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Καὶ ἐπειδὴ ἀπέθανεν, ἐπὶ πλέον ἔτι ἐγνώσθη ἡ πρόνοια αὐτοῦ ἡ ἐς τὸν πόλεμον. Ὁ μὲν γὰρ ἡσυχάζοντάς τε καὶ τὸ ναυτικὸν θεραπεύοντας καὶ ἀρχὴν μὴ ἐπικτωμένους ἐν τῷ πολέμῳ μηδὲ τῇ πόλει κινδυνεύοντας ἔφη περιέσεσθαι· οἱ δὲ ταῦτά τε πάντα ἐς τοὐναντίον ἔπραξαν καὶ ἄλλα ἔξω τοῦ πολέμου δοκοῦντα εἶναι κατὰ τὰς ἰδίας φιλοτιμίας καὶ ἴδια κέρδη κακῶς ἔς τε σφᾶς αὐτοὺς καὶ τοὺς ξυμμάχους ἐπολίτευσαν, ἃ κατορθούμενα μὲν τοῖς ἰδιώταις τιμὴ καὶ ὠφελία μᾶλλον ἦν, σφαλέντα δὲ τῇ πόλει ἐς τὸν πόλεμον βλάβη καθίστατο. Αἴτιον δ' ἦν ὅτι ἐκεῖνος μὲν δυνατὸς ὢν τῷ τε ἀξιώματι καὶ τῇ γνώμῃ χρημάτων τε διαφανῶς ἀδωρότατος γενόμενος κατεῖχε τὸ πλῆθος ἐλευθέρως, καὶ οὐκ ἤγετο μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ ἢ αὐτὸς ἦγε, διὰ τὸ μὴ κτώμενος ἐξ οὐ προσηκόντων τὴν δύναμιν πρὸς ἡδονήν τι λέγειν, ἀλλ' ἔχων ἐπ' ἀξιώσει καὶ πρὸς ὀργήν τι ἀντειπεῖν. Ὁπότε γοῦν αἴσθοιτό τι αὐτοὺς παρὰ καιρὸν ὕβρει θαρσοῦντας, λέγων κατέπλησσεν ἐπὶ τὸ φοβεῖσθαι, καὶ δεδιότας αὖ ἀλόγως ἀντικαθίστη πάλιν ἐπὶ τὸ θαρσεῖν. Ἐγίγνετό τε λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Κι όταν πέθανε (ο Περικλής), ακόμη περισσότερο αποδείχτηκε η ορθότητα των προβλέψεών του σχετικά με τον πόλεμο. Αυτός δηλαδή υποστήριζε ότι θα υπερισχύσουν, αν δεν αναλάμβαναν επιθετικές ενέργειες και φρόντιζαν το ναυτικό τους και δεν ζητούσαν να επεκτείνουν την ηγεμονία τους ούτε εξέθεταν σε κίνδυνο την πόλη· αυτοί όμως έκαναν σε όλα ακριβώς το αντίθετο και σε άλλα που φαίνονταν άσχετα με τον πόλεμο σύμφωνα με τις προσωπικές φιλοδοξίες και τα ατομικά κέρδη ακολούθησαν ολέθρια πολιτική και για τους εαυτούς τους και για τους συμμάχους, πράγματα που, αν τα πετύχαιναν, θα αποκτούσαν βέβαια μερικά άτομα τιμή και ωφέλεια, αν όμως αποτύγχαναν, απέβαιναν ζημιά για την πόλη σχετικά με τον πόλεμο. Και η αιτία ήταν πως εκείνος βέβαια, επειδή είχε μεγάλη επιρροή, που πήγαζε και από το αξίωμά του και την ισχυρή του διάνοια, και επειδή ήταν ολοφάνερα εντελώς αδιάφθορος από χρήματα, εξουσίαζε τον λαό χωρίς να τον καταπιέζει, και δεν παρασυρόταν περισσότερο από αυτόν, παρά ο ίδιος τον καθοδηγούσε, επειδή δεν έλεγε κάτι για να τους ευχαριστήσει, επειδή κατείχε τη δύναμή του με αθέμιτα, αλλά μπορούσε, λόγω της μεγάλης εκτίμησης που του είχαν να τους εναντιωθεί, ακόμη και αν προκαλούσε την οργή τους. Κάθε φορά λοιπόν που διαπίστωνε πως αυτοί είχαν παράκαιρο θάρρος από αλαζονεία, με τα λόγια τους έκανε να φοβούνται, και όποτε πάλι τους έβλεπε να φοβούνται χωρίς λόγο, τους επανέφερε πάλι στο θάρρος τους. Και το πολίτευμα ήταν τυπικά βέβαια δημοκρατία, στην πραγματικότητα όμως ήταν εξουσία από τον πρώτο πολίτη.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Κάτω από ποιες προϋποθέσεις πίστευε ο Περικλής ότι θα μπορούσε να επικρατήσει η πόλη του στον πόλεμο; Να εντοπίσετε τους ρηματικούς τύπους που εκφράζουν αυτές τις προϋποθέσεις.***

Σύμφωνα με τον Περικλή η Αθήνα θα μπορούσε να επικρατήσει στον πόλεμο κάτω από τις εξής προϋποθέσεις:

- αν δεν αναλάμβαναν επιθετικές ενέργειες (*ἡσυχάζοντας*)
- αν φρόντιζαν το ναυτικό τους (*τὸ ναυτικὸν θεραπεύοντας*)
- αν δεν ζητούσαν να επεκτείνουν την ηγεμονία τους κατά τη διάρκεια του πολέμου (*ἀρχὴν μὴ ἐπικτωμένους ἐν τῷ πολέμῳ*)
- αν δεν εξέθεταν σε κίνδυνο την πόλη (*μηδὲ τῇ πόλει κινδυνεύοντας*).

2 ***Να σημειώσετε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες με βάση το περιεχόμενο του κειμένου, αιτιολογώντας κάθε φορά την απάντησή σας με λέξεις/φράσεις του κειμένου:***

α) Οι διάδοχοι του Περικλή ακολούθησαν την ίδια πολιτική με αυτόν.

β) Ένα από τα κίνητρα της πολιτικής συμπεριφοράς των διαδόχων του Περικλή ήταν το προσωπικό τους συμφέρον.

γ) Ο Περικλής είχε την ικανότητα να καθοδηγεί το πλήθος και όχι να καθοδηγείται από αυτό.

δ) Το πολίτευμα της Αθήνας στα χρόνια της διακυβέρνησης του Περικλή στηριζόταν περισσότερο στην ηγετική του προσωπικότητα.

α. Λάθος: *οἱ δὲ ταῦτά τε πάντα ἐς τοὐναντίον ἔπραξαν*

β. Σωστό: *κατὰ τὰς ἰδίας φιλοτιμίας καὶ ἴδια κέρδη κακῶς ἔς τε σφᾶς αὐτοὺς καὶ τοὺς ξυμμάχους ἐπολίτευσαν*

γ. Σωστό: *καὶ οὐκ ἦγετο μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ ἢ αὐτὸς ἦγε*

δ. Λάθος: *Ἐγίγνετό τε λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή*

3 ***Να εντοπίσετε στο κείμενο όλες τις δευτερεύουσες χρονικές προτάσεις και να προσδιορίσετε τη χρονική βαθμίδα που αυτές εκφράζουν σε σχέση με την πράξη της κύριας πρότασης. Να προσέξετε και να δικαιολογήσετε την έγκλιση και τον χρόνο που χρησιμοποιούνται κάθε φορά.***

- **Καὶ ἐπειδὴ ἀπέθανεν**: δευτερεύουσα χρονική πρόταση ως επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου στο ρ. *ἐγνώσθη* της κύριας, εκφράζει το προτερόχρονο σε σχέση με το περιεχόμενο της προσδιοριζόμενης κύριας, εκφέρεται με οριστική (*ἀπέθανεν*), γιατί δηλώνει κάτι πραγματικό (πρόταση κρίσεως) και χρονικά καθορισμένο, χρόνου αορίστου, γιατί αναφέρεται στο παρελθόν.

- **Ὁπότε γοῦν αἴσθοιτό τι αὐτοὺς παρὰ καιρὸν ὕβρει θαρσοῦντας**: δευτερεύουσα χρονικοϋποθετική πρόταση ως επιρρηματικός προσδιορισμός της χρονικής προϋπόθεσης στο ρ. *κατέπλησσεν* της κύριας, εκφράζει το σύγχρονο σε σχέση με το περιεχόμενο της προσδιοριζόμενης κύριας, εκφέρεται με επαναληπτική ευκτική (*αἴσθοιτο*), γιατί δηλώνει την αόριστη επανάληψη στο παρελθόν και σχηματίζει λανθάνοντα χρονικοϋποθετικό λόγο της αόριστης επανάληψης στο παρελθόν: Υπόθεση: ***Ὁπότε γοῦν αἴσθοιτο***, Απόδοση: κ***ατέπλησσεν***.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Πλάτωνας στον διάλογο αυτόν παρουσιάζει τον Σωκράτη να αναδιηγείται στον ομώνυμο νέο έναν επιτάφιο λόγο, τον οποίο συνέταξε η Ασπασία ως ρητορική άσκηση με τη μέθοδο του αυτοσχεδιασμού και της συγκόλλησης υπολειμμάτων από τον «Επιτάφιο λόγο» του συζύγου της Περικλή. Όπως και στον Επιτάφιο του Περικλή, που διασώζει ο Θουκυδίδης, ο έπαινος των νεκρών γίνεται και έπαινος της Αθήνας και του πολιτεύματός της.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Βασιλῆς μὲν γὰρ ἀεὶ ἡμῖν εἰσιν· οὗτοι δὲ τοτὲ μὲν ἐκ γένους, τοτὲ δὲ αἱρετοί· ἐγκρατὲς δὲ τῆς πόλεως τὰ πολλὰ τὸ πλῆθος, τὰς δὲ ἀρχὰς δίδωσι καὶ κράτος τοῖς ἀεὶ δόξασιν ἀρίστοις εἶναι, καὶ οὔτε ἀσθενείᾳ οὔτε πενίᾳ οὔτ' ἀγνωσίᾳ πατέρων ἀπελήλαται οὐδεὶς οὐδὲ τοῖς ἐναντίοις τετίμηται, ὥσπερ ἐν ἄλλαις πόλεσιν, ἀλλὰ εἷς ὅρος, ὁ δόξας σοφὸς ἢ ἀγαθὸς εἶναι κρατεῖ καὶ ἄρχει. Αἰτία δὲ ἡμῖν τῆς πολιτείας ταύτης ἡ ἐξ ἴσου γένεσις. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι πόλεις ἐκ παντοδαπῶν κατεσκευασμέναι ἀνθρώπων εἰσὶ καὶ ἀνωμάλων, ὥστε αὐτῶν ἀνώμαλοι καὶ αἱ πολιτεῖαι, τυραννίδες τε καὶ ὀλιγαρχίαι· οἰκοῦσιν οὖν ἔνιοι μὲν δούλους, οἱ δὲ δεσπότας ἀλλήλους νομίζοντες· ἡμεῖς δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι, μιᾶς μητρὸς πάντες ἀδελφοὶ φύντες, οὐκ ἀξιοῦμεν δοῦλοι οὐδὲ δεσπόται ἀλλήλων εἶναι, ἀλλ' ἡ ἰσογονία ἡμᾶς ἡ κατὰ φύσιν ἰσονομίαν ἀναγκάζει ζητεῖν κατὰ νόμον, καὶ μηδενὶ ἄλλῳ ὑπείκειν ἀλλήλοις ἢ ἀρετῆς δόξῃ καὶ φρονήσεως. Ὅθεν δὴ ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ τεθραμμένοι οἱ τῶνδέ γε πατέρες καὶ οἱ ἡμέτεροι καὶ αὐτοὶ οὗτοι, καὶ καλῶς φύντες, πολλὰ δὴ καὶ καλὰ ἔργα ἀπεφήναντο εἰς πάντας ἀνθρώπους καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ, οἰόμενοι δεῖν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ Ἕλλησιν ὑπὲρ Ἑλλήνων μάχεσθαι καὶ βαρβάροις ὑπὲρ ἁπάντων τῶν Ἑλλήνων.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Άρχοντες βέβαια έχουμε πάντα˙ και αυτοί άλλοτε είναι κληρονομικοί άλλοτε πάλι αιρετοί˙ τις περισσότερες φορές όμως κυρίαρχος στην πολιτεία μας είναι ο λαός, και αυτός δίνει και τα αξιώματα και την εξουσία σε εκείνους που κάθε φορά κρίνονται ότι είναι άριστοι, και κανείς δεν έχει αποκλειστεί ούτε λόγω αδυναμίας ούτε λόγω φτώχειας ούτε λόγω της ασημότητας των πατέρων του ούτε έχει τιμηθεί για τα αντίθετα απ' αυτά, όπως ακριβώς συμβαίνει σε άλλες πόλεις, αλλά ένας όρος ισχύει, όποιος θεωρηθεί ότι είναι σοφός ή ενάρετος κυριαρχεί και εξουσιάζει. Και αίτιο αυτού του πολιτεύματος είναι για εμάς ότι γεννιόμαστε ίσοι. Γιατί οι άλλες πολιτείες έχουν συγκροτηθεί από ανθρώπους κάθε λογής προέλευσης και ανόμοιους από φυλετική άποψη, ώστε και τα πολιτεύματά τους είναι ασταθή, δηλαδή και τυραννικά και ολιγαρχικά˙ κατοικούν λοιπόν την πόλη τους θεωρώντας μεταξύ τους κάποιοι άλλους δούλους, κάποιοι άλλους δεσπότες˙ εμείς όμως και οι δικοί μας, επειδή όλοι γεννηθήκαμε αδέλφια από μια μητέρα, δεν έχουμε την αξίωση να είμαστε δούλοι ούτε κύριοι ο ένας του άλλου, αλλά η κατά φύση ισότητα της καταγωγής μας αναγκάζει εμάς να επιζητούμε την πολιτική ισότητά μας κατά τον νόμο και σε τίποτε να μην υποχωρούμε μεταξύ μας παρά μόνο στην εκτίμηση της αρετής και της σύνεσης. Γι' αυτό λοιπόν οι πατέρες αυτών των ανδρών και οι δικοί μας πατέρες και αυτοί οι ίδιοι οι νεκροί, επειδή είχαν ανατραφεί μέσα σε απόλυτη ελευθερία, και επειδή είχαν ευγενική καταγωγή, παρουσίασαν σε όλους τους ανθρώπους πολλά βέβαια και όμορφα έργα, και στον ιδιωτικό και στο δημόσιο βίο τους, γιατί πίστευαν ότι πρέπει να μάχονται για την ελευθερία και εναντίον Ελλήνων, υπερασπιζόμενοι Έλληνες, και εναντίον βαρβάρων, υπερασπιζόμενοι όλους ανεξαιρέτως τους Έλληνες.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Με βάση ποιο κριτήριο μπορεί να αναλάβει κάποιος αξιώματα στην Αθήνα σύμφωνα με το κείμενο; Ποιες αδυναμίες δεν στέκονται εμπόδιο σε κάτι τέτοιο;***

Στην Αθήνα οι άρχοντες άλλοτε είναι κληρονομικοί και άλλοτε αιρετοί και αυτό εξαρτάται από το είδος του πολιτεύματος που ισχύει. Σε περιόδους δημοκρατίας, που είναι και οι πιο συχνές, ο κυρίαρχος λαός αποδίδει τα αξιώματα αξιοκρατικά. Επιλέγει ως άρχοντές του αυτούς που διακρίνονται για τις ικανότητές τους και την αρετή. Όλοι οι πολίτες έχουν πρόσβαση στα αξιώματα και δεν αποτελεί κώλυμα ούτε κάποια φυσική αδυναμία ούτε η φτώχεια ούτε η ασημότητα του γένους. Ο λόγος είναι πως όλοι οι Αθηναίοι πιστεύουν πως έχουν κοινή καταγωγή και άρα γεννιούνται ίσοι.

2 ***Στο κείμενο παρουσιάζεται μια βασική διαφορά, όσον αφορά το πολίτευμα της Αθήνας από τη μια και των άλλων πόλεων από την άλλη. Αφού εντοπίσετε τους συνδέσμους με τους οποίους εκφράζεται η αντίθεση αυτή, να τη διατυπώσετε με δικά σας λόγια.***

Το πολίτευμα της Αθήνας έχει ως βασική του αρχή την ισότητα των πολιτών τόσο μεταξύ τους όσο και απέναντι στον νόμο, ενώ στα πολιτεύματα των άλλων πόλεων κυριαρχούν η ανισότητα και οι διακρίσεις. Αυτό οφείλεται στο γεγονός πως οι άλλες πόλεις έχουν συγκροτηθεί από ανθρώπους κάθε λογής προέλευσης και από διάφορα φύλα, με αποτέλεσμα και τα πολιτεύματά τους να είναι ασταθή και να καταλήγουν άλλοτε σε τυραννία και άλλοτε σε ολιγαρχία και οι πολίτες μεταξύ τους να θεωρούν κάποιους δούλους και κάποιους δεσπότες. Αντίθετα οι Αθηναίοι θεωρούν τους εαυτούς τους αδέλφια από κοινή μητέρα και δεν τίθεται θέμα δουλείας και κυριαρχίας μεταξύ τους. Επικρατεί πολιτική ισότητα, ισονομία και αριστοκρατία στην κατάληψη θέσεων και στην ανάληψη αξιωμάτων.

Η αντίθεση αυτή εκφράζεται με το αντιθετικό ζεύγος **μὲν …δέ**: Αἱ **μὲν** γὰρ ἄλλαι πόλεις …· ἡμεῖς **δὲ** καὶ οἱ ἡμέτεροι, ….

3 ***ὥσπερ ἐν ἄλλαις πόλεσιν: Ποιος ρηματικός τύπος εννοείται στην πρόταση; Ποια μορφή θα είχε αυτός, αν ο συγγραφέας ήθελε να παρουσιάσει την πράξη της όχι ως κάτι που έχει συμβεί, αλλά ως κάτι που θα μπορούσε να συμβεί στο μέλλον;***

Εννοούμε το ρήμα της αναφορικής παραβολικής πρότασης του τρόπου σε παρακείμενο, για να δηλωθεί αυτό που έχει συμβεί: οὐδὲ τοῖς ἐναντίοις τετίμηται, ὥσπερ ἐν ἄλλαις πόλεσιν **τετίμηται** (ή **γεγένηται**).

Θέτουμε το ρήμα της αναφορικής παραβολικής πρότασης του τρόπου σε δυνητική ευκτική, για να δηλωθεί αυτό που θα μπορούσε να συμβεί στο μέλλον: οὐδὲ τοῖς ἐναντίοις τετίμηται, ὥσπερ ἐν ἄλλαις πόλεσιν **τιμῷτο ἂν** (ή **γίγνοιτο ἄν**).

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η Ἀθηναίων πολιτεία *είναι έργο που γράφτηκε μεταξύ 431 και 424 π.Χ. από άγνωστο συγγραφέα, που μάλλον ζούσε έξω από την Αθήνα, πιθανόν ως εξόριστος. Παλαιότερα ως συγγραφέας θεωρούνταν ο Ξενοφώντας. Αποτελεί μια σημαντική μαρτυρία για την Αθηναϊκή Δημοκρατία, τη δομή και τη λειτουργία της, καθώς μάλιστα προέρχεται από έναν ολιγαρχικό επικριτή της. Το παρακάτω απόσπασμα αναφέρεται κυρίως στην οργάνωση του πολιτεύματος ώστε ο δήμος να διασφαλίσει οφέλη για τον εαυτό του.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Εἴποι δ' ἄν τις ὡς ἐχρῆν αὐτοὺς μὴ ἐᾶν λέγειν πάντας ἐξῆς μηδὲ βουλεύειν, ἀλλὰ τοὺς δεξιωτάτους καὶ ἄνδρας ἀρίστους. Οἱ δὲ καὶ ἐν τούτῳ ἄριστα βουλεύονται ἐῶντες καὶ τοὺς πονηροὺς λέγειν. Εἰ μὲν γὰρ οἱ χρηστοὶ ἔλεγον καὶ ἐβουλεύοντο, τοῖς ὁμοίοις σφίσιν αὐτοῖς ἦν ἀγαθά, τοῖς δὲ δημοτικοῖς οὐκ ἀγαθά· νῦν δὲ λέγων ὁ βουλόμενος ἀναστάς, ἄνθρωπος πονηρός, ἐξευρίσκει τὸ ἀγαθὸν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ὁμοίοις αὐτῷ. Εἴποι τις ἄν, Τί ἂν οὖν γνοίη ἀγαθὸν αὐτῷ ἢ τῷ δήμῳ τοιοῦτος ἄνθρωπος; Οἱ δὲ γιγνώσκουσιν ὅτι ἡ τούτου ἀμαθία καὶ πονηρία καὶ εὔνοια μᾶλλον λυσιτελεῖ ἢ ἡ τοῦ χρηστοῦ ἀρετὴ καὶ σοφία καὶ κακόνοια. Εἴη μὲν οὖν ἂν πόλις οὐκ ἀπὸ τοιούτων διαιτημάτων ἡ βελτίστη, ἀλλ' ἡ δημοκρατία μάλιστ' ἂν σῴζοιτο οὕτως. Ὁ γὰρ δῆμος βούλεται οὐκ εὐνομουμένης τῆς πόλεως αὐτὸς δουλεύειν, ἀλλ' ἐλεύθερος εἶναι καὶ ἄρχειν, τῆς δὲ κακονομίας αὐτῷ ὀλίγον μέλει· ὃ γὰρ σὺ νομίζεις οὐκ εὐνομεῖσθαι, αὐτὸς ἀπὸ τούτου ἰσχύει ὁ δῆμος καὶ ἐλεύθερός ἐστιν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Και θα μπορούσε κανείς να πει ότι έπρεπε να μην αφήνουν τους πάντες να μιλούν κατά σειρά (στην Εκκλησία του δήμου) ή να είναι μέλη της βουλής αλλά μόνο τους πιο ικανούς και τους άριστους άνδρες. Αυτοί όμως και σε αυτό αποφασίζουν άριστα, αφήνοντας και τους ανθρώπους χωρίς ιδιαίτερη αξία να αγορεύουν. Γιατί αν βέβαια οι ενάρετοι πολίτες μιλούσαν και έπαιρναν αποφάσεις, αυτό θα ήταν ευνοϊκό για τους ανθρώπους της δικής τους τάξης αλλά ασύμφορο για τον λαό· τώρα όμως, καθώς σηκώνεται και μιλάει όποιος θέλει, ένας άνθρωπος χωρίς ιδιαίτερη αξία, προσπαθεί να βρει το συμφέρον για τον εαυτό του και τους ανθρώπους της τάξης του. Θα μπορούσε κάποιος να πει: Τι συμφέρον για τον εαυτό του ή για τον λαό λοιπόν θα μπορούσε να ξέρει ένας τέτοιος άνθρωπος; Αυτοί όμως (οι Αθηναίοι) γνωρίζουν ότι η αμάθειά του και η ταπεινή του θέση και η καλή του διάθεση ωφελούν περισσότερο από την αρετή και τη σοφία και την κακή πρόθεση του χρηστού πολίτη. Ασφαλώς από τέτοιου είδους μεθόδους δεν μπορεί να προκύψει το άριστο πολίτευμα αλλά με αυτόν προπάντων τον τρόπο μπορεί να προστατεύεται η δημοκρατία. Γιατί ο λαός δεν θέλει να είναι ο ίδιος δούλος σε μια ευνομούμενη πολιτεία, αλλά θέλει να είναι ελεύθερος και να έχει την εξουσία, ενώ λίγο τον ενδιαφέρει η κακοδιοίκηση· γιατί από αυτό, που εσύ νομίζεις ότι δεν είναι ευνομία, αντλεί ο λαός τη δύναμή του και είναι ελεύθερος.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Σε ποιους δίνουν το δικαίωμα να εκφέρουν την άποψή τους στις συνελεύσεις του δήμου οι αρχαίοι Αθηναίοι και με ποιο σκεπτικό;***

Οι αρχαίοι Αθηναίοι έδιναν το δικαίωμα να εκφέρουν την άποψη τους στις συνελεύσεις της Εκκλησίας του δήμου όχι μόνο οι ενάρετοι πολίτες αλλά και όσοι δεν είχαν ιδιαίτερη αξία και όσοι προέρχονταν από τα κατώτερα στρώματα ή ήταν ταπεινής καταγωγής. Το σκεπτικό τους ήταν πως, αν μιλούσαν και έπαιρναν αποφάσεις μόνο οι ενάρετοι πολίτες, θα ευνοούνταν η δική τους τάξη και όχι όλος ο λαός ή οι κατώτερες τάξεις. Επιτρέποντας όμως σε όλους να συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, δίνουν σε όλους τη δυνατότητα να επιδιώξουν το συμφέρον για τον εαυτό τους και την τάξη τους. Πιστεύουν εξάλλου ότι η αμάθεια και η ταπεινή θέση, αν συνοδεύονται από καλή διάθεση, ωφελούν περισσότερο από την αρετή και τη σοφία του χρηστού πολίτη, που έχει όμως κακή πρόθεση. Με αυτόν τον τρόπο διαφυλάττεται η δημοκρατία, γιατί ο λαός επιθυμεί περισσότερο να είναι ελεύθερος και κυρίαρχος, ενώ ενδιαφέρεται λιγότερο για την ευνομία και την κακοδιοίκηση.

2 ***Στο κείμενο εκφράζονται συχνά δυνητικοί συλλογισμοί (κάτι που θα μπορούσε να συμβεί). Μπορείτε να εντοπίσετε ρηματικούς τύπους που εκφράζουν τέτοιους συλλογισμούς; Με ποια έγκλιση εκφέρονται αυτοί;***

εἴποι ἄν, εἴποι ἄν, γνοίη ἄν, σῴζοιτο ἄν: οι ρηματικοί τύποι που δηλώνουν κάτι το δυνητικό βρίσκονται σε δυνητική ευκτική, η οποία δηλώνει το δυνατό στο παρόν και το μέλλον.

3 ***ἀναστάς: ποια ή ποιες επιρρηματικές έννοιες εκφράζει η μετοχή; Για να καταλάβετε καλύτερα το νόημά της, να δοκιμάσετε να την αναλύσετε σε δευτερεύουσα πρόταση.***

νῦν δὲ λέγων ὁ βουλόμενος **ἀναστάς**, ἄνθρωπος πονηρός, ἐξευρίσκει τὸ ἀγαθὸν αὑτῷ τε καὶ τοῖς ὁμοίοις αὑτῷ: η μετοχή *ἀναστὰς* είναι χρονικοϋποθετική στο ρ. **ἐξευρίσκει** και εκφράζει τις επιρρηματικές έννοιες του χρόνου και της προϋπόθεσης, σχηματίζοντας με απόδοση το ρ. **ἐξευρίσκει** λανθάνοντα χρονικοϋποθετικό λόγο της αόριστης επανάληψης στο παρόν μέλλον. Ανάλυση σε δευτερεύουσα πρόταση: **ἐπειδὰν ἀναστῇ**.

6η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Ο άνθρωπος πολίτης – Η νέα οικουμένη και η επιμέλεια του εαυτού

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Στον λόγο αυτόν του ρήτορα Λυσία (περ. 459 π.Χ.- περ. 380 π.Χ.), κατηγορείται κάποιος Παγκλέων, ο οποίος προσπαθούσε να αποφύγει τις δικαστικές του περιπέτειες, ισχυριζόμενος ότι κατάγεται από τις Πλαταιές, είναι δημότης της Δεκέλειας και έχει δικαιώματα Αθηναίου πολίτη.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Πολλὰ μὲν λέγειν, ὦ ἄνδρες δικασταί, περὶ τουτουὶ τοῦ πράγματος οὔτ᾽ ἂν δυναίμην οὔτε μοι δοκεῖ δεῖν· ὡς δὲ ὀρθῶς τὴν δίκην ἔλαχον τουτῳὶ Παγκλέωνι οὐκ ὄντι Πλαταιεῖ, τοῦτο ὑμῖν πειράσομαι ἀποδεῖξαι.

Ὡς γὰρ ἀδικῶν με πολὺν χρόνον οὐκ ἐπαύετο, ἐλθὼν ἐπὶ τὸ γναφεῖον, ἐν ᾧ εἰργάζετο, προσεκαλεσάμην αὐτὸν πρὸς τὸν πολέμαρχον, νομίζων μέτοικον εἶναι. Εἰπόντος δὲ τούτου *ὅτι Πλαταιεὺς εἴη*, ἠρόμην *ὁπόθεν δημοτεύοιτο*, παραινέσαντός τινος τῶν παρόντων *προσκαλέσασθαι καὶ πρὸς τὴν φυλήν, ἥστινος εἶναι σκήπτοιτο*. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκρίνατο ὅτι Δεκελειόθεν, προσκαλεσάμενος αὐτὸν καὶ πρὸς τοὺς τῇ Ἱπποθωντίδι δικάζοντας, ἐλθὼν ἐπὶ τὸ κουρεῖον τὸ παρὰ τοὺς Ἑρμᾶς, οἳ Δεκελειεῖς προσφοιτῶσιν, ἠρώτων, οὕς τε ἐξευρίσκοιμι Δεκελειέων ἐπυνθανόμην *εἴ τινα γιγνώσκοιεν Δεκελειόθεν δημοτευόμενον Παγκλέωνα*. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς ἔφασκεν *γιγνώσκειν αὐτόν*, πυθόμενος *ὅτι καὶ ἑτέρας δίκας τὰς μὲν φεύγοι τὰς δ᾽ ὠφλήκοι* παρὰ τῷ πολεμάρχῳ ἔλαχον καὶ ἐγώ.

Πρῶτον μὲν οὖν ὑμῖν Δεκελειέων οὓς ἠρόμην μάρτυρας παρέξομαι, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων τῶν λαχόντων τε δίκας αὐτῷ πρὸς τὸν πολέμαρχον καὶ καταδικασαμένων, ὅσοι τυγχάνουσι παρόντες. Καί μοι ἐπίλαβε τὸ ὕδωρ..

Πολέμαρχος: Ένας από τους εννέα άρχοντες που ήταν υπεύθυνος για αγωγές μετοίκων.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ούτε θα μπορούσα, κύριοι δικαστές, ούτε νομίζω πως χρειάζεται να λέω πολλά για αυτήν εδώ την υπόθεση˙ ωστόσο ότι σωστά κατήγγειλα αυτόν εδώ τον Παγκλέωνα, επειδή δεν είναι Πλαταιεύς, αυτό θα προσπαθήσω να αποδείξω σε εσάς.

Επειδή λοιπόν για μεγάλο χρονικό διάστημα δεν έπαυε να με αδικεί, αφού πήγα στο βαφείο, στο οποίο εργαζόταν, τον προσκάλεσα να παρουσιαστούμε στον πολέμαρχο, επειδή νόμιζα πως είναι μέτοικος. Επειδή όμως αυτός δήλωσε ότι ήταν Πλαταιεύς, τον ρώτησα από ποιον δήμο προερχόταν, επειδή κάποιος από τους παρόντες με συμβούλευσε να τον καταγγείλω και στους δικαστές της φυλής, στην οποία προφασιζόταν ότι ανήκε. Και επειδή απάντησε ότι προερχόταν από τη Δεκέλεια, αφού κατήγγειλα αυτόν και στους δικαστές της Ιπποθωντίδας φυλής, πήγα στο κουρείο που βρίσκεται κοντά στις Ερμές, όπου συχνάζουν Δεκελειείς, και ρωτούσα και ζητούσα να μάθω από όσους Δεκελειείς συναντούσα αν γνώριζαν κάποιον Παγκλέωνα δημότη της Δεκέλειας. Επειδή όμως κανείς δεν έλεγε ότι τον γνωρίζει, καθώς πληροφορήθηκα ότι και για άλλα ζητήματα διώκεται δικαστικώς και για άλλα έχει καταδικαστεί, τον κατήγγειλα και εγώ στον πολέμαρχο.

Πρώτα λοιπόν θα σας παρουσιάσω ως μάρτυρες όσους από τους Δεκελειείς ρώτησα, έπειτα και από τους άλλους που τον κατήγγειλαν στον πολέμαρχο και πέτυχαν την καταδίκη του, όσοι τυχαίνει να είναι παρόντες. Και παρακαλώ σταμάτησε για μένα το νερό της κλεψύδρας.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποια είναι η κατηγορία που αποδίδει στον Παγκλέωνα ο κατήγορος;***

Ο Παγκλέων κατηγορείται γιατί, σύμφωνα με τον κατήγορο, ψευδώς ισχυριζόταν ότι κατάγεται από τις Πλαταιές, είναι δημότης της Δεκέλειας και έχει δικαιώματα Αθηναίου πολίτη. Με αυτόν τον τρόπο προσπαθούσε να αποφύγει τις δικαστικές του περιπέτειες. Ο κατήγορος αναφέρει ότι, επειδή για μεγάλο χρονικό διάστημα τον αδικούσε, μετέβη στο βαφείο, όπου εργαζόταν, για να τον προσκαλέσει να παρουσιαστούν στον πολέμαρχο, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για τις αγωγές μετοίκων. Όταν όμως ο Παγκλέων δήλωσε ότι ήταν Πλαταιεύς, από τη Δεκέλεια, τον κατήγγειλε και στους δικαστές της Ιπποθωντίδας φυλής. Ωστόσο, ύστερα από έρευνα που έκανε σε μέρη όπου σύχναζαν συνδημότες του, διαπίστωσε ότι κανείς δε τον γνώριζε και ότι και για άλλα ζητήματα αντιμετωπίζει δίκες και έχει καταδικαστεί. Γι' αυτό αποφάσισε να τον καταγγείλει στον πολέμαρχο.

2 ***Να αξιοποιήσετε τις λέξεις/φράσεις με πλάγια, για να συνθέσετε έναν διάλογο, στα αρχαία ελληνικά, σε ευθύ λόγο μεταξύ κατηγόρου, Παγκλέωνος και Δεκελειέων (μετατροπή πλαγίου λόγου σε ευθύ).***

- **Παγκλέων:** Πλαταιεύς εἰμι.
- **Κατήγορος:** Πόθεν δημοτεύει;
- **Παρών τις:** Προσκάλεσον ἐκεῖνον καῖ πρὸς τὴν φυλήν, ἥστινος ἂν εἶναι σκήπτηται.
- **Κατήγορος:** Γιγνώσκετέ τινα Παγκλέωνα Δεκελειόθεν δημοτευόμενον;
- **Δεκελειεῖς:** Οὐ γιγνώσκομέν τινα Παγκλέωνα (Δεκελειόθεν δημοτευόμενον).
- **Κατήγορος:** Παγκλέων καὶ ἑτέρας δίκας τὰς μὲν φεύγει τὰς δ' ὤφληκε.

3 ***Να μεταφράσετε το απόσπασμα: ἐλθὼν ἐπὶ τὸ κουρεῖον […] ἐπίλαβε τὸ ὕδωρ.***

Βλέπε τη μετάφραση.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Βρισκόμαστε προς το τέλος της α΄ φάσης του Πελοποννησιακού Πολέμου, λίγο πριν από τη μάχη στο Δήλιο. Οι Αθηναίοι έχουν καταλάβει το Δήλιο και προσπαθούν με διάφορες πολεμικές επιχειρήσεις να ελέγξουν τη Βοιωτία. Ωστόσο, η έκβαση της όλης επιχείρησης δεν είναι καλή γι' αυτούς και θα οδηγήσει σε συντριπτική ήττα (424 π.Χ.). Στο συγκεκριμένο απόσπασμα οι Αθηναίοι είναι οχυρωμένοι στο Δήλιο και μόλις έχουν ακούσει τον κήρυκα των Βοιωτών που τους προέτρεπε να αποχωρήσουν από εκεί, γιατί παραβίαζαν τη συμφωνία περί σεβασμού των ιερών.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Τοσαῦτα τοῦ κήρυκος εἰπόντος οἱ Ἀθηναῖοι πέμψαντες παρὰ τοὺς Βοιωτοὺς ἑαυτῶν κήρυκα τοῦ μὲν ἱεροῦ οὔτε ἀδικῆσαι ἔφασαν οὐδὲν οὔτε τοῦ λοιποῦ ἑκόντες βλάψειν· οὐδὲ γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐσελθεῖν ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ᾽ ἵνα ἐξ αὐτοῦ τοὺς ἀδικοῦντας μᾶλλον σφᾶς ἀμύνωνται. Τὸν δὲ νόμον τοῖς Ἕλλησιν εἶναι, ὧν ἂν ᾖ τὸ κράτος τῆς γῆς ἑκάστης ἥν τε πλέονος ἥν τε βραχυτέρας, τούτων καὶ τὰ ἱερὰ αἰεὶ γίγνεσθαι, τρόποις θεραπευόμενα οἷς ἂν πρὸς τοῖς εἰωθόσι καὶ δύνωνται. Καὶ γὰρ Βοιωτοὺς καὶ τοὺς πολλοὺς τῶν ἄλλων, ὅσοι ἐξαναστήσαντές τινα βίᾳ νέμονται γῆν, ἀλλοτρίοις ἱεροῖς τὸ πρῶτον ἐπελθόντας οἰκεῖα νῦν κεκτῆσθαι. Καὶ αὐτοί, εἰ μὲν ἐπὶ πλέον δυνηθῆναι τῆς ἐκείνων κρατῆσαι, τοῦτ᾽ ἂν ἔχειν· νῦν δὲ ἐν ᾧ μέρει εἰσίν, ἑκόντες εἶναι ὡς ἐκ σφετέρου οὐκ ἀπιέναι. Ὕδωρ τε ἐν τῇ ἀνάγκῃ κινῆσαι, ἣν οὐκ αὐτοὶ ὕβρει προσθέσθαι, ἀλλ᾽ ἐκείνους προτέρους ἐπὶ τὴν σφετέραν ἐλθόντας ἀμυνόμενοι βιάζεσθαι χρῆσθαι. Πᾶν δ᾽ εἰκὸς εἶναι τὸ πολέμῳ καὶ δεινῷ τινὶ κατειργόμενον ξύγγνωμόν τι γίγνεσθαι καὶ πρὸς τοῦ θεοῦ. Καὶ γὰρ τῶν ἀκουσίων ἁμαρτημάτων καταφυγὴν εἶναι τοὺς βωμούς, παρανομίαν τε ἐπὶ τοῖς μὴ ἀνάγκῃ κακοῖς ὀνομασθῆναι καὶ οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ξυμφορῶν τι τολμήσασιν. Τούς τε νεκροὺς πολὺ μειζόνως ἐκείνους ἀντὶ ἱερῶν ἀξιοῦντας ἀποδιδόναι ἀσεβεῖν ἢ τοὺς μὴ ἐθέλοντας ἱεροῖς τὰ πρέποντα κομίζεσθαι. Σαφῶς τε ἐκέλευον σφίσιν εἰπεῖν μὴ ἀπιοῦσιν ἐκ τῆς Βοιωτῶν γῆς (οὐ γὰρ ἐν τῇ ἐκείνων ἔτι εἶναι, ἐν ᾗ δὲ δορὶ ἐκτήσαντο), ἀλλὰ κατὰ τὰ πάτρια τοὺς νεκροὺς σπένδουσιν ἀναιρεῖσθαι.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Τόσα αφού είπε ο κήρυκας, οι Αθηναίοι έστειλαν στους Βοιωτούς δικό τους κήρυκα και είπαν ότι ούτε βέβαια έκαναν τίποτε το άνομο στο ιερό ούτε στο μέλλον εκούσια θα πράξουν˙ καθόσον (είπαν) ότι ούτε κατ᾽ αρχάς εισήλθαν με αυτόν τον σκοπό, αλλά περισσότερο για να αντιμετωπίζουν από αυτό εκείνους που τους αδικούν. (Υποστήριζαν) ακόμη ότι καθιερωμένο μεταξύ των Ελλήνων είναι να περιέρχονται εκάστοτε και οι ναοί υπό τη δικαιοδοσία εκείνων οι οποίοι έχουν υπό την εξουσία τους κάθε περιοχή, είτε μεγάλη είτε μικρή, λατρευόμενοι και με όποιους άλλους τρόπους μπορούν εκτός από τους συνηθισμένους. Γιατί υποστήριζαν ότι και οι Βοιωτοί και οι περισσότεροι από τους άλλους, όσοι έδιωξαν διά της βίας κατοίκους μιας περιοχής και την εξουσιάζουν, αφού επιτέθηκαν αρχικά εναντίον ξένων ναών, τους έχουν σήμερα δικούς τους. Επομένως και οι ίδιοι (υποστήριζαν ότι) αν κατορθώσουν να καταλάβουν μεγαλύτερο μέρος της χώρας εκείνων, αυτό θα το κρατούσαν˙ τώρα όμως (έλεγαν ότι) δεν θα φύγουν με τη θέλησή τους από το μέρος όπου βρίσκονται, γιατί κατά τη γνώμη τους είναι δική τους γη. Και το νερό (έλεγαν ότι) το χρησιμοποίησαν από ανάγκη, την οποία δεν προκάλεσαν οι ίδιοι από αλαζονεία, αλλά ότι αναγκάζονται να το χρησιμοποιούν, καθώς αντιμετωπίζουν εκείνους οι οποίοι πρώτοι έκαναν εισβολή στη

δική τους χώρα. (Υποστήριζαν) ακόμη ότι καθετί που γίνεται κάτω από την πίεση του πολέμου και κάποιου άλλου κινδύνου είναι φυσικό να συγχωρείται ακόμα και από τον θεό. Γιατί (έλεγαν) ότι και οι βωμοί είναι καταφύγιο για τα ακούσια σφάλματα και παρανομία ονομάστηκαν οι πράξεις στην περίπτωση που δεν τις κάνουν αναγκαστικά και όχι στην περίπτωση εκείνων που τόλμησαν κάτι εξαιτίας των συμφορών. (Υποστήριζαν) ακόμη πως εκείνοι (οι Βοιωτοί) διαπράττουν πολύ μεγαλύτερη ασέβεια, εφόσον έχουν την αξίωση να τους αποδώσουν τους νεκρούς με αντάλλαγμα τα ιερά, παρά αυτοί που αρνούνται να δέχονται ό,τι δικαιωματικά τους ανήκει με αντάλλαγμα τα ιερά[3]. Και τους παρήγγειλαν να τους πουν ξεκάθαρα, χωρίς τον όρο της αποχώρησής τους από τη Βοιωτία (γιατί (έλεγαν) ότι δεν βρίσκονταν πλέον στη χώρα εκείνων, αλλά σε έδαφος που απέκτησαν με τα όπλα) τουλάχιστον να τους αφήσουν, κατόπιν συμφωνίας, να περισυλλέξουν τους νεκρούς για ενταφιασμό, σύμφωνα με τα πατροπαράδοτα έθιμα[4].

3 Ο αρχαίος σχολιαστής είχε υπόψη του γραφή *μὴ πρέποντα* και ερμηνεύει: *μὴ θέλοντας κομίσασθαι τὰ μὴ πρέποντα τοῖς ἱεροῖς, μηδὲ νεκροὺς θεῶν ἀνταλλάττεσθαι*. Από αυτήν τη γραφή προκύπτει πως οι Θηβαίοι ασεβούν περισσότερο, εφόσον καθιστούν ως αντάλλαγμα τα ιερά παρά οι Αθηναίοι, που δεν θέλουν να αποδώσουν στα ιερά νεκρούς που δεν ανήκουν σε αυτά.

4 Σύμφωνα με τις κοινές αντιλήψεις των Ελλήνων, όποιος ζητούσε από τους αντιπάλους την «*ἀναίρεσιν τῶν νεκρῶν*» παραδεχόταν την ήττα του και αυτό αποτελούσε επαρκή τιμή για τους νικητές.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Στην απαίτηση των Βοιωτών να εγκαταλείψουν το Δήλιο, γιατί κατέχουν ιερό χώρο και μολύνουν το νερό που προορίζεται για καθαρμούς, ποια είναι η απάντηση των Αθηναίων;***

Οι Αθηναίοι απαντούν στην απαίτηση των Βοιωτών να εγκαταλείψουν το Δήλιο, γιατί κατέχουν ιερό χώρο και μολύνουν το νερό που προορίζεται για καθαρμούς, ότι δεν έχουν διαπράξει κάτι ανίερο ούτε προτίθενται να διαπράξουν. Επιχειρηματολογώντας, αναφέρουν ότι δεν εισήλθαν στο ιερό με αυτόν τον σκοπό, αλλά για να αντιμετωπίσουν από εκεί εκείνους που τους πλήττουν. Θεωρούν πως το ιερό τους ανήκει, εφόσον είναι καθιερωμένο μεταξύ των Ελλήνων να περιέρχονται κάθε φορά και οι ναοί στη δικαιοδοσία εκείνων που κατέχουν την περιοχή, όπου βρίσκονται και να συνεχίζονται οι λατρευτικές εκδηλώσεις και με άλλους τρόπους εκτός από τους συνηθισμένους. Αναφέρουν πως το ίδιο έχουν κάνει και οι Βοιωτοί και κάνουν και οι περισσότεροι σε άλλες περιπτώσεις. Επομένως και οι ίδιοι όση περιοχή κατορθώσουν να καταλάβουν θα την κρατήσουν. Τους δηλώνουν λοιπόν ότι δεν θα φύγουν με τη θέλησή τους από αυτό το μέρος, γιατί κατά τη γνώμη τους είναι δική τους γη. Ως προς τη χρήση του ιερού νερού υποστήριζαν ότι το χρησιμοποίησαν από ανάγκη, για την οποία δεν ευθύνονται, καθώς αντιμετωπίζουν εκείνους, που πρώτοι εισέβαλαν στη δική τους χώρα. Υποστήριζαν ακόμη πως ό,τι γίνεται κάτω από την πίεση του πολέμου ή άλλου κινδύνου είναι φυσικό να συγχωρείται από τον θεό, εφόσον υπάρχει η άποψη ότι και οι βωμοί αποτελούν καταφύγιο για τα ακούσια σφάλματα, ενώ παράνομες ονομάζονται οι πράξεις, που γίνονται εκούσια και εξαιτίας συμφορών. Μάλιστα, κατά τη γνώμη τους, οι Βοιωτοί διαπράττουν πολύ μεγαλύτερη ασέβεια, εφόσον ζητούν να τους αποδώσουν τους νεκρούς τους με αντάλλαγμα τα ιερά, παρά οι ίδιοι που αρνούνται να δέχονται ό,τι δικαιωματικά τους ανήκει με αντάλλαγμα τα ιερά. Τους ζητούν λοιπόν να αναγνωρίσουν την ήττα τους και να δεχτούν τη συμφωνία ανακωχής, που περιλαμβάνει και την επιστροφή των νεκρών τους, χωρίς τον όρο της αποχώρησης των ίδιων από τη Βοιωτία.

2 ***Να μεταφέρετε σε ευθύ λόγο την απάντηση των Αθηναίων στα αρχαία ελληνικά.***

Ὦ Βοιωτοί, τοῦ μὲν ἱεροῦ οὔτε ἠδικήσαμεν οὐδὲν οὔτε τοῦ λοιποῦ ἑκόντες βλάψομεν· οὐδὲ γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐσήλθομεν ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ᾽ ἵνα ἐξ αὐτοῦ τοὺς ἀδικοῦντας μᾶλλον ἡμᾶς ἀμυνώμεθα. Ὁ δὲ νόμος τοῖς Ἕλλησίν ἐστιν, ὧν ἂν ᾖ τὸ κράτος τῆς γῆς ἑκάστης ἥν τε πλέονος ἥν τε βραχυτέρας, τούτων καὶ τὰ ἱερὰ αἰεὶ γίγνεσθαι, τρόποις θεραπευόμενα οἷς ἂν πρὸς τοῖς εἰωθόσι καὶ δύνωνται. Καὶ γὰρ ὑμεῖς καὶ οἱ πολλοὶ τῶν ἄλλων, ὅσοι ἐξαναστήσαντές τινα βίᾳ νέμεσθε γῆν, ἀλλοτρίοις ἱεροῖς τὸ πρῶτον ἐπελθόντας οἰκεῖα νῦν κέκτησθε. Καὶ ἡμεῖς, εἰ μὲν ἐπὶ πλέον ἐδυνήθημεν τῆς ὑμετέρας κρατῆσαι, τοῦτ᾽ ἂν εἴχομεν· νῦν δὲ ἐν ᾧ μέρει ἐσμέν, ἑκόντες εἶναι ὡς ἐξ ἡμετέρου οὐκ ἄπιμεν.

Ὕδωρ τε ἐν τῇ ἀνάγκῃ ἐκινήσαμεν, ἣν οὐκ αὐτοὶ ὕβρει προσεθέμεθα, ἀλλ᾽ ὑμᾶς προτέρους ἐπὶ τὴν ἡμετέραν ἐλθόντας ἀμυνόμενοι βιαζόμεθα χρῆσθαι. Πᾶν δ᾽ εἰκός ἐστι τὸ πολέμῳ καὶ δεινῷ τινὶ κατειργόμενον ξύγγνωμόν τι γίγνεσθαι καὶ πρὸς τοῦ θεοῦ. Καὶ γὰρ τῶν ἀκουσίων ἁμαρτημάτων καταφυγή εἰσιν οἱ βωμοί, παρανομία τε ἐπὶ τοῖς μὴ ἀνάγκῃ κακοῖς ὠνομάσθη καὶ οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ξυμφορῶν τι τολμήσασιν. Τούς τε νεκροὺς πολὺ μειζόνως ὑμεῖς ἀντὶ ἱερῶν ἀξιοῦντες ἀποδιδόναι ἀσεβεῖτε ἢ ἡμεῖς οἱ μὴ ἐθέλοντες ἱεροῖς τὰ πρέποντα κομίζεσθαι. Σαφῶς τε ἡμῖν εἴπατε μὴ ἀπιοῦσιν ἐκ τῆς Βοιωτῶν γῆς (οὐ γὰρ ἐν τῇ ὑμῶν ἔτι ἐσμέν, ἐν ᾗ δὲ δορὶ ἐκτησάμεθα), ἀλλὰ κατὰ τὰ πάτρια τοὺς νεκροὺς σπένδουσιν ἀναιρεῖσθαι.

3 ***Να μεταφράσετε το απόσπασμα: Πᾶν δ᾽ εἰκὸς εἶναι τὸ πολέμῳ […] σπένδουσιν ἀναιρεῖσθαι.***

Βλέπε τη μετάφραση.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Τα κύρια σημεία της διδασκαλίας του στωικού φιλοσόφου Επίκτητου συγκεντρώθηκαν από τον Αρριανό σε δύο συγγράμματα με τους τίτλους Επικτήτου Διατριβαί *και* Εγχειρίδιον. *Στο παρακάτω κείμενο από τις* Διατριβές *πληροφορούμαστε για τη συνάντηση ενός νέου με υπερβολικά προσεγμένη περιβολή και κόμη με τον Επίκτητο. Ο φιλόσοφος προσπαθεί να τον συμβουλεύσει, ώστε να πάψει να ασχολείται με την εμφάνισή του και να στρέψει την προσοχή του στην αρετή.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Εἰσιόντος τινὸς πρὸς αὐτὸν νεανίσκου ῥητορικοῦ περιεργότερον ἡρμοσμένου τὴν κόμην καὶ τὴν ἄλλην περιβολὴν κατακοσμοῦντος «Εἰπέ μοι», ἔφη, «εἰ οὐ δοκοῦσίν σοι κύνες τ' εἶναι καλοί τινες καὶ ἵπποι καὶ οὕτως τῶν ἄλλων ζῳων ἕκαστον;»

«Δοκοῦσιν», ἔφη.

«Οὐκοῦν καὶ ἄνθρωποι οἱ μὲν καλοί, οἱ δ' αἰσχροί; Πῶς γὰρ οὔ; Πότερον οὖν κατὰ τὸ αὐτὸ ἕκαστα τούτων ἐν τῷ αὐτῷ γένει καλὰ προσαγορεύομεν ἢ ἰδίως ἕκαστον; οὕτως δ' ὄψει αὐτό. Ἐπειδὴ πρὸς ἄλλο μὲν ὁρῶμεν κύνα πεφυκότα, πρὸς ἄλλο δ' ἵππον, πρὸς ἄλλο δ' εἰ οὕτως τύχοι ἀηδόνα, καθόλου μὲν οὐκ ἀτόπως ἀποφήναιτ' ἄν τις ἕκαστον τηνικαῦτα καλὸν εἶναι, ὁπότε κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν κράτιστ' ἔχοι· ἐπεὶ δ' ἡ φύσις ἑκάστου διάφορός ἐστιν, διαφόρως εἶναί μοι δοκεῖ ἕκαστον αὐτῶν καλόν· ἢ γὰρ οὔ;» […]

«Τί οὖν ποιεῖ κύνα καλόν; Ἡ ἀρετὴ ἡ κυνὸς παροῦσα. Τί ἵππον; Ἡ ἀρετὴ ἡ ἵππου παροῦσα. Τί οὖν ἄνθρωπον; Μή που' ἡ ἀρετὴ ἡ ἀνθρώπου παροῦσα; Καὶ σὺ οὖν εἰ θέλεις καλὸς εἶναι, νεανίσκε, τοῦτο ἐκπόνει, τὴν ἀρετὴν τὴν ἀνθρωπικήν. Τίς δ' ἐστὶν αὕτη; Ὅρα, τίνας αὐτὸς ἐπαινεῖς, ὅταν δίχα πάθους τινὰς ἐπαινῇς· πότερα τοὺς δικαίους ἢ τοὺς ἀδίκους;

– Τοὺς δικαίους.

– Πότερον τοὺς σώφρονας ἢ τοὺς ἀκολάστους;

– Τοὺς σώφρονας.

– Τοὺς ἐγκρατεῖς δ' ἢ τοὺς ἀκρατεῖς;

– Τοὺς ἐγκρατεῖς.

– Οὐκοῦν τοιοῦτόν τινα ποιῶν σαυτὸν ἴσθι ὅτι καλὸν ποιήσεις· μέχρις δ' ἂν τούτων ἀμελῇς, αἰσχρόν σ' εἶναι ἀνάγκη, κἂν πάντα μηχανᾷ ὑπὲρ τοῦ φαίνεσθαί σε καλόν».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Όταν πήγε σε αυτόν κάποιος νεαρός ικανός στη ρητορική με πολύ επιτηδευμένο χτένισμα και πολύ επιδεικτικό ντύσιμο «Πες μου» είπε «δεν νομίζεις ότι κάποια σκυλιά είναι ωραία και κάποια άλογα και κατά αυτό τον τρόπο στο καθένα από τα άλλα ζώα;»

«Νομίζω (πως είναι)» είπε.

«Λοιπόν και άνθρωποι άλλοι ωραίοι και άλλοι άσχημοι; Πώς βέβαια όχι; Ποιο από τα δύο λοιπόν, ονομάζουμε ωραίο το καθένα από αυτά με το ίδιο κριτήριο μέσα στο γένος του ή το καθένα με ιδιαίτερο κριτήριο; Βέβαια θα καταλάβεις αυτό ως εξής. Εφόσον βλέπουμε ότι το σκυλί έχει από τη φύση του κάποιον άλλο σκοπό, το άλογο κάποιον άλλο, το αηδόνι, αν τύχει έτσι, κάποιον άλλο, δεν θα συμπέραινε κάποιος παράλογα ότι γενικά το καθένα είναι ωραίο τότε, όταν είναι στην καλύτερη κατάσταση σύμφωνα με τη φύση του· επειδή όμως η φύση του καθενός είναι διαφορετική, νομίζω ότι με διαφορετικό τρόπο είναι το καθένα από αυτά ωραίο· ή μήπως όχι;» […]

«Τι λοιπόν κάνει ένα σκυλί ωραίο; Η αρετή αυτή που αρμόζει στο σκυλί, όταν είναι παρούσα. Τι λοιπόν κάνει έναν άνθρωπο; Να μην τον κάνει άραγε η αρετή του ανθρώπου όταν είναι παρούσα; Και εσύ λοιπόν, νεαρέ, αν θέλεις να είσαι ωραίος, να κοπιάσεις να αποκτήσεις αυτό, την αρετή την ανθρώπινη. Και ποια είναι αυτή; Πρόσεχε, ποιους ο ίδιος επαινείς, όταν επαινείς κάποιους δίχως πάθος· ποιο από τα δύο, τους δίκαιους ή τους άδικους;

– Τους δίκαιους.

– Ποιο από τα δύο, τους σώφρονες ή τους ακόλαστους;

– Τους σώφρονες.

– Τους εγκρατείς ή τους ασύδοτους;

– Τους εγκρατείς.

– Λοιπόν, αν κάνεις τον εαυτό σου τέτοιον περίπου, να ξέρεις ότι θα τον κάνεις ωραίο· όσο όμως αδιαφορείς γι' αυτά, κατ' ανάγκη είσαι άσχημος, ακόμη και αν μηχανεύεσαι τα πάντα για να φαίνεσαι ωραίος.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Τι στάθηκε ως αφορμή για να αναφερθεί ο Επίκτητος στην ἀνθρωπικὴν ἀρετήν;***
Η αφορμή δόθηκε στον Επίκτητο κατά τη συζήτηση που είχε με έναν νεαρό με υπερβολικά προσεγμένη περιβολή και κόμη. Διαλεγόμενος με τον νεαρό, ο φιλόσοφος προσπαθεί να τον συμβουλεύσει, ώστε να πάψει να ασχολείται με την εμφάνισή του και να στρέψει την προσοχή του στην αρετή. Τον ρωτά λοιπόν αν πιστεύει πως στο ζωικό βασίλειο υπάρχουν κάποια σκυλιά ομορφότερα από άλλα, όπως και κάποια άλογα και κάποια άλλα ζώα στο είδος τους. Ο νεαρός συμφωνεί, όπως συμφωνεί πως και κάποιοι άνθρωποι είναι ομορφότεροι από κάποιους άλλους. Παραδέχεται ακόμη πως η σύγκριση γίνεται εντός του είδους, στο οποίο ανήκουν, και όχι με κοινά κριτήρια για όλα τα είδη. Το κριτήριο της ομορφιάς στο κάθε είδος σχετίζεται με την ικανότητά τους να επιτελούν τον προορισμό που έχει οριστεί από τη φύση για το καθένα τους και αυτό φυσικά σχετίζεται με την παρουσία της αρετής του κάθε είδους. Σκεπτόμενος αναλογικά και για την περίπτωση του ανθρώπου ο φιλόσοφος αναφέρεται στην αρετή που προσιδιάζει στον άνθρωπο και προτρέπει τον νεαρό, αν επιθυμεί να είναι ωραίος, να κάνει το παν για να αποκτήσει την *ἀνθρωπικὴν ἀρετήν.*

2 ***Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της αρετής του ανθρώπου κατά τον Επίκτητο; Να αναζητήσετε στα λεξικά τους σχετικούς όρους.***
Χαρακτηριστικά της ανθρώπινης αρετής κατά τον Επίκτητο είναι η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη και η εγκράτεια. Ενάρετος είναι ο άνθρωπος, ο οποίος χωρίς πάθος επαινεί από τους δίκαιους και τους άδικους τους δίκαιους, από τους σώφρονες και τους ακόλαστους τους σώφρονες και από τους εγκρατείς και τους ασύδοτους τους εγκρατείς.

Στο Λεξικό της κοινής νεοελληνικής της Πύλης για την Ελληνική γλώσσα[5] διαβάζουμε:

- **δικαιοσύνη**: 1α. η τήρηση των αρχών του δικαίου από τα μέλη μιας κοινωνίας, που εκφράζεται με την ίση και ορθή εφαρμογή των γραπτών νόμων και με τον σεβασμό των άγραφων νόμων, β. Δικαιοσύνη, προσωποποίηση της έννοιας της δικαιοσύνης, που παριστάνεται ως γυναίκα που έχει δεμένα τα μάτια και κρατά ζυγαριά και ξίφος, 2α. θεσμός της πολιτείας που έχει σκοπό την επιβολή των νόμων, όταν αυτοί παραβιάζονται και την τιμωρία αυτών που παρανομούν, καθώς και η εξουσία που προέρχεται από αυτόν, β. το σύνολο των δικαστικών αρχών.
- **σωφροσύνη**: η ιδιότητα του σώφρονα· σύνεση.
- **εγκράτεια:** η ιδιότητα του εγκρατούς, η ικανότητα ενός ατόμου να ελέγχει και να περιορίζει στο ελάχιστο τις ορμές και τις επιθυμίες που έχουν σχέση με τις υλικές απολαύσεις, η ενσυνείδητη αποχή από υλικές απολαύσεις και ηδονές.

5 http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides

3 ***Να μετασχηματίσετε τη σύνταξη των παρακάτω αποσπασμάτων ως εξής:***

α. Εἰσιόντος τινὸς πρὸς αὐτὸν νεανίσκου ῥητορικοῦ περιεργότερον ἡρμοσμένου τὴν κόμην καὶ τὴν ἄλλην περιβολὴν κατακοσμοῦντος ἔφη: Οἱ μετοχές να αναλυθούν σε προτάσεις.

β. εἰ οὐ δοκοῦσίν σοι κύνες τ' εἶναι καλοί τινες καὶ ἵπποι. (Ἠρώτα εἰ…)
Τί οὖν ποιεῖ κύνα καλόν; (Ἠρώτα εἰ…)
καὶ σὺ οὖν εἰ θέλεις καλὸς εἶναι, νεανίσκε, τοῦτο ἐκπόνει, τὴν ἀρετὴν τὴν ἀνθρωπικήν. (Ἐκέλευεν…)

Να μεταφέρετε το περιεχόμενο των παραπάνω αποσπασμάτων στον πλάγιο λόγο χρησιμοποιώντας τα εντός παρενθέσεων ρήματα ως ρήματα εξάρτησης.

α. Ὅτε εἰσήῃει τις πρὸς αὐτὸν νεανίσκος ῥητορικὸς ὃς περιεργότερον ἥρμοστο τὴν κόμην καὶ τὴν ἄλλην περιβολὴν κατεκόσμει ἔφη.

β. Ἠρώτα εἰ οὐ δοκοῖεν ἐκείνῳ κύνες τ' εἶναι καλοί τινες καὶ ἵπποι.
Ἠρώτα εἴ τι ποιοῖ κύνα καλόν.
Ἐκέλευεν τὸν νεανίσκον εἰ θέλοι καλὸς εἶναι, τοῦτο ἐκπονεῖν, τὴν ἀρετὴν τὴν ἀνθρωπικήν.

4 ***Οὐκοῦν […] φαίνεσθαι σε καλόν: Αφού βρείτε τις υποθέσεις που λανθάνουν στο παραπάνω χωρίο, να το μεταφράσετε.***

- **ποιῶν**: υποθετική μετοχή με απόδοση το ρ. **ἴσθι** (**ἐὰν ποιῇς, ἴσθι**: λανθάνων υποθετικός λόγος του προσδοκωμένου).
- **μέχρις δ' ἂν τούτων ἀμελῇς**: δευτερεύουσα χρονικοϋποθετική πρόταση με απόδοση το **ἀνάγκη (ἐστί)**, λανθάνων υποθετικός λόγος της αόριστης επανάληψης στο παρόν και στο μέλλον.
- **κἂν πάντα μηχανᾷ ὑπὲρ τοῦ φαίνεσθαί σε καλόν**: δευτερεύουσα παραχωρητική πρόταση με απόδοση το **ἀνάγκη (ἐστί)**, λανθάνων υποθετικός λόγος της αόριστης επανάληψης στο παρόν και στο μέλλον.

Μετάφραση: Λοιπόν, αν κάνεις τον εαυτό σου τέτοιον περίπου, να ξέρεις ότι θα τον κάνεις ωραίο· όσο όμως αδιαφορείς γι' αυτά, κατ' ανάγκη είσαι άσχημος, ακόμη και αν μηχανεύεσαι τα πάντα για να φαίνεσαι ωραίος

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Ιωάννης Χρυσόστομος (περ. 347-407 μ.Χ.) στο έργο του Σύγκρισις βασιλικῆς δυναστείας καὶ πλούτου καὶ ὑπεροχῆς, πρὸς Μοναχόν συζῶντα τῇ ἀληθεστάτῃ καὶ κατὰ Χριστόν φιλοσοφίᾳ *(368-372) προσπαθεί να προσεγγίσει την πνευματική μορφή του μοναχού, συγκρίνοντάς την με την πολιτική και πνευματική μορφή του βασιλιά, αντλώντας πολλά στοιχεία και από την πλατωνική θεώρηση του φιλοσόφου-βασιλιά. Αποδεικνύει ότι ο μοναχός, ο εργάτης τῆς κατὰ Θεὸν φιλοσοφίας είναι ο πραγματικός βασιλιάς, και όχι ο κοσμικός βασιλιάς.*

ΚΕΙΜΕΝΟ

Βασιλεὺς γὰρ ὡς ἀληθῶς ὁ θυμοῦ καὶ φθόνου καὶ ἡδονῆς κρατῶν, καὶ πάντα ὑπὸ τοὺς νόμους ἄγων τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν νοῦν ἐλεύθερον τηρῶν, καὶ οὐκ ἐῶν ἐνδυναστεῦσαι τῇ ψυχῇ τὴν δεσποτείαν τῶν ἡδονῶν. Τὸν τοιοῦτον ἡδέως ἂν εἶδον καὶ δήμων καὶ γῆς καὶ θαλάσσης ἄρχοντα, καὶ πόλεων καὶ δήμων καὶ στρατοπέδων. Ὁ γὰρ τοῖς πάθεσι τῆς ψυχῆς τὸν λογισμὸν ἐπιστήσας, ῥᾳδίως ἂν ἐπισταίη καὶ ἀνθρώποις μετὰ τῶν θείων νόμων, ὥστε αὐτὸν ἐν πατρὸς τάξει τοῖς ἀρχομένοις εἶναι, μετὰ πάσης ἡμερότητος ὁμιλοῦντα ταῖς πόλεσιν. Ὁ δὲ ἀνθρώπων μὲν ἄρχειν δοκῶν, θυμῷ δὲ καὶ φιλαρχίᾳ καὶ ἡδοναῖς δουλεύων, πρῶτον μὲν καταγέλαστος εἶναι δόξειεν ἂν τοῖς ἀρχομένοις, ὅτι στέφανον μὲν φορεῖ λιθοκόλλητον καὶ χρυσοῦν, σωφροσύνῃ δὲ οὐκ ἐστεφάνωται, καὶ ἀλουργίδι μὲν ὅλον τὸ σῶμα λάμπεται, τὴν δὲ ψυχὴν ἀκόσμητον ἔχει. Ἔπειτα δὲ οὐδὲ ὅπως μεταχειρίσαιτο τὴν ἀρχὴν ἐπιστήσεται· ὁ γὰρ ἑαυτοῦ μὴ δυνηθεὶς ἄρχειν, πῶς ἂν ἑτέρους δυνηθείη κατευθύνειν τοῖς νόμοις;

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στην πραγματικότητα, βασιλιάς είναι αυτός που κυριαρχεί στον θυμό, στον φθόνο και στην ηδονή, και που οδηγεί τα πάντα κάτω από τους νόμους του Θεού, και που διατηρεί το μυαλό του ελεύθερο, και που δεν αφήνει την κυριαρχία των ηδονών να εξουσιάσει μέσα στην ψυχή του. Τον άνθρωπο τέτοιου είδους με ευχαρίστηση θα μπορούσα να τον δω κυβερνήτη και λαών και στεριάς και θάλασσας, και πόλεων και δήμων και στρατών. Γιατί αυτός λοιπόν που τοποθέτησε τη λογική πάνω στα πάθη της ψυχής εύκολα θα μπορούσε να εποπτεύει και ανθρώπους σύμφωνα με τους θείους νόμους, ώστε ο ίδιος να είναι για αυτούς που κυβερνιούνται σε θέση πατέρα, καθώς συμπεριφέρεται στις πόλεις με απόλυτη πραότητα. Αυτός όμως που δίνει την εντύπωση ότι εξουσιάζει ανθρώπους, αλλά είναι δούλος του θυμού, της επιθυμίας για εξουσία και των ηδονών, αρχικά θα μπορούσε να δώσει την εντύπωση στους υπηκόους του ότι είναι γελοίος, επειδή φοράει από τη μια στεφάνι στολισμένο με πολύτιμους λίθους και χρυσό, από την άλλη όμως δεν έχει στεφανωθεί με σωφροσύνη, και από τη μια ακτινοβολεί σε όλο το σώμα με την καταπόρφυρή του ενδυμασία, από την άλλη όμως έχει την ψυχή του αστόλιστη. Έπειτα ούτε θα γνωρίζει πώς να διαχειριστεί την εξουσία· γιατί αυτός που δεν μπόρεσε να εξουσιάζει τον εαυτό του, πώς θα μπορούσε να καθοδηγήσει τους άλλους σύμφωνα με τους νόμους;

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Ποιος είναι πραγματικός βασιλιάς και ποιος καταγέλαστος, κατά τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο;***

Κατά τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο, βασιλιάς είναι αυτός που κυριαρχεί στον θυμό, στον φθόνο και στην ηδονή, που λειτουργεί πάντα σύμφωνα με τους νόμους του Θεού, που διατηρεί το μυαλό του ελεύθερο και που δεν αφήνει τις ηδονές να εξουσιάσουν την ψυχή του. Αυτός λοιπόν που θέτει τη λογική πάνω στα πάθη της ψυχής κρίνεται άξιος να εποπτεύει και τους ανθρώπους σύμφωνα με τους θείους νόμους και να συμπεριφέρεται προς τους υπηκόους του σαν πατέρας, μεριμνώντας για τους λαούς, για τις πόλεις, για τους δήμους και τους στρατούς. Καταγέλαστος θεωρείται ο ηγέτης που είναι δούλος των παθών του, του θυμού, της επιθυμίας για εξουσία και των ηδονών. Ένας τέτοιος ηγέτης είναι γελοίος, επειδή στην εξωτερική του εμφάνιση, είναι στολισμένος με στεφάνι με πολύτιμους λίθους και χρυσό και ακτινοβολεί σε όλο το σώμα με την καταπόρφυρη ενδυμασία, ενώ του λείπει από το εσωτερικό του η σωφροσύνη και η ψυχή του είναι παντελώς αστόλιστη. Εξάλλου του λείπουν και οι γνώσεις για το πώς να διαχειριστεί την εξουσία, ούτε φυσικά θα μπορούσε να καθοδηγήσει τους άλλους σύμφωνα με νόμους και κανόνες, εφόσον δεν μπορεί να ελέγχει τον εαυτό του και να κυριαρχεί επί των παθών του.

2 ***Να εντοπίσετε τους ονοματικούς τύπους σε δοτική πτώση και να αναγνωρίσετε τον συντακτικό τους ρόλο.***

- **τῇ ψυχῇ**: αντικ. στο απαρ. *ἐνδυναστεῦσαι*
- **τοῖς πάθεσι**: έμμεσο αντικ. στη μτχ. *ἐπιστήσας*
- **ἀνθρώποις**: αντικ. στο ρ. *ἂν ἐπισταίη*
- **τοῖς ἀρχομένοις**: δοτ. προσωπική χαριστική στο απαρ. *εἶναι*
- **ταῖς πόλεσιν**: αντικ. στη μτχ. *ὁμιλοῦντα*
- **θυμῷ, φιλαρχίᾳ, ἡδοναῖς**: αντικ. στη μτχ. *δουλεύων*
- **τοῖς ἀρχομένοις**: δοτ. προσωπική του κρίνοντος προσώπου στο ρ. *δόξειεν ἂν*
- **σωφροσύνῃ**: δοτ. του μέσου στο. ρ. *ἐστεφάνωται*
- **ἀλουργίδι**: δοτ. του μέσου στο ρ. *λάμπεται*
- **τοῖς νόμοις**: δοτ. του μέσου στο απαρ. *κατευθύνειν*

3 ***Τὸν τοιοῦτον ἡδέως ἂν εἶδον καὶ δήμων καὶ γῆς καὶ θαλάσσης ἄρχοντα, καὶ πόλεων καὶ δήμων καὶ στρατοπέδων: Ποιος υποθετικός λόγος λανθάνει; Αφού τον αναγνωρίσετε, να τον μετατρέψετε σε πλάγιο υποθετικό λόγο (Ὁ Ἰωάννης ἔλεγεν …).***

Λανθάνει υπόθεση στη δεικτική αντωνυμία *τὸν τοιοῦτον* και σχηματίζεται ο υποθετικός λόγος του δυνατού στο παρελθόν ή του μη πραγματικού με απόδοση το ρ. *ἂν εἶδον*. **Ει**

τοιοῦτος ἦν, ἡδέως **ἂν εἶδον** αὐτὸν καὶ δήμων καὶ γῆς καὶ θαλάσσης ἄρχοντα, καὶ πόλεων καὶ δήμων καὶ στρατοπέδων.

Ὁ Ἰωάννης ἔλεγεν **ὅτι εἰ τοιοῦτος ἦν, ἡδέως ἂν εἶδεν αὐτὸν καὶ δήμων καὶ γῆς καὶ θαλάσσης ἄρχοντα, καὶ πόλεων καὶ δήμων καὶ στρατοπέδων**.

Ὁ Ἰωάννης ἔλεγεν **ἡδέως ἂν ἰδεῖν αὐτόν, εἰ τοιοῦτος ἦν, καὶ δήμων καὶ γῆς καὶ θαλάσσης ἄρχοντα, καὶ πόλεων καὶ δήμων καὶ στρατοπέδων**.

4 ***Να συσχετίσετε τις επιλογές του Ιωάννη του Χρυσόστομου ως προς τα είδη του υποθετικού λόγου σε σχέση με τον επικοινωνιακό στόχο που διακρίνετε.***

- Τὸν τοιοῦτον ἡδέως ἂν εἶδον καὶ δήμων καὶ γῆς καὶ θαλάσσης ἄρχοντα, καὶ πόλεων καὶ δήμων καὶ στρατοπέδων: λανθάνει υπόθεση στη δεικτική αντωνυμία τὸν τοιοῦτον και σχηματίζεται υποθετικός λόγος του δυνατού στο παρελθόν ή του μη πραγματικού με απόδοση το ρ. *ἂν εἶδον*: **Εἰ τοιοῦτος ἦν**, ἡδέως **ἂν εἶδον** αὐτὸν καὶ δήμων καὶ γῆς καὶ θαλάσσης ἄρχοντα, καὶ πόλεων καὶ δήμων καὶ στρατοπέδων.
- Ὁ γὰρ τοῖς πάθεσι τῆς ψυχῆς τὸν λογισμὸν ἐπιστήσας, ῥᾳδίως ἂν ἐπισταίη καὶ ἀνθρώποις μετὰ τῶν θείων νόμων: λανθάνει υπόθεση στην επιθετική μετοχή *ὁ ἐπιστήσας* και σχηματίζεται υποθετικός λόγος της απλής σκέψης του λέγοντος με απόδοση το ρ. *ἂν ἐπισταίη*: **εἰ οὗτος** τοῖς πάθεσι τῆς ψυχῆς τὸν λογισμὸν **ἐπιστήσαι/ἐπιστήσειε**, ῥᾳδίως **ἂν ἐπισταίη** καὶ ἀνθρώποις μετὰ τῶν θείων νόμων.
- Ὁ δὲ ἀνθρώπων μὲν ἄρχειν δοκῶν, θυμῷ δὲ καὶ φιλαρχίᾳ καὶ ἡδοναῖς δουλεύων, πρῶτον μὲν καταγέλαστος εἶναι δόξειεν ἂν τοῖς ἀρχομένοις: λανθάνει υπόθεση στις επιθετικές μετοχές *ὁ δοκῶν* και *δουλεύων* και σχηματίζεται σύνθετος υποθετικός λόγος της απλής σκέψης του λέγοντος με απόδοση το ρ. *δόξειεν ἄν*: **εἰ οὗτος** ἀνθρώπων μὲν ἄρχειν **δοκοῖ/δοκοίη**, θυμῷ δὲ καὶ φιλαρχίᾳ καὶ ἡδοναῖς **δουλεύοι**, πρῶτον μὲν καταγέλαστος εἶναι **δόξειεν ἂν** τοῖς ἀρχομένοις.
- ὁ γὰρ ἑαυτοῦ μὴ δυνηθεὶς ἄρχειν, πῶς ἂν ἑτέρους δυνηθείη κατευθύνειν τοῖς νόμοις;: λανθάνει υπόθεση στην επιθετική μετοχή *ὁ μὴ δυνηθεὶς* και σχηματίζεται υποθετικός λόγος της απλής σκέψης του λέγοντος με απόδοση το ρ. *ἂν δυνηθείη*: **εἰ οὗτος** ἑαυτοῦ **μὴ δυνηθεὶη** ἄρχειν, πῶς **ἂν** ἑτέρους **δυνηθείη** κατευθύνειν τοῖς νόμοις;.

Με τη χρήση υποθετικών λόγων (και κυρίως της απλής σκέψης του λέγοντος) ο Ιωάννης Χρυσόστομος απαλλάσσει τον λόγο του από απολυτότητα και δογματισμό και θέτει τις απόψεις του στην κριτική των αποδεκτών του. Με την παράθεση υποθετικών συλλογισμών, καθοδηγεί τη σκέψη των αποδεκτών του λόγου του και τους επιτρέπει να εξάγουν οι ίδιοι τα συμπεράσματά τους.

5 ***Να μεταφράσετε το απόσπασμα: Ὁ δὲ ἀνθρώπων μὲν ἄρχειν […] δυνηθείη κατευθύνειν τοῖς νόμοις;***

Βλέπε τη μετάφραση.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Το απόσπασμα προέρχεται από την απολογία ενός ολιγαρχικού, ο οποίος προσπαθεί να αποδείξει ότι, παρόλο που παρέμεινε στην Αθήνα κατά την περίοδο της διακυβέρνησης των Τριάκοντα Τυράννων, ούτε συνεργάστηκε μαζί τους ούτε υπήρξε ομοϊδεάτης τους.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἔτι τοίνυν, ὦ ἄνδρες δικασταί, καὶ ἐκ τῶν ἄλλων τῶν ἐμοὶ πεπραγμένων ἄξιον σκέψασθαι. Ἐγὼ γὰρ τοιοῦτον ἐμαυτὸν ἐν ταῖς τῆς πόλεως συμφοραῖς παρέσχον ὥστε, εἰ πάντες τὴν αὐτὴν γνώμην ἔσχον ἐμοί, μηδένα ἂν ὑμῶν μηδεμιᾷ χρήσασθαι συμφορᾷ. Ὑπ' ἐμοῦ γὰρ ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ οὔτε ἀπαχθεὶς οὐδεὶς φανήσεται, οὔτε τῶν ἐχθρῶν οὐδεὶς τετιμωρημένος, οὔτε τῶν φίλων εὖ πεπονθώς (καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἄξιον θαυμάζειν· εὖ μὲν γὰρ ποιεῖν ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ χαλεπὸν ἦν, ἐξαμαρτάνειν δὲ τῷ βουλομένῳ ῥᾴδιον). Οὐ τοίνυν οὐδ' εἰς τὸν κατάλογον Ἀθηναίων καταλέξας οὐδένα φανήσομαι, οὐδὲ δίαιταν καταδιαιτησάμενος οὐδενός, οὐδὲ πλουσιώτερος ἐκ τῶν ὑμετέρων γεγονὼς συμφορῶν. Καίτοι εἰ τοῖς τῶν γεγενημένων κακῶν αἰτίοις ὀργίζεσθε, εἰκὸς καὶ τοὺς μηδὲν ἡμαρτηκότας βελτίους ὑφ' ὑμῶν νομίζεσθαι. Καὶ μὲν δή, ὦ ἄνδρες δικασταί, μεγίστην ἡγοῦμαι περὶ ἐμαυτοῦ τῇ δημοκρατίᾳ πίστιν δεδωκέναι. Ὅστις γὰρ τότε οὐδὲν ἐξήμαρτον οὕτω πολλῆς δεδομένης ἐξουσίας, ἦ που νῦν σφόδρα προθυμηθήσομαι χρηστὸς εἶναι, εὖ εἰδὼς ὅτι, ἐὰν ἀδικῶ, παραχρῆμα δώσω δίκην. Ἀλλὰ γὰρ τοιαύτην διὰ τέλους γνώμην ἔχω, ὥστε ἐν ὀλιγαρχίᾳ μὲν μὴ ἐπιθυμεῖν τῶν ἀλλοτρίων, ἐν δημοκρατίᾳ δὲ τὰ ὄντα προθύμως εἰς ὑμᾶς ἀναλίσκειν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Αξίζει όμως ακόμα βέβαια να εξετάσετε και με βάση τις άλλες πράξεις μου. Εγώ δηλαδή, τέτοια συμπεριφορά επέδειξα κατά τις συμφορές της πόλης, ώστε, αν όλοι σκέφτονταν με τον ίδιο τρόπο με εμένα, κανένας από εσάς δεν θα είχε πάθει κανένα κακό. Γιατί θα αποδειχθεί ότι κατά την περίοδο της ολιγαρχίας ούτε οδηγήθηκε κανένας στη φυλακή από εμένα ούτε ότι κανένας από τους εχθρούς μου έχει τιμωρηθεί ούτε κανένας από τους φίλους μου ότι έχει ευεργετηθεί (και με αυτό βέβαια δεν αξίζει κανείς να απορεί· γιατί εκείνο τον καιρό ήταν δύσκολο να ευεργετεί κανείς, ενώ ήταν εύκολο να διαπράττει αδικήματα όποιος ήθελε). Δεν θα φανώ λοιπόν ότι ούτε στον κατάλογο περιέλαβα κανέναν από τους Αθηναίους, ούτε επεδίωξα την καταδίκη κανενός προσφεύγοντας στη διαιτησία ούτε ότι έχω γίνει πλουσιότερος από τις δικές σας συμφορές. Και βέβαια αν οργίζεστε με τους υπαίτιους των συμφορών που έχουν γίνει (σε βάρος σας), είναι εύλογο να θεωρούνται από εσάς καλύτεροι (πολίτες) εκείνοι που δεν έχουν διαπράξει κανένα αδίκημα. Και φυσικά νομίζω, κύριοι δικαστές, ότι έχω παράσχει στη δημοκρατία πολύ μεγάλα εχέγγυα για τον εαυτό μου. Γιατί, εφόσον εγώ τότε δεν διέπραξα κανένα αδίκημα, ενώ μου είχε δοθεί τόσο μεγάλη δυνατότητα, βεβαίως τώρα πολύ περισσότερο θα ενδιαφερθώ να είμαι χρηστός πολίτης, επειδή γνωρίζω καλά ότι, αν αδικώ, αμέσως θα τιμωρηθώ. Αλλά βέβαια μέχρι το τέλος έχω τέτοιες αντιλήψεις, ώστε αφενός στην περίοδο της ολιγαρχίας να μην επιθυμώ τα ξένα αγαθά, αφετέρου στην περίοδο της δημοκρατίας να ξοδεύω πρόθυμα για εσάς την περιουσία μου.

Ενδεικτικές δραστηριότητες

1 ***Αφού μελετήσετε το κείμενο, να παρουσιάσετε με δικά σας λόγια το επιχείρημα του απολογουμένου.***

Ο απολογούμενος προσπαθεί να αποδείξει ότι, παρόλο που παρέμεινε στην Αθήνα κατά την περίοδο της διακυβέρνησης των Τριάκοντα Τυράννων, ούτε συνεργάστηκε μαζί τους ούτε υπήρξε ομοϊδεάτης τους. Η επιχειρηματολογία του έχει ως εξής:

- Κατά την περίοδο της ολιγαρχίας ούτε οδηγήθηκε κανένας στη φυλακή από αυτόν ούτε κανένας από τους εχθρούς του ότι έχει τιμωρηθεί ούτε κανένας από τους φίλους του έχει ευεργετηθεί (σε μια περίοδο μάλιστα που, λόγω του καθεστώτος, ήταν δύσκολο να ευεργετεί κανείς, ενώ ήταν εύκολο να διαπράττει αδικήματα όποιος ήθελε).
- Στην ίδια περίοδο της τυραννίας των Τριάκοντα, ούτε στον κατάλογο περιέλαβε κανέναν από τους Αθηναίους ούτε επεδίωξε την καταδίκη κανενός προσφεύγοντας σε διαιτησία ούτε έχει γίνει πλουσιότερος εκμεταλλευόμενος τις συμφορές των δημοκρατικών.
- Επομένως, αν είναι φυσικό οι δικαστές να οργίζονται με τους υπαίτιους των συμφορών που έγιναν σε βάρος των δημοκρατικών, είναι εύλογο να θεωρούν χρηστούς πολίτες εκείνους που δεν έχουν διαπράξει κανένα αδίκημα.

Επιπλέον υποστηρίζει επιχειρηματολογώντας:

- Έχει παράσχει στη δημοκρατία πολύ μεγάλα εχέγγυα του χρηστού πολιτικού ήθους του: εφόσον όταν του δόθηκε η δυνατότητα δεν διέπραξε κανένα αδίκημα, είναι λογικό πως στο μέλλον πολύ περισσότερο θα ενδιαφερθεί να είναι χρηστός πολίτης, επειδή εξάλλου γνωρίζει καλά ότι, στην αντίθετη περίπτωση, αμέσως θα τιμωρηθεί.
- Διαπνέεται συνεχώς από τέτοιες αντιλήψεις, ώστε αφενός στην περίοδο της ολιγαρχίας να μην επιβουλεύεται τα ξένα αγαθά, αφετέρου στην περίοδο της δημοκρατίας να έχει τη διάθεση να διαθέτει για τον δήμο την περιουσία του.

2 ***καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἄξιον θαυμάζειν: Τι δεν αποτελεί αντικείμενο θαυμασμού; Εξηγήστε τον ισχυρισμό του απολογουμένου.***

Η δεικτική αντωνυμία **τοῦτο** αναφέρεται κανονικά σε κάτι που έχει προηγηθεί˙ στην προκειμένη περίπτωση αναφέρεται στο: *Ὑπ' ἐμοῦ γὰρ ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ οὔτε ἀπαχθεὶς οὐδεὶς φανήσεται, οὔτε τῶν ἐχθρῶν οὐδεὶς τετιμωρημένος, οὔτε τῶν φίλων εὖ πεπονθώς*. Ο απολογούμενος ισχυρίζεται πως κατά την περίοδο της ολιγαρχίας ούτε οδηγήθηκε κανένας στη φυλακή από αυτόν ούτε κανένας από τους εχθρούς του ότι έχει τιμωρηθεί ούτε κανένας από τους φίλους του έχει ευεργετηθεί (σε μια περίοδο μάλιστα που, λόγω του καθεστώτος, ήταν δύσκολο να ευεργετεί κανείς, ενώ ήταν εύκολο να διαπράττει αδικήματα όποιος ήθελε). Αν λοιπόν ήταν συνεργάτης και ομοϊδεάτης των Τριάκοντα,

ήταν λογικό να μην χάσει την ευκαιρία που του δινόταν να βλάψει τους εχθρούς του και να ευεργετήσει τους φίλους του. Εφόσον κάτι τέτοιο δεν συνέβη, αποδεικνύεται, κατά τον ισχυρισμό του, πως καμία σχέση δεν είχε με το τυραννικό καθεστώς.

3 ***Τις μετοχές που συντάσσονται με τα ρήματα φανήσεται, φανήσομαι να τις μετατρέψετε σε κύριες προτάσεις ευθέος λόγου.***

Ὑπ' ἐμοῦ γὰρ ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ οὔτε **ἀπαχθεὶς** οὐδεὶς φανήσεται, οὔτε τῶν ἐχθρῶν οὐδεὶς **τετιμωρημένος**, οὔτε τῶν φίλων **εὖ πεπονθώς** → Ὑπ' ἐμοῦ γὰρ ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ οὔτε **ἀπήχθη** οὐδεὶς, οὔτε τῶν ἐχθρῶν οὐδεὶς **τετιμώρηται**, οὔτε τῶν φίλων **εὖ πέπονθε.**

Οὐ τοίνυν οὐδ' εἰς τὸν κατάλογον Ἀθηναίων **καταλέξας** οὐδένα φανήσομαι, οὐδὲ δίαιταν **καταδιαιτησάμενος** οὐδενός, οὐδὲ πλουσιώτερος ἐκ τῶν ὑμετέρων **γεγονὼς** συμφορῶν → Οὐ τοίνυν οὐδ' εἰς τὸν κατάλογον Ἀθηναίων **κατέλεξα** οὐδένα, οὐδὲ δίαιταν **κατεδιητησάμην** οὐδενός, οὐδὲ πλουσιώτερος ἐκ τῶν ὑμετέρων **γέγονα** συμφορῶν.

4 ***Καὶ μὲν δή, ὦ ἄνδρες δικασταί ... ἀναλίσκειν: Να μεταφράσετε το παραπάνω απόσπασμα.***

Βλέπε τη μετάφραση.

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Τα βιβλία της επιτυχίας

Αρχαία Ελληνικά Ι, ΙΙ και ΙΙΙ

Αχιλλέας Παπαθανασίου

Τα βοηθήματα καλύπτουν πλήρως τις ανάγκες του νέου σχολικού βιβλίου (Φάκελος Υλικού) και του νέου τρόπου αξιολόγησης του μαθήματος στις Πανελλαδικές Εξετάσεις.

Περιλαμβάνουν για κάθε διδακτική ενότητα:

- Μετάφραση κειμένων, λεξιλογική προσέγγιση (ετυμολογία, ομόρριζα, συνώνυμα, αντώνυμα)
- Πλούσια ερμηνευτικά σχόλια και ανάλυση των αισθητικών και υφολογικών στοιχείων
- Απαντήσεις σε όλες τις ερωτήσεις των δύο σχολικών βιβλίων (*Φιλοσοφικός Λόγος και Φάκελος Υλικού*)
- Πρόσθετα παράλληλα κείμενα με ερωτήσεις – απαντήσεις
- Κριτήρια αξιολόγησης προσαρμοσμένα στον νέο τρόπο αξιολόγησης

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Απόσπασμα (4η διδακτική ενότητα) από το βιβλίο του Αχιλλέα Παπαθανασίου *Αρχαία Ελληνικά, Φάκελος Υλικού, τόμος Ι, Γ΄ Λυκείου, Ομάδα προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών,* Μεταίχμιο 2019

ΚΕΙΜΕΝΟ

Οι θεοί δημιουργούν τα θνητά γένη.

Ἦν γάρ ποτε χρόνος ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἱμαρμένος γενέσεως, τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μείξαντες καὶ τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῇ κεράννυται.

Η εντολή των θεών στον Προμηθέα και τον Επιμηθέα. Η αντιστροφή των ρόλων.

Ἐπειδὴ δ᾽ ἄγειν αὐτὰ πρὸς φῶς ἔμελλον, προσέταξαν Προμηθεῖ καὶ Ἐπιμηθεῖ κοσμῆσαί τε καὶ νεῖμαι δυνάμεις ἑκάστοις ὡς πρέπει. Προμηθέα δὲ παραιτεῖται Ἐπιμηθεὺς αὐτὸς νεῖμαι, «Νείμαντος δέ μου», ἔφη, «ἐπίσκεψαι·» καὶ οὕτω πείσας νέμει.

Η διανομή των ιδιοτήτων στα ζώα από τον Επιμηθέα. Στόχοι:

Η αποφυγή της αλληλοεξόντωσης. Μεταβολές.

Νέμων δὲ τοῖς μὲν ἰσχὺν ἄνευ τάχους προσῆπτεν, τοὺς δ᾽ ἀσθενεστέρους τάχει ἐκόσμει· τοὺς δὲ ὥπλιζε, τοῖς δ᾽ ἄοπλον διδοὺς φύσιν ἄλλην τιν᾽ αὐτοῖς ἐμηχανᾶτο δύναμιν εἰς σωτηρίαν. Ἃ μὲν γὰρ αὐτῶν σμικρότητι ἤμπισχεν, πτηνὸν φυγὴν ἢ κατάγειον οἴκησιν ἔνεμεν· ἃ δὲ πῦξε μεγέθει, τῷδε αὐτῷ αὐτὰ ἔσῳζεν· καὶ τἆλλα οὕτως ἐπανισῶν ἔνεμεν. Ταῦτα δὲ ἐμηχανᾶτο εὐλάβειαν ἔχων μή τι γένος ἀϊστωθείη· ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς ἀλληλοφθοριῶν διαφυγὰς ἐπήρκεσε, πρὸς τὰς ἐκ Διὸς ὥρας εὐμάρειαν ἐμηχανᾶτο ἀμφιεννὺς αὐτὰ πυκναῖς τε θριξὶν καὶ στερεοῖς δέρμασιν, ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα, δυνατοῖς δὲ καὶ καύματα, καὶ εἰς εὐνὰς ἰοῦσιν ὅπως ὑπάρχοι τὰ αὐτὰ ταῦτα στρωμνὴ οἰκεία τε καὶ αὐτοφυὴς ἑκάστῳ· καὶ ὑποδῶν τὰ μὲν ὁπλαῖς, τὰ δὲ [θριξὶν καὶ] δὲρμασιν στερεοῖς καὶ ἀναίμοις. Τοὐντεῦθεν τροφὰς ἄλλοις ἄλλας ἐξεπόριζεν, τοῖς μὲν ἐκ γῆς βοτάνην, ἄλλοις δὲ δένδρων καρπούς, τοῖς δὲ ῥίζας· ἔστι δ᾽ οἷς ἔδωκεν εἶναι τροφὴν ζῴων ἄλλων βοράν· καὶ τοῖς μὲν ὀλιγογονίαν προσῆψε, τοῖς δ᾽ ἀναλισκομένοις ὑπὸ τούτων πολυγονίαν, σωτηρίαν τῷ γένει πορίζων.

Η προστασία από τις ατμοσφαιρικές μεταβολές.

Η εξασφάλιση τροφής και η ισορροπία στη φύση.

Ο πρωταγόρειος μύθος: η διανομή των ιδιοτήτων στα ζώα

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ήταν λοιπόν κάποτε μια εποχή κατά την οποία υπήρχαν θεοί, όμως δεν υπήρχαν θνητά πλάσματα. Και όταν ήρθε και γι' αυτά ο καθορισμένος από τη μοίρα χρόνος για τη γέννησή τους, πλάθουν αυτά οι θεοί στο εσωτερικό της γης, αφού έκαναν μείγμα από χώμα και φωτιά και από όσα στοιχεία αναμειγνύονται με φωτιά και με χώμα. Και όταν επρόκειτο να τα οδηγήσουν στο φως, έδωσαν εντολή στον Προμηθέα και στον Επιμηθέα να τους δώσουν εφόδια και να μοιράσουν στο καθένα τις ικανότητες όπως τους ταιριάζει. Τότε ο Επιμηθέας ζητάει για χάρη από τον Προμηθέα να κάνει μόνος του τη μοιρασιά. «Και αφού εγώ κάνω τη μοιρασιά», είπε, «κάνε εσύ τον έλεγχο»· και αφού τον έπεισε με αυτό τον τρόπο, κάνει τη μοιρασιά.

Καθώς λοιπόν έκανε τη μοιρασιά, σε άλλα πλάσματα έδινε δύναμη χωρίς ταχύτητα, ενώ τα πιο αδύναμα τα εφοδίαζε με ταχύτητα· και άλλα τα εφοδίαζε με όπλα, ενώ για άλλα, επειδή τους έδινε οργανισμό χωρίς όπλα, επινοούσε γι' αυτά κάποια άλλη ικανότητα για τη σωτηρία τους. Όσα δηλαδή από αυτά τα έκανε μικρόσωμα, έδινε σε αυτά φυγή με πέταγμα ή υπόγεια κατοικία· όσα, πάλι, τα έκανε μεγαλόσωμα, με αυτό το ίδιο εξασφάλιζε τη σωτηρία τους· και τις άλλες ικανότητες τις μοίραζε με αυτό τον τρόπο κάνοντάς τα ισοδύναμα.

Και αυτά τα επινοούσε προσέχοντας μήπως κανένα γένος αφανιστεί· και αφού τα εφοδίασε σε ικανοποιητικό βαθμό για την αποφυγή της αλληλοεξόντωσης, επινοούσε προστατευτικά μέσα για τις καιρικές μεταβολές που προξενεί ο Δίας, περιβάλλοντάς τα με πυκνά τριχώματα και με γερά δέρματα, ικανά να αντιμετωπίσουν την κακοκαιρία, κατάλληλα όμως και για τις ζέστες και ακόμα, για να είναι αυτά τα ίδια (τα τριχώματα και τα δέρματα) στρωσίδια δικά τους και δοσμένα από τη φύση στο καθένα, όταν πηγαίνουν στις φωλιές τους· και βάζοντας για υποδήματα σε άλλα οπλές και σε άλλα [τριχώματα και] δέρματα σκληρά και χωρίς αίμα.

Από κει και πέρα εξασφάλιζε τροφές διαφορετικές στο κάθε γένος, δηλαδή σε άλλα χορτάρι από τη γη, σε άλλα καρπούς δέντρων και σε άλλα ρίζες· σε μερικά μάλιστα από αυτά επέτρεψε να είναι τροφή τους η σάρκα άλλων ζώων και σε αυτά έδωσε μικρή γονιμότητα, ενώ σε εκείνα που τρώγονταν από αυτά έδωσε μεγάλη γονιμότητα, εξασφαλίζοντας τη διαιώνιση στο γένος τους.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

(Ετυμολογία, ομόρριζα, συνώνυμα, αντώνυμα)

θνητά < θνήσκω: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από ρίζα θαν- και με μετάθεση του α: θνα- και με έκταση του α σε η: θνη-τός, θνη- + -ισκ- (πρόσφυμα) > θνησκ > θνήσκ-ω. ΕΤΥΜ.ΟΙΚΟΓ.: θάνατος, αθάνατος, θανατικός, θανατικό, θανάσιμος, θανατηφόρος, θνησιγενής, θνησιμαίος, θνησιμότητα, ημιθανής. ΑΝΤΩΝΥΜΑ: *ζῶντα*, *βιοῦντα*.

γένη, γενέσεως, γένος, ὀλιγογονίαν, πολυγονίαν, γένει < γίγνομαι: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: θέματα του γίγνομαι: γεν-, γν- (με αποκοπή του ε), γον- (με μετάπτωση του ε σε ο), γενη- (από τη ρίζα γεν- με το πρόσφυμα ε, που εκτείνεται σε η). Προσοχή: γένεσις < γίγνομαι, ενώ γέννησις < γεννάω -ῶ. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: γίνομαι, γενέθλια (τα), γενεά, γενέτειρα, γενικός, γέννα, γεννάω, γέννηση, γενναίος, γενναιότητα, γένος, γνήσιος, γονέας / γονιός, γονίδιο, γόνιμος, γόνος, γυναίκα, αγενής, αγέννητος, άγονος, απόγονος, εγγονός, μεταγενέστερος, πρόγονος, συγγενής, υπογεννητικότητα, γενάρχης, γονιμοποιώ, γηγενής, εξωγενής, ευγενής, ζωογόνος, ιθαγενής, νεογνό, οικογένεια, ομογενής, πρωτογενής, πρωτόγονος, ρυπογόνος, υστερογενής.

είμαρμένος < μείρομαι: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από ρίζα σμερ-/σμαρ-, μερ- (έκπτωση του σ) + -j-ομαι > μείρομαι (επένθεση του j)· ΠΡΚ: σέ-σμαρ-ται > ἔσμαρται > εἵμαρται (τροπή του αρχικού σ σε δασύ πνεύμα, αφομοίωση του δεύτερου σ σε μ, απλοποίηση των δύο μ και αντέκταση). ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: μέρος, μερίδα, μερίδιο, μερικός, μερτικό, μέρισμα, απόμερος, παράμερος, ανωμερίτης, κατωμερίτης, επιμερισμός, καταμερισμός, μοίρα, μοιραίος, άμοιρος, δύσμοιρος, κακόμοιρος, μεμψίμοιρος, μοίραρχος, μοιρολό(γ)ι, μοιρολογίστρα, μοιρολάτρης, μοιρολατρικός, μοιρασιά, μοίρασμα, μοιράδι, μοίραρχος, μοιρογνωμόνιο, μόριο, συμμορία, μόρσιμος. ΣΥΝΩΝΥΜΑ: *πεπρωμένον ἐστί*, [*πέπρωται*].

ἦλθεν, ἰοῦσιν < εἶμι/ἔρχομαι: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από ρίζα *εἰ- και με μετάπτωση *ἰ- και *οἰ- · εἶ- + -μι > εἶμι. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: ιταμός, ιταμότητα, ισθμός, εισιτήριο, εξιτήριο, προσιτός, απρόσιτος, αμαξιτός, ανεξίτηλος, ερχομός, έλευση, προσέλευση, διέλευση, ελευθερία, προσηλυτισμός.

τυποῦσιν < τυπόω -ῶ: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από το ουσιαστικό ὁ τύπος (< τύπτω), θέμα τυπό- + -j-ω > τυπόω. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: τύπωμα, τύπωση (απο-, εκ-, εν-, δια-, ανα-, συνδια-), εκτυπωτής, εντυπωσιακός, αποτύπωμα, άτυπος.

γῆς < γῆ: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: πιθανόν από την ομηρική λέξη αἶα. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: γήπεδο, γηγενής, γήινος, γεωλόγος, γεωγράφος, γεωμέτρης, γεωπόνος, γεωργός, υπόγειος, υπέργειος, μεσόγειος.

πυρὸς < πῦρ: ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: πυρήνας, πυρετός, πύρινος, πύρωμα, πύραυλος, πυρκαγιά, πυροσβέστης, πυρίτιδα, πυρίκαυστος, πυρίμαχος.

μείξαντες < μείγνυμι: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από ισχυρό θέμα μείγ- + -νυ- (πρόσφυμα) + -μι > μείγνυμι, μειγ- + -νύ- +-ω > μειγνύω· από ασθενές θέμα μιγ- ο παθητ. ΑΟΡ β΄: ἐ-μίγ-ην, ο παθητ. ΜΕΛ β΄: μιγ-ή-σομαι και παράγωγα (μιγάς, ἀμιγής, μίγδην κ.λπ.). ΕΤΥΜ.ΟΙΚΟΓ.: μείγμα, μείξη, μ(ε)ικτός, πρόσμειξη, ανάμ(ε)ιξη, ανάμ(ε)ικτος, σύμμιξη, σύμμικτος, επιμιξία, αιμομιξία, μιγάς, μιγαδικός, αμιγής. ΣΥΝΩΝΥΜΑ: *ἑνῶ, κεράννυμι, συγχέω, συνάπτω, συναρμόττω, φύρω, φυρῶ.*

κεράννυται < κεράννυμαι: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από τη ρίζα κερα- προκύπτουν δύο θέματα: κερασ-, ΕΝΣ: κεράσ-νυ-μι > κεράννυμι και κερα-/κρα-, ΑΟΡ: ἐ-κρά-θην. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: κερνώ, κέρασμα, κράμα, κράση, κρασί, κρατήρας, άκρατος, εύκρατος, ακέραστος, συγκρητισμός. ΣΥΝΩΝΥΜΑ: *ἑνῶ, μείγνυμι, συγχέω, συνάπτω, συναρμόττω, φύρω, φυρῶ, [κυκῶ].*

ἄγειν < ἄγω: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από ρίζα ἀγ-. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: άγω, αγωγή, αγωγός, αγώγι, αγωγιμότητα, αγέλη, άγημα, άμαξα, άξονας, άξιος, ανάγω, ανάγωγος, απαγωγή, διαγωγή, εισάγω, εξαγωγέας, επαγωγή, κατάγομαι, καταγώγι, μεταγωγή, παράγω, παρείσακτος, προαγωγή, προσάγω,

συνάγω, σύναξη, υπάγομαι, δημαγωγός, μυσταγωγία, νηπιαγωγός, παιδαγωγός, πετρελαιαγωγός, υδραγωγείο, φρουτοπαραγωγός, φωταγωγός, χαλιναγωγώ, ψυχαγωγώ, λοχαγός, ξεναγός, αρχηγός, κυνηγός, οδηγός, οχλαγωγία, στρατηγός, χορηγός. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** *ἡγοῦμαι, κομίζω, ὁδηγῶ, φέρω*. **ΑΝΤΩΝΥΜΑ:** *ἀφίημι, καταλείπω*.

προσέταξαν < πρὸς + τάτ(σσ)ω: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από θέμα τάγ- + -j-ω. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** τάγμα, τάξη, ταξίδι, διάταγμα, επίταγμα, πρόσταγμα, σύνταγμα, διαταγή, επιταγή, προσταγή, συνταγή, υποταγή, άτακτος, απότακτος, ανυπότακτος, ανάταξη, παράταξη, σύνταξη, ένταξη, πρόταξη, επίταξη, μετάταξη, ανακατάταξη, αταξία, (αρχι)συντάκτης, συντακτικό, επιτακτικός, τακτός, νομοταγής. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** *κελεύω, ἐπιστέλλω, ἐπιτάττω, παραγγέλλω*.

κοσμῆσαι, ἐκόσμει < κοσμέω -ῶ: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από το ουσιαστικό κόσμος (= στολίδι, τάξη, ευπρέπεια, έπαινος)· κοσμέσ-j-ω > κοσμέω. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** κόσμιος, κοσμιότητα, κόσμημα, διακόσμηση, διακοσμητής, κοσμητικός, διακοσμητικός, ακόσμητος, κοσμήτορας, απόκοσμος, υπόκοσμος. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** *διατάττω, εὐτρεπίζω, καθίστημι, καλλύνω, καλλωπίζω*.

νεῖμαι, νείμαντος, νέμων, ἔνεμεν < νέμω: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από θέμα νεμ-. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** νομός, νόμος, νομικός, νομική, νομαδικός, νέμεση, Νεμέα, νόμισμα, νομισματικός, διανομέας, διανομή, αδιανέμητος, κατανομή, απονομή, αστυνομία, αστυνομικός, αστυνόμος, τροχονόμος, αγορανομία, παρανομία, παράνομος, υπόνομος, ανομία, δασονομία, δασονόμος, παιδονόμος, οικονομία, οικονόμος, χειρονομία, αυτονομία, αυτόνομος, ταξινόμηση, εξοικονόμηση, νομοθέτης, νομοθεσία, νομοσχέδιο, νομοταγής, νομομαθής, σύννομος, νομάς. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** *διαδίδωμι, διαμερίζω, μερίζω, παρέχω // βόσκω, νομεύω, ποιμαίνω // ἀπολαύω, δρέπω, καρποῦμαι, μετέχω // διοικῶ*.

ἐπίσκεψαι < ἐπὶ + σκοπέω -ῶ: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από θέμα σκοπ- + -έ- + -j-ω > σκοπέω. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** σκοπός, σκοπιά, σκόπιμος, σκοπιμότητα, σκόπελος, σκέψη, σκεπτικός, σκεπτικισμός, απερίσκεπτος, αυτοσκοπός, κερδοσκόπος, οιωνοσκόπος, καιροσκόπος, ωροσκόπος, άσκοπος, επισκοπή, επίσκοπος, κατάσκοπος, πρόσκοπος, ανασκόπηση, βιντεοσκόπηση, επισκόπηση, προεπισκόπηση, δημοσκόπηση, βυθοσκόπηση, ακτινοσκόπηση, βολιδοσκόπηση, κερδοσκοπία, κατασκοπία, τηλεσκόπιο, περισκόπιο, στηθοσκόπιο, μικροσκόπιο, ωροσκόπιο, σκοποβολή, σύσκεψη, επίσκεψη, περίσκεψη, συνδιάσκεψη, επισκέψιμος, σκεπτικιστής. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** *ἀθρῶ, βλέπω, βουλεύομαι, ἐνθυμοῦμαι, θεῶμαι, θεωρῶ, λογίζομαι, φρονῶ*.

πείσας < πείθω: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από θέμα πειθ- και με μετάπτωση πιθ- και με ετεροίωση ποιθ-. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** πειθήνιος, πειθαναγκασμός, ευπείθεια, απείθεια, πειστικός, πειστήριο, πειθαρχία, πεισιθανάτιος, πείσμα, πεισματάρης, πιθανός, πιθανότητα, πίστη, πιστός, εμπιστοσύνη, διαπίστωση, πεποίθηση. **ΑΝΤΩΝΥΜΑ:** *πείθω: ἀναγκάζω, βιάζομαι· πείθομαι: ἀπειθῶ.*

τάχους < τὸ τάχος: ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: ταχύς, ταχύτητα, επιτάχυνση, ταχυδρομείο, ταχύμετρο, ταχυκαρδία, ταχύρρυθμος, ταχύπλοο, ταχογράφος.

προσῆπτεν < πρὸς + ἅπτω: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από ρίζα ἁφ- + -τ- (πρόσφυμα) + -ω (το φ τρέπεται στο αντίστοιχο ψιλό π λόγω του τ) > ἅπτω. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** αφή, άφτρα, επαφή, συναφής, συνάφεια, απτός, συναπτός, αψίδα, αψιμαχία, αψίκορος, σύναψη, επισύναψη, έξαψη, άναμμα, προσάναμμα, αναπτήρας, αφθώδης.

ἀσθενεστέρους < ἀσθενέστερος: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: ἀσθενὴς < ἀ- (στερητ.) + σθένος. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** ασθένεια, ασθενικός, ασθενοφόρο, σθεναρός, εξασθένιση, φιλάσθενος. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** *ἀδύναμος*. **ΑΝΤΩΝΥΜΑ:** *δυνατός, σθεναρός*.

ὥπλιζεν < ὁπλίζω, ἄοπλον < ἀ- (στερητ.) + ὅπλον: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από το ουσιαστικό τὸ ὅπλον. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** οπλή, οπλίτης, οπλισμός, ένοπλος, άοπλος, οπλιτική, οπλοφορία, οπλοχρησία, οπλοφόρος, οπλουργείο, οπλουργός.

διδοὺς < δίδωμι: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από αρχική ρίζα δο- προέκυψαν δύο θέματα: δω- (ισχυρό) και

δο- (ασθενές) (πβ. δῶ-ρον, δό-σις)· από το ισχυρό θέμα δω- με ενεστωτικό αναδιπλασιασμό + κατάληξη -μι > δί-δω-μι. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: δόση, δότης, δώρο, δοτός, δωρεά, παράδοση, έκδοση, εκδότης, μετάδοση, δοσολογία, δωσίλογος, μισθοδοσία, λογοδοσία, ηλεκτροδότηση, προικοδότηση, σηματοδότης, αιμοδότης, καταδότης, προδότης, εκδοτικός, αποδοτικός, ενδοτικός, μεταδοτικός, δωροθέτης, δωροδοκία, ανέκδοτος, παραδοτέος. ΣΥΝΩΝΥΜΑ: *δωροῦμαι, παρέχω, προσφέρω*.

ἐμηχανᾶτο < μηχανάομαι -ῶμαι: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από το ουσιαστικό μηχανὴ < μῆχος (= τέχνασμα), θέμα μηχανά- + -j-ομαι > μηχανάομαι. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: μηχάνημα, μηχανικός, μηχανορράφος, μηχανορραφία, αμήχανος, αμηχανία, πολυμήχανος, μηχανολόγος. ΣΥΝΩΝΥΜΑ: *ἐπινοῶ, εὑρίσκω, ἐξευρίσκω, τεκταίνομαι, τεχνάζω, τεχνῶμαι*.

εὐλάβειαν < εὐλάβεια: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: εὖ + λαβ- (ἔ-λαβ-ον, λαμβάνω). ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: ευλαβητικός, ευλαβικός, ανευλαβής.

ἀϊστωθείη < ἀϊστόω -ῶ: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: παρασύνθετο από το ἄϜιστος (= αφανής) < ἀ- (στερητ.) + Ϝιδ- (ἰδεῖν, ὁρῶ) + -j-ω. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: ιδέα, ιδεώδης, ιδεατός, ιδεολόγος, ιδεολογία, ανίδεος, ιδανικός, είδος, ειδικός, ευειδής, είδηση, ειδήμων.

εὐμάρεια < εὐμαρής: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: < εὖ + μάρη (= χέρι).

ἀμφιεννὺς < ἀμφιέννυμι: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: < ἀμφὶ + ἔννυμι/ἐννύω. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: άμφια, αμφίεση, μεταμφίεση, ιμάτιο, ιματιοθήκη, ιματισμός, εσθήτα. ΣΥΝΩΝΥΜΑ: *ἐνδύω, ἀμπέχω, περιβάλλω*. ΑΝΤΩΝΥΜΑ: *ἐκδύω*.

δέρμασιν < δέρμα (δέρω = γδέρνω): ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: δέρας, δορά, εκδορά, περιδέραιο, δέρμα, δερματίνη, δερμάτινος, δερματόδετος, παχύδερμος, επιδερμίδα.

ἱκανοῖς < ἱκανός (ἱκνέομαι -οῦμαι): ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: ικανότητα, ανίκανος, ικέτης, ικεσία, ικετήριος, άφιξη, «άρτι αφιχθείς», ικανοποίηση, ικανοποιητικός, ανικανοποίητος.

χειμῶνα < χειμών (χεῖμα = κρύο): ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: χειμέριος, χειμερινός, χειμάζω, χιόνι, χειμωνιά, χειμαδιό, χείμαρρος, ξεχειμώνιασμα.

καύματα < καῦμα: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από το ρήμα καίω, ρίζα κάϜ- + -ω > κάϜω > κάω και κάϜ- + -j-ω > κάjϜω > καίω (επένθεση του j και αποβολή του Ϝ)· ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: έγκαυμα, καύση, άκαυτος, καυτός, καυτερός, καυτηριασμός, πυρκαγιά, καυστήρας, διακαής, καύσωνας.

στρωμνή: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από το ρήμα στρώννυμι, θέμα στρωσ- και στορ-, στρώσ- + -νυ- (πρόσφυμα) + -μι > στρώννυμι. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: στρατός, στρώμα, κατάστρωμα, άστρωτος, στρωτός, στρώση, στρωσίδι, οδοστρωτήρας, επίστρωμα, υπόστρωμα, διαστρωμάτωση.

οἰκεία < οἶκος: ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: οίκημα, οίκηση, οικία, οικισμός, ιδιοκατοίκηση, διοίκηση, συγκατοίκηση, μετοίκηση, κατοικία, μονοκατοικία, πολυκατοικία, συνοικία, αποικία, παροικία, ένοικος, περίοικος, κάτοικος, συγκάτοικος, μέτοικος, οικιστικός, αποικισμός, αποικιστικός, οικοδεσπότης, οικογένεια, οικότροφος, οικόπεδο, οικοσκευή, οικόσημο, οικονομία, οικόσιτος, οικουμένη, οικολογία, οικοδόμος, συνοικέσιο.

αὐτοφυὴς < αὐτὸς + φύω: ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: φύση, φυσικός, φυτό, φύτρα, φυτικός, φυσιοδίφης, φυσιολάτρης, φυσιογνωμία, έμφυτος, σύμφυτος, υπερφυσικός.

ὑποδῶν < ὑπὸ + δέω > δῶ (= δένω): ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: δέμα, δεμάτι, δέσμη, δεσμός, δεσμώτης, δεσμωτήριο, δέσιμο, άδετος, διάδημα, υπόδημα, σύνδεσμος, αλληλένδετος, δεσπότης, δούλος.

βοτάνην < βοτάνη (ἡ): ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από το ρήμα βόσκω, ρίζα βο- + -σκ- (πρόσφυμα) + -ω, πιθανόν η ΙΕ ρίζα να είναι *gwō-us (= βοῦς). ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: βοτάνι, βοτανικός, βοτανολόγος, βοτανολογία, βοτάνισμα, βοσκή, βοσκός.

βορὰ > βιβρώσκω: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: από ρίζα βορ- (> βορὰ = τροφή σαρκοφάγων). ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.: βρώση, αιμοβόρος, σαρκοβόρος, χρονοβόρος, βάραθρο, βαραθρώνω, *πιθανώς και* βρόγχος, βρογχίτιδα.

ἀναλισκομένοις < ἀναλίσκομαι: ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ: ἀνά (πρόθεση) + θέμα Fἀλ- (< ἀλέω, ἄλευρον, ἀλήθω) + -ισκ- + -ο- (προσφύματα) + -μαι > ἀναλίσκομαι. ΕΤΥΜ ΟΙΚΟΓ.: ανάλωση, κατανάλωση, καταναλωτής, καταναλωτικός, αναλώσιμος, ανάλωμα, παρανάλωμα. ΣΥΝΩΝΥΜΑ: *ἀνασιμῶ, δαπανῶ, φθείρω*. ΑΝΤΩΝΥΜΑ: *φείδομαι, φυλάττω*.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Α. Σύνδεση με τα προηγούμενα

Στην προηγούμενη ενότητα ο Σωκράτης εξέφρασε τις αντιρρήσεις του στον Πρωταγόρα για τη δυνατότητα διδασκαλίας της πολιτικής αρετής μετά τη δήλωση του σοφιστή ότι τη διδάσκει στους νέους που παρακολουθούν τα μαθήματά του. Ο Σωκράτης χρησιμοποίησε δύο επιχειρήματα. Με το πρώτο απέδειξε ότι οι Αθηναίοι πιστεύουν πως η πολιτική αρετή δεν είναι αποτέλεσμα διδασκαλίας, αφού αποδέχονται στην εκκλησία του δήμου όλους τους πολίτες που θέλουν να εκφέρουν τη γνώμη τους, χωρίς απαραίτητα να έχουν λάβει την αντίστοιχη διδασκαλία. Αντίθετα σε θέματα που απαιτούν ιδιαίτερη τεχνογνωσία αποδέχονται μόνο τη γνώμη των ειδικών. Με το δεύτερο επιχείρημα ενίσχυσε την άποψη για το μη διδακτό της πολιτικής αρετής, αναφέροντας πως σπουδαίοι πολιτικοί, όπως ο Περικλής, δεν κατάφεραν να διδάξουν σε άλλους την αρετή στην οποία οι ίδιοι διακρίθηκαν. Απέναντι σε αυτά τα επιχειρήματα ο Πρωταγόρας είχε δηλώσει στον συνομιλητή του και στους ακροατές του την πρόθεσή του να απαντήσει με έναν μύθο. Η διήγηση αυτού του μύθου αρχίζει στη συγκεκριμένη ενότητα.

Β. Θέμα

Η αρχή της δημιουργίας των θνητών γενών. Τα εφόδια με τα οποία προικίστηκαν τα ζώα.

Γ. Σχεδιαγραμματική παρουσίαση

- Η δημιουργία των θνητών γενών από τους θεούς.
- Η εντολή των θεών στον Προμηθέα και τον Επιμηθέα για διανομή εφοδίων στα θνητά γένη.
- Η διανομή εφοδίων στα ζώα από τον Επιμηθέα:
  - για την αποφυγή της αλληλοεξόντωσης,
  - για την προστασία από τις ατμοσφαιρικές μεταβολές,
  - για την εξασφάλιση της τροφής και τη διαιώνιση του είδους.

Δ. Σύντομη απόδοση του περιεχομένου

Ο Πρωταγόρας στην αρχή του μύθου του αναφέρει πως υπήρξε μια εποχή κατά την οποία υπήρχαν μόνο θεοί, οι οποίοι έπλασαν στον καθορισμένο από τη μοίρα χρόνο τα θνητά γένη στο εσωτερικό της γης με μείγμα από βασικά υλικά το χώμα και τη φωτιά. Πριν τα οδηγή-

σουν στο φως, έδωσαν εντολή στον Προμηθέα και τον Επιμηθέα να διανείμουν σε αυτά τα απαραίτητα εφόδια για την επιβίωσή τους. Ο Επιμηθέας ζήτησε από τον Προμηθέα να επιτελέσει ο ίδιος τη διανομή και εκείνος να κάνει τον έλεγχο. Αρχικά ο Επιμηθέας προσπάθησε να εξασφαλίσει μέσα προστασίας από την αλληλοεξόντωση, παρέχοντας σε άλλα δύναμη, σε άλλα ταχύτητα, σε άλλα όπλα, σε άλλα μικρό μέγεθος ή φτερά ή υπόγεια κατοικία, σε άλλα μεγάλο μέγεθος, προσέχοντας να εξισορροπήσει τις δυνατότητες και τις αδυναμίες τους. Στη συνέχεια τους παρείχε μέσα προστασίας από τις ατμοσφαιρικές μεταβολές, προικίζοντας άλλα με πυκνό τρίχωμα και γερό δέρμα, άλλα με οπλές και δέρμα χωρίς αίμα, ώστε να προφυλάσσονται από το κρύο και τη ζέστη, να αποτελούν φυσικό στρώμα και σκέπασμα και να μπορούν να διευκολύνουν την κίνησή τους στο έδαφος. Στο τέλος καθόρισε την τροφή τους, κάνοντας άλλα από αυτά φυτοφάγα και άλλα σαρκοφάγα, δίνοντας στα πρώτα τη δυνατότητα να γεννούν πολλούς απογόνους και στα δεύτερα λίγους, ώστε να εξασφαλιστεί η επιβίωση όλων των ειδών και κατ' επέκταση η φυσική ισορροπία.

Ε. Αναλυτική ερμηνευτική προσέγγιση

Ἦν γάρ ποτε χρόνος

Πρόκειται για τυπική αρχή αφήγησης ενός μύθου (πβ. και την τυπική αρχή των παραμυθιών: «Μια φορά κι έναν καιρό»). Εικάζεται (όπως υποστηρίζουν πολλοί μελετητές) ότι ο μύθος που ακολουθεί είναι προσωπική δημιουργία του Πρωταγόρα και ίσως να προερχόταν από το έργο του *Περί της εν αρχή καταστάσεως,* κατά τη μαρτυρία του Διογένη του Λαέρτιου. Από τον Ξενοφώντα υποστηρίζεται ότι ο συγκεκριμένος μύθος μπορεί να έχει ληφθεί από κάποιο έργο του Πρόδικου.

Ο μύθος, που φέρει τη σφραγίδα της πλατωνικής λογοτεχνικής πνοής, εκφράζει τις απόψεις του Πρωταγόρα και πολύ πιθανόν τις απόψεις της σοφιστικής παράδοσης ως προς τη γένεση και την ανάπτυξη του πολιτισμού και της πολιτείας· είναι προφανής η αισιοδοξία στην άποψη των σοφιστών για την εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού και συμφωνεί με το πνεύμα της εποχής τους, που προέβαλλε προοδευτικές, καινοτόμες και ριζοσπαστικές ιδέες. Το σοφιστικό κίνημα στην Αθήνα του 5ου αιώνα π.Χ. έχει χαρακτηριστεί εξάλλου και ως διαφωτισμός της αρχαιότητας, προωθώντας δημοκρατικές και προοδευτικές αντιλήψεις.

Ο Πρωταγόρας συγκεκριμενοποιεί τον χρόνο όπου θα λάβουν χώρα τα γεγονότα που θα αφηγηθεί, έστω και αόριστα. Βρισκόμαστε στην αρχή της δημιουργίας του ζωικού βασιλείου, αμέσως μετά τη γένεση των θεών. Η φράση *ἦν γάρ ποτε χρόνος* συνάδει με το λαϊκότροπο ύφος όλου του μύθου και ορίζει τη χρονική αφετηρία της μυθικής διήγησης του σοφιστή, διαμορφώνοντας το σκηνικό της δράσης ως μια εξωτερική διακόσμηση, ένα εξωτερικό περίβλημα, μέσα στο οποίο θα ενταχθεί η ερμηνεία του Πρωταγόρα για τη δημιουργία των ζώων και του ανθρώπου. Ταυτόχρονα ο χρόνος αναδεικνύεται ως το κυρίαρχο φυσικό μέγεθος μέσα στο οποίο όχι μόνο ορίζεται η αφετηρία της ύπαρξης των θεών, των ζώων και του ανθρώπου, αλλά καθορίζεται και η πορεία εξέλιξης των γεγονότων βάσει μιας φυσικής τελεολογικής πορείας.

Ο Πρωταγόρας με τη λέξη *χρόνος* αναφέρεται στην αρχή του χρόνου, στην αρχή της δημιουργίας, στο χρονικό σημείο αμέσως μετά τη θεογονία, τη γένεση των θεών. «Είναι χαρακτηριστικό πως στην αρχαιοελληνική μυθολογική σκέψη υπάρχει μόνο θεογονία, και όχι κοσμογονία, όπως σε άλλες μυθολογίες ή στην εβραιοχριστιανική Γένεση. Αντίθετα από τον Ησίοδο, ο οποίος στη *Θεογονία* του αναφέρει, μετά τη δημιουργία των θεών, την ύπαρξη των ανθρώπων, χωρίς να εξηγεί πώς πλάστηκαν και από ποιον (θεοκεντρική προσέγγιση), ο Πρωταγόρας μεταφέρει το κέντρο του ενδιαφέροντος στον άνθρωπο (ανθρωποκεντρική προσέγγιση). Στον μύθο του παρακολουθούμε τη διαδικασία με την οποία τα μεν ζώα «διαμορφώθηκαν», απέκτησαν δηλαδή το καθένα τις δικές του ιδιότητες, ο δε άνθρωπος απέκτησε τα χαρακτηριστικά εκείνα, τις αρετές, που συνιστούν τελικά την ανθρώπινη ουσία του».*

Ιδιαίτερης σημασίας λοιπόν στον πρωταγόρειο μύθο είναι πως ο σοφιστής, σε αντίθεση με τους άλλους κοσμογονικούς μύθους (π.χ. όπως στη *Θεογονία* του Ησιόδου κτλ.), εστιάζει την προσοχή του στον ίδιο τον άνθρωπο και τη φύση του, εκφράζοντας μια αισιόδοξη αντίληψη για την πορεία και την εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού. Η εξέταση των συνθηκών δημιουργίας των ζώων, μέσα στα οποία συμπεριλαμβάνεται και ο άνθρωπος, από τους θεούς στοχεύει στο να αναδείξει τα ποιοτικά εκείνα στοιχεία που διαφοροποιούν τον άνθρωπο, ως έλλογο ον, από τα ζώα, τα άλογα όντα, και τα οποία του έδωσαν τη δυνατότητα να δημιουργήσει πολιτισμό. Ταυτόχρονα υποδηλώνεται και η εμπιστοσύνη του Πρωταγόρα στο ανθρώπινο γένος, η πεποίθησή του ότι αυτό ακολουθεί μια βελτιωτική πορεία από ατελέστερες μορφές βίου σε ανώτερες μορφές διαβίωσης, με αξιόλογα πολιτιστικά επιτεύγματα.

ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν

Η αναφορά του Πρωταγόρα στην ύπαρξη των θεών και μάλιστα με την παραδοχή ότι αυτοί προϋπήρχαν των θνητών γενών και είναι οι δημιουργοί τους, ως βάση της μυθικής αφήγησης, όπου θα στηριχτεί και η ερμηνεία της πολιτικής αρετής και της διδαξιμότητάς της, δημιουργεί προβλήματα συμβατότητας με τις γενικότερες αντιλήψεις του Πρωταγόρα περί θεών. Ο σοφιστής ήταν αγνωστικιστής ως προς τα θέματα των θεών (σύμφωνα με τον αγνωστικισμό, η γνώση της ουσίας των πραγμάτων είναι αδύνατη για τον άνθρωπο, οπότε ο αγνωστικιστής τηρεί μια επιφυλακτική ή ουδέτερη στάση απέναντι στα μεταφυσικά προβλήματα, όπως το πρόβλημα του θεού). Ο W. K. C. Guthrie, παραπέμποντας στον *Θεαίτητο* του Πλάτωνα (162d), όπου ο Πρωταγόρας αρνείται να συζητήσει το θέμα των θεών, χαρακτηρίζει τον Πρωταγόρα ως «κλασική περίπτωση αγνωστικιστή». Ο Πρωταγόρας πίστευε ότι είναι αδύνατη για τον άνθρωπο η προσέγγιση των ζητημάτων του θείου, καθώς ούτε οι αισθήσεις του επιτρέπουν να προσεγγίσει τα άδηλα της θεϊκής ύπαρξης, αν αυτή υπάρχει, ούτε η νόηση, αφού ο σύντομος ανθρώπινος βίος δεν προσφέρει δυνατότητα τόσο βαθιάς ανάλυσης. Για τον αγνωστικισμό του Πρωταγόρα σημειώνουμε:

* Φιλοσοφικός Λόγος, Γ΄ Λυκείου, σσ. 66-67.

«Ο Πρωταγόρας είχε γράψει ένα βιβλίο *Περί θεών* (χαμένο σήμερα), ένα σωζόμενο απόσπασμα από το οποίο μας διαφωτίζει αρκετά για τις απόψεις του όχι μόνο πάνω στο θέμα των θεών αλλά και πάνω στο θέμα της γνώσης: *Περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι, οὔθ' ὡς εἰσὶν οὔθ' ὡς οὐκ εἰσὶν οὔθ' ὁποῖοί τινες ἰδέαν· πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἥ τ' ἀδηλότης καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου*» (= Για τους θεούς δεν μπορώ να ξέρω ούτε αν υπάρχουν ούτε αν δεν υπάρχουν ούτε ποια είναι η μορφή τους. Γιατί πολλά πράγματα εμποδίζουν τη γνώση: το γεγονός ότι πολλά πράγματα είναι άδηλα και δε φαίνονται και η συντομία της ανθρώπινης ζωής). Προφανώς, ο Πρωταγόρας δεν ήταν άθεος, αλλά θεωρούσε πως ούτε οι αισθήσεις επιτρέπουν στον άνθρωπο να γνωρίσει τα άδηλα (αυτά που δεν προσεγγίζουν δηλαδή οι αισθήσεις) ούτε ο νους (αφού η συντομία της ανθρώπινης ζωής δεν προσφέρει στον άνθρωπο τον αναγκαίο χρόνο για να εμβαθύνει σε τέτοια θέματα). Έτσι, κατέληγε σε έναν σχετικισμό: Η γνώση του ανθρώπου για τα πράγματα είναι σχετική, εξαρτάται δηλαδή από τα μέσα του και τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες της ζωής του. Από αυτό προκύπτει και η περίφημη πρότασή του, από το επίσης χαμένο σήμερα βιβλίο του *Αλήθεια ή καταβάλλοντες λόγοι* (*Η Αλήθεια ή οι λόγοι που νικούν τα άλλα επιχειρήματα*): *Πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστιν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν*».*

Για την ερμηνεία της αναφοράς του Πρωταγόρα στον κόσμο των θεών σε σχέση με την αγνωστικιστική του θεώρηση επισημαίνουμε τα εξής:

Με την αναφορά στους θεούς και τις προθέσεις τους ο σοφιστής παραπέμπει στη φύση με την αιτιότητά της. Δε θα μπορούσαμε όμως να υποστηρίξουμε πως ο Πρωταγόρας αντιλαμβάνεται τελεολογικά τη φύση, επειδή υπάρχει σκοπιμότητα στη δράση των θεών. Αν αποδεχόταν τελεολογικές ερμηνείες για τη φύση, θα παρουσίαζε στον μύθο του εξαρχής τον άνθρωπο να διαθέτει την πολιτική τέχνη. Ο Σωκράτης εξάλλου επικρίνει στον *Φαίδωνα* τους προηγούμενους φιλοσόφους, που στην ερμηνεία τους για τη φύση χρησιμοποιούσαν μηχανιστικές μόνο αιτίες και απέκλειαν τα τελικά αίτια.

Ο Πρωταγόρας χρησιμοποιεί έναν μύθο, οπότε οι θεοί και ο κόσμος τους έχουν αλληγορική σημασία. Ο Δίας συμβολίζει τη νομοτέλεια που υπάρχει στη φύση, οι Τιτάνες, ο Ερμής και οι άλλοι θεοί είναι τα όργανα αυτής της νομοτέλειας. Εξάλλου, όπως θα φανεί και στη συνέχεια του μύθου, η αναφορά στους θεούς ενέχει και την πρόθεση να εξηγήσει τη γέννηση του θρησκευτικού αισθήματος και όχι να αποτελέσει την παραδοχή του σοφιστή για την ύπαρξη των θεών και του κόσμου τους. Είναι προφανής ακόμα και η πρόθεσή του να ακολουθήσει τη μυθική παράδοση των ποιητών που προσέδιδαν ανθρωπομορφικά χαρακτηριστικά στους θεούς, καθώς φαίνεται ότι θεωρεί πως υπήρξε χρόνος γέννησης και των θεών και αυτοί δεν είναι ούτε άναρχοι ούτε αιώνιοι, ούτε και αλάνθαστοι στις σκέψεις και τις ενέργειές τους.

Με την επιλογή του συγκεκριμένου μύθου δίνεται ακόμα η δυνατότητα στον Πρωταγόρα να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του ανομοιογενούς ακροατηρίου για μια εύληπτη

* Φιλοσοφικός Λόγος, Γ΄ Λυκείου, σ. 22.

και ευχάριστη μεταφορά των φιλοσοφικών του θέσεων. Το ακροατήριό του, όσοι είχαν συγκεντρωθεί στο σπίτι του Καλλία, παρουσίαζε μεγάλες διαφοροποιήσεις τόσο ηλικιακά όσο και μορφωτικά, οπότε ο αλληγορικός και ευχάριστος λόγος του μύθου αποτελούσε το ιδανικό περίβλημα για να μεταφέρει τις απόψεις του για την πολιτική αρετή. Εξάλλου, χρησιμοποιεί έναν ευρέως γνωστό μύθο στο ακροατήριό του, τον μύθο της κλοπής της φωτιάς από τον Προμηθέα, οπότε διευκολύνει τους παρισταμένους στην παρακολούθησή του και τους επιτρέπει να εστιάσουν με μεγαλύτερη άνεση στα σημεία που θα επιλέξει ο ίδιος για τη στήριξη των θέσεών του. Ο εύληπτος μύθος με την παρουσία των θεών και τη δράση τους αποσπά την προσοχή και το ενδιαφέρον των παρισταμένων και διευκολύνει την κατανόηση των θέσεων του σοφιστή. Υπό αυτό το πρίσμα η θεολογική ερμηνεία του μύθου περιορίζεται στην αλληγορική σημασία που προαναφέραμε και όχι στον προσδιορισμό των θρησκευτικών πεποιθήσεων του σοφιστή. Ίσως βέβαια η όλη αναφορά στον κόσμο των θεών και ο συγκεκριμένος τρόπος παρέμβασής τους στον κόσμο των ανθρώπων να αποτελεί και εύρημα του Πλάτωνα, αν λάβουμε υπόψη μας και την ευρύτερη παρουσία μύθων στους πλατωνικούς διαλόγους, ώστε να λειτουργούν συμπληρωματικά προς τη διαλεκτική για τη φιλοσοφική απόδειξη.

θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν

Ο Πρωταγόρας εννοεί τα έμβια όντα, που η πορεία τους καθορίζεται με αρχή τη φυσική γέννησή τους και τέλος τον βιολογικό τους θάνατο, οπότε σε αυτά συμπεριλαμβάνονται τόσο ο άνθρωπος όσο και τα άλογα ζώα. Ο Πρωταγόρας αναφέρει ότι χρονικά η εμφάνιση των θνητών γενών έπεται της παρουσίας των θεών και ότι αυτά πλάστηκαν ταυτόχρονα από τους θεούς στο εσωτερικό της γης. Ο Πλάτωνας θα υποστηρίξει στον διάλογό του *Τίμαιος* πως η αθάνατη ψυχή κατά την πρώτη ενσάρκωσή της λαμβάνει μορφή ανθρώπου, ενώ στις μετέπειτα συνεχείς ενσαρκώσεις της εκπίπτει και λαμβάνει τη μορφή κάποιου ζώου (*Τίμαιος, 44*). Ειδικότερα οι γυναίκες προήλθαν από άνδρες δειλούς και άδικους, των οποίων η τιμωρία ήταν να εκπέσει η ψυχή τους και να λάβει τη σάρκα γυναίκας στη νέα της παρουσία στον κόσμο των θνητών. Τα πτηνά προέκυψαν από άνδρες άκακους μεν, επιπόλαιους δε, που πίστευαν πως με τις αισθήσεις θα μπορούσαν να ερμηνεύσουν τα ουράνια· τα χερσαία ζώα από άνδρες αφιλοσόφητους και υπόδουλους στα πάθη του σώματός τους. Από αυτούς οι πιο ηλίθιοι έγιναν τετράποδα και πολύποδα, ενώ οι πιο κουτοί έχασαν τα πόδια τους και σέρνονται στο χώμα (ερπετά). Τέλος, οι εξαιρετικά ανόητοι, αμαθείς και ηθικά ακάθαρτοι αποτέλεσαν το γένος των ψαριών, των οστρακόδερμων και των άλλων υδρόβιων όντων. Η έκπτωση των θνητών γενών, κατά τον Πλάτωνα, συνεχίζεται και καθένα από αυτά μπορεί να καταλήξει σε κατώτερη βιολογική υπόσταση.

ἐπειδὴ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθε εἱμαρμένος γενέσεως

Με τον όρο *γένεσις* ο Πρωταγόρας αναφέρεται στη διαδικασία δημιουργίας και σχηματισμού ώστε κάτι που δεν υπήρχε να αρχίσει να υπάρχει. Στον κοσμογονικό του μύθο, αφορ-

μώμενος από τη διδασκαλία του ίδιου του Πλάτωνα στον *Τίμαιο* (28a κ.ε.), παρουσιάζει τη γένεση του κόσμου ως δημιουργία των θεών: *Λέγωμεν δὴ δι' ἥντινα αἰτίαν γένεσιν καὶ τὸ πᾶν τόδε ὁ συνιστὰς συνέστησεν* (29d-e). (= As δούμε, λοιπόν, για ποια αιτία ο Δημιουργός συνέθεσε το γίγνεσθαι και όλο αυτό το σύμπαν, μετάφραση Β. Κάλφας).

Ο Πρωταγόρας υποστηρίζει, όπως δείχνει η χρήση του προσθετικού *καί,* ότι οι θεοί δεν είναι αιώνιοι, αλλά ότι υπήρξε και γι' αυτούς χρόνος της γέννησής τους, όπως συνέβη και για τα θνητά γένη, και ότι απλώς αυτός προηγήθηκε του χρόνου γέννησης των θνητών γενών. Παρόμοια άποψη για τους θεούς διατυπώνει και ο Ησίοδος στη *Θεογονία*, όπου υποστηρίζει πως πριν από τους θεούς υπήρχαν το Χάος και η Γαία, που αποτελεί και το αιώνιο ασφαλές βάθρο των πάντων και πάνω σε αυτή θεμελιώνεται ο κόσμος, και στη συνέχεια ακολούθησε η γέννηση των θεών. Διαφορετική αντίληψη στην αρχαία ελληνική σκέψη εισάγει ο Ξενοφάνης ο Κολοφώνιος (περίπου 565 π.Χ. – 470 π.Χ.), ιδρυτής της Ελεατικής σχολής, ο οποίος στρέφεται ενάντια στις παραδοσιακές αντιλήψεις για τους θεούς, όπως αυτές διαμορφώθηκαν από τη μυθολογική παράδοση και τους ποιητές. Ο Ξενοφάνης υποστήριζε την ύπαρξη ενός ανώτατου όντος, ακίνητου, το οποίο με τη δύναμη του νου κινεί τον κόσμο. Για αυτόν τον θεό δίδασκε πως είναι αγέννητος, αφού το τέλειο δεν μπορεί να γεννηθεί από το ατελές, άρα και άναρχος και αιώνιος. Δεν αποδεχόταν την ιεραρχία στον κόσμο των θεών, γιατί ούτε μπορεί να νοηθεί ένας υπο-θεός ούτε μπορεί οι θεοί να είναι ίσοι, δεδομένου ότι γνώρισμα της φύσης του θεού είναι η ανωτερότητά του. Στρεφόμενος λοιπόν κατά του ανθρωπομορφισμού των θεών, υποστήριζε πως ο θεός είναι ένας, παντοδύναμος και δεν έχει ούτε μορφή ούτε όρια όπως τα εννοούν οι άνθρωποι. Ο Ξενοφάνης ήταν ο πρώτος φιλόσοφος που με ορθολογισμό εναντιώθηκε όχι μόνο στις επικρατούσες θρησκευτικές αντιλήψεις της εποχής του αλλά και γενικότερα σε δεισιδαιμονίες και προλήψεις. Οι διδασκαλίες του για τον έναν αιώνιο, άναρχο και αμετάβλητο θεό, που υπάρχει πίσω από την ποικιλία των φαινομένων, επηρέασε τη θεολογική σκέψη πολλών μεταγενέστερων φιλοσόφων, του Παρμενίδη, του Ηράκλειτου, του Ζήνωνα.

χρόνος ἦλθε εἱμαρμένος γενέσεως

Στον μύθο του Πρωταγόρα η *είμαρμένη* αναφέρεται δύο φορές: *χρόνος είμαρμένος* (2η ενότητα) και *είμαρμένη ήμέρα* (3η ενότητα). Η λέξη προέρχεται από το ρήμα *μείρομαι* και σημαίνει αυτό που δίνεται από τη μοίρα, δηλώνει ωστόσο και την ανώτατη δύναμη που κατευθύνει και επηρεάζει ολόκληρο τον κόσμο, καθώς και την τύχη του κάθε ανθρώπου χωριστά. Η *είμαρμένη* λειτουργεί και ως στοιχείο του μύθου, που καθορίζει και προσδιορίζει χρονικά την εξέλιξη. Εκφράζει «το πλήρωμα του χρόνου», το πέρασμα από μία εποχή σε άλλη, από μια μορφή ζωής σε άλλη, που ούτε στιγμιαίο είναι ούτε αυτόματο ούτε και τυχαίο. Αν αφαιρέσουμε το περίβλημα του μύθου από την αφήγηση του Πρωταγόρα, σημαίνει ότι το πέρασμα από το ένα στάδιο στο άλλο γίνεται κάτω από την πίεση της ανάγκης, της *χρείας*, για επιβίωση ή για βελτίωση της ποιότητας ζωής. Ακόμα η γένεση του κόσμου δεν μπορούσε να συμβεί ούτε νωρίτερα ούτε αργότερα από τον χρόνο που έγινε.

Η *είμαρμένη,* προσωποποιημένη ως μια υπερβατική φυσική δύναμη, ανώτερη των θεών, εκφράζει τη νομοτέλεια, την ανάγκη, που ρυθμίζει την πορεία και τις ενέργειες θνητών και αθανάτων. Πρόκειται για ένα αναπότρεπτο πεπρωμένο, που διέπει όλο το σύμπαν και είναι αναγκασμένοι ακόμα και οι θεοί να υπακούσουν στις επιταγές του. Όπως αναφέρει και ο Όμηρος στην *Ιλιάδα,* ούτε ο Δίας κινήθηκε ενάντια στην *είμαρμένη,* που όριζε ο γιος του, ο Σαρπηδόνας, να βρει τον θάνατο από το χέρι του Πατρόκλου, όσο και αν ήθελε να σώσει τον αγαπημένο του γιο· δεν ήθελε με την παρέμβασή του να διασαλευτεί η τάξη του κόσμου.

Το περιεχόμενο της έννοιας, παρά τη σημασιολογική του επέκταση, διατηρεί ως κεντρική ιδέα την αναγκαιότητα της μοίρας. Οι Ίωνες φιλόσοφοι και οι Πυθαγόρειοι την αντιλαμβάνονταν ως μια νομοτέλεια του σύμπαντος που επηρεάζει καθοριστικά τη ζωή του ανθρώπου από τη γέννηση ως τον θάνατό του. Ο Πλάτωνας θεωρούσε την *είμαρμένη* ως έναν νόμο που καθορίζει την τέλεση του *γίγνεσθαι,* αλλά ως έναν νόμο με ηθική διάσταση, θεμελιωμένο στη δικαιοσύνη. Οι Στωικοί ήταν αυτοί που θεοποίησαν την *είμαρμένη* και την αντιμετώπισαν ως τη μέγιστη θεότητα. Μάλιστα ο Ζήνωνας (335-262 π.Χ.), ο πρώτος ιδρυτής της Στοάς, έγραψε μια πραγματεία γι' αυτήν με τίτλο *Περί Ειμαρμένης*. Οι Στωικοί υποστήριζαν ότι η *είμαρμένη* καθορίζει την πορεία του κόσμου, ότι είναι, κατά την ερμηνεία του Γεωργούλη, «η απαράβατος και νομοτελής τάξη, προς την οποία συμμορφώνεται η πορεία του σύμπαντος».

τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον

Στο συγκεκριμένο σημείο φαίνεται πως ο Πρωταγόρας υιοθετεί την αρχέγονη αντίληψη περί της Μητέρας-Γης, σύμφωνα με την οποία η Γη είναι Μητέρα όλων των έμβιων όντων, ότι στη μήτρα της γονιμοποιήθηκαν και δημιουργήθηκαν όλα τα έμβια όντα. Η άποψη αυτή επιβεβαιώνει τον γνωστό ορφικό ύμνο για την Παμμήτειρα Γαία:

Ὦ Φύσι, παμμήτειρα θεά, πολυμήχανε μῆτερ,
οὐρανία, πρέσβειρα, πολύκτιτε δαῖμον, ἄνασσα,
πανδαμάτωρ, ἀδάμαστε, κυβερνήτειρα, παναυγής,
παντοκράτειρα, τιτιμενέα πανυπέρτατε πᾶσιν
ἄφθιτε, πρωτογένεια, παλαίφατε, κυδιάνειρα,
[…]
(ω Φύση, μητέρα των πάντων, πολυμήχανη μητέρα,
ουράνια πρεσβυτέρα, πολυπλάστρα θεότητα, βασίλισσα,
πανδαμάστρια, αδάμαστη, κυβερνήτρια, ολόλαμπρη,
παντοκράτειρα, τιμημένη, πανυπέρτατη σε όλα
άφθαρτη, πρωτογέννητη, πρωτοείπωτη, φημισμένη)
[…]

Είναι γνωστή η αντίληψη του αυτοχθονισμού, ότι οι πρώτοι άνθρωποι προήλθαν («φύτρωσαν») από τη Γη. Στον μύθο του κατακλυσμού του Δευκαλίωνα, της αρχαιοελ-

ληνικής εκδοχής του κατακλυσμού, ο οποίος απαντά στις μυθικές παραδόσεις πολλών λαών, ο χρησμός που δέχτηκε ο Δευκαλίωνας, για να έρθουν στη ζωή νέοι άνθρωποι, ήταν πως θα έπρεπε, αφού καλύψουν αυτός και η Πύρρα τα πρόσωπά τους, να πετούν πίσω από την πλάτη τους τα οστά της μητέρας τους. Ερμηνεύοντας εκείνοι τον χρησμό, άρχισαν να πετούν πίσω τους πέτρες, αφού αυτές προέρχονταν από τα σπλάχνα της Μητέρας-Γης. Οι πέτρες αυτές μεταμορφώνονταν σε ανθρώπους. Σύμφωνα εξάλλου με τον μύθο του Κάδμου και του φόνου του Δράκοντα, οι Θηβαίοι φύτρωσαν από τα δόντια του Δράκοντα που ο Κάδμος έσπειρε στη γη. Αλλά και οι Αθηναίοι υπερηφανεύονταν για την αυτοχθονία τους, πιστεύοντας ότι κατοικούσαν ανέκαθεν στον τόπο της Αττικής και χαρακτήριζαν υποτιμητικά τους Λακεδαιμονίους *ἐπήλυδες* (= νεοφερμένους), καθώς ύστερα από πολλές περιπλανήσεις κατέληξαν στα νότια της Πελοποννήσου. Ο Θουκυδίδης γράφει χαρακτηριστικά: «Στην Αττική λόγου χάρη, που ανέκαθεν ήταν απαλλαγμένη από στάσεις εξαιτίας της αφορίας του εδάφους της, κατοικούσαν πάντα οι ίδιοι άνθρωποι» (Α,2). Στον *Επιτάφιο* ο Περικλής αναφέρει: «οι πρόγονοί μας … κατοικώντας πάντα οι ίδιοι τη χώρα, καθώς η μια γενιά διαδεχόταν την άλλη, την παρέδωσαν, χάρη στην ανδρεία τους ελεύθερη μέχρι τώρα» (Β, 36). Το αυτόχθονο των Αθηναίων αναφέρεται και από άλλους ρήτορες επιτάφιων λόγων και αποτελούσε βασικό μέρος του επαίνου των προηγούμενων γενεών (Υπερείδου *Επιτάφιος* 6, Πλάτωνος *Μενέξενος* 237b, Δημοσθένους *Επιτάφιος* 4).

Η αναφορά στον αυτοχθονισμό κάποιων φυλών τούς παρείχε το αίσθημα της ευγενικής καταγωγής και μιας προνομιακής σχέσης με τη γη που κατοικούσαν, ενισχύοντας τους δεσμούς των κατοίκων τόσο με τη γη-μητέρα-πατρίδα τους όσο και μεταξύ τους. Πέρα λοιπόν από το αίσθημα υπεροχής έναντι των άλλων φυλών, διαμορφωνόταν και ένα αίσθημα φιλοπατρίας και ευθύνης υπεράσπισης της πατρίδας. Από την άλλη πλευρά η αντίληψη του αυτοχθονισμού αποτελούσε ανασχετικό παράγοντα για επιμειξία με άλλους λαούς και το άνοιγμα της πόλης προς εξωτερικές επιδράσεις, ώστε να διατηρηθεί η φυλετική καθαρότητα.

ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μείξαντες καὶ τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῇ κεράννυται

Με το χώμα αναμειγνύεται το νερό και με τη φωτιά ο αέρας, οπότε καταλήγουμε πως τέσσερα ήταν κατά τον Πρωταγόρα τα αρχικά στοιχεία της ύλης για τη δημιουργία του κόσμου. Ο Πρωταγόρας φαίνεται να ακολουθεί τις κοσμολογικές αντιλήψεις του Παρμενίδη πως ο κόσμος, οι άνθρωποι και τα άλλα όντα δημιουργήθηκαν από τη μείξη φωτιάς και χώματος, καθώς και του Εμπεδοκλή, ο οποίος υποστήριζε πως η δημιουργία έγινε με βάση το χώμα και το νερό, τη φωτιά και τον αέρα. Αρχικά ο Παρμενίδης ο Ελεάτης (γεν. περίπου 515 π.Χ.) στο κοσμολογικού περιεχομένου έργο του *Βρότειαι δόξαι* είχε προσδιορίσει δύο αρχικά στοιχεία για τη συμπαντική δημιουργία, το χώμα και τη φωτιά. Στη συνέχεια ο Εμπεδοκλής (μέσα περίπου 5ου αιώνα) δίδασκε πως τέσσερα βασικά στοιχεία, το χώμα, η φωτιά, το νερό και ο αέρας, βρίσκονται σε μια συνεχή αλλαγή, καθώς διαρ-

κώς αναμειγνύονται και διαχωρίζονται κάτω από την επίδραση της Φιλίας (αγάπης) και του Νείκους (εχθρότητας), και δημιουργούν την ποικιλία του σύμπαντος. Η Φιλία και το Νείκος είναι οι δύο μεγάλες αντιθετικές δυνάμεις του σύμπαντος.

Ο Πλάτωνας στον *Τίμαιο* (53a-b), ερμηνεύοντας με μυθική αφήγηση τη δημιουργία του σύμπαντος, αναφέρει πως προϋπάρχουν στη φύση τα τέσσερα προαναφερθέντα στοιχεία και πως από αυτά και την ατελή και αδιαμόρφωτη υπόστασή τους ο δημιουργός σχηματίζει τον κόσμο: *καὶ τὸ μὲν δὴ πρὸ τούτου πάντα ταῦτ' εἶχεν ἀλόγως καὶ ἀμέτρως: ὅτε δ' ἐπεχειρεῖτο κοσμεῖσθαι τὸ πᾶν, πῦρ πρῶτον καὶ ὕδωρ καὶ γῆν καὶ ἀέρα, ἴχνη μὲν ἔχοντα αὑτῶν ἅττα, παντάπασί γε μὴν διακείμενα ὥσπερ εἰκὸς ἔχειν ἅπαν ὅταν ἀπῇ τινος θεός, οὕτω δὴ τότε πεφυκότα ταῦτα πρῶτον διεσχηματίσατο εἴδεσί τε καὶ ἀριθμοῖς* (= Ως τότε όλα βρίσκονταν σε κατάσταση άλογη και άμετρη. Τον καιρό που ξεκινούσε η διακόσμηση του σύμπαντος, η φωτιά, το νερό, η γη και ο αέρας αρχικά παρουσίαζαν ίχνη μόνο της φύσης τους, δίνοντας την εντύπωση πραγμάτων που έχουν ολοκληρωτικά εγκαταλειφθεί από τον θεό. Το πρώτο λοιπόν βήμα του Θεού ήταν να τα παραλάβει όπως ήταν τότε και να τα ανασχηματίσει μέσω συγκεκριμένων μορφών και αριθμών), (μετάφραση Β. Κάλφας).

Ο Πρωταγόρας, αφορμώμενος από τις κοσμολογικές αντιλήψεις των προσωκρατικών φυσικών φιλοσόφων, συνδυάζοντας τον ανθρωπομορφισμό των θεών, που προσιδιάζει στη μυθική αφήγηση, βάζει τους θεούς να πλάθουν σε καλούπια τα θνητά γένη, δημιουργώντας στη φαντασία των ακροατών του ένα εργαστήριο στο εσωτερικό της γης, όπου σαν τους τεχνίτες των εργαστηρίων της πόλης τους, της Αθήνας, ανταποκρίνονται στις επιταγές της *είμαρμένης*.

Προμηθεῖ καὶ Ἐπιμηθεῖ

Προμηθεύς < προμηθής (πρὸ + μῆτις: σκέψη) = προνοητικός, προβλεπτικός. Ο Προμηθέας χαρακτηρίζεται από τον Ησίοδο *ποικιλόβουλος* και *αἰολόμητις* και αποτελεί σύμβολο του προνοητικού, αυτού που σκέφτεται και προβλέπει.

Επιμηθεύς < ἐπὶ + μῆδος (πληθ. τὰ μήδεα: σκέψεις, επινοήσεις, τεχνάσματα) = απερίσκεπτος, απρονόητος, σκεπτόμενος κατόπιν εορτής. Ο Επιμηθέας χαρακτηρίζεται από τον Ησίοδο *ἀμαρτίνοος* και *ὀψίνοος* και αποτελεί σύμβολο του επιπόλαιου, του αστόχαστου, αυτού που δεν μπορεί να προβλέψει τις συνέπειες των πράξεών του.

Ο Προμηθέας ήταν γιος του Τιτάνα Ιαπετού και της Ωκεανίδας Ασίας ή Θέμιδας ή Αίθρας ή Κλυμένης και αδέλφια του ήταν οι Ιαπετίδες Επιμηθέας, Άτλας και Μενοίτιος. Κατά την Τιτανομαχία ο Προμηθέας πήρε το μέρος του Δία και γι' αυτό, μετά τη νίκη των νέων θεών, δε φυλακίστηκε, όπως οι άλλοι Τιτάνες στα Τάρταρα. Σύμφωνα με τον Λουκιανό, μετά την Τιτανομαχία ο Προμηθέας, με την αρωγή της θεάς Αθηνάς, δημιούργησε τον πρώτο άνθρωπο από πηλό και φωτιά (Χρυσό Γένος), δίνοντάς του τη μορφή των θεών. Σύμφωνα με τους Ορφικούς, ο πηλός που χρησιμοποιήθηκε ήταν ποτισμένος από το αίμα των Τιτάνων. Τα ζώα πλάστηκαν από τους θεούς και αυτά την ίδια περίοδο, μετά την Τιτανομαχία, στο εσωτερικό της γης, με μείγμα από χώμα και φωτιά (και κατ' άλλους και από νερό και αέρα). Ο Προμη-

θέας και ο Επιμηθέας κλήθηκαν να εφοδιάσουν τα διάφορα όντα με τα κατάλληλα χαρακτηριστικά, ώστε να καταφέρουν να επιβιώσουν. Ο Επιμηθέας έπεισε τον Προμηθέα να αναλάβει μόνος του τη διανομή, αλλά από αμέλειά του άφησε τον άνθρωπο τελευταίο και χωρίς σημαντικά εφόδια. Απόμειναν από τα εφόδια που είχε στη διάθεσή του μόνο λίγες τρίχες και νύχια ευπαθή και ανίσχυρα. Τότε ο Προμηθέας, συναισθανόμενος και την προσωπική του ευθύνη, αποφάσισε να του χαρίσει τη φωτιά. Μπήκε λοιπόν κρυφά στο εργαστήριο του Ήφαιστου, έκλεψε τη φωτιά και την τοποθέτησε σε ένα κούφιο καλάμι. Τη μετέφερε μέσα σε αυτό και κρυφά τη δώρισε στους ανθρώπους. Ο Προμηθέας θεωρείται πως ήταν αυτός που δίδαξε στους ανθρώπους να χειρίζονται τη φωτιά, να λιώνουν τα μέταλλα και να δημιουργούν εργαλεία, τις επιστήμες, που τις έκλεψε από τη θεά της σοφίας, την Αθηνά, και τα γράμματα. Για να προφυλάξει τους ανθρώπους από την οργή των θεών, τους έμαθε να τους λατρεύουν, να τους αποδίδουν τιμές και προσφορές και να τους κάνουν θυσίες. Σύμφωνα με τον Ησίοδο, όταν οι άνθρωποι έμαθαν να κάνουν θυσίες στους θεούς και τέθηκε το ζήτημα ποια κομμάτια του θυσιαζόμενου ζώου θα έπαιρναν οι θεοί και ποια οι άνθρωποι, ο Προμηθέας εξαπάτησε τον Δία, δοκιμάζοντας τη σοφία του. Ο Δίας είχε συμφωνήσει με τον Προμηθέα πως όποιο μερίδιο διαλέξει, αυτό θα ανήκει στους θεούς και το άλλο στους ανθρώπους. Ο Προμηθέας έντεχνα τοποθέτησε στο ένα μερίδιο κόκαλα, αφού τα σκέπασε με λαχταριστό λίπος, και στο άλλο κρέας, αφού όμως το σκέπασε με το δέρμα του ζώου. Ο Δίας επέλεξε το μερίδιο με το λίπος και όταν κατάλαβε την απάτη του Προμηθέα, οργίστηκε μαζί του.

Στο *Έργα και Ημέραι* ο Ησίοδος αναφέρει πως οργισμένος ο Δίας τιμώρησε το ανθρώπινο γένος για την απάτη του Προμηθέα: «Όταν ο Δίας κατάλαβε τι είχε κάνει ο Προμηθέας, του είπε ''χαίρεσαι που με γέλασες, αλλά θα βρει μεγάλο κακό εσένα και όλους τους ανθρώπους και αυτό θα είναι το τίμημα για τη φωτιά που τους έδωσες. Θα είναι αυτό (το κακό) κάτι που οι άνθρωποι θα χαρούν με την καρδιά τους ενώ θα αγκαλιάζουν την καταστροφή τους''». Και έβαλε τον Ήφαιστο να πλάσει την Πανδώρα, ένα πλάσμα από άργιλο που να μοιάζει σε αθάνατη θεά, αλλά να έχει τη φωνή και τη δύναμη ανθρώπου. Η Αθηνά τής δίδαξε την υφαντική τέχνη, η Αφροδίτη την έκανε ποθητή και ο Ερμής την προίκισε με πανούργα φύση και της δίδαξε την εξαπάτηση και τα ψέματα. Της δόθηκαν σαν δώρα επίσης τα χαρίσματα της Πειθούς και των Χαρίτων, ενώ στο τέλος ο Ερμής τής έδωσε και ανθρώπινη ομιλία. Την ονόμασαν Πανδώρα, επειδή κάθε θεός τής είχε δώσει κι ένα δώρο. Η Πανδώρα ήταν βαρύ χτύπημα για τους θνητούς ανθρώπους που δούλευαν για το ψωμί τους. Ύστερα ο Δίας διέταξε τον Ερμή να δώσει ως δώρο την Πανδώρα στον Επιμηθέα. Αυτός, παρά τη συμβουλή του αδελφού του «να μη δεχτεί ποτέ δώρο από τον Ολύμπιο Δία και να το στείλει πίσω, επειδή μπορεί να αποδεικνυόταν βλαβερό για τους ανθρώπους», δέχτηκε την Πανδώρα και όταν κατάλαβε το λάθος του, ήταν πια αργά. Η Πανδώρα έβγαλε το μεγάλο πώμα από το πιθάρι και από αυτό ξεχύθηκαν τα δεινά των ανθρώπων, αρρώστιες, δυστυχία και θάνατος. Μόνο η Ελπίδα έμεινε μέσα στο πιθάρι και δεν πέταξε έξω, γιατί την κράτησε εκεί το πώμα με τη θέληση του Δία. Τότε ο φιλάνθρωπος Προμηθέας δίδαξε στους ανθρώπους την Ιατρική και τα βότανα.

Ο Προμηθέας είναι συνδεδεμένος και με τον μύθο για τον κατακλυσμό του Δευκαλίωνα. Ο Δίας, για να τιμωρήσει τους ανθρώπους, επειδή στον κόσμο τους κυριαρχούσαν η κακία και η αδικία, και τον Προμηθέα, προκάλεσε έναν κατακλυσμό για να εξαφανίσει την ανθρωπότητα (το χάλκινο γένος). Ο Προμηθέας όμως ενημέρωσε τον γιο του Δευκαλίωνα, βασιλιά της Φθίας, για το σχέδιο του Δία και τον προέτρεψε να κατασκευάσει μια κιβωτό, να τη γεμίσει με εφόδια και να μπει μέσα σε αυτή με τη γυναίκα του, την Πύρρα, κόρη του Επιμηθέα, και με άλλα ζώα. Έτσι σώθηκαν ο Δευκαλίωνας και η Πύρρα και από αυτούς δημιουργήθηκε το γένος των ηρώων και η νέα γενιά ανθρώπων. Ο Δίας, μετά τον κατακλυσμό του Δευκαλίωνα, κατακεραύνωσε τον Επιμηθέα και μαζί με τον αδελφό του Μενοίτιο τον έκλεισε στον Έρεβο.

Η τιμωρία του Προμηθέα για όλα αυτά και κυρίως για την εναντίωσή του στις βουλές του Δία ήταν σκληρή. Ο Δίας έδωσε εντολή στον Ήφαιστο να τον δέσει σε έναν βράχο, στον Καύκασο, και έβαλε έναν αετό να του τρώει το συκώτι κάθε πρωί. Καθώς ο Προμηθέας ήταν αθάνατος, κάθε βράδυ τα σπλάχνα του θεραπεύονταν και το μαρτύριο συνεχιζόταν κάθε μέρα. Τον Προμηθέα απελευθέρωσε ο Ηρακλής, ο οποίος περνώντας από τον Καύκασο, με κατεύθυνση τη χώρα των Εσπερίδων, σκότωσε τον αετό και έσπασε τις αλυσίδες του Ήφαιστου. Ο Προμηθέας, από ευγνωμοσύνη προς τον ημίθεο, του αποκάλυψε τον τρόπο με τον οποίο θα έπαιρνε τα χρυσά μήλα.

Επειδή ο Προμηθέας ήταν Τιτάνας και δεν μπορούσε να κατοικήσει στα δώματα του Ολύμπου, έλαβε από τον Κένταυρο Χείρωνα την αθανασία και έτσι κατοίκησε μαζί με τους θεούς. Ο Χείρωνας είχε τραυματιστεί κατά λάθος από βέλος του Ηρακλή, που είχε ποτιστεί με το δηλητηριώδες αίμα της Λερναίας Ύδρας. Ο Χείρωνας ήταν αθάνατος, αλλά βασανιζόταν φρικτά από την πληγή που του προκάλεσε το βέλος. Ζήτησε λοιπόν από τον Δία να του πάρει την αθανασία του, ώστε να πεθάνει και να λυτρωθεί από τους πόνους. Έτσι, η αθανασία του Χείρωνα δόθηκε στον Προμηθέα, καθώς και η άδεια να συγκατοικήσει στον Όλυμπο με τους άλλους θεούς.

προσέταξαν Προμηθεῖ καὶ Ἐπιμηθεῖ κοσμήσαί τε καὶ νεῖμαι δυνάμεις ἑκάστοις ὡς πρέπει

Αφού έχει ολοκληρωθεί από τους θεούς μια κάπως γενική μορφή των θνητών γενών, αυτοί θα αναθέσουν στους δύο Τιτάνες το έργο της παροχής συγκεκριμένων χαρακτηριστικών και ιδιοτήτων, ώστε αυτά να ενταχθούν αρμονικά στην ισορροπία του κόσμου. Είναι προφανές πως ο μύθος του Πρωταγόρα αφήνει εσκεμμένα κενά λογικής αλληλουχίας των γεγονότων, ώστε να περάσει τα μηνύματα που επιθυμεί ο σοφιστής. Τα ερωτήματα, που θα μπορούσαν να προκύψουν από τους ακροατές για τη μορφή και την κατάσταση των θνητών γενών πριν από την παρέμβαση του Επιμηθέα, καλύπτονται από τον συμβολικό χαρακτήρα που διακρίνει τη μυθική αφήγηση και την πρόθεση του σοφιστή να δημιουργήσει μια ευκολοκατανόητη και ευχάριστη διήγηση με διδακτικό κυρίως χαρακτήρα. Λογικά σκεπτόμενοι θα ήταν δυνατόν ωστόσο να παρατηρήσουμε ότι δεν μπορούμε

να ισχυριστούμε πως οι θεοί δεν έδωσαν ολοκληρωμένη εξωτερική μορφή στα θνητά όντα, αφού ο Επιμηθέας επεμβαίνει και στα εξωτερικά τους χαρακτηριστικά (μέγεθος, περίβλημα, μέλη κ.λπ.) και σε άλλες βιολογικές τους ιδιότητες (τροφή, αναπαραγωγή κ.λπ.). Για τις ανάγκες μιας υποτυπώδους λογικής ακολουθίας των γεγονότων του μύθου μπορούμε να θεωρήσουμε πως οι θεοί έπλασαν σε αδρές γραμμές τα διάφορα είδη και ο Επιμηθέας στη συνέχεια επενέβη και τους έδωσε την ιδιαίτερη τελική μορφή τους.

Προμηθέα δὲ παραιτεῖται Ἐπιμηθεὺς αὐτὸς νεῖμαι

Παρόλο που η εντολή των θεών, σύμφωνα με τη διήγηση του Πρωταγόρα, απευθυνόταν και στους δύο Τιτάνες, Προμηθέας και Επιμηθέας συνεννοούνται μεταξύ τους ώστε ο Επιμηθέας να κάνει τη διανομή των εφοδίων και ο Προμηθέας να ελέγξει και να επέμβει διορθωτικά. Φυσικά κάτι τέτοιο μοιάζει παράδοξο, αφού η φύση των δύο Τιτάνων υπαγόρευε την ακριβώς αντίθετη διαδικασία. Όπως δηλώνει και η ετυμολογία των ονομάτων τους, ο Προμηθέας, ως προνοητικός, έπρεπε να αναλάβει το έργο της διανομής, αφού είχε τη δυνατότητα να προβλέπει, να προεκτιμά και να προνοεί για τις συνέπειες των επιλογών που θα έκανε, ενώ ο Επιμηθέας, ως σκεπτόμενος κατόπιν εορτής, ήταν εντελώς ακατάλληλος για μια τέτοια αποστολή. Θα μπορούσε ωστόσο να επιβλέπει το έργο του αδελφού του. Στη λογική ερμηνεία της μυθικής αφήγησης διακρίνουμε μια πρώτη ευθύνη του Προμηθέα για την κατάληξη του εγχειρήματος, αφού, παρά τη γνώση της απρονοησίας και της επιπολαιότητας του αδελφού του, συμφώνησε μαζί του και του επέτρεψε να κάνει εκείνος τη διανομή. Για την αντιστροφή των ρόλων σε ένα τόσο απαιτητικό και υψίστης σημασίας έργο ευθύνεται κατεξοχήν ο Προμηθέας. Ωστόσο η αντιστροφή των ρόλων των δύο Τιτάνων εξηγείται στο πλαίσιο εξυπηρέτησης της οικονομίας του μύθου και του διδακτικού χαρακτήρα του. Η παρέμβαση του Επιμηθέα αναφέρεται στη φάση του βιολογικού σχηματισμού των όντων, ενώ η παρέμβαση του Προμηθέα στη φάση διαφοροποίησης του ανθρώπου από τα άλλα έμβια όντα, στη φάση που αναπτύσσει τις δυνάμεις και τις ιδιότητες του έλλογου όντος. Από το κατώτερο πρώτο στάδιο των βιολογικών η διήγηση μεταφέρεται στο ανώτερο δεύτερο στάδιο, όπου διαμορφώνονται οι δυνατότητες εξέλιξης του ανθρώπινου γένους, αποκαλύπτοντας και την αισιόδοξη αντίληψη του Πρωταγόρα για τη δυνατότητα προόδου και εξέλιξης του ανθρώπινου γένους.

Νέμων δὲ τοῖς μὲν ἰσχὺν ... σωτηρίαν τῷ γένει πορίζων

Μετά την αλλαγή των ρόλων μεταξύ των δύο αδελφών, που προέκυψε από πρωτοβουλία του Επιμηθέα, αυτός ξεκινά το έργο της διανομής των εφοδίων από τα άλογα ζώα. Ο τρόπος με τον οποίο ο Επιμηθέας πραγματοποιεί τη διανομή χαρακτηρίζεται από ορθή στάθμιση των αναγκών κάθε είδους και επινοητικότητα, δεδομένου ότι επιτυγχάνει να εξισορροπήσει τις αντιθέσεις που προέκυψαν μεταξύ των διαφόρων ειδών του ζωικού βασιλείου. Στόχος του Επιμηθέα είναι να καταφέρει να εξασφαλίσει τη φυσική ισορροπία, την επιβίωση και τη διαιώνιση όλων των ειδών. Ωστόσο μπορεί ο Επιμηθέας να διαθέτει

επινοητικότητα ώστε να πετύχει τον στόχο που έθεσε για το ζωικό βασίλειο, του λείπει όμως η προνοητικότητα, η οποία είναι χαρακτηριστικό του αδελφού του, του Προμηθέα, και γι' αυτό δεν καταφέρνει να ολοκληρώσει το έργο του.

Οι επιμέρους στόχοι που θέτει ο Επιμηθέας για το ζωικό βασίλειο είναι οι εξής:

α. Προστασία από την αλληλοεξόντωση: **«Νέμων δὲ ... ἀϊστωθείη».** Παρέχει σε κάθε είδος μέσα προφύλαξης από τις επιθέσεις των άλλων ζώων. Εκτιμώντας ορθά τις άλογες ορμές των ζώων και την κυριαρχία του φυσικού νόμου για την επιβίωση του ισχυρότερου είδους, προσπαθεί να εξισορροπήσει τις δυνάμεις τους. Σε άλλα από τα ζώα δίνει σωματική δύναμη, σε άλλα, που πλάστηκαν αδύναμα, ταχύτητα, σε άλλα όπλα, όπως για παράδειγμα νύχια, δόντια, κέρατα, οπλές· σε όσα είναι μικρόσωμα δίνει ως όπλα τους στην αντιμετώπιση των κινδύνων φτερά ή υπόγεια κατοικία, ενώ για τα μεγαλόσωμα αρκεί το μέγεθός τους ως όπλο για να αντιμετωπίζουν τους κινδύνους.

β. Προστασία από τις ατμοσφαιρικές μεταβολές, από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες: «**ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς ... καὶ ἀναίμοις**». Προσπαθεί να προφυλάξει τα διάφορα είδη του ζωικού βασιλείου από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες, παρέχοντάς τους μέσα προσαρμοστικότητας στις εναλλαγές των εποχών, που αποδίδονται στη βούληση του Δία. Σε άλλα ζώα δίνει πλούσιο τρίχωμα, σε άλλα γερό δέρμα, σε άλλα πέλματα με χοντρό δέρμα και χωρίς αίμα. Προσπαθεί με αυτά τα εφόδια να τα προστατέψει από το ψύχος και τον καύσωνα, να τους εξασφαλίσει φυσικό στρώμα και να τους δώσει τη δυνατότητα να κινούνται στις σκληρές επιφάνειες της γης.

γ. Πρόνοια για την εξασφάλιση τροφής: «**Τοὐντεῦθεν ... ἄλλων βοράν**». Προσπαθεί να εξασφαλίσει σε κάθε είδος του ζωικού βασιλείου διαφορετικά είδη τροφής, ώστε να μην εξαντληθούν τα υπάρχοντα είδη τροφής. Άλλα από αυτά τα κάνει φυτοφάγα, να τρώνε χόρτα, καρπούς δέντρων ή ρίζες, άλλα τα κάνει σαρκοφάγα, να τρέφονται με τις σάρκες άλλων ζώων.

δ. Πρόνοια για την εξισορρόπηση των αντίρροπων δυνάμεων της φύσης, ώστε να εξασφαλιστεί η διαιώνιση όλων των ειδών: «**καὶ τοῖς μὲν ὀλιγογονίαν ... τῶ γένει πορίζων**». Ο Επιμηθέας μηχανεύεται τρόπους για να διασφαλίσει την ισορροπία στη φύση και τη διαιώνιση όλων των ειδών. Γι' αυτό άλλα, τα σαρκοφάγα ζώα, τα περιορίζει σε ολιγογονία, δηλαδή μικρή γονιμότητα, και άλλα, όσα αποτελούν τροφή άλλων ζώων, τα προικίζει με πολυγονία, δηλαδή με μεγάλη γονιμότητα.

Είναι προφανές πως ο Πρωταγόρας αναφέρεται στον νόμο της αναπλήρωσης, την αρχή που ισχύει και στη φύση, σύμφωνα με την οποία μία αδυναμία, όπως ενός ζώου, αναπληρώνεται από μία ικανότητα. Με τον τρόπο που περιγράφει τη διανομή των εφοδίων ο Πρωταγόρας εξηγεί τελεολογικά τον νόμο της αναπλήρωσης, εξηγεί δηλαδή τις διάφορες ιδιότητες και χαρακτηριστικά των ζώων ανάλογα με τον σκοπό (*τέλος*) για τον οποίο πλάστηκαν, ή, απλούστερα, ανάλογα με τη λειτουργία που επιτελούν. Στη φύση, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, όλα έχουν έναν σκοπό. Ειδικότερα η ταχύτητα αντισταθμίζει το αδύναμο σώμα, τα φτερά ή η υπόγεια κατοικία αντισταθμίζουν το μικρό σωματικό

μέγεθος, αφού τα δυνατά ζώα δε χρειάζονται ταχύτητα. Όσα πλάστηκαν να έχουν μεγάλο σωματικό μέγεθος διασφαλίζουν τη σωτηρία τους χάρη σε αυτό, ενώ άλλα, εφοδιασμένα με διάφορα όπλα, αντισταθμίζουν την έλλειψη δύναμης και ταχύτητας. Προκειμένου να αντιμετωπίζουν τις ατμοσφαιρικές μεταβολές, εφοδιάζονται με πυκνό τρίχωμα και γερό δέρμα, προκειμένου να κινούνται σε διάφορες επιφάνειες, εφοδιάζονται με οπλές και σκληρά δέρματα, χωρίς αίμα. Προκειμένου να διασφαλιστεί η επάρκεια στην τροφή τους, άλλα γίνονται φυτοφάγα, άλλα σαρκοφάγα, ενώ τα φυτοφάγα έχουν τη δυνατότητα να γεννούν πολλούς απογόνους, καθώς γίνονται βορά άλλων ζώων, και τα σαρκοφάγα περιορίζονται να γεννούν λίγους απογόνους, καθώς τρέφονται με άλλα ζώα. Οι ιδιότητες που δίνονται στα διάφορα είδη του ζωικού βασιλείου αποτελούν δώρα των θεών, είναι δηλαδή δοσμένες εκ των προτέρων, χωρίς τα ζωικά είδη να έχουν καμία ενεργητική συμμετοχή στην απόκτησή τους, και διανέμονται σε αυτά από μια κατώτερη και ελλιπέστερη θεϊκή μορφή, τον Επιμηθέα. Το πλήθος των αντιθετικών σχημάτων και των προσδιορισμών του τελικού αιτίου παρέχει σε υφολογικό επίπεδο την τελεολογική εξήγηση της αντισταθμιστικής και σύμμετρης κατανομής των ιδιοτήτων στα ζώα.

Η διανομή των διαφόρων εφοδίων θα μπορούσε να αποδοθεί σχηματικά με την παράθεση σε ζεύγη αντιθέτων (θέση-αντίθεση), διαμορφώνοντας μια διαλεκτική σχέση πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων:

<table>
<tr><td colspan="2">Νέμων δὲ</td></tr>
<tr><td>• τοῖς μὲν ἰσχὺν ἄνευ τάχους προσῆπτεν,
• τοὺς δὲ ὥπλιζε,

• Ἃ μὲν γὰρ αὐτῶν σμικρότητι ἤμπισχεν,</td><td>• τοὺς δ᾽ ἀσθενεστέρους τάχει ἐκόσμει·
• τοῖς δ᾽ ἄοπλον διδοὺς φύσιν ἄλλην τιν᾽ αὐτοῖς ἐμηχανᾶτο δύναμιν εἰς σωτηρίαν.
• ἃ δὲ πῦξε μεγέθει,</td></tr>
<tr><td colspan="2">ἀμφιεννὺς αὐτὰ πυκναῖς τε θριξὶν καὶ στερεοῖς δέρμασιν,</td></tr>
<tr><td>• ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα,</td><td>• δυνατοῖς δὲ καὶ καύματα,</td></tr>
<tr><td colspan="2">καὶ ὑποδῶν</td></tr>
<tr><td>• τὰ μὲν ὁπλαῖς,</td><td>• τὰ δέ [θριξὶν καί] δὲρμασιν στερεοῖς καὶ ἀναίμοις.</td></tr>
<tr><td colspan="2">τροφὰς ἄλλοις ἄλλας ἐξεπόριζεν</td></tr>
<tr><td>• τοῖς μὲν ἐκ γῆς βοτάνην
• καὶ τοῖς μὲν ὀλιγογονίαν προσῆψε</td><td>• ἄλλοις δὲ δένδρων καρπούς, τοῖς δὲ ῥίζας
• τοῖς δ᾽ ἀναλισκομένοις ὑπὸ τούτων πολυγονίαν</td></tr>
</table>

Αν εξετάσουμε προσεκτικότερα τους ρηματικούς τύπους κατά τη διήγηση του Πρωταγόρα, θα διακρίνουμε στην ποικιλία τους και τους επιμέρους στόχους που τίθενται από τον Επιμηθέα και είναι παρόντες σε όλη τη διαδικασία της διανομής. Η πρόθεση του Επιμηθέα αρχικά περιορίζεται σε απλή διανομή (*νέμων, ἔνεμεν*), στη συνέχεια όμως

αντιλαμβάνεται ότι αυτή δε θα είναι αρκετή, αλλά θα χρειαστούν και κάποιες διορθωτικές προσθήκες εφοδίων για την επιτυχία των στόχων του (*προσῆπτεν, προσῆψε*) ή ακόμα και παρεμβάσεις στην αρχική φύση τους (*ἤμπισχεν, νῦξε*). Σε άλλα είδη επιχειρεί και μια αισθητική παρέμβαση (*ἐκόσμει*), ενώ σε άλλα, προβλέποντας τον αγώνα που θα δώσουν για την επιβίωσή τους, παρέχει εξοπλισμό (*ὥπλιζε*), ώστε να έχουν επάρκεια μέσων προστασίας (*ἐπήρκεσε*). Κύριο μέλημά του είναι, πέρα από τη σωτηρία όλων των ειδών (*εἰς σωτηρίαν, ἔσωζεν, σωτηρίαν πορίζων*), η διασφάλιση της ισορροπίας μεταξύ τους, όσο και της ισορροπίας της φύσης, η οποία μάλιστα να διαπνέεται και από την αίσθηση του δικαίου (*ἐπανισῶν*). Η όλη διαδικασία είναι εξαιρετικά δύσκολη και απαιτητική και ο Τιτάνας χρειάζεται να επιστρατεύσει όλη του την επινοητικότητα για να ανταποκριθεί επαρκώς σε αυτή, όπως δείχνει και η επανάληψη του ρήματος *ἐμηχανᾶτο.* Ταυτόχρονα διαρκώς παρούσες κατά την εκτέλεση του έργου του είναι η προσοχή, η αγωνία και η ανησυχία μήπως κάτι του ξεφύγει ή σε κάποιο σημείο δεν καταφέρει να αντεπεξέλθει στην αποστολή του, αντιλαμβανόμενος τις συνέπειες ενός τέτοιου ενδεχόμενου (*εὐλάβειαν ἔχων μή τι γένος ἀϊστωθείη*). Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Επιμηθέας επιτελεί την αποστολή του με σκέψη, προνοητικότητα, επινοητικότητα, οργάνωση, μεθοδικότητα και υπευθυνότητα, στον βαθμό βέβαια που του επιτρέπουν οι δυνάμεις του.

Κυρίαρχο σημείο στον πρωταγόρειο μύθο αποτελεί η αναγκαιότητα για την επίτευξη της ισορροπίας του φυσικού οικοσυστήματος, η οποία θα προκύψει αν εξισορροπηθούν οι αντίρροπες δυνάμεις που λειτουργούν στο εσωτερικό του. Η μεγάλη ποικιλία των διάφορων ζώων, που το καθένα είναι προικισμένο με διαφορετικές ιδιότητες, ικανότητες και όπλα, προκαλεί έναν συνεχή αγώνα για επιβίωση, έναν διαρκή πόλεμο για τη σωτηρία του κάθε είδους. Αυτή η λογική του τρόπου εξασφάλισης της σωτηρίας των ειδών θυμίζει σύγχρονες οικολογικές αρχές. Όπως υποστήριζε και ο Ηράκλειτος για την *παλίντονον/ ἁφανῆ ἁρμονίην* το οικοσύστημα μπορεί να επιτύχει την ισορροπία του με την εναρμόνιση των αντιθέτων, ως μια ενότητα αντιθέτων.

πρὸς τὰς ἐκ Διὸς ὥρας

Σύμφωνα με τις λαϊκές αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων, ο Δίας ρύθμιζε όλα τα μετεωρολογικά και ατμοσφαιρικά φαινόμενα, καθώς και την εναλλαγή των εποχών του έτους, οι οποίες ονομάζονται *ὧραι*. «Η λέξη παράγεται από την ίδια ινδοευρωπαϊκή ρίζα από την οποία στα αγγλικά παράγεται η λέξη year, το έτος: α) ορισμένος χρόνος, χρονική περίοδος που ορίζεται από τους φυσικούς νόμους, περίοδος του έτους, του μήνα, της ημέρας· β) εποχή του έτους [οι αρχαίοι Έλληνες διέκριναν τρεις εποχές του χρόνου: το *ἔαρ*, δηλαδή την άνοιξη, το *θέρος*, δηλαδή το καλοκαίρι, και τον *χειμῶνα*, ενώ την *ὀπώραν*, το φθινόπωρο, τη θεωρούσαν μάλλον ως ακμή του καλοκαιριού·] η ακμή του έτους· μέρος της ημέρας ή του ημερονυκτίου. Επειδή η λέξη χρησιμοποιούνταν ιδιαίτερα για να δηλώσει την καλύτερη εποχή του χρόνου, κατέληξε επίσης να σημαίνει, όπως η λέξη *καιρός*, την κατάλληλη ώρα, τη σωστή στιγμή, όπως και την καλή στιγμή της ζωής του ανθρώπου,

δηλαδή τη νεότητα. Στη μυθολογία, οι *Ώρες*, κόρες του Δία και της Θέμιδος, ήταν τρεις: η Ευνομία, η Δίκη και η Ειρήνη, προστάτευαν δε τις εποχές του έτους και τους καρπούς κάθε εποχής, και θεωρούνταν αιτίες της ωριμότητας και της τελειότητας όλων των φυσικών πραγμάτων, κυρίως δε της ακμής και της ομορφιάς του ίδιου του ανθρώπου».*

Αισθητικά και υφολογικά στοιχεία της ενότητας

Ο Πρωταγόρας προσαρμόζει τη διήγησή του στα τυπικά χαρακτηριστικά μιας μυθικής αφήγησης. Συγκεκριμένα παρατηρούμε:

α. την τυπική αρχή μιας μυθικής αφήγησης (*ἦν γάρ ποτε χρόνος*)
β. την απλή δομή του λόγου
γ. την επαναλαμβανόμενη χρήση των συνδέσμων *οὖν* (= λοιπόν) και *ἐπειδή* (όταν, αφού)
δ. τη συχνή επανάληψη λέξεων (*νέμων-ἔνειμε-νεῖμαι-νείμαντος-νέμων*)
ε. την εναλλαγή του ευθέος και πλαγίου λόγου (*Νείμαντος δέ μου, ἔφη, ἐπίσκεψαι· καὶ οὕτω πείσας νέμει*)
στ. την αντιθετική διαίρεση εννοιών (όπως στην περιγραφή των ιδιοτήτων των θνητών ειδών, με τις οποίες τα προίκισε ο Επιμηθέας, και οι οποίες συνδέονται αντιθετικά μεταξύ τους με τους συνδέσμους *μὲν … δέ*)
ζ. την παρατακτική σύνδεση
η. τον μικροπερίοδο λόγο

Το ύφος της διήγησης θα μπορούσε γενικά να χαρακτηριστεί λαϊκότροπο και δημοτικό, με απλότητα, ζωντάνια και φυσικότητα, που σε ορισμένα σημεία φτάνει στην αφέλεια, χωρίς όμως να παρεκκλίνει από το επιτηδευμένο ύφος που χαρακτήριζε τον λόγο των σοφιστών. Η διήγηση του μύθου από τον Πρωταγόρα χαρακτηρίζεται από συσσώρευση ποιητικών τρόπων και λεκτικών σχημάτων. Η αρχική του φράση *Ἦν γάρ ποτε χρόνος* είναι η χαρακτηριστική εναρκτήρια φράση μιας μυθικής διήγησης ή ενός παραμυθιού (πρβλ. την τυπική αρχή σύγχρονων παραμυθιών «Μια φορά κι έναν καιρό...»). Το λαϊκότροπο και δημοτικό ύφος της διήγησης ενισχύεται με τη χρήση ποιητικών φράσεων (*ἄοπλον φύσιν, σμικρότητι ἤμπισχεν, πτηνὸν φυγήν, ἀϊστωθείη, ἀλληλοφθοριῶν διαφυγὰς ἐπήρκεσεν*), οι οποίες αφενός τονίζουν τη σημασία του έργου του Επιμηθέα και αφετέρου εντυπωσιάζουν τον ακροατή και προσδίδουν στον λόγο ποιητική και εκφραστική ζωντάνια. Η δύναμη της περιγραφής ενισχύεται με τη χρήση του δραματικού (ιστορικού) ενεστώτα (*τυποῦσιν, παραιτεῖται, νέμει*), τα εύηχα σύνθετα ουσιαστικά (*ἀλληλοφθοριῶν, ὀλιγογονίαν, πολυγονίαν*) και τα λεκτικά σύνολα με τα εύηχα περιγραφικά επίθετα (*ἄοπλον φύσιν, πτηνὸν φυγήν, κατάγειον οἴκησιν, αὐτοφυὴς στρωμνή, ἀναίμοις δέρμασιν*), που δημιουργούν έναν εναργή εικονοπλαστικό λόγο. Η ποικιλία των ρηματικών τύπων που χρησιμοποιούνται για να αποδώσουν το έργο του Επιμηθέα (*προσῆπτεν, ὥπλιζε, ἐμηχανᾶτο, ἤμπισχεν, ἔνεμεν, ἔσωζεν, εὐλάβειαν ἔχων, ἀμφιεννύς, ὑποδῶν, ἐπανισῶν*) εκφράζει τις λεπτές

* Φιλοσοφικός Λόγος, Γ΄ Λυκείου, σ. 67.

αποχρώσεις των προθέσεών του. Η σύνταξη δεν παρουσιάζει επιτήδευση, κυριαρχούν ο μικροπερίοδος λόγος και η παρατακτική σύνδεση. Μπορούμε να εντοπίσουμε και τα παρακάτω σχήματα λόγου:

α. Χιαστό:

ἐκ γῆς καὶ πυρὸς

ὅσα πυρὶ καὶ γῇ

τοῖς μὲν … βοτάνην … ῥίζας *ἐστί δ' οἷς … τροφὴν … βοράν*

τοῖς μὲν ὀλιγογονίαν *τοῖς δὲ … πολυγονίαν*

β. Ρητορικό σχήμα μερισμού: *ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα, δυνατοῖς δὲ καὶ καύματα ἄλλοις ἄλλας ἐξεπόριζεν, τοῖς μὲν ἐκ γῆς βοτάνην, ἄλλοις δὲ δένδρων καρπούς, τοῖς δὲ ῥίζας*

γ. Πρωθύστερο σχήμα: *κοσμῆσαί τε καὶ νεῖμαι*

δ. Παράλληλη: *μὲν ἀμῦναι – δὲ (ἀμῦναι) καὶ … ὅπως ὑπάρχοι*

Απαντήσεις στις ερωτήσεις των σχολικών βιβλίων

Από τον Φιλοσοφικό Λόγο – Θέματα για συζήτηση

1 ***Στον μύθο του Πρωταγόρα, ο άνθρωπος παρουσιάζεται ως το πιο αδύναμο και λιγότερο προικισμένο βιολογικά ον. Συζητήστε αυτή την παρουσίαση και αναζητήστε τα χαρακτηριστικά εκείνα του ανθρώπου που του επέτρεψαν να επιβιώσει, να διαφοροποιηθεί από τα άλλα θηλαστικά και να αναπτύξει πολιτισμό.***

Σύμφωνα με τον μύθο του Πρωταγόρα (και κυρίως από όσα πληροφορούμαστε στις επόμενες ενότητες), παρόλο που ο Επιμηθέας προσπάθησε να μοιράσει σε όλα τα είδη του ζωικού βασιλείου τα απαιτούμενα μέσα για τη σωτηρία τους, άφησε τον άνθρωπο χωρίς εφόδια, μόνο και ανυπεράσπιστο απέναντι στους κινδύνους που θα αντιμετώπιζε όταν θα έβγαινε από τη γη στο φως. Η εικόνα που αντίκρισε ο Προμηθέας κατά την ώρα της επιθεώρησης περιείχε δύο διαμετρικά αντίθετες καταστάσεις: Τα άλλα ζώα ήταν εφοδιασμένα με τα κατάλληλα βιολογικά όπλα ώστε να επιβιώσουν, ενώ ο άνθρωπος ήταν γυμνός, άοπλος και ανυπόδητος, χωρίς σκληρό περίβλημα και άλλα τριχώματα ή σκληρά δέρματα ή οπλές. Η απόλυτη ένδεια του ανθρώπου τον

καθιστούσε ανυπεράσπιστο τόσο απέναντι στα καλά οπλισμένα άλλα ζώα όσο και απέναντι στους κινδύνους του φυσικού περιβάλλοντος. Στο επιμηθεϊκό στάδιο της δημιουργίας, ο άνθρωπος, μετά τον βιολογικό σχηματισμό του, δε διαθέτει τα απαιτούμενα μέσα για την επιβίωσή του.

Όπως ήταν φυσικό, η απρονοησία του Επιμηθέα έγινε αντιληπτή από τον αδελφό του, τον Προμηθέα, ο οποίος προσπάθησε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα και να δώσει και στον άνθρωπο τα απαιτούμενα εφόδια για την επιβίωσή του. Κάτω από την ασφυκτική πίεση του χρόνου ο Προμηθέας έκλεψε από το εργαστήριο του Ηφαίστου και της Αθηνάς την έντεχνη σοφία και τη φωτιά, η οποία ήταν απαραίτητη για τη χρησιμοποίηση των τεχνικών γνώσεων, και τις δώρισε στον άνθρωπο. Χάρη σε αυτά τα εφόδια ο άνθρωπος, όντας έλλογο ον από τη δημιουργία του, κατάφερε να οδηγηθεί σε πνευματικά (θρησκεία, γλώσσα) και υλικά επιτεύγματα (σπίτια, ρούχα, υποδήματα, στρωσίδια, τροφές) και να ξεκινήσει την πολιτιστική του πορεία. Στο προμηθεϊκό στάδιο της εξέλιξης, ο άνθρωπος δημιουργεί τεχνικό πολιτισμό.

Ωστόσο η εξασφάλιση της επιβίωσης του ανθρώπου ήρθε ύστερα από την παρέμβαση του Δία, ο οποίος σε μια τρίτη φάση της εξέλιξης δώρισε στον άνθρωπο την αιδώ και τη δίκη ως προϋποθέσεις ανάπτυξης της πολιτικής αρετής. Χάρη σε αυτά τα δώρα ο άνθρωπος κατάφερε να οργανωθεί σε πολιτικές κοινωνίες και να αναπτύξει την πολεμική τέχνη. Αποτέλεσμα αυτού του τρίτου σταδίου εξέλιξης ήταν να τεθούν οι βάσεις για την κυριαρχία του στη φύση και τη δημιουργία πολιτισμού υψηλής ποιότητας.

2 ***Διαβάστε το απόσπασμα της* Θεογονίας *του Ησίοδου για τον Προμηθέα. Συγκρίνετε τις αφηγήσεις του Ησίοδου και του Πρωταγόρα.***

Η αφήγηση του σοφιστή Πρωταγόρα για τον Προμηθέα προέρχεται από τον Πλάτωνα και εξυπηρετεί τις ανάγκες μιας φιλοσοφικής απόδειξης. Νωρίτερα από τον Πλάτωνα είχε κάνει λόγο για τον Προμηθέα και ο επικός ποιητής Ησίοδος στη *Θεογονία* του, οπότε ο Πρωταγόρας θα γνώριζε τη διήγησή του για τον Προμηθέα. Και οι δυο τους αναφέρονται στα φιλάνθρωπα αισθήματα του Προμηθέα, που κορυφώθηκαν με την κλοπή της φωτιάς και τη δωρεά της στον άνθρωπο. Και στις δύο αφηγήσεις, του Ησιόδου και του Πρωταγόρα, ο Προμηθέας παρουσιάζεται με ευστροφία, επινοητικότητα ως και πανουργία, ταχύτητα σκέψης, γρήγορα αντανακλαστικά, γενναιότητα. Φυσικά κατά τη σύγκριση των δύο αφηγήσεων προκύπτουν σημαντικές διαφορές, όπως:

α. Η προσέγγιση του Ησιόδου στη *Θεογονία* είναι θεοκεντρική. Στόχος του είναι να παρουσιάσει τις έριδες των θεών στον δικό τους κόσμο και στην προκειμένη περίπτωση επικεντρώνεται στη διαμάχη του Δία με τον Προμηθέα, στην οποία εντάσσεται και ο άνθρωπος, από τη στιγμή που ο Προμηθέας παρεμβαίνει για χάρη του. Αντίθετα η προσέγγιση του Πρωταγόρα στην αφήγησή του είναι κατεξοχήν ανθρωποκεντρική. Στόχος του είναι να εξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι κατάφεραν να συγκροτήσουν κοινωνίες και να θέσουν τα θεμέλια για την ανάπτυξη του πολιτισμού τους.

β. Διαφορετική είναι η προσέγγιση και ως προς το πώς η φωτιά έφτασε στον άνθρωπο. Ο Ησίοδος αναφέρει πως η φωτιά αποτελούσε κτήμα του ανθρώπου, αλλά ο Δίας τού την αφαίρεσε, θυμωμένος με τον Προμηθέα, ο οποίος παράβγαινε μαζί του στη σοφία και τον ξεγέλασε κατά τη διανομή των μερίδων κρέατος ενός βοδιού. Τότε ο Προμηθέας έκλεψε τη φωτιά από τον Δία και τη μετέφερε στους ανθρώπους κρυμμένη μέσα σε ένα καλάμι. Στον πρωταγόρειο μύθο ο Προμηθέας είναι αυτός που πρώτος δίνει τη φωτιά στον άνθρωπο μαζί με την έντεχνη σοφία, αφού τις έκλεψε από το εργαστήριο της Αθηνάς και του Ηφαίστου. Η πράξη του αυτή έρχεται ως αποτέλεσμα της απρονοησίας του Επιμηθέα, ο οποίος κατά τη διανομή του άφησε το ανθρώπινο είδος χωρίς μέσα προστασίας.

γ. Ο Ησίοδος δεν αναφέρεται στη διαδικασία δημιουργίας του ανθρώπου και των υπόλοιπων ζώων, ενώ ο Πρωταγόρας αφιερώνει σε αυτή μεγάλο τμήμα της διήγησής του, με εκτενή αναφορά στον εξοπλισμό που έλαβε κάθε είδος. Μάλιστα, οι λεπτομέρειες με τις οποίες περιγράφει τον εξοπλισμό των ζώων αποδεικνύουν το υψηλό επίπεδο γνώσεων που διαθέτει για τον φυσικό κόσμο και τους νόμους που τον διέπουν. Το σοφιστικό κίνημα εξάλλου διακρινόταν για τη συστηματική και μεθοδική έρευνα του φυσικού κόσμου.

δ. Ουσιαστική διαφορά εντοπίζεται μεταξύ Ησιόδου και Πρωταγόρα και στην αντίληψη για τον Δία και γενικά για τους θεούς. Ο Ησίοδος παρουσιάζει τον Δία αδιάφορο και εχθρικό για το ανθρώπινο γένος, το οποίο μάλιστα εκδικείται, χολωμένος με τον Προμηθέα. Αντίθετα, στην αφήγηση του Πρωταγόρα ο Δίας παρεμβαίνει για να σώσει τους ανθρώπους, εκδηλώνοντας έμπρακτα τα φιλάνθρωπα αισθήματά του.

ε. Διαφορετική είναι και προσέγγιση του Προμηθέα στις δύο αφηγήσεις. Ο Ησίοδος πλάθει έναν Προμηθέα πονηρό, μηχανορράφο, πανούργο, που με αλαζονεία και ασέβεια συναγωνίζεται τον Δία στην ευφυΐα, αδιαφορώντας για τις συνέπειες. Ο Προμηθέας του Ησιόδου απέχει από τον ευεργέτη του ανθρώπινου γένους, όπως παρουσιάζεται από τον Πρωταγόρα.

στ. Ενώ ο Πρωταγόρας λέει απλά πως ο Προμηθέας καταδικάστηκε για κλοπή και δεν κάνει καμία αναφορά στην τιμωρία του, ο Ησίοδος αναφέρεται ρητά στην τιμωρία του, ότι δηλαδή δέθηκε σε έναν βράχο και κάθε μέρα ένας αετός τού έτρωγε το αθάνατο συκώτι του, αλλά και στην απελευθέρωσή του από τον Ηρακλή με τη σύμφωνη γνώμη του Δία.

Από τον Φάκελο Υλικού – Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Α. Τι λέει το κείμενο;

1 ***Ποια χαρακτηριστικά συνάγουμε για τους θεούς γενικά και για τον Δία ειδικότερα; Να εντοπίσετε στο κείμενο τα κατάλληλα σημεία με τα οποία μπορείτε να τεκμηριώσετε την απάντηση.***

(Επισημαίνουμε πως στο κείμενο υπάρχει μόνο μία αναφορά στον Δία. Περισσότερα στοιχεία για τον Δία μπορούν να συγκεντρωθούν από τις επόμενες ενότητες.)

Ο Πρωταγόρας αναφέρεται αρχικά στην ύπαρξη των θεών και μάλιστα με την παραδοχή ότι αυτοί προϋπήρχαν των θνητών γενών και είναι οι δημιουργοί τους (*Ἦν γάρ ποτε χρόνος ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν*). Αυτό αποτελεί και τη βάση της μυθικής αφήγησης, όπου θα στηριχτεί και η ερμηνεία της πολιτικής αρετής και της διδαξιμότητάς της, παρόλο που δημιουργεί προβλήματα συμβατότητας με τον αγνωστικισμό του περί θεών. Είναι προφανής ακόμα και η πρόθεσή του να ακολουθήσει τη μυθική παράδοση των ποιητών, που προσέδιδαν ανθρωπομορφικά χαρακτηριστικά στους θεούς, καθώς φαίνεται ότι θεωρεί πως υπήρξε χρόνος γέννησης και των θεών και αυτοί δεν είναι ούτε άναρχοι ούτε αιώνιοι, ούτε και αλάνθαστοι στις σκέψεις και τις ενέργειές τους. Ο Πρωταγόρας, αφορμώμενος από τις κοσμολογικές αντιλήψεις των προσωκρατικών φυσικών φιλοσόφων, συνδυάζοντας τον ανθρωπομορφισμό των θεών, που προσιδιάζει στη μυθική αφήγηση, βάζει τους θεούς να πλάθουν σε καλούπια τα θνητά γένη, δημιουργώντας στη φαντασία των ακροατών του ένα εργαστήριο στο εσωτερικό της γης, όπου σαν τους τεχνίτες των εργαστηρίων της πόλης τους, της Αθήνας, ανταποκρίνονται στις επιταγές της *είμαρμένης* (*Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἱμαρμένος γενέσεως, τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μείξαντες καὶ τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῇ κεράννυται*). Στον μύθο του Πρωταγόρα οι θεοί και ο κόσμος τους έχουν αλληγορική σημασία. Ο Δίας συμβολίζει τη νομοτέλεια που υπάρχει στη φύση, οι Τιτάνες, ο Ερμής και οι άλλοι θεοί είναι τα όργανα αυτής της νομοτέλειας. Ο Πρωταγόρας υποστηρίζει, όπως δείχνει η χρήση του προσθετικού *καί*, ότι οι θεοί δεν είναι αιώνιοι, αλλά ότι υπήρξε και γι' αυτούς χρόνος της γέννησής τους, όπως συνέβη και για τα θνητά γένη, και ότι απλώς αυτός προηγήθηκε του χρόνου γέννησης των θνητών γενών. Η *είμαρμένη,* προσωποποιημένη ως μια υπερβατική φυσική δύναμη, ανώτερη των θεών, εκφράζει τη νομοτέλεια, την ανάγκη, που ρυθμίζει την πορεία και τις ενέργειες θνητών και αθανάτων. Πρόκειται για ένα αναπότρεπτο πεπρωμένο που διέπει όλο το σύμπαν και είναι αναγκασμένοι ακόμα και οι θεοί να υπακούσουν στις επιταγές του (*καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἱμαρμένος γενέσεως*). Στο συγκεκριμένο σημείο φαίνεται πως ο Πρωταγόρας υιοθετεί την αρχέγονη αντίληψη περί της Μητέρας-Γης, σύμφωνα με την οποία η Γη είναι Μητέρα όλων των έμβιων όντων, ότι στη μήτρα της γονιμοποιήθηκαν και δημιουργήθηκαν όλα τα έμβια όντα (*τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μείξαντες καὶ τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῇ κεράννυται*). Αφού έχει ολοκληρωθεί από τους θεούς μια κάπως γενική μορφή των θνητών γενών, αυτοί θα αναθέσουν στους δύο Τιτάνες το έργο της παροχής συγκεκριμένων χαρακτηριστικών και ιδιοτήτων, ώστε αυτά να ενταχθούν αρμονικά στην ισορροπία του κόσμου (*Ἐπειδὴ δ' ἄγειν αὐτὰ πρὸς φῶς ἔμελλον, προσέταξαν Προμηθεῖ καὶ Ἐπιμηθεῖ κοσμῆσαί τε καὶ νεῖμαι δυνάμεις ἑκάστοις ὡς πρέπει*). Σύμφωνα με τις λαϊκές αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων, ο Δίας ρύθμιζε όλα τα μετεωρολογικά και ατμοσφαιρικά φαινόμενα, καθώς

και την εναλλαγή των εποχών του έτους, οι οποίες ονομάζονται *ὥραι* (*πρὸς τὰς ἐκ Διὸς ὥρας*).

2 ***Ποια είναι η σχέση μεταξύ Προμηθέα και Επιμηθέα; Ποια είναι η σχέση που έχουν με τους θεούς;***
(Βλέπε τα προηγούμενα αναλυτικά σχόλια για τον Προμηθέα και τον Επιμηθέα).

3 ***Μπορείτε να σκεφτείτε σε ποια όντα της πανίδας αναφέρονται τα χαρακτηριστικά των ζώων στο απόσπασμα: νέμων δὲ τοῖς μέν [...] τῷ γένει πορίζων.***
Στο απόσπασμα αυτό ο Πρωταγόρας περιγράφει τις διαφορετικές δυνάμεις που εξασφαλίζουν την επιβίωση στα διαφορετικά είδη του ζωικού βασιλείου. Άλλα από αυτά έχουν μεγάλη δύναμη χωρίς ταχύτητα, όπως τα μεγάλα θηλαστικά (αρκούδες, βόδια, ελέφαντες κ.λπ.), άλλα πιο μικρόσωμα διαθέτουν γρήγορα πόδια (όπως αλεπούδες, τσιτάχ, αντιλόπες κ.λπ.), άλλα διαθέτουν ισχυρά όπλα, όπως τα σαρκοφάγα θηλαστικά με τα κοφτερά δόντια και τα νύχια τους (λιοντάρια, τίγρεις, αρκούδες κ.λπ.), άλλα, μικρόσωμα, διαθέτουν φτερά, ώστε να διαφεύγουν από τους διώκτες τους (πτηνά), άλλα φτιάχνουν τις φωλιές τους και διαβιούν μέσα στη γη (μυρμήγκια, ποντίκια, σαύρες κ.λπ.), άλλα είναι προικισμένα με μεγάλο μέγεθος (αρκούδες, βόδια, ελέφαντες κ.λπ.). Εξάλλου κάθε είδος της πανίδας είναι εφοδιασμένο με μέσα προστασίας από τις ατμοσφαιρικές μεταβολές, όπως η σκληρότητα του δέρματος ή του τριχώματος, άλλα, προκειμένου να κινούνται σε διάφορες επιφάνειες, εφοδιάζονται με οπλές και σκληρά δέρματα χωρίς αίμα. Για να διασφαλιστεί η επάρκεια στην τροφή τους, άλλα είναι φυτοφάγα άλλα σαρκοφάγα, ενώ τα φυτοφάγα έχουν τη δυνατότητα να γεννούν πολλούς απογόνους, καθώς γίνονται βορά άλλων ζώων, και τα σαρκοφάγα περιορίζονται να γεννούν λίγους απογόνους, καθώς τρέφονται με άλλα ζώα.

Β. Ας εμβαθύνουμε στο νόημα του κειμένου

1 ***Με ποια δεδομένα για την κατάσταση του κόσμου αρχίζει ο μύθος; Πώς συνδέεται με την προσωκρατική φιλοσοφία;***
Ο Πρωταγόρας συγκεκριμενοποιεί τον χρόνο όπου θα λάβουν χώρα τα γεγονότα που θα αφηγηθεί, έστω και αόριστα. Βρισκόμαστε στην αρχή της δημιουργίας του ζωικού βασιλείου, αμέσως μετά τη γένεση των θεών. Η φράση *ἦν γάρ ποτε χρόνος* συνάδει με το λαϊκότροπο ύφος όλου του μύθου και ορίζει τη χρονική αφετηρία της μυθικής διήγησης του σοφιστή, διαμορφώνοντας το σκηνικό της δράσης ως μια εξωτερική διακόσμηση, ένα εξωτερικό περίβλημα, μέσα στο οποίο θα ενταχθεί η ερμηνεία του Πρωταγόρα για τη δημιουργία των ζώων και του ανθρώπου. Ταυτόχρονα ο χρόνος αναδεικνύεται ως το κυρίαρχο φυσικό μέγεθος μέσα στο οποίο όχι μόνο ορίζεται η αφετηρία της ύπαρξης των θεών, των ζώων και του ανθρώπου, αλλά καθορίζεται και η πορεία εξέλιξης των γεγονότων βάσει μιας φυσικής τελεολογικής πορείας.

Ο Πρωταγόρας με τη λέξη *χρόνος* αναφέρεται στην αρχή του χρόνου, στην αρχή

της δημιουργίας, στο χρονικό σημείο αμέσως μετά τη θεογονία, τη γένεση των θεών. «Είναι χαρακτηριστικό πως στην αρχαιοελληνική μυθολογική σκέψη υπάρχει μόνο θεογονία, και όχι κοσμογονία, όπως σε άλλες μυθολογίες ή στην εβραιοχριστιανική Γένεση. Αντίθετα από τον Ησίοδο, ο οποίος στη *Θεογονία* του αναφέρει, μετά τη δημιουργία των θεών, την ύπαρξη των ανθρώπων, χωρίς να εξηγεί πώς πλάστηκαν και από ποιον (θεοκεντρική προσέγγιση), ο Πρωταγόρας μεταφέρει το κέντρο του ενδιαφέροντος στον άνθρωπο (ανθρωποκεντρική προσέγγιση). Στον μύθο του παρακολουθούμε τη διαδικασία με την οποία τα μεν ζώα «διαμορφώθηκαν», απέκτησαν δηλαδή το καθένα τις δικές του ιδιότητες, ο δε άνθρωπος απέκτησε τα χαρακτηριστικά εκείνα, τις αρετές, που συνιστούν τελικά την ανθρώπινη ουσία του»*.

Ο Πρωταγόρας, ακολουθώντας την προσωκρατική φιλοσοφία, φαίνεται να ασπάζεται τις κοσμολογικές αντιλήψεις του Παρμενίδη πως ο κόσμος, οι άνθρωποι και τα άλλα όντα δημιουργήθηκαν από τη μείξη φωτιάς και χώματος, καθώς και του Εμπεδοκλή, ο οποίος υποστήριζε πως η δημιουργία έγινε με βάση το χώμα και το νερό, τη φωτιά και τον αέρα. Αρχικά ο Παρμενίδης ο Ελεάτης (γεν. περίπου 515 π.Χ.) στο κοσμολογικού περιεχομένου έργο του *Βρότειαι δόξαι* είχε προσδιορίσει δύο αρχικά στοιχεία για τη συμπαντική δημιουργία, το χώμα και τη φωτιά. Στη συνέχεια ο Εμπεδοκλής (μέσα περίπου 5ου αιώνα) δίδασκε πως τέσσερα βασικά στοιχεία, το χώμα, η φωτιά, το νερό και ο αέρας, βρίσκονται σε μια συνεχή αλλαγή, καθώς διαρκώς αναμειγνύονται και διαχωρίζονται κάτω από την επίδραση της Φιλίας (αγάπης) και του Νείκους (εχθρότητας), και δημιουργούν την ποικιλία του σύμπαντος. Η Φιλία και το Νείκος είναι οι δύο μεγάλες αντιθετικές δυνάμεις του σύμπαντος.

Ο Πλάτωνας στον *Τίμαιο* (53b), ερμηνεύοντας με μυθική αφήγηση τη δημιουργία του σύμπαντος, αναφέρει πως προϋπάρχουν στη φύση τα τέσσερα προαναφερθέντα στοιχεία και πως από αυτά και την ατελή και αδιαμόρφωτη υπόστασή τους ο δημιουργός σχηματίζει τον κόσμο: *ὅτε δ' ἐπεχειρεῖτο κοσμεῖσθαι τὸ πᾶν, πῦρ πρῶτον καὶ ὕδωρ καὶ γῆν καὶ ἀέρα, ἴχνη μὲν ἔχοντα αὑτῶν ἄττα, παντάπασί γε μὴν διακείμενα ὥσπερ εἰκὸς ἔχειν ἅπαν ὅταν ἀπῇ τινος θεός, οὕτω δὴ τότε πεφυκότα ταῦτα πρῶτον διεσχηματίσατο εἴδεσί τε καὶ ἀριθμοῖς*.

Ο Πρωταγόρας, αφορμώμενος από τις κοσμολογικές αντιλήψεις των προσωκρατικών φυσικών φιλοσόφων, συνδυάζοντας τον ανθρωπομορφισμό των θεών, που προσιδιάζει στη μυθική αφήγηση, βάζει τους θεούς να πλάθουν σε καλούπια τα θνητά γένη, δημιουργώντας στη φαντασία των ακροατών του ένα εργαστήριο στο εσωτερικό της γης, όπου σαν τους τεχνίτες των εργαστηρίων της πόλης τους, της Αθήνας, ανταποκρίνονται στις επιταγές της *είμαρμένης*.

2 ***Να σχολιάσετε τη φράση: ταῦτα δὲ ἐμηχανᾶτο εὐλάβειαν ἔχων μή τι γένος ἀϊστωθείη. Για ποιον λόγο πρέπει να υπάρξει μέριμνα να μη χαθεί κάποιο γένος; Μπορείτε να τη***

* Φιλοσοφικός Λόγος, Γ΄ Λυκείου, σσ. 66-67.

συνδέσετε με τη θεωρία της εξέλιξης και με την αντίληψη για την ισορροπία στη φύση;
Η όλη διαδικασία της διανομής των εφοδίων ήταν εξαιρετικά δύσκολη και απαιτητική και ο Επιμηθέας χρειαζόταν να επιστρατεύσει όλη του την επινοητικότητα για να ανταποκριθεί επαρκώς σε αυτή, όπως δείχνει και η επανάληψη του ρήματος *ἐμηχανᾶτο.* Ταυτόχρονα διαρκώς παρούσες κατά την εκτέλεση του έργου του ήταν η προσοχή, η αγωνία και η ανησυχία μήπως κάτι του ξεφύγει ή σε κάποιο σημείο δεν καταφέρει να αντεπεξέλθει στην αποστολή του, αντιλαμβανόμενος τις συνέπειες ενός τέτοιου ενδεχόμενου (*εὐλάβειαν ἔχων μή τι γένος ἀϊστωθείη*). Αν κάποιο είδος απειλούνταν με αφανισμό, οι συνέπειες θα ήταν ολέθριες γενικά για το οικοσύστημα, καθώς θα έλειπε ένας κρίκος από την αλυσίδα αλληλεξάρτησης των ειδών του ζωικού βασιλείου. Ο αφανισμός ενός είδους θα αποτελούσε απειλή για την επιβίωση και άλλων ειδών. Ο Επιμηθέας επιτελεί την αποστολή του με σκέψη, προνοητικότητα, επινοητικότητα, οργάνωση, μεθοδικότητα και υπευθυνότητα, στον βαθμό βέβαια που του επιτρέπουν οι δυνάμεις του.

Κυρίαρχο σημείο στον πρωταγόρειο μύθο αποτελεί η αναγκαιότητα για την επίτευξη της ισορροπίας του φυσικού οικοσυστήματος, η οποία θα προκύψει αν εξισορροπηθούν οι αντίρροπες δυνάμεις που λειτουργούν στο εσωτερικό του. Η μεγάλη ποικιλία των διάφορων ζώων, που το καθένα είναι προικισμένο με διαφορετικές ιδιότητες, ικανότητες και όπλα, προκαλεί έναν συνεχή αγώνα για επιβίωση, έναν διαρκή πόλεμο για τη σωτηρία του κάθε είδους. Όπως υποστήριζε και ο Ηράκλειτος για την *παλίντονον/ἁφανῆ ἁρμονίην*, το οικοσύστημα μπορεί να επιτύχει την ισορροπία του με την εναρμόνιση των αντιθέτων, ως μια ενότητα αντιθέτων.

Γ. Για τη γλώσσα του κειμένου

1 ***Ποια σημασία έχουν στη νεοελληνική οι λέξεις: παραιτούμαι, επίσκεψη, ευλάβεια, επαρκώ, ώρα; Ποια σημασία έχουν στο κείμενο οι λέξεις: παραιτεῖται, ἐπίσκεψαι, εὐλάβεια, ἐπήρκεσε, ὥρας; Τι παρατηρείτε για την εξέλιξη της σημασίας των λέξεων;***
(Πληροφορίες για τα λήμματα αντλήθηκαν από την Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα και ειδικότερα για τη νέα ελληνική από το *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής* του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης).

▸ **παραιτούμαι: 1.** αποχωρώ εκούσια από μια θέση, μια υπηρεσία, εγκαταλείπω ένα αξίωμα που κατείχα, υποβάλλω παραίτηση: *Παραιτήθηκε η κυβέρνηση / ο υπουργός / ο αρχηγός της αεροπορίας / ο διευθυντής*. Εξαναγκάστηκε / πιέστηκε να παραιτηθεί. *Η αντιπολίτευση ζήτησε από την κυβέρνηση να παραιτηθεί.* **2.** (νομ.) εγκαταλείπω εκουσίως δικαιώματα ή απαιτήσεις μου: *Παραιτήθηκε από τα δικαιώματά της στην κληρονομιά* / στο οικόπεδο. *Δηλώνω ότι ~ από κάθε χρηματική απαίτηση.* **3.** (μτφ.) εγκαταλείπω δραστηριότητες, προσπάθειες κτλ., παύω να ενδιαφέρομαι για κτ.: *Παραιτήθηκε από τις προσπάθειες, όταν διαπίστωσε ότι δεν καρποφορούν. Δεν πρέπει να παραιτηθούμε από τον αγώνα για την προστασία του περιβάλλοντος.*

- **παραιτοῦμαι (αρχαία ελληνική):** ζητώ για χάρη, ζητώ απαλλαγή από υποχρέωση
- **επίσκεψη η**: **1.** μετάβαση σε άλλον τόπο χωρίς μόνιμη εγκατάσταση σε αυτόν: Κάνω επίσκεψη, επισκέπτομαι. α. μετάβαση σε κπ. τόπο, που γίνεται με στόχο ιδίως τη γνώση, την αναψυχή κτλ.: επίσκεψη σε μουσείο / σε έκθεση. Βιβλίο στο οποίο ο συγγραφέας περιγράφει την επίσκεψή του στην Ελλάδα. β. η μετάβαση κάποιου, συνήθ. ιεραρχικά ανώτερου, η οποία γίνεται σε συγκεκριμένο τόπο, με συγκεκριμένο σκοπό στο πλαίσιο της διοικητικής διαδικασίας: Η επίσκεψη του νομάρχη / του μητροπολίτη στα χωριά του νομού / της μητρόπολής του. **2.** μετάβαση στον χώρο που βρίσκεται κάποιος: Κάνω επίσκεψη σε κάποιον, τον επισκέπτομαι. Δέχομαι την επίσκεψη κάποιου, με επισκέπτεται κάποιος. α. μετάβαση ιδίως στο σπίτι: Φιλική / οικογενειακή επίσκεψη. Ανταποδίδω μια επίσκεψη. Ανταλλάσσω επισκέψεις με κάποιον. Δεν εορτάζει ούτε δέχεται επισκέψεις. Συλλυπητήριες επισκέψεις δε θα δεχτούμε. ΦΡ αρμένικη επίσκεψη. // ο επισκέπτης: Περιμένω / έχω / μου ήρθαν επισκέψεις. // (ειρ. για κάποιον ή για κάτι ανεπιθύμητο): Η επίσκεψη του διαρρήκτη / της αστυνομίας / της γρίπης. β. μετάβαση σε άλλο χώρο ιδίως εργασιακό: Επίσημη / εθιμοτυπική επίσκεψη στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. επίσκεψη σε φυλακισμένους / σε γηροκομείο // (για ελεύθερο επαγγελματία, ιδίως γιατρό): επίσκεψη στο ιατρείο. Ώρες επισκέψεων. επίσκεψη του γιατρού στο σπίτι του ασθενή. Αμοιβή για την επίσκεψη. // (το σχετικό αντίτιμο): Γιατρέ, σου χρωστώ / να σου δώσω την επίσκεψη. Πόσο η επίσκεψη;

  [λόγ. < αρχ. ἐπίσκεψις (-σις > -ση) «επιθεώρηση, έρευνα» κατά την αλλ. σημ. των επισκέπτομαι, επισκέπτης]
- **ευλάβεια η**: έκφραση τιμής, λατρείας και ταπείνωσης προς το θείο ή προς κάτι που θεωρείται ιερό. ΑΝΤ ανευλάβεια: Εκκλησάκια, δείγματα της ευλάβειας του λαού. Στάθηκε με ευλάβεια μπροστά στον τάφο του πατέρα του. Παρακολούθησε τη Θεία Λειτουργία με (θρησκευτική) ευλάβεια. (έκφρ.) με θρησκευτική ευλάβεια, με πολύ μεγάλη προσοχή, με προσήλωση: Παρακολουθούσαν το μάθημα / τον άκουγαν με θρησκευτική ευλάβεια.
- **εὐλάβεια (αρχαία ελληνική):** προσοχή, επιφυλακτικότητα // φόβος του θεού, ευσέβεια.
- **επαρκώ**: α. είμαι αρκετός, υπάρχω στην αναγκαία ποσότητα: Τα αποθέματα καυσίμων, που διαθέτει η χώρα μας, επαρκούν μόνο για έναν μήνα, φτάνουν. β. (για πρόσ.) έχω τις απαραίτητες ικανότητες για κάτι.
- **ἐπαρκῶ (αρχαία ελληνική):** αποτρέπω, αποσοβώ, εμποδίζω // βοηθώ, προστατεύω, προφυλάσσω // χορηγώ, εφοδιάζω, μεταδίδω // είμαι αρκετός, επαρκώ.
- **ώρα (νέα ελληνική)**: **1.** μονάδα μέτρησης του χρόνου· διάστημα χρόνου που ισούται με το 1/24 της ημέρας: Μια ώρα έχει εξήντα πρώτα λεπτά και κάθε λεπτό εξήντα δευτερόλεπτα. // Διδακτική ώρα, κατά την οποία γίνεται διδασκαλία στα σχολεία και διαρκεί περίπου σαράντα πέντε λεπτά. *Ώρες διδασκαλίας. Αύριο έχουμε έξι ώρες μάθημα, εξάωρο*. **2.** (γενικότ.) μέρος του χρόνου, χρονικό διάστημα κατά το οποίο

γίνεται, συμβαίνει, υπάρχει, ισχύει κτλ. κάτι: *Θα κάνω αρκετή ώρα για να έρθω στο σπίτι σου. Περάσαμε πολλές ευτυχισμένες ώρες μαζί. Δε θα λείψω πολλή ώρα. Δεν έχω ώρα για χάσιμο. Πού ήσουν όλη αυτή την ώρα; Φόρεμα για όλες τις ώρες. Ώρες αιχμής,* περίοδος μεγάλης κυκλοφοριακής συμφόρησης πεζών ή τροχοφόρων. (έκφρ.) βάρβαρη ώρα, με τις ώρες / επί ώρες / ώρες ολόκληρες / για ώρα, πάρα πολλή ώρα*: Παίζει χαρτιά με τις ώρες. Επί ώρες έβλεπε τηλεόραση. Ώρες ολόκληρες καθόταν και χάζευε. Τρόμαξε* τόσο*, που για ώρα δεν μπορούσε να αρθρώσει λέξη* / όλη την ώρα, διαρκώς, συνέχεια: *Γκρινιάζει όλη την ώρα*. Όλες τις ώρες, ολόκληρο το εικοσιτετράωρο: *Το κατάστημα είναι ανοιχτό όλες τις ώρες*. **3α.** συγκεκριμένη χρονική στιγμή της ημέρας: *Η ώρα είναι οκτώ. Τι ώρα είναι; Στις δέκα η ώρα ακριβώς*. **β.** χρονική στιγμή ενός συγκεκριμένου γεγονότος: *Έλειπα την ώρα του σεισμού. Πού ήσουν την ώρα του γάμου; Η ώρα του κινδύνου / της κρίσης.* ΦΡ και εκφράσεις ήρθε / σήμανε / ήγγικεν η ώρα, έφτασε η στιγμή: *Σήμανε η ώρα για την εθνική δικαίωση. Ήρθε η ώρα να φύγουμε. Ήγγικεν η ώρα της κρίσης*. (η) κακιά (η) ώρα. Ήρθε / σήμανε η ώρα κάποιου, πρόκειται να πεθάνει σύντομα. Στην ώρα της, για ετοιμόγεννη. Η ώρα της αλήθειας. Ώρα μηδέν. Η μεγάλη ώρα, η σημαντική στιγμή: *Έφτασε η μεγάλη ώρα· αύριο παντρεύεται.* **4.** ο κατάλληλος χρόνος για κάτι*: Δεν είναι ώρα για καβγάδες*. Ώρα για φαγητό / για ύπνο. Ώρα να ξυπνήσεις! (ειρ.) Ώρα που (τη) βρήκε να πάει στην αγορά! **5.** ρολόι: *Έχετε ώρα; Δεν έχω ώρα πάνω μου.* **6.** για τον υπολογισμό της ώρας σε ορισμένο σημείο της γης ή σε ορισμένη εποχή με βάση τον μεσημβρινό του Γκρίνουιτς: Θερινή ώρα. Τοπική ώρα. Επίσημη ώρα, η ώρα που έχει ο κεντρικός μεσημβρινός καθεμιάς από τις είκοσι τέσσερις ατράκτους, στις οποίες είναι διαιρεμένη η υδρόγειος σφαίρα, με αφετηρία τον μεσημβρινό του Γκρίνουιτς. *Αυτή την Κυριακή αλλάζει η ώρα· θα πάμε τα ρολόγια μας μια ώρα πίσω*. **7.** (πληθ.) Ώρες: **α.** (εκκλ.) ονομασία ακολουθιών της Ορθόδοξης Εκκλησίας: Βιβλίο των Ωρών. **β.** (μυθ.) προστάτιδες της αύξησης και της ευημερίας. ΦΡ και εκφράσεις *(ε)πάνω στην ώρα ή στην ώρα*, εγκαίρως, την κατάλληλη στιγμή, ακριβώς τη στιγμή κατά την οποία συμβαίνει κάτι ή γίνεται λόγος για κάτι, από την ώρα που: α. από τότε που: *Από την ώρα που έφυγες, όλα αποδιοργανώθηκαν. β. εφόσον: Από την ώρα που δεν κάνεις καμιά προσπάθεια να βελτιώσεις τη σχέση σου με τον προϊστάμενό σου, δεν πρόκειται να πάρεις αύξηση* / από ώρα σε ώρα ή ώρα με την ώρα, από στιγμή σε στιγμή: *Περιμένει να γεννήσει από ώρα σε ώρα* / για την ώρα, προς το παρόν: *Για την ώρα, είμαι ευχαριστημένος με τη δουλειά μου. Για την ώρα, δε χρειαζόμαστε τίποτε* / η δωδεκάτη ώρα / η ώρα η καλή, ευχή σε αρραβώνα ή σε γάμο / ώρα καλή, ευχή αποχαιρετιστήρια / καλή ώρα, όπως, παραδείγματος χάρη, καλημέρα: *Ήταν μία ψηλή και όμορφη κοπέλα, καλή ώρα σαν την κόρη σου* / *καλή του ώρα*, για πρόσωπο που βρίσκεται μακριά την ώρα της συζήτησης. (ειρ.) ώρα του καλή, αδιαφορία για κάποιον που φεύγει: *Αφού βιάζεται να φύγει, ώρα του καλή*. στην ώρα μου / σου / του, την καθορισμένη στιγμή, εγκαίρως / μικρές ώρες / με την ώρα του, ακριβώς στην ώρα που πρέπει: *Με την ώρα του τρώει και κοιμάται. Κάθε πράγμα με την ώρα του, στην*

ώρα του / πριν της ώρας / την ώρα μου / σου / του, πριν από την κατάλληλη ηλικία για κτ.: *Γέρασε πριν την ώρα του από τα βάσανα της ζωής.* τέτοια ώρα, τέτοια λόγια / της ώρας: α. για φρέσκα τρόφιμα: *Τα μπαρμπούνια είναι της ώρας και όχι κατεψυγμένα*. β. για κρέας που ψήνεται λίγο πριν φαγωθεί: *Η ταβέρνα έχει φαγητά της ώρας και μαγειρευτά*. γ. της στιγμής: *Δεν είναι της ώρας να αρχίσουμε αυτή τη συζήτηση* / ώρες ώρες, πότε πότε: *Ώρες ώρες κουράζομαι πολύ με αυτή τη δουλειά.* ώρες / ώρα είναι να, για κάτι που θα είναι ενοχλητικό, αν συμβεί: *Ώρες είναι να μου πεις ότι βαρέθηκες! Ώρες είναι να αρρωστήσεις και να μην έρθεις στην εκδρομή!* / είναι με τις ώρες του, για κπ. που αλλάζει διάθεση συχνά. (κατάρα) κακή του ώρα ή την κακή του ώρα / σκοτώνω την ώρα μου / μετρώ τις ώρες / *ώρα καλή στην πρύμη σου κι αέρα στα πανιά σου*, ευχή για ταξίδι / της κακιάς ώρας / από τη μια ώρα στην άλλη, μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα: *Καταστράφηκε οικονομικά από τη μια ώρα στην άλλη*. / δε βλέπω την ώρα ΠΑΡ ΦΡ ό,τι / όσα φέρνει η ώρα, δεν τα / τα φέρνει ο χρόνος. ωρίτσα η ΥΠΟΚΟΡ στη σημ. 1, συνήθ. σε καμιά ώρα, για να δηλωθεί χρονικό διάστημα περίπου μιας ώρας: *Σε καμιά ώρα θα φτάσουμε.*

ὥρα (αρχαία ελληνική): χρονική περίοδος, κατάλληλη στιγμή. «Η λέξη παράγεται από την ίδια ινδοευρωπαϊκή ρίζα από την οποία στα αγγλικά παράγεται η λέξη year, το έτος: α) ορισμένος χρόνος, χρονική περίοδος που ορίζεται από τους φυσικούς νόμους, περίοδος του έτους, του μήνα, της ημέρας· β) εποχή του έτους [οι αρχαίοι Έλληνες διέκριναν τρεις εποχές του χρόνου: το *ἔαρ*, δηλαδή την άνοιξη, το *θέρος*, δηλαδή το καλοκαίρι, και τον *χειμῶνα*, ενώ την *ὀπώραν*, το φθινόπωρο, τη θεωρούσαν μάλλον ως ακμή του καλοκαιριού]· η ακμή του έτους· μέρος της ημέρας ή του νυχθημέρου. Επειδή η λέξη χρησιμοποιούνταν ιδιαίτερα για να δηλώσει την καλύτερη εποχή του χρόνου, κατέληξε επίσης να σημαίνει, όπως η λέξη *καιρός*, την κατάλληλη ώρα, τη σωστή στιγμή, όπως και την καλή στιγμή της ζωής του ανθρώπου, δηλαδή τη νεότητα. Στη μυθολογία, οι *Ὧρες*, κόρες του Δία και της Θέμιδος, ήταν τρεις: η Ευνομία, η Δίκη και η Ειρήνη, προστάτευαν δε τις εποχές του έτους και τους καρπούς κάθε εποχής, και θεωρούνταν αιτίες της ωριμότητας και της τελειότητας όλων των φυσικών πραγμάτων, κυρίως δε της ακμής και της ομορφιάς του ίδιου του ανθρώπου».*

Στο κείμενο η λέξη *παραιτοῦμαι* έχει τη σημασία ζητώ για χάρη, η λέξη *ἐπίσκεψαι* κάνε την επιθεώρηση, η λέξη *εὐλάβεια* προσοχή, φόβος, η λέξη *ἐπήρκεσε* εφοδίασε ικανοποιητικά, η λέξη *ὥρας* ατμοσφαιρικές μεταβολές. Η σημασία των λέξεων εξελίσσεται και προσαρμόζεται στις ανάγκες επικοινωνίας που καλείται να εξυπηρετήσει. Στις συγκεκριμένες λέξεις δεν παρατηρούμε ριζική διαφοροποίηση από τη σημασιολογική τους χρήση στην αρχαία ελληνική.

* *Αρχαία Ελληνικά, Φιλοσοφικός Λόγος*, Γ΄ Λυκείου, σ. 67

2 ***Να εντοπίσετε στο κείμενο τα στοιχεία από τα οποία συντίθενται τα θνητά όντα και να προσέξετε την πρόταση: ὅσα πυρὶ καὶ γῇ κεράννυται. Ποια λέξη του κειμένου προσδιορίζει; Με ποιες άλλες λέξεις συνδέεται νοηματικά; Για ποιον λόγο η αντωνυμία ὅσα είναι σε ονομαστική;***

Τα στοιχεία από τα οποία συντίθενται τα όντα είναι το χώμα και η φωτιά και όσα αναμειγνύονται με αυτά. Με το χώμα αναμειγνύεται το νερό και με τη φωτιά ο αέρας, οπότε καταλήγουμε πως τέσσερα ήταν κατά τον Πρωταγόρα τα αρχικά στοιχεία της ύλης για τη δημιουργία του κόσμου, χώμα και φωτιά, νερό και αέρας. Η πρόταση *ὅσα πυρὶ καὶ γῇ κεράννυται* είναι αναφορική ουσιαστική και σχηματίζει μαζί με την πρόθεση *ἐκ* εμπρόθετο προσδιορισμό της ύλης στη μετοχή *μείξαντες*: *ἐκ τῶν ὅσα … κεράννυται = ἐκ τούτων ὅσα … κεράννυται*, γι' αυτό εξάλλου και συνδέεται με τους εμπροθέτους *ἐκ γῆς καὶ πυρὸς καὶ … ὅσα … κεράννυται*. Η αντωνυμία *ὅσα* τέθηκε σε πτώση ονομαστική γιατί λειτουργεί ως υποκείμενο στο ρήμα *κεράννυται* και έχουμε αττική σύνταξη.

3 ***Η πρόταση ὡς πρέπει δηλώνει τον τρόπο που πρέπει να μοιραστούν οι δυνάμεις. Τι πρόταση είναι;***

Η πρόταση είναι δευτερεύουσα αναφορική παραβολική του τρόπου στα απαρέμφατα *κοσμῆσαι* και *νεῖμαι*.

4 ***Ποιο είναι το αντικείμενο της εὐλάβειας που έχει ο Επιμηθέας; Με ποιον τρόπο εκφράζεται στο κείμενο;***

Το «αντικείμενο» της *εὐλάβειας* του Επιμηθέα είναι να μην αφανιστεί κάποιο ζωικό γένος. Στο κείμενο δηλώνεται με τη δευτερεύουσα ενδοιαστική πρόταση *μή τι γένος ἀϊστωθείη*, η οποία λειτουργεί ως αντικείμενο στην περίφραση *εὐλάβειαν ἔχων*.

5 ***Να εντοπίσετε στο κείμενο λέξεις και εκφράσεις που επιλέχτηκαν για να ενισχύσουν τον μυθικό χαρακτήρα της όλης αφήγησης.***

Βλέπε *Αισθητικά και Υφολογικά στοιχεία της ενότητας.*

Παράλληλα κείμενα

1. ΗΣΙΟΔΟΣ, *Θεογονία*, 104-136

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1 ***Ποιος θα αφηγηθεί τη γένεση των όντων στα οποία αναφέρεται το απόσπασμα; Ποιος είναι ο αφηγητής στο πλατωνικό κείμενο του Πρωταγόρα; Σημαίνει αυτό κάτι για τη δυνατότητα του ανθρώπου να ερμηνεύει τον κόσμο;***

Στην κατάληξη της πολύστιχης επίκλησής του στις Μούσες ο Ησίοδος στον στίχο 105

προτρέπει τις ίδιες τις Μούσες να ψάλλουν το γένος των θεών και τη γένεση των όντων. Οι Μούσες είναι αυτές «που κάποτε δίδαξαν στον Ησίοδο ωραίο τραγούδι, όταν φύλαγε τα πρόβατά του στον ιερό Ελικώνα» (22-3) και «μου έδωσαν σκήπτρο, κόβοντας έναν ωραίο κλάδο ανθισμένης δάφνης, και μου εμφύσησαν θεϊκή φωνή, ώστε να μπορώ να ψάλλω και τα μέλλοντα και τα περασμένα. Και μου παρήγγειλαν να υμνώ το γένος των τρισμακάριστων θεών και να ψάλλω πάντοτε τις ίδιες στην αρχή και στο τέλος» (30-4).

Στο πλατωνικό κείμενο του *Πρωταγόρα*, αφηγητής είναι ο ίδιος ο σοφιστής Πρωταγόρας. Η πρόθεση του Πρωταγόρα να αναφερθεί στη γένεση των όντων αφενός εκφράζει την ανάγκη του ανθρώπου να ερμηνεύσει με τις δυνάμεις του τον κόσμο και να δώσει απαντήσεις στα ερωτήματα για τη δημιουργία του, αφετέρου η καταφυγή στη μυθική αφήγηση δηλώνει και την αδυναμία του να ερμηνεύσει επαρκώς θέματα που δεν μπορούν να προσεγγίσουν ούτε οι αισθήσεις ούτε ο νους.

Και στη *Θεογονία* του Ησιόδου και στον *Πρωταγόρα* του Πλάτωνα τονίζεται λοιπόν αυτή η αδυναμία του ανθρώπινου νου να προσεγγίσει τέτοια θέματα. Ο ποιητής Ησίοδος καταφεύγει στην επίκληση για θεϊκή συνδρομή, ενώ ο σοφιστής Πρωταγόρας στην ασφάλεια του αλληγορικού μύθου.

2 ***Για ποια όντα υπάρχει δημιουργός; Να προσέξετε τη διατύπωση και τη σύνταξη των ρημάτων που δείχνουν την εμφάνιση ή τη δημιουργία των όντων.***

Η *Θεογονία* του Ησιόδου είναι μία μακροσκελής ποιητική επική σύνθεση, όπου συντίθενται διάφορες τοπικές ελληνικές παραδόσεις και μύθοι που αφορούν τους θεούς. Στη διήγησή του αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο δημιουργήθηκαν οι θεοί και περιγράφεται μια πρώιμη ηθική κανονιστική τάξη χωρίς νομοθεσίες.

Ο Ησίοδος, μετά την επίκληση στις Μούσες και τις ευχαριστίες για την έμπνευση που του έδωσαν, αναφέρει πως αρχικά, χωρίς εξήγηση, εμφανίστηκε το Χάος και από αυτό η πρώτη θεϊκή Τριάδα, η Γη, ως έννοια της ύλης, ο Τάρταρος ως έννοια του χρόνου και του θανάτου και ο Έρωτας, ως έννοια της δημιουργίας. Κατόπιν από το Χάος γεννήθηκαν το Έρεβος και η Νύχτα. Από τη συνεύρεση της Νύχτας με το Έρεβος γεννήθηκαν ο Αιθέρας και η Ημέρα. Από τη Γη, με παρθενογένεση, γεννήθηκαν ο Ουρανός, τα Ούρεα (Όρη) και ο Πόντος. Από τη συνεύρεση του Ουρανού με τη Γαία και γεννήθηκαν οι Τιτάνες: ο Ωκεανός, ο Κόιος, ο Κρείος, ο Υπερίων, ο Ιαπετός, η Θεία, η Ρέα, η Θέμις, η Μνημοσύνη, η Φοίβη και η Τηθύς.

Στη διήγησή του ο Ησίοδος χρησιμοποιεί ρηματικούς τύπους σε αόριστο χρόνο και ενεργητική σύνταξη. Στόχος του είναι να δομηθεί μια αφήγηση εξέλιξης του υπάρχοντος θεολογικού καθεστώτος. Οι θεοί ομαδοποιούνται σε οικογένειες και σε μύθους με τους οποίους συνδέονται. Στη γενεαλογία του Ησιόδου επιχειρείται ακόμα να εξηγηθούν οι σχέσεις μεταξύ των θεοτήτων.

2. ΕΜΠΕΔΟΚΛΗΣ, *απόσπασμα 17*, 14-30

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1 ***Ποια στοιχεία συνθέτουν κάθε ξεχωριστό ον σύμφωνα με το ποίημα του Εμπεδοκλή; Ποια δύναμη χωρίζει τα όντα στα στοιχεία από τα οποία συντίθενται; Ποια δύναμη ενώνει τα στοιχεία που συνθέτουν τα όντα;***

Ο Εμπεδοκλής πίστευε πως τέσσερα ήταν τα βασικά στοιχεία για κάθε ξεχωριστό ον, η γη, το νερό, ο αέρας και η φωτιά, τα λεγόμενα και *ριζώματα*. Απέρριπτε τη θεωρία του Παρμενίδη για το αναλλοίωτο των πραγμάτων και δίδασκε πως τα τέσσερα αυτά βασικά στοιχεία διαρκώς αναμειγνύονται και διαχωρίζονται και δημιουργούν με τη συνεχή αλλαγή τους την ποικιλία του σύμπαντος. Για τη διαρκή αυτή ένωση και διάσπαση υπεύθυνες είναι οι δύο μεγάλες αντίθετες δυνάμεις της φύσης, η Φιλότητα (Αγάπη) και το Νείκος (Εχθρότητα). Η Φιλότητα ενοποιεί τον κόσμο προς το ένα, ενώ το Νείκος με την παρέμβασή του μετατρέπει την ενότητα σε πολλαπλότητα, οπότε και επικρατεί το κακό και η δυσαρμονία. Από την αντίδραση των δύο αυτών πρωταρχικών νόμων προκύπτει η διαδοχική εκδήλωση των τεσσάρων βασικών στοιχείων και της γέννησης του κόσμου και των δημιουργημάτων του.

Τα τέσσερα αυτά στοιχεία είναι ισοδύναμα μεταξύ τους και από αυτά δημιουργούνται όλα τα θνητά όντα και σε αυτά καταλήγουν τελικά μετά την αποσύνθεσή τους. Ο Εμπεδοκλής πίστευε ότι τίποτα δεν μπορεί να δημιουργηθεί από το μηδέν και τίποτα δεν καταλήγει στο μηδέν, αλλά όλα τα θνητά όντα προέρχονται από τα τέσσερα στοιχεία και καταλήγουν σε αυτά. Στην κοσμοθεωρία του Εμπεδοκλή αθανασία υπάρχει μόνο στα τέσσερα στοιχεία και στις δύο κινητήριες δυνάμεις, τη Φιλότητα και το Νείκος. Η θνητότητα απορρέει από την αθανασία και την ακολουθεί ως μία κατάπτωσή της. Από τη Φιλότητα προκύπτουν η έλξη και η συγχώνευση, από το Νείκος η έχθρα και η διάλυση. Καθώς η Φιλότητα και το Νείκος εναλλάσσονται διαδοχικά στην κυριαρχία του κόσμου, ο κόσμος διαγράφει έναν κύκλο αέναης νομοτελειακά εναλλαγής. Όταν κυριαρχεί η Φιλότητα, ο κόσμος συνιστά τον *Σφαῖρον*, ένα κυκλοειδές *ἕν*, όπου κυριαρχεί η αρμονία. Ο *Σφαῖρος* είναι σφαιρικός, ομοιογενής, πλήρης, αποστασιοποιημένος από οποιοδήποτε ανθρωπομορφικό χαρακτηριστικό και, αν και διαλύεται, έχει θεϊκά χαρακτηριστικά. Όταν σταδιακά κυριαρχεί η επιρροή του Νείκους, ο *Σφαῖρος* διασπάται ως τον τελικό και ολοκληρωτικό διαχωρισμό του. Στο τέλος απομένουν αμιγή μόνο τα τέσσερα αρχικά στοιχεία, τα ριζώματα. Στη συνέχεια η Φιλότητα επιβάλλει πάλι την κυριαρχία της και επαναδημιουργεί τον *Σφαῖρον*.

2 ***Ποια είναι η δική σου άποψη για τον τρόπο που ερμηνεύει ο Εμπεδοκλής τη γένεση και τον θάνατο;***

Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι προσπάθησαν να ερμηνεύσουν λογικά τα φυσικά φαινόμενα και να οδηγήσουν τη σκέψη του ανθρώπου «από τον μύθο στον λόγο», από τις παλαιότερες μυθολογικές αφηγήσεις, στη λογική ερμηνεία του κόσμου και των

φυσικών φαινομένων. Ο Εμπεδοκλής πιστεύει πως ο άνθρωπος πρέπει να επιστρατεύει τον νου, τη νόηση και όλες τις αισθήσεις για να γνωρίσει την αλήθεια. Ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να αισθάνεται και να σκέφτεται τα στοιχεία του κόσμου που τον περιβάλλει. Κατ' αρχάς αυτή η θέση αποκαλύπτει την πίστη του φιλοσόφου στον νου και τη λογική του ανθρώπου.

Επιπλέον η κοσμοθεωρία του Εμπεδοκλή είναι βαθιά ηθική. Εκθειάζει τη Φιλότητα, ως φιλία, αγάπη, αρμονία, θεωρεί δεδομένη την ύπαρξη και την επενέργεια του Νείκους, ως διαμάχης, μίσους, ανταγωνισμού, αλλά τελικά εξαίρει την παντοδυναμία της Φιλότητας, τη δύναμη της φιλίας, της αγάπης και της αρμονίας. Η γένεση και ο θάνατος συσχετίζονται με την αιώνια εναλλαγή αυτών των δύο κινητήριων δυνάμεων. Για την αξία μιας τέτοιας προσέγγισης και γενικότερα της συνεισφοράς των προσωκρατικών φιλοσόφων στην εξέλιξη της σκέψης παραθέτουμε τη σχετική άποψη του Καρλ Πόπερ:

«Τα ερωτήματα που προσπάθησαν να απαντήσουν οι Προσωκρατικοί ήταν πρώτα πρώτα κοσμολογικά, υπήρχαν όμως και ερωτήματα γνωσιοθεωρίας [...] Υπάρχει τουλάχιστον ένα φιλοσοφικό πρόβλημα που ενδιαφέρει όλους τους σκεπτόμενους ανθρώπους: το πρόβλημα να καταλάβουμε τον κόσμο στον οποίο ζούμε και, έτσι, τους εαυτούς μας (που είναι μέρος αυτού του κόσμου) και τη γνώση μας για τον κόσμο. Πιστεύω πως κάθε επιστήμη είναι κοσμολογία και, για μένα, το ενδιαφέρον της φιλοσοφίας –όπως και της επιστήμης– έγκειται αποκλειστικά στην τολμηρή της προσπάθεια να συνεισφέρει στη γνώση μας για τον κόσμο και στη θεωρία της γνώσης μας για τον κόσμο».*

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

α. Λεξιλογικές

1. ***Να βρείτε στο κείμενο λέξεις με ετυμολογική συγγένεια με τις παρακάτω λέξεις: ικεσία, μιγάς, γνήσιος, περιδέραιο, χειραψία, δώρο, κρασί, μοίρα, πίστη, χείμαρρος.***
2. ***Να γράψετε από ένα συνώνυμο στην αρχαία ελληνική για τις λέξεις: προσέταξαν, ἦλθεν, ἔδωκεν, κοσμῆσαι, ἄγειν.***
3. ***Προμηθέα δὲ παραιτεῖται Ἐπιμηθεὺς αὐτὸς νεῖμαι, «Νείμαντος δέ μου», ἔφη, «ἐπίσκεψαι» καὶ οὕτω πείσας νέμει. Να βρείτε δύο ρηματικούς τύπους που στη νέα ελληνική χρησιμοποιούνται με διαφορετική σημασία και να γράψετε από μία πρόταση για τον καθένα.***
4. ***Να αντιστοιχίσετε τις λέξεις της στήλης Α με τις συνώνυμές τους της στήλης Β:***

* Καρλ Πόπερ, «Πίσω στους Προσωκρατικούς» στο *Όλοι οι άνθρωποι είναι φιλόσοφοι*, μτφρ. Μιχ. Παπανικολάου, εκδ. Μελάνι, Αθήνα 2003, σσ. 149-150.

Α	Β
ἀμπίσχω	μερίζω
κεράννυμι	δέομαι, ἀντιβολῶ
νέμω	ἀμφιέννυμι
προσάπτω	ὑπόγειος
κατάγειος	μείγνυμι
παραιτοῦμαι	ἀποδίδωμι
μηχανῶμαι	ἰσχυρός, πυκνὸς
ἰσχὺς	δύναμις
στερεὸς	ἐξευρίσκω, τεχνῶμαι

5. *Να αντιστοιχίσετε τις λέξεις της στήλης Α με τις αντώνυμές τους της στήλης Β:*

Α	Β
φῶς	ἐνδεὴς
τάχος	μειῶ
θνητὸς	φθορὰ
αὔξω	σκότος
ἱκανὸς	ἀδυναμία
σωτηρία	ἔνδεια
ἐξευρίσκω	ἀθάνατος
ἰσχὺς	βραδύτης
εὐμάρεια	ἀπορῶ

β. Ερμηνευτικές

1. *Να προσδιορίσετε το θέμα και τη δομή της ενότητας.*
2. *Ἦν γάρ ποτε χρόνος: Να εξηγήσετε τη λειτουργία της φράσης στη δομή του λόγου.*
3. *Να σχολιάσετε τον τρόπο με τον οποίο ο Πρωταγόρας παρουσιάζει την αρχή της δημιουργίας, συσχετίζοντάς τον με άλλες μυθολογίες και με όσα αναφέρει ο Ησίοδος στη* **Θεογονία.**
4. *Ποιες αρχέγονες αντιλήψεις για τη Μητέρα-Γη και τον αυτοχθονισμό αξιοποιεί ο Πρωταγόρας στον μύθο; Να τις εντοπίσετε και να τις σχολιάσετε.*
5. *Να σχολιάσετε τα όσα αναφέρει ο Πρωταγόρας για τους θεούς, συσχετίζοντάς τα με τη γνωστή θέση του: περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι, οὔθ' ὡς εἰσὶν οὔθ' ὡς οὐκ εἰσὶν οὔθ' ὁποῖοί τινες ἰδέαν· πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι ἥ τ' ἀδηλότης καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου.*
6. *Ποιες κοσμολογικές αντιλήψεις φαίνεται να ακολουθεί ο Πρωταγόρας από την αναφορά του στα στοιχεία με τα οποία δημιουργούν οι θεοί τα θνητά όντα;*
7. *Να σχολιάσετε τον ρόλο που διαδραματίζει η μοίρα (είμαρμένη) σε αυτή την ενότητα.*
8. *Ποιες ιδιότητες και ποια εφόδια μοίρασε στα ζώα ο Επιμηθέας; Από ποιους κινδύνους προσπάθησε να εξασφαλίσει τη σωτηρία τους;*

9. ***Ο Επιμηθέας διένειμε ιδιότητες στα ζώα ώστε να αντισταθμίσει τις αδυναμίες τους και να εξασφαλίσει ισορροπία στο γένος τους. Να συμπληρώσετε, βασισμένοι στο κείμενο, τις παρακάτω προτάσεις.***

- ***Η δύναμη αντιστάθμιζε την έλλειψη .....***
- ***Η δυνατότητα πετάγματος ή η υπόγεια κατοικία αντιστάθμιζαν το ....***
- ***Όσα ζώα είχαν δύναμη δε χρειάζονταν .....***
- ***Στα μεγαλόσωμα αρκούσε το .... για τη σωτηρία τους.***
- ***Τα πυκνά τριχώματα αποτελούσαν μέσο προστασίας από τις ....***
- ***Ως υποδήματα σε άλλα έδινε ....., σε άλλα ..... και ....***
- ***Όσα αποτελούσαν τροφή άλλων ζώων τα προίκισε με .....***
- ***Τα σαρκοφάγα τα περιόρισε σε .....***

10. ***Ο Επιμηθέας μοίρασε τις ιδιότητες στα θνητά όντα εφαρμόζοντας τον νόμο της αναπλήρωσης. Βασισμένοι στην αφήγηση του Πρωταγόρα, να επισημάνετε, την τελεολογία που υπάρχει σε αυτόν.***

11. ***Γιατί, κατά τη γνώμη σας, ευθύνεται ο Προμηθέας για την εξέλιξη της διανομής των εφοδίων στα θνητά όντα;***

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ ΠΑΡΑΛΛΗΛΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

1 ***Να συγκρίνετε την αφήγηση του Πρωταγόρα για τη δημιουργία των ειδών του ζωικού βασιλείου με τα όσα αναφέρει ο Σωκράτης για τη δημιουργία του σύμπαντος, επισημαίνοντας τα κοινά σημεία τους.***

Έως τώρα, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις, περιγράψαμε τα δημιουργήματα του νου· πρέπει όμως να αναφερθούμε και στα έργα της Ανάγκης. Γιατί η γέννηση αυτού του κόσμου είναι προϊόν ανάμειξης: προήλθε από τη συνδυασμένη δράση της Ανάγκης και του νου. Ο νους επιβλήθηκε στην Ανάγκη πείθοντάς τη να επιδράσει με τρόπο θετικό στα περισσότερα δημιουργήματα· έτσι φθάσαμε στα πρώτα στάδια της δημιουργίας του σύμπαντος, ακριβώς επειδή η Ανάγκη ηττήθηκε από την έλλογη πειθώ. Αν λοιπόν κάποιος θέλει να περιγράψει τη γέννηση του σύμπαντος όπως πραγματικά έγινε, τότε πρέπει να συμπεριλάβει και την περιπλανώμενη αιτία — πρέπει να δείξει το είδος των κινήσεων που η αιτία αυτή προκαλεί. Πρέπει επομένως να γυρίσουμε πάλι πίσω και, επιλέγοντας για τα ίδια πράγματα άλλη κατάλληλη αρχή, να ξαναρχίσουμε τώρα αμέσως τη διήγησή μας από το πρώτο της στάδιο, όπως είχαμε κάνει και στην πρώτη μας απόπειρα. Πρέπει να μεταφερθούμε πριν από τη γέννηση του ουρανού και να δούμε πώς ήταν τότε η φωτιά, το νερό, ο αέρας και η γη — ποια ήταν η φύση τους και πώς δρούσαν πριν από τη δημιουργία. Γιατί, πράγματι, κανείς ως τώρα δεν έχει

δώσει κάποια εξήγηση για τη γέννησή τους. Μιλάμε γι' αυτά σαν να ξέραμε τι ακριβώς είναι, τα ονομάζουμε «αρχές» και τα εκλαμβάνουμε ως «γράμματα» του σύμπαντος, ενώ ελάχιστη σκέψη χρειάζεται για να καταλάβουμε ότι σε μια εύλογη παρομοίωση δε θα έπρεπε να παρασταθούν ούτε καν με τη μορφή «συλλαβών».

Πλάτωνος, *Τίμαιος*, 48a-b

2 ***Να εξηγήσετε τις κοσμογονικές και ανθρωπογονικές αντιλήψεις του Πρωταγόρα αξιοποιώντας το παρακάτω κείμενο.***

Μύθοι με θέμα τη δημιουργία του ανθρώπου από χώμα μάς είναι γνωστοί και από άλλους λαούς (Αιγύπτιους, Βαβυλώνιους) […] Όλοι οι αρχαιοελληνικοί μύθοι, θεογονικοί και ανθρωπογονικοί, που αναφέρονται σε όντα γεννημένα από γη, χώμα, πηλό, πέτρα, ακόμα και πετρωμένο καρπό, σπόρο και αυγό με κέλυφος από πέτρωμα, όλοι βασίζονται στην πρωταρχική διαπίστωση της γεννητικής δύναμης της γης, που σε κοινωνίες με μητριαρχικά πρότυπα εκφράζεται προεπιστημονικά με την πίστη στην παμμήτειρα Γη. Ειδικά για τον ανθρωπογονικό μύθο της Πανδώρας, η ανάπτυξη της κεραμικής προϋποτίθεται: Οι θεοί που πλάθουν ανθρώπινα πλάσματα κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσίν τους έχουν πρότυπο τους ανθρώπους, που δίνουν τη δική τους μορφή στους θεούς τους, όταν πάνω στον κεραμευτικό τροχό κατασκευάζουν τα λατρευτικά τους ομοιώματα. Αυτή η ιδέα λειτουργεί ακόμα και στην πρώιμη ελληνική επιστήμη. Έτσι, στον 6ο αι. π.Χ. ένας φιλόσοφος με γαιοκρατική φυσική θεωρία, ο Ξενοφάνης, διδάσκει: όλοι έχουμε γίνει από χώμα και νερό [*πάντες γὰρ γαίης τε καὶ ὕδατος ἐγενόμεσθα* (*απόσπ. 29 DK*)].

Ελληνική Μυθολογία, Εκδοτική Αθηνών, τ. 2, σ. 58

3 ***Να συγκρίνετε τις κοσμολογικές αντιλήψεις του Πρωταγόρα και τις αντίστοιχες των προσωκρατικών φιλοσόφων, όπως αυτές αποτυπώνονται στα παρακάτω αποσπάσματα.***

Αρχή όλων των πραγμάτων είναι το νερό.
(Θαλής)

Αρχή όλων όσων υπάρχουν είναι το άπειρο.
(Αναξίμανδρος)

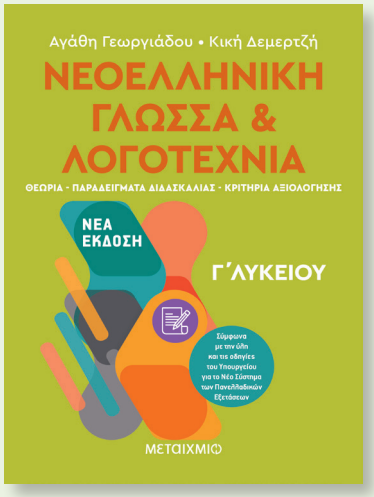
Όπως η ψυχή μας, που είναι αέρας μας συγκρατεί,
έτσι πνεύμα και αέρας περιέχει και συγκρατεί τον κόσμο όλο.
(Αναξιμένης)

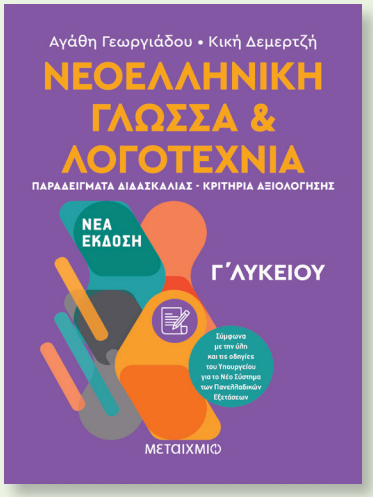
Όλα ανταλλάσσονται με φωτιά και η φωτιά με όλα.
(Ηράκλειτος)

Συμβατικά (νόμῳ) υπάρχει το γλυκό, συμβατικά το πικρό, συμβατικά το θερμό, συμβατικά το ψυχρό, συμβατικά το χρώμα· στην πραγματικότητα υπάρχουν μόνο τα άτομα και το κενό.
(Δημόκριτος, *απόσπ. 9 B*)

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Τα βιβλία της επιτυχίας

Σύμφωνα με την ύλη και τις οδηγίες του Υπουργείου για το Νέο Σύστημα των Πανελλαδικών Εξετάσεων

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΟΜΑΔΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Το βιβλίο αυτό περιλαμβάνει τα **Κείμενα Αυτενέργειας** από όλες τις θεματικές ενότητες του Φακέλου Υλικού για το μάθημα των *Αρχαίων Ελληνικών της Γ΄ Λυκείου*. Αποτελεί συμπλήρωμα των τριών τόμων του *Αρχαία Ελληνικά Γ' Λυκείου* (Μεταίχμιο, 2019) και φιλοδοξεί να βοηθήσει τους μαθητές στην καθημερινή τους μελέτη αλλά και τους εκπαιδευτικούς στο δύσκολο έργο τους.

Συγκεκριμένα, το βιβλίο περιλαμβάνει:

- Σύντομο κατατοπιστικό **εισαγωγικό σημείωμα** για τον συγγραφέα και το περιεχόμενο κάθε κειμένου.
- Το **αρχαίο Κείμενο** και τη **μετάφρασή** του κατά αντιστοίχιση.
- Τις απαντήσεις σε όλες τις **ενδεικτικές δραστηριότητες** του Φακέλου Υλικού με βάση τις νέες οδηγίες για τη διδασκαλία του μαθήματος στο Λύκειο.

Στο τέλος δίνεται ενδεικτικά το υλικό της επεξεργασίας της **4ης διδακτικής ενότητας**, όπως περιέχεται στον πρώτο τόμο του βοηθήματος *Αρχαία Ελληνικά Γ΄ Λυκείου* (Μεταίχμιο, 2019).

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ
Τα βιβλία της επιτυχίας